

ÉRZELMI INTELLIGENCIA ÉS ÉRZELEMÉSZLELÉS ALSÓ TAGOZATON

EMOTIONAL INTELLIGENCE AND EMOTIONAL PERCEPTION ELEMENTARY SCHOOL

Bakó Patrícia^{1*}

¹Alapismereti és Szakmódszertani Tanszék, Pedagógusképző Kar, Neumann János Egyetem,
Magyarország

Kulcsszavak:

érzelmi intelligencia
érzelemészlelés
érzékenyítés
alsó tagozat

Keywords:

Emotional Quotient
emotional perception
sensitization
developing
primary school

Cikktörténet:

Beérkezett 2019. május 30.

Átdolgozva 2019. július 16.

Elfogadva 2019. július 17.

Összefoglalás

Az érzelmek kifejezése és észlelése a hétköznapok során is elengedhetetlen fontossággal bír. Számos kutatás is alátámasztotta, hogy az érzelmileg intelligens emberek sikeresebbek, boldogabbak, valamint az életük is kiegyensúlyozottabb.

Kíváncsi voltam, hogy e kompetenciaterület alsó tagozatos korban milyen fejlett, adott érzelmeket milyenek észlelnek a gyerekek, ugyanakkor észlelésüket mennyire lehet érzékenyíteni.

Egy negyedikes osztálynak tartottam négy foglalkozást, amelyeken olyan feladatokat végeztünk, amelyek segítségével igyekeztem érzelmi észlelésüket érzékenyíteni. Két mérést végeztem, kutatásom elején és végén. Eredményeim alátámasztják, hogy a gyerekek érzelem-felismerése fejlődött.

Céлом felhívni a figyelmet erre a nem elhanyagolandó kompetenciaterületre, hogy a pedagógiai munka során még nagyobb hangsúlyt fektessünk rá.

Abstract

Emotional expression and emotional perception are necessary in our day-life. People with higher EQ are cleverer, happier and more balanced than others, it was confirmed by many scientifically resources.

I was curious how appears his competence is used by children in primary school. How effectively pupils perceive emotions and could I develop their skills effectively.

I worked with fourth grade children. We had four times with activities, they took tasks to develop their emotional perception. I took two mensurations, one at the start of my project and one after the four activities. The mensuration proved that, the children developed in their emotional perception skills.

My purpose is to draw attention to this competence, to highlight it in pedagogical work.

* Kapcsolattartó szerző
E-mail cím: 1bako.patricia@gmail.com

1. Bevezetés

Nyílt titok a pszichológiában, miszerint az osztályzatokat, az IQ-t és társaikat hiába veszi körül dicsfény, korántsem tévedhetetlen jóslatok arra nézve, az életben hogyan boldogul valaki. Hasonlóképpen küszködnek az évfolyamelsőök, mint társaik. Az évfolyamelsősgből annyi a konklúzió, hogy az osztályzatok megközelítésében az illető kiemelkedik jó teljesítményével, azonban ebből nem derül ki, hogy hogyan fogja az élet viszontagságait viselni. Tulajdonképpen az iskolás műveltség nem készíti fel a gyermeket az élet megrázó gyűródéseire. Számtalan bizonyíték igazolja, hogy az érzelmileg rátermett személy – aki saját érzelmeit ismeri, jól kezeli, másokét helytállóan észreveszi és produktívan befolyásolja – minden téren fölényt szerez. A problémamentes, termékeny életre monumentálisabb az esélye a fejlett érzelmi készségű embernek, mert azokat a lelki viselkedésmódokat elsajátította, amelyek gyarapítják teljesítőképességét [12].

Egy újfajta intelligenciát takar az érzelmek érzékelésének és megértésének kvalitása. A Mayer–Salovey révén [17] leírt meghatározás négy képességet takar: az érzelmek kezelését, az érzelmek konkrét érzékelését, mások érzéseinek észrevételét, illetve a kapcsolatkezelést. Ez olyan tudás, amelyet eredendően a családi nevelés által, szocializálódásuk folyamán sajátítanak el a gyermekek. Ennek hiánya az élet minden területén konfliktusokat idézhet elő az emberi kapcsolatokban. Amint már utaltam arra, az érzelmi tudatosság oktatására sajnos nem fektetünk elegendő hangsúlyt. „A tanulás nem függetleníthető a gyerekek érzelmeitől. Az érzelmi pallérozottság legalább olyan fontos része a műveltségnek, mint a matematikában vagy az olvasásban való jártasság.” – hangoztatja Karen Stone McCown, a Nueva Oktatási Központ igazgatójának véleményét Daniel Goleman [12]. Napjainkban egyre jobban nélkülözhetetlen a lelki egészség megtartása. Ebből adódóan ennek megőrzésének egyik releváns színhelye az iskola.

Mivel mérvadónak tartom az érzelmek felismerését, érzékelését, és kezelését, ezért kutatásom folyamán meg szeretném tudni, hogy az iskolai nevelés során mennyire van szükség arra, hogy jobban fókuszba emeljük az érzelmeket, a gyerekeknek – az intencionális nevelés nélkül – milyen fejlett az emóciójuk, milyen szinten foghatóak a témakörben, mennyire lehet játékosan jobban megismertetni, elsajátítani, és egyben élveztetni az ismeretszerzést. Mindezzel céloom, hogy felhívjam a figyelmet erre a nélkülözhetetlen, fejlesztendő intelligenciaterületre, miszerint a gyermekek érzelmi érzékelése, észrevétele, tudatossága fejlődjön, ez által a tanulók személyiségfejlődése teljesebb legyen, és konstruktív életvezető felnőttekké váljanak.

2. Az érzelmi intelligencia

A legújabb kutatások szerint az érzelmek hasznosak, sőt elengedhetetlen szegmensei a társas szituációknak, mérsékelhetik vagy fokozhatják a válaszreakciókat és a gondolkodást. Amikor rendkívül jól érezzük magunkat, inklináltak vagyunk rózsaszín szemüvegen át nézni a világot, emellett nyíltabbak vagyunk tudásunk megosztására is [5]. Az érzelmi intelligencia értelmezésének egyik alapja az érzelmek kezelése, mely készség mély kapcsolatban van az érzelmi tudatossággal. Az érzelmi tudatosság kitétele pedig az érzelmek pontos észlelése.

Az érzelmi intelligencia egy képesség, mégpedig egy olyan képesség, amely segítségével „felismerjük az érzelmek jelentését és kapcsolatait, valamint gondolkodjunk és problémákat oldjunk meg” [12].

Azonban Mayer és Salovey tovább finomították értelmezésüket, ugyanis új modelljükben már kulcsfontosságú szerepet kaptak a kognitív érzelmi intelligencia elemek. 1997-re már egy új négyágú modellben gondolkodtak, amely a mentális képességeken alapszik. Ennek a modellnek komponensei – amelyet alább szemléltetek –, az érzelmek észlelése és azonosítása, az érzelmek integrációja, az érzelmek megértése, és az érzelmek kezelése. A modellt ismerő, és teljes mértékben elfogadók szerint, ezen érzelmi intelligencia modell négy területe egymásra épül, ennek értelmében az érzelmeket csak akkor tudjuk értelmezni, ha képesek vagyunk felfigyelni rá és kifejezni, akkor tudjuk koordinálni, ha tudjuk értelmezni, és használni is tudjuk őket. Az általuk megállapított kompetenciák egymásra épülnek és egy fejlődési folyamatot, menetet mutatnak [18].

Az érzelmek észlelése és azonosítása: tartalmazza az érzelmi rendszerből érkező információ értelmezését, azonnali tudatosítását. Az érzelmi információk feldolgozása az egzakt észleléssel kezdődik el. Születésünktől fogva tanuljuk, hogyan érdemes általánosítani az érzelmi megmutatkozások mintáit, hogy azokat később általánosíthassuk más emberekben, artistikai alkotásokban, s nem utolsó sorban, tárgyakban is. Az érzelmi észlelésben érzékelhető különbözőségek egyetlen egy faktort hoznak létre, ami kölcsönös viszonyban van az empátiával.

Az érzelmi integráció: során az érzések segítségével zajlik a kognitív (megismerési, gondolkodáson alapuló) folyamatok fejlesztése. Az emócióknak a gondolkodáshoz való releváns közreműködésére utal az érzelmi integráció. Temérdek figyelemre méltó javaslat van arra, hogy az érzelmek milyen módon segíthetik, megzavarhatják az eszmefuttatást. Ilyenek például:

az érzelmek megállíthatják az események menetét, és a problémákat jelentőségük alapján rendezhetik sorba,

az érzelem elősegítheti a gondolkodást olyankor, amikor más emlékezeti tárként funkcionál, amely magukról az érzelmekről nyilatkozik,

ahogyan az érzelem az értelem tevékenységében részt vehet, a hangulatok szelektálása vagy körbeforgása,

ahogyan a hangulati állapot a gondolkodás segítségére lehet, hogy ki nem nyilvánított információkat képvisel a megelőző tapasztalatokról,

amikor belső feszültséget (kognitív disszonancia) élünk át – az gondolkodásunk útjában állva –, átgondolatlan döntés helyzetébe kerülünk,

amikor kapcsolatokat rombol a szimpátia,

amikor önkénytelenül ellenszenvet (antipátiát) képezünk.

Az érzelmek értelmezése, megértése: magában foglalja az érzelmek kognitív feldolgozását. Ez áll a legközelebb a konvencionális intelligenciaértelmezéshez. Azt feltételezik, hogy van egy mentális feldolgozórendszer, ami az érzelmi információk megértésére, elvonatkoztatására és a róluk való elmélkedésre szakosodott. Ez az értelmi művelet felöleli az érzelmek címkézését, az általuk képviselt viszonylatok identifikálását, annak feltételezését, hogy ezek miszerint társulhatnak közösen, és azon módosulások megjelenítését, amelyeknek az idő során ki vannak téve.

Az érzelmi intelligencia fogalmának a köztudatba való áttörését ellenben Daniel Goleman (1946-) amerikai pszichológus hozta, 1995-ben kiadott *Érzelmi intelligencia* című könyvének köszönhetően – amikor egy nagy médiavisszhangot kapott –, amelyben elsőként olvashattunk mélyrehatóan az érzelmi intelligenciáról, ezzel felhívva az emberek figyelmét annak fontosságára. Goleman érzelmi intelligencia fogalma is kiterjedten értelmezett, mert olyan tulajdonsági együttesnek véli az érzelmi intelligenciát, amely különféle személyiségvonásokat ölel fel.

Konstrukumának öt szegmense:

Öntudatosság, az érzelmek ismerete: képesség beazonosítani és megnevezni saját érzelmi állapotunkat, értelmezni, megérteni a kapcsolatot az érzelmeink, gondolataink és tetteink között. Éntudatosság, pontos önismeret, önbecsülés jelenléte.

Önirányítás, érzelmek kezelése: képesség érzelmeink kezelésére, képesség arra, hogy kontrollálni tudjuk érzelmeinket, ugyanakkor a nem célravezető érzelmi állapotokat kívánatosabb érzelmi állapotok irányába tudjuk koordinálni. Ugyanakkor a megbízhatóság, a lelkiismeretesség, az alkalmazkodóképesség, az újítás ottléte.

Önmagunk motiválása: képesség arra, hogy akarattal olyan érzelmi állapotba jussunk, amely eredményességhez és sikerességhez vezet. A teljesítménymotiváció, az elkötelezettség, a kezdeményezés, az optimizmus öleli fel.

Empátia, mások érzelmeinek felismerése: képesség mások érzéseinek felismerésére, megfelelő kezelésére, érzékenynek lenni mások érzéseire, a másokban lakozó lehetőségek kihasználása. A szolgálatkészség, a változatosság használása, a politikai tudatosság szintén gyűjtőfogalma.

Kapcsolatteremtés, a kapcsolatok kezelése: képesség megfelelő, kölcsönösen elégedettséget és örömet adó kapcsolatok megteremtésére és fenntartására. Szintén ide tartozónak véli a társas készséget, a befolyásolást, a kommunikációt, a konfliktuskezelést, a változás elősegítését, a kapcsolatépítést, a közreműködést, az együttműködést és a csapatkészséget [12].

Goleman több olyan észrevételt is tett, ami ugyan kihívta magának a figyelmet az érzelmi intelligencia jelentőségteltségére, ám azokat gyakorlati argumentumokkal igazolni nem volt képes. A képességek mellett attitűdöket, motivációkat, személyiségvonásokat is kifejez az érzelmi intelligencia meghatározása folyamán. Maga sem cáfolja a nagymértékű átfedést az ő révén jellemzett érzelmi intelligencia és a személyiség közt. Úgy gondolja, elképzelhető lenne egy régi kifejezést alkalmazni azokra a kompetenciák összességére, amelyekről az érzelmi intelligencia vonatkozásában beszél, ez viszont a „karakter”. Íratlan szabályként kijelenti: „A fejlett érzelmi képességű embereknek nagyobb az esélye a megelégedett, termékeny életre, mert elsajátította azokat a lelki szokásokat, melyek teljesítőkéességét fokozzák; akinek semmi kontrollja sincs érzelmi élete felett, belső csatában őrlődik, melyek elvonják a koncentrált munkától és a világos gondolkodástól.” [12].

Az érzelmi intelligencia modellek további bemutatása és értelmezése 2019. 04. 16-án Esztergomban az OTDK előadásomon bemutatott dolgozatomban olvashatók.

3. Az EQ szerepe az iskolában

Korábbi évtizedekben azok a szakemberek is, akik az oktatásban dolgoznak, figyelmesek lettek az érzelmek rendeltetésére és egyre jobban megértették annak jelentőségét, hogy az iskolákban nemcsak a tanulók tudományos, hanem az érzelmi kompetenciáinak fejlesztését szintén akcentuálni kell. Ezzel egyidejűleg világossá vált számukra az is, hogy a tanároknál ugyancsak szükség van az érzelmi intelligenciára, saját jól-létük, és a tanítási-tanulási folyamatok eredményességének és hatásosságának növelése érdekében [2].

Ezen kompetenciaterület fejlesztésének szükségszerűségét alátámasztják olyan kutatási eredmények is, melyek alapján azok a tanulók, akik magas fokú érzelmi intelligenciával rendelkeznek, azok esetében sokkal kevesebb a destruktív, erőszakos osztálytermi magatartás, valamint az olyan rizikómagatartás (főleg serdülőkorban), amely például a drog kipróbálása, rendszeres fogyasztása. Azonban mélyebb, erősebb kötelékű társas kapcsolatok ápolására tesznek szert, mindemellett különbül tudják kezelni a stresszt, mint társaik, kiválóbb iskolai teljesítményt érnek el, mi több életvidámak, elégedettebbek az életükkel. Az alacsonyabb érzelmi intelligencia szinten lévő társaikhoz viszonyítva az ilyen tanulók megfelelő önértékeléssel rendelkeznek, és minimális óraszámot hiányoznak az iskolából [2].

Goleman írja, mindegyik érzelem megmutatkozásának meghatározott időpontja van a gyermek fejlődésében. Ha valaki ezekben az adott időszakban nem jut hozzá a megfelelő szintű kompetenciákhoz, azokat visszamenőleg csak nehézkesen, maximum prevenciós programokkal lehet rekompenzálni. Kiváltképpen a kamaszodó tanulókra szükséges figyelni, mert a középiskolába jutás, az ottani lehetséges sikertelenségek és az ellentétes, szeszélyes érzelmek az önértékelés alábbhagyásához vezethetnek, és ezek visszavonhatatlan következményekkel járhatnak. A fejlesztés instruálja a tanulást, a szakmai elismeréseket, végső soron – amint az előbb már utaltam rá –, az egész életre hatással van [12]. A tanulók érzelmi fejlesztésének elsődleges korlátozója az, hogy nem vált gyakorlattá a tanulók érzelmi intelligenciájának céltudatos megismerése, megnevezése és programszintű fejlesztése (amelyre mind a mai napig nincs megfelelő hangsúly fektetve). Ebből kifolyólag a tanulás jó teljesítményének gyakran előforduló visszatartója a tanulók érzelmi kompetenciájának (mint az érzelmi koordinálás, ellenőrzés, a helyes, korrekt önértékelés, a felelősségérzés és további kompetenciák) hiánya. Az iskolai sikertelenségek önromboló cselekedetek sorát indíthatnak be, melyek egy életre kihatnak [4].

Csikszentmihályi Mihály [6] rávilágít arra, hogy a kognitív hatékonyságok nem következtethetők ki csak a kognitív tényezőkből. A tanulás elismerése, sikere azon múlik, hogy a tanuló tudja-e pszichés energiáit a feladathoz teljes egészében hozzáigazítani, valamint egy bizonyos értelmi művelet megfejtését, megoldását belső jutalomként tapasztalja-e meg, avagy sem. A „flow” élményt olyan kollektív állapotként határozza meg, amelyet egytől egyik mindenki

megtapasztalhat. Azonban személyes eltérések lehetnek abban, hogy milyen sűrűn és milyen erősséggel, mekkora erőfeszítések árán jut hozzá valaki.

Robert Fisher több olyan módszertani könyvet dolgoz ki, [9] [10] [11] amelyek az érzelmi intelligenciával segített tanulás fejlesztésére megoldásokat felkínál. Mások viselkedésmódjának, érzelmi viselkedésének, megmutatkozásainak viszonyulására, kezelésére megannyi lehetőséget ad (a segítségnyújtást, a szinergiát, a társalgást, a kollektív célok kidolgozását és valóra váltását, a mások előadására, érvelésére való odafigyelést, a társak megtanítását valamire, az összeszedett, higgadt és megmagyarázó, indokoló vitát, az együttműködést, a kisgyermek felügyeletét, a csapatmunkát).

Thomas Gordon [13] [14] is több könyvet írt arról, hogy konfliktus- és problémamegoldásban hogyan segítsék gyermekeiket, tanítványaikat a szülők és a pedagógusok. Írásaiból a következőket emelném ki:

Ír arról, mikor kell a háttérben lenni, hogy az önálló megoldás, döntés képességét gyakorolhassa a gyerek.

A beleélő képesség fejlesztésének, a mások iránti megértésnek a módjait taglalja.

Többek között új fogalmakat definiál, mint például az „értő figyelem”.

Rámutat tizenkét kommunikációs gátra, amelyek megnehezítik egymás megértését és az érzelmek és konfliktusok konkrét felismerését.

Meggyőződése szerint meg kell tudni határozni egy konfliktusban, hogy ténylegesen „kié a probléma”.

Elsődleges színtere az érzelmi nevelésnek a család. Sajnos a pedagógus megannyiszor szembesül a gyerekek iránt nemtörődöm, közömbös szülőkkel, ugyanakkor jelen vannak a családok szétesése, így ennek a megbízatásának nem tud eleget tenni. Vannak olyan gondviselők is, akik érzéketlen, elutasító nevelésben részesítik (például megszegyenítik, megverik) gyermeküket, vagy túl magas expektanciákat állítanak fel vele szemben, vagy ellenkező esetben, túl engedékeny elvárásokat. Legtöbbször félelmet, kétségbeesést, folyamatos stresszt, szorongást, ellentmondó érzéseket és agressziót idéznek elő [1]. Ezekben az ingerekben, bőséges világában nagymértékű átalakulásokon mennek keresztül maguk a gyerekek is. Figyelmük nehézkesen érhető el, ezzel szemben érdeklődési körük szélesedik. Az iskolában a tanulók önállóságát, a kreativitását, az egyéniségfejlesztését és a gyermek nagyobb szabadságát kell előtérbe helyezni [4].

A szülőkkel iniciált, kellő mértékű összeköttetés is alapvető feltétel, bár szülői és/vagy tanári apátia alkalmakkor nem hatékony. A tanulók határozott és akaratlagos érzelmi intelligenciájának fejlesztéséhez több kell. Például el kellene sajátítani a tanulókkal a különböző önismereti technikák felhasználását, alkalmazását, az érzelmek kontrollálását, mi több találékony alkalmazására (az önserkentésben és egymás pozitív tendenciájú serkentésében, érdekérvényesítésben, az optimista gondolkodás kiformalásában és egyebekben). A tanulók önkontrollja kezdetben egyelőre nem hibátlan, ebből adódóan intenzívebb külső kontrollra van szükség [4].

Az ismertetett leírásokból bebizonyosodott, hogy a tanulók gondozásában szignifikáns szerepet kellene adni az érzelmi és nem csak az értelmi érettség megszerzésének. Mindehhez olyan pedagógusi, szülői, tanulói stratégiák birtoklására szükséges szert tenni, amelyek megismerését később kamatoztatni tudják a diákok, s majd egyedül is helyt tudnak állni az élet adta nehézségekkel szemben.

4. Érzelem észlelése, kifejezése

Nélkülözhetetlen fontossággal bír az érzelmek felismerése és tudatosítása szempontjából a saját érzelmek észlelésének képessége. A tudatosítás kulcsfontosságú kritériuma az, hogy az egyén szabatosan felismerje, valamint ismerjen is rá saját érzelmeire. A fejlett érzelmi intelligenciával kvalifikálható személy rendszerint tisztában van azzal, hogy éppenséggel, milyen érzelmen megy keresztül. Tisztában lenni érzelmi állapotainknak nem csupán kizárólag az érzésvilágunkból kiinduló, elfogult állapotaink szavakkal való meghatározását, megjelölését jelöli, hanem mindemellett az ezekkel releváns indítatásokat, előidéző ok származtatásokat szintén tartalmazza. Számos aspektusból kifogásolható az, hogy hogyan válik világossá számunkra,

döbbenünk rá szubjektív élményállapotainkra. Aki tudatában van azzal, hogy mit érez, világosabban, egyértelműen látni fogja azt, hogy mit is akar. Az érzelmekben való tudatosság konstruálja az érzelmek szabályozásának és az eredményes szociális problémamegoldásnak fundamentumát. Az érzelmek tudatossága koherens az impulzuskontrollal, a perszeveranciával, az entuziazmussal, és az önmotivációval, ugyanakkor jelentőségteljes a szociális készségek, illetve az empátia perspektívájából is. Ezen kívül, az érzelmek tudatosításának kvalitása kritikus a gyermek, a serdülő én-fogalmának formálódásának tekintetében, hiszen némely érzelmi empíriák az ént sebezhetővé teszik az interperszonális élethelyzetekben [15].

A másik ember érzelmeinek megfelelő, pontos beazonosítása alapozza az empátia képességbázisát. Az empatikus embernek készsége van olvasni a másik ember érzelmeiben. Az empátia, egy olyan prompt érzelmi reakció, amelyet az obszerváló válaszul megtapasztal a másik ember érzelmi létére. Kiindulópontja az a minőség, hogy a másik ember aspektusából megérezzük azt az érzelmet, amelyet ő éppen átél. Csak az, az ember tud tényleg osztozkodni a másik ember érzéseiben, aki a másik nézetéből képes szemlélni, megtapasztalni a másik érzését, így együtt tud vele örülni, illetve a nehezebb pillanatokban együtt tud vele érezni, át tudja élni a másik elesettségét. A gyerekek szempontjából a nézőpontátvitel egy kulcsfontosságú dolog a felnőttekkel és a kortársakkal a megfelelő, jó kapcsolat létrehozásához, amely az együttműködés alapköve. Tehát az érzelmek egzakt észlelése segíti elő a másokkal való együttműködés pozitív folyamatát, ugyanakkor segíti egy csoportba való beilleszkedést is, ráadásul a közös munkát gördülékenyebbé is teszi. Amikor a felelősségérzettel társul az empátia alkalmasint számba vehető az expeditív, altruista, emberséges segítségnyújtás. Azonban az empátia hiányának esetében a szociális kapcsolatokban megjelennek a kellemetlen szituációk, ami ugyanakkor magatartási problémával is társul [15].

Az érzelem kimutatásának kommunikációja igen sokoldalú, a verbális kommunikáció mellett nagymértékben hozzájárul a nonverbális kommunikáció is. Az ember testével számos módon üzenhet érzelmeit illetően, ám közülük a leginkább kézenfekvő, legkönnyebben észlelhető az arckifejezés, a mimika. Az érzelem-kimutatásnak is van két véglete: az egyik a mindenkitől érzelmileg való teljes elzárkózás, a másik pedig az illimitált, másoknak többnyire kellemetlenséget okozó „érzelmi ömlengés”. Nyilvánvalóan érzelemközlés során játszi könnyedséggel kitérhet az ember a helyes mértéktől, átbillenhet a ló másik oldalára. Annak a személynek, akinek az érzelmi intelligenciája megfelelően fejlett, felvállalja érzéseit, az érzést és a gondolatot megkülönbözteti, a dühből és a haragból képes építkezni, meri kifejezni érzéseit a megfelelő keretek között, következtetésképp nem a másik embert, szituációkat minősít. Ugyanakkor, az embereknek vannak mással megosztható, és másnak el nem mondható érzelmei is. Megosztás alatt a megosztott dologgal az ember kapcsolatba lép, az hat rá, így részesül a másik életében. Az érzelmileg intelligens ember együttérzést, toleranciát, akceptálást, megértést fejez ki, amikor a másik ember megosztja vele az érzéseit. Tiszteletben tartja a másik döntéseit, ugyanakkor nem fél az esetleges konfliktusoktól (ugyanis tudja, hogy ezek sikeres átbeszélése által kapcsolatuk fejlődik). Végül megjegyzendő az a tény is, hogy az ember annak a személynek képes leginkább akceptálni a véleményét, elgondolását, aki érzelmileg közel áll hozzá [3].

5. A mimika

Charles Darwin nevéhez köthető a mimika és a testtartás fontosságának felismerése, illetve kutatása, hiszen *Az ember és az állat érzelmeinek kifejezése* [7] című könyvében fejtegeti, hogy az állatok mely kifejező mozgásai, melyik adaptív viselkedésformákra vezethetők vissza, ugyanis úgy véli, hogy ezek az érzelemkifejezések kulcsa. Vélekedése azt is jelentette, hogy az érzelmek öröklött tendenciák, hiszen már csecsemőknél is megmutatkoznak az érzelmi arckifejezések, amikor még tanulásról e téren nemigen beszélhetünk [17].

Paul Ekman szerint – aki ebben a kérdéskörben az egyik legnagyobb kutató –, hét érzelemfajtát mutat meg az emberi arc: öröm, félelem, szomorúság, harag, meglepettség, undor, érdeklődés. Az arcot három nagy részre osztotta fel Friesennel és Tomkinsszal, az első, az alsó, a száj környéki terület, a második, a középső terület a szemek ölelik fel, és a harmadik terület pedig a homlok és a szemöldök közti teret. Vizsgálatok eredményei alapján a teljes arckifejezés csupán az öröm, a harag és a meglepettség alkalmával informatív. Az undorról az alsó arc, a

szomorúságról a szemek a teljes arccal ekvivalens információt ad, ám a félelemről csak a szem, a szemtájék mozzanatai, mimikája ad megbízható konzekvenciát [8].

Ekman az érzelmek olvasására egy olyan rendszert hozott létre, amellyel a mimika rezzenéseit figyeli. Az arcon alig fél másodperc alatt átinaló emóciók szerint képesek vagyunk villámgyorsan intuitív ítéletet hozni. Az érzelmek megmutatkozásának attribútuma, hogy másodpercben mérhető az érzelmek megmutatkozása (pl. arcizmok elmozdulása, szívritmus fokozódása). A meglévő előidéző ok időtállósága emeli meg az érzelmek időtartalmát (pl. gyász), máskülönben az érzelmek az aktuális állapothoz, szituációhoz való orientációt támogatja [12].

Rávilágítottak arra is a kutatások, hogy az arckifejezésnek az érzelmek szubjektív megélésében notábilis funkciója van. Az arcon érzékeltetett érzelmek fokozza az érzelmek hatását, amíg deprimálása csökkenti megélését. Ez a hipotézis egybehangzik James és Lange érzelmelméletével is. Úgy vélik a kutatók, hogy a vokális és a testtartással releváns érzelmekifejezések is hatást gyakorolnak az érzelmek élményére, manipulálva azt. Hatfield munkatársaival 1994-ben rátapintottak arra, miszerint az érzelmek átvételének módját az érzelmek visszacsatolási hipotézise szerint foghatjuk fel. Mások érzelmekifejezését kevésbé észrevehető módon, csaknem automatikusan utánozzuk [16].

6. Kutatás jellemzői

Kutatásom céljaként tűztem ki azt, hogy olyan információkat gyűjtsék, amely révén pontos ismeretekhez juthatok a gyermekek érzelmi intelligenciájával kapcsolatban. Amint már a bevezetőmben említettem, valamint írásomban utaltam rá, céлом volt megtudni, hogy mennyire kifinomult a gyerekek érzelmi érzékelése, ugyanakkor azt mennyire lehet érzékenyíteni. A gyakorlatban azt szeretném elérni, hogy felismerjék azt, hogy foglalkozni kell az érzelmi intelligenciával, ennek értelmében a pedagógiai munkában megjelenjen a gyermekek érzelmi érzékenyítése, személyiségfejlesztése. Olyan eredményekre számítok kutatómunkám során, amely reális képet ad a tanulók érzelmi érzékeléséről, amit érzékenyítésük fejlesztésére használhatok.

Általános iskola negyedikes osztályának tartottam négy érzékenyítő foglalkozást, amelyet 2019. 04. 16-án Esztergomban az OTDK előadásomon részletesen ismertettem. Az első foglalkozás elején és az utolsó foglalkozás végén végeztem el vizsgálatomat, amelyet alább ismertetek. Tíz, érzelmeket érzékeltető képet használtam a kvalitatív kutatási módszerű fókuszcsoporthoz tartozó vizsgálataimon. A becslés során valamilyen érzelmeket kellett felismerni a bemutatott képeken, meghatározni, hogy kellemes-e vagy kellemetlen, valamint egy rövid történetet írni arról, hogy az adott érzelmek, mi idézhette elő. Így a tanulóknak lehetőségük volt együtt haladva, az érzelmek felismerésükről képet adni. Hipotéziseim a következők voltak: e kutatás alatt is fejleszhető az érzelmi intelligencia, valamint az érzelmek felismerése érzékenyíthető.

7. A kutatás folyamata, eredményei és kiértékelése

Az eredmények bemutatását a következőképpen szándékozom ismertetni: néhány kép kiemelésével felidézem milyen válaszokat írtak a tanulók. A felvázolom milyennek vélték a képen látható férfi érzelmét. Továbbá taglalom, hogy azt kellemesnek, vagy kellemetlennek állapították-e meg, valamint a hozzájuk írt történetekből kívánok idézni, elemezni.

Az első kép esetében, az érzelmek meghatározás tekintetében az arányok eltérnek a két mérés között, ugyanazokat a fogalmakat használták: a boldogot, az örömet, a vidámat, és a nevetést. A legszembeütőbb a boldog és az öröm meghatározás közötti változás, ugyanis ezek helyet cseréltek, a második mérésre a többség öröm érzelmeknek azonosította. Az úrlap második részében mindkét mérésben mindenki pozitívnak, kellemesnek jelölte be az érzést. Az érzelmek előidéző rövid történetnek sokan a megnevettetést, viccel kapcsolatos történeteket írtak. Egyértelműen kijelenthető, hogy a tanulók számára nem volt nehéz meghatározni az érzelmek, gondosan

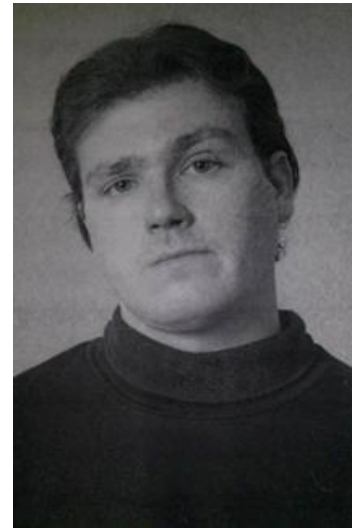
1. kép

használták az idetartozó fogalmakat, ám egy-egy tanuló a nevet és a nevetés szavakat írták, amelyek nem érzelmek. Történetek tekintetében, mindenki könnyedén, színesebbnél színesebb előidézést írt. Akik az első méréskor csak röviden, általánosan, egyszerűen írtak pl. „Valami jó dolog.”, azok a második méréskor már konkrétabb megfogalmazásokkal álltak elő pl. „Kapott egy szép tortát a születésnapjára.”

A tanulók számára az ötödik képhez hozzá tartozó érzelmek felismerésének feladata volt a tíz kép közül talán a legnehezebb az első és a második mérés alkalmával is. A meglepődés, a gondolkodó, az unalmas, a furcsálló, és a komoly megnevezések vannak jelen a mérésekben, azonban változó arányokban. Ám a második mérésre megjelent a „nemtetszés” elég jelentős arányban. A látott érzelmek kellemességét, illetve kellemetlenségét illetően szintén fejüket törték, az első mérés alkalmával az osztály egyik fele kellemesnek, a másik fele pedig kellemetlennek ítélte meg. A második mérés alkalmával pedig négyen vélték pozitívnak, kellemesnek, heten pedig pozitívnak és negatívnak is, a többiek pedig negatívnak. Néhány történet pedig a következőképpen alakult: „Töklevés volt húsvétkor.” → „Nyáron begyűjtött a szomszéd.,” „Ő lett az iskola legjobb tanulója.” → „Hiányzik neki a sok gyermekkori élmény.”. Egy tanuló pedig mindkét alkalommal a „Suttogtak előtte.” történetet írta, amely valószínűleg az ő konfliktushelyzeteire, érzéseire emlékeztetheti.

A negyedik képnél, a második mérés alkalmával az érzelmek differens megjelölések száma meglehetősen redukálódott, megközelítőleg a felére csökkent. Mindemellett a szomorú, a bánatos, a meghatódás és a vágyakozó megjelölések mindkét alkalommal előkerültek. Megjegyzendő továbbá az is, hogy első méréskor ötven voltak azok, akik pozitív, kellemes érzésnek ítélték meg az érzelmet, azonban a második méréskor csupán ketten jelöltek pozitívot, mindenki más negatívot írt. A pozitív megjelölés alátámasztásként a történetek, amelyeket írtak, egészen megállják a helyüket. Az egyik tanuló a következőket írta: „Meghatódott, valaki szépet mondott neki.”, majd a második méréskor már negatívnak jelölte, s a következő történetet írta: „Szomorú, mert valaki megbántotta.” A többi társa, akik szintén elsőnek pozitívnak jelölték, hasonló történetet írtak, és hasonlóan formálódtak át szemléleteik a második mérésre. Ezzel szemben két tanuló volt, akik az első és a második méréskor is pozitívot jelöltek, ugyanakkor a történeteik is lényegében megegyeztek egymással. Az egyikük mindkét alkalommal a meghatódást írta az összeházasodással kapcsolatban. A másikjuk pedig a vágyakozó melléknevet használta, szintén mindkét alkalommal a „Valamire vágyik.” gondolatokkal.

A legszembetűnőbb változást az érzelmek meghatározásának terén a két mérés között e, nyolcadik képnél van. Az első mérés alkalmával mondhatni ahányan voltak, annyi félét írtak a gyerekek. Ezzel szemben a második mérésre mindössze négy jelölést hagyott meg az osztály és még kettővel (nemtetszés, kiakadt) toldották meg a meghatározásokat. Hárman vélekedtek úgy, hogy ez az érzés kellemes, egy tanuló gondolta azt, hogy ez pozitív és negatív is, az osztály többi tagja pedig negatívnak érzelte az érzelmet az első méréskor. Később senki sem ítélte pozitívnak, három tanuló gondolta pozitívnak és negatívnak is, a többiek pedig negatívnak jelölték. A látott érzelmek tényének letisztulása által az írt történetek is egyre

5. kép

2. kép

8. kép

helytállóbbak lettek a második mérésre: „Kérdő, mert nem ért valamit.” → „Undor, mert hányt.”. A történetekben vélhetően a tanulók azokat történéseket írták le, amelyek önmagukban is undort váltanak ki. Így megjelentek olyan írások: „Nem jó a szag.”, „Büdit érez.”, „Hagymát kell ennie.”, „Sóskát kapott ebédre.”, „Látott egy gilisztát.”, „Hányt az utcán egy ember.”. A negyedik és a nyolcadik képet emelhetjük ki, ahol a tanulók érzélem-felismeréseik a leglátványosabban érzékenyültek.

A mérések eredményeiből leolvasható, ugyanakkor érzékelhető az, hogy a tanulók érzelmi érzékenyítése a négy foglalkozás során sikeres volt. Az első mérés alkalmával két tanuló a tíz képben egy összefüggő képsort látott, így egy történetet írt, sorban, minden képről egy-egy mondattal. Majd a második mérésnél pedig a két tanuló mellett még egy harmadik tanuló is összefüggő történetet írt. Fókuszcsoporthoz tartozó kutatásom során az empirikus megismeréseim közül megjegyzendőnek tartom közölni, hogy a mérések folyamán a kellemes, pozitív érzélem nemcsak könnyebben, hanem gyorsabban is ismerték fel a tanulók. Míg a kellemetlen, valamint a semleges érzelmeknél pedig sokáig gondolkodtak, töprengtek. Továbbá érzelmi érzékenyülésüknek is köszönhetően a második mérés kevesebb időt vett igénybe, mint az első mérés alkalmával, pedig ekkor is nehézséget okoztak a negatív és a semleges érzelmek felismerése, történetek kigondolása. Valamint a szabad kommunikációban a foglalkozások alkalmával a tanulók kifejezték érzéseiket, attitűdjeiket, véleményüket, meggyőződéseiket az érzelmek tárgyának vonatkozásában.

Kutatási munkámból jól látható az, hogy a gyermekek érzelmi intelligenciája fejleszthető, még ilyen kisszámú foglalkozásokat követő mérési eredményekben is jól látható módon megjelenik. Valamint előzetes hipotéziseimre, kérdéseimre választ adott, amelyek beigazolódtak. Fejleszthető az érzelmi intelligencia, valamint érzékenyítő foglalkozások hatására az érzelmek felismerése finomul. A gyerekek érdeklődtek a téma iránt, érzékelhető volt, hogy ezzel eddig tudatosan nem is foglalkoztak, így még inkább motiváltak voltak a jobb megértés és felismerés után. A játékos feladatokkal pedig egészen könnyen érthetővé, megfoghatóvá vált számukra a felismerés gyakorlata, miközben a „tanulás” fogalma fel sem merült bennük. Mint már többször elmondtam, jól lehet a tanulóknál gyarapítani az érzelmi érzékelés adta korrekt felismeréseket. A gyerekek a kellemetlen és a semleges érzelmek esetében még a második mérési alkalomkor sem bizonyultak egészen kifinomult percepció birtokában állóknak. Egyértelműen kijelenthető, hogy ezek az érzelmek számukra nehezen ismerhetők fel pontosan, mindemellett maga az érzélem bemutatásának módja is megnehezíti a feladatot. Feltételezem, ha például képsorozatok, videók, hanganyagok által kifejezett érzelmeket gyorsabban, pontosabban, könnyebben ismertek volna fel. Szándékomban állt megismerni azt is, hogy mennyire van szükség arra, hogy még inkább a középpontba emeljük az érzelmeket. Erre csupán részleges választ kaptam, mivel ezt csak hosszabb, szélesebb körű kutatás teszi lehetővé, hiszen akkor ismerhetjük meg ténylegesen, amikor – jelen esetben – a gyerekek már felnőttek. Szakirodalmi bemutatásom által alátámaszthatom, szükség van rá, hiszen kimutatták, hangoztatják, hogy a fejlett érzelmi intelligenciával rendelkezők az életben sikeresebbek. Az előbb említett két további kutatási módon is továbbvihető lenne a témakör, hiszen pedagógusként, szülőként az ember a legjobbat akarja a gyerekeknek, hogy elérhessék céljaikat, megtalálják helyüket az életben, boldogok legyenek, és ennek az elengedhetetlen kulcsfontosságú eszköze a fejlett érzelmi intelligencia.

8. Záró gondolatok

Kutatásom jól alátámasztja, hogy az érzélem-felismerést lehet fejleszteni, jól kidolgozott pedagógiai módszerrel pedig különösen is lehetőségünk lenne erre. Így kiegyensúlyozott és helyes önismerettel, pozitív fejlődési potenciállal haladhatnak tovább. Az iskolában megannyi gond, nehézség, frusztráció éri mind a gyereket, a pedagógust, és a szülőt is. Az agresszió, a megfélemlítés, a szorongás, a teljesítményromlás, a feszültség, a túlterheltség mind olyan tartalmak, amelyek negatív hatással jelen vannak az iskolai hétköznapiakban. Nemcsak a fejlett érzelmi intelligenciára, a személyiségfejlesztésre van szükség, hanem mint ahogy más területeken, úgy az oktatásban is új szemlélet kialakítása szükséges, új pedagógiai módszerekre, eszközök kidolgozására, más nemzeteknél (pl. Finnországban) is jól bevált módszerek alkalmazására van szükség, hogy az iskola a fiatalok számára ideális képzést nyújtson, ezzel felkészítve őket az

iskola utáni életre. Meglátásom szerint, amennyiben a lexikális tudásra való kiélezettséget átfordítanánk a személyiségfejlesztésre nemcsak kiegyensúlyozottabb iskolai környezet alakulna ki, hanem az iskolai eredmények javulása mellett, konstruktív életvezető, érzelmileg intelligens fiatalokat nevelnénk.

Irodalomjegyzék

- [1] Bagdy Emőke (1977, szerk.): Családi szocializáció és személyiségzavarok. Tankönyvkiadó Vállalat, Budapest.
- [2] Baracsi Ágnes (2013): Pedagógusok érzelmi intelligenciája. (In: Vzdělávání, výzkum a metodologie) International Research Institute, Komárom.
- [3] Bóta Tibor (2015): EQ tájéki barangolás. Koinónia XXII. évf. 5. sz. (OSZK Elektronikus Periodika Archívum), Budapest.
- [4] Bredács Alice (2009): Az érzelmi intelligencia és fejlesztése az iskolában – különös tekintettel a tehetséggondozásra. Iskolakultúra 2009/5-6
- [5] Ciarrochi, Joseph – Forgas, Joseph P. – Mayer, John D. (2003): Érzelmi intelligencia a mindennapi életben. Kairosz Kiadó, Budapest.
- [6] Csíkszentmihályi Mihály (1990): Motiváció és kreativitás. Út a megismerés strukturális, illetve energetikai megközelítéseihez. MTA Pszichológiai Intézete 1990/1, Budapest.
- [7] Darwin, Charles (1963): Az ember és az állat érzelmeinek kifejezése. Gondolat Könyvkiadó, Budapest.
- [8] Ekman, Paul (2011): Leleplezett érzelmek. Kelly Kiadó, Budapest.
- [9] Fischer, Robert (1999): Hogyan tanítsuk gyermekeinket gondolkodni? Calibra–Műszaki Könyvkiadó, Budapest.
- [10] Fisher, Robert (2000a): Hogyan tanítsuk gyermekeinket gondolkodni játékokkal? Műszaki Könyvkiadó, Budapest.
- [11] Fisher, Robert (2000b): Hogyan tanítsuk gyermekeinket tanulni? 2. kiadás. Műszaki Könyvkiadó, Budapest.
- [12] Goleman, Daniel (1995): Érzelmi intelligencia. Háttér Kiadó, Budapest.
- [13] Gordon, Thomas (1991a): P.E.T. A szülői hatékonyság fejlesztése. Gondolat, Budapest.
- [14] Gordon, Thomas (1991b): T.E.T. A tanári hatékonyság fejlesztése. Gondolat, Budapest.
- [15] Lewis, Michael – Haviland-Jones, Jeannette – Feldman Barrett, Lisa (2008): Handbook of Emotions. (Third Edition) The Guilford Press, New York.
- [16] Oláh Attila – Bugán Antal (2001): Fejezetek a pszichológia alapterületeiből. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest.
- [17] Oláh Attila (2005): Érzelmek, megküzdés és optimális élmény. Belső világunk mérésének módszerei. Trefort Kiadó, Budapest.
- [18] Stifter Viktória (2015): A szervezeti kiválóság alkotóelemei: Észak-Dunántúli vállalatok érzelmi intelligenciájának és tudás átadásának vizsgálata. Doktori disszertáció, Széchenyi István Egyetem Regionális- és Gazdaságtudományi Doktori Iskola, Győr.

MESE VAGY RAJZFILM?

TALE OR CARTOON?

Molnár Edina ^{1*}

¹ Alapismereti és Szakmódszertani Tanszék, Pedagógusképző Kar, Neumann János Egyetem, Magyarország

Kulcsszavak:

mese
rajzfilm
személyiségfejlődés

Keywords:

tale
cartoon
personality development

Cikktörténet:

Beérkezett 2019.07.17.
Átdolgozva 2019.07.22.
Elfogadva 2019.07.30.

Összefoglalás

A mese és a rajzfilm kiváltotta pszichológiai és kommunikációs hatások alapján az óvodás korú gyermekek és szülei véleményének vizsgálatát végeztük el e témában.

Abstract

We have examined the opinions of kindergarten children and their parents based on psychological and communication effects.

1. Bevezetés

A gyermekkor elengedhetetlen része a mese. A mese az, ami megalapozza a gyermek értelmi, érzelmi, lelki, szociális fejlődését. Segíti gazdagítani a fantáziavilágát, segít abban, hogy merjen elrugaszkodni a valóságtól. A gyermeki léleknek megfelelő mese segít kialakítani a mesetudatot. Képes lesz a gyermek elválasztani egymástól a mesét és a valóságot, ugyanakkor képes magát beleélni a mesébe, át tudja élni a mese szereplőinek helyzetét.

A mai kor gyermekei az alfa generáció. Ők azok, akik teljes mértékben belecsöppentek a modern technológia világába, az interneten, a televízión nőnek fel. Egyre kevesebb számban látják a mesekönyveket, hallják a könyv alapú mesék történeteit. Mindennapjaikat a mesék helyett inkább a rajzfilmek töltik ki.

A korábbi generációk is néztek rajzfilmeket, azonban a nagy áttörés, a mennyiségi ugrás akkor kezdődött el, amikor a Disney megjelentette első, önálló, egész estés rajzfilmjét, a Hófehérkét. Onnantól kezdve különbnél külön stílusú rajzfilmek, mesefeldolgozások látták meg a napvilágot. Nagyon sok rajzfilm nem csak a gyermeket, de a felnőttet is a televízió képernyője elé taszítja.

A mai világban rutinos gyorsasággal készülnek a különböző rajzfilmek, a gyermekeknek szánt rajzfilmcsatornákon pedig szinte napi változatossággal jelenítik meg az újabbnál újabb rajzfilm-kreációkat.

De vajon a mai kor gyermekei azt a megfelelő minőségű rajzfilmet kapják meg, amire az ő lelki világuknak szüksége van? Vajon a mai rajzfilmek megadják a gyermeknek azt az élményt, ami által az érzelmi, értelmi, lelki és szociális képességük is fejlődni tud? A mai rajzfilmekben megvan még az az esztétikai igény, mint a régiekben? Mit kapnak a gyermekek a mai rajzfilmekről, rajzfilmsorozatokról? Hogyan hatnak ezek a fejlődésükre, viselkedésükre, játékukra, társas kapcsolataikra, széppérezésükre? Ezekre a kérdésekre keressük a választ a következő oldalakon.

* Kapcsolattartó szerző. Tel.: +36 56 510 300
E-mail cím: molnar.edina@pk.uni-neumann.hu

1.1. Az olvasott/hallgatott mese

A megfelelő mese a gyermeknél képes kialakítani a kettős tudatot, azaz a gyermek tudja, mi a valóság, mégis a fantáziájának teret adva képes beleélni magát az adott főhős helyzetébe. Egy egyszerű példa erre, hogy a gyerek tudja, hogy egy adott tárgy a valós életben nem rendelkezik varázserővel, mégis örül annak, és teljes mértékben átéli, élvezi, ha a mesében ez a momentum megjelenik, sőt szurkol is, hogy a varázserővel rendelkező tárgy a mese hőseit segítse a célja elérése érdekében. A kettős tudat teljes mértékű kialakulása a nagyóvodásokra jellemző: ők azok, akik teljesen bele tudják élni magukat a mese történetébe, úgy, hogy tisztában vannak vele, hogy mindez nem a valóság. Kis óvodáskorban ez még nem mondható jellemzőnek: a gyermek életének ebben a korszakában még gyakran mosódik össze a mesében hallott a valósággal. A mesehallgatás által kialakult kettős tudat megjelenik továbbá a gyermek játékában is, a különbség annyi, hogy a gyermek a játékban aktív résztvevőként van jelen, míg a mese hallgatása közben passzív cselekvő. [2]

Mindez azt is bizonyítja tehát, hogy a megfelelő mese a gyermeknek a játékára is kihat. Minél inkább fejlődik a mese által a gyermeki fantázia, a gyermek annál inkább képes azt átvinni a játékba. A kettős tudat egy nagyon fontos szint, melynek kialakulása elengedhetetlen a gyermek megfelelő fejlődésének szempontjából. A kettős tudat mellett továbbá a mese biztonságot ad a gyermek számára az ismétléseknek köszönhetően. A legtöbb mese szerkezetében ugyanis megjelenik az ismétlés. A kisgyermek mindennapjait az ismétlések teszik biztonságossá. A mesékben ezeknek sokasága pedig erősen jelen van. A különféle epizódok a mesékben állandó visszatérésben vannak jelen, ami a gyermek számára az örömet jelenti. A gyermek nagy valószínűséggel már sejti, hogy mi fog következni a mese történetében, ám ez nem szegi kedvét attól, hogy élvezettel, izgalommal hallgassa végig az adott történetet, a lelkesedése iránta ugyan olyan nagyfokú, ha nem nagyobb, mivel a biztonság az ismétlődések által adott.

Ugyanakkor a könyvalapú mesék a gyermeket az életre készítik fel. A mesékben a mesehősöktől olyan képességeket tanulhatnak el, amit a saját életükre, illetve a későbbi felnőtt életükre is át tudnak vetíteni. [3] Ilyen például a komfortzóna elhagyása. A mesékben a főhős elindul egy úton, amin addig halad, amíg el nem éri a célját, ehhez pedig sok esetben a saját határait kell feszegetnie. A gyermek a mese hallgatása közben megtanulja, hogy vállalnia kell az útja során a nehézségeket a boldogság érdekében. A mesehősöktől például az életbátorságot is el tudja egy kisgyermek sajátítani. A mesékben a sárkány személye megegyezik a felnőtt kor belső akadályával, mint például az irigység vagy a kapzsiság, amelyeket le kell küzdeni, ha boldog, gondtalan életet akar élni, akárcsak a főhősnek a sárkányt. [5] Egy mesében a hős nem fél a kudarcoktól, bátran vállalja a tévutakat is, vagyis a rugalmas alkalmazkodóképesség is egy olyan jellemvonás, amit a mesehősöktől a gyermek át tud venni. De a mesék főhősei arra is képesek megtanítani a gyermeket, hogy mi az a lassú haladás. A mesében a hős az útja során nem siet. Nem mondja a vele szembejövő segítséget kérő bajbajutottnak, hogy álljon félre. Van ideje megállni és segíteni a másikon, amit ráadásul önzetlenül tesz meg. Továbbá van még egy dolog, amit egy kisgyermek a mese által képes megtanulni, megtapasztalni: hit a csodában, és a kívánság erejében, hiszen a mesében bármi kívánható, ami teljesülhet, valóra válhat. [4]

A mesék által megkapja a gyermek mindazt, ami az egészséges szociális, értelmi és érzelmi fejlődéséhez elengedhetetlen. Ahhoz, hogy mindez megvalósuljon: hogy a gyermek a mesék által mindezt megkapja, megtapasztalja, gond nélkül átélje, elengedhetetlen a jó meseolvasás. [1] A mesélőnek a mesével kapcsolatos érzelmeitől függ, hogy a mese elmegy-e a gyermek füle mellett vagy lelkes fogadtatásra talál. A mesemondásnak azzal a céllal kell történnie, hogy az a mesét hallgató gyermek és a mesét olvasó vagy mondó felnőtt számára egyaránt élvezhető legyen, hiszen így a felnőtt is sokkal jobban át tudja adni a gyermeknek a mese mondanivalóját.

Bár az örömet más jelenti a gyermek, és más jelenti a felnőtt számára: míg a gyermeknek a kalandok és csodák, addig a felnőttek a gyermek öröme okoz örömet. A mesehallgatás a gyermek számára akkor még élvezhetőbb, ha a mesélő megérti, mit jelent a gyermeknek a mese, milyen jelentést hordoz a mondanivalója az ő képzeletében, hiszen így a gyermek is könnyebben kiemeli a történetből azokat a mozzanatokat, melyek segítségével önmagát is jobban meg tudja érteni.

A gyermek a mesék által lelki állapotokat, érzelmeket, hangulatokat, indulatokat is képes megismerni.

A könyv alapú mesék elengedhetetlen részét képezik a gyermekek fejlődésének. A mai kor gyermekei azonban számos más hatásnak is ki vannak téve akár a mesehallgatás vagy -nézés kapcsán is, hiszen ugrásszerűen elterjedt a vizuális eszközök alkalmazása az elsődleges és a másodlagos szocializációs térben is.

1.2. A mediatizált/látott mese

A képernyőn keresztül a gyermekek olyan képet kapnak, amit egyedül gyakran képtelenek megérteni. Szemük elé tárul egy illúzióval teli, szélsőséges világ, amely mindezek mellett egy idilli képet sugároz felénk. Ők maguk, mivel nem feltétlen értik a mögöttes tartalmakat, könnyen a képernyő befolyása alá, annak büvökörébe kerülhetnek. A média, így tehát televízió, de még a mozi is, és a mai korban olyan nagyon elterjedt számítógép, laptop, tablet (egyszóval elektronikai eszközök), nagy veszélyt jelentenek a kisgyermekek számára. Sokszor mi felnőttek sem feltétlenül vagyunk tisztában vele, mi sem tudjuk azonnal felmérni, honnan jön a képernyő általi befolyás.

A közvetített tartalom nem csak a gyermek vágyait, életfelfogását alakítja szinte észrevétlenül, hanem az agyi működését is befolyásolja. Az agyféltekék súlya ugyanis változásokon mehet keresztül, a jobb oldali, a vizualitásért felelős agyfélteke megnagyobbodik, míg a bal oldali beszédért felelős agyfélteke a jobb oldalival arányos módon visszafejlődik. [7] Ennek hatására a gyermekeknél megjelenhet a kommunikáció hiánya, ami a későbbiekben problémát okozhat mind szociális, mind pedig értelmi/érzelmi téren. Ha nincs meg a megfelelő kommunikációs készség, a társadalomba való beilleszkedés nehézsége lép fel. Mindezek mellett a gyermek fantáziája is megcsorbul a túl sok időt képernyő előtt töltők esetében.

Számos gyermek szenved krónikus fantáziahiányban. A mai kor gyermekeivel szemben a régi kor gyermekeinek a saját maguk által megalkotott képzeletvilág adta az örömet, a boldogságot, az élményt. Ma már azonban a média ezt mind a gyermekek elé vezeti. A médianak köszönhetően a mai gyermekek egy színes, minden képzeletet túlszárnyaló álomképet láthatnak nap mint nap. Ilyen körülmények mellett pedig egy gyermek sem veszi szívesen a fáradságot, hogy megalkossa magának a saját álomvilágát, ha már egyszer megkapta azt. [7]

A gyerekek rendszeres napi tévénézése általában 2-3 éves korban kezdődik, bár vannak megfigyelések arra nézve, hogy már a csecsemők is naponta jelentős időt töltenek a tévéképernyő figyelésével. A tévénézési idő az iskolakezdésig fokozatosan és lendületesen nő. [2]

A rajzfilmek története nem mai eredetű, már régóta uralják a piacot, hihetetlen gyorsasággal jönnek ki az újabb és újabb alkotások. A piacvezető rajzfilmgyártó cégek közé sorolhatjuk egyértelműen a Disney-t. Bár a rajzfilmek története nem a Disney-vel kezdődik, mégis a rajzfilm általa lett ilyen mértékben elterjedt és ennyire befolyásoló hatású. [6]

A Disney rajzfilmekben egyértelműen megfigyelhető a jó és a rossz közötti különbség, melyet a Disney igyekszik a lehető legerőteljesebben a képernyőre vinni, ezt a különbséget minél jobban érzékeltetni. A jók szépek, kedvesek, az útjuk során az őket támogatók is jóindulatúak, viszont az ellenfeleik gonoszok, csúnyák, sőt félelmetesek is.

A korai klasszikusokban a színek és a zene is alátámasztja a jó és a rossz közötti ellentétet, ugyanis amíg a jók általában pasztellszínekben, addig a rosszak sötétebb színekben jelennek meg. A zenét tekintve pedig amikor valami jó történik, azt egy kedves dallam támasztja alá, míg ha veszély leselkedik a hősrre, a zene fenyegetővé, de mindenképpen félelmetesé válik.

A filmek hatásának egyik legerősebb rétegét éppen ezek a figurák, azaz a szereplők hozzák létre, akikkel könnyedén tud a néző azonosulni: nevetni, vagy ha kell, sírni is velük együtt. Ha a rajzfilm szereplője olyan tulajdonságokkal van felszerelve, amelyek szimpátiát keltenek a gyermekben, a siker garantált. Emellett ha a történethez hozzátársítjuk azt a színvilágot, zenevilágot, ami mese hangulatát megfelelően elő tudja hozni, a gyermek rajongása bezsebelhető.

Később megjelennek azok a típusú rajzfilmek, amelyekben gyerekek a főszereplők, ezzel is azt akarják elérni a rajzfilmkészítők, hogy a fiatal nézőközönség még inkább azonosulni tudjon a szereplővel. A gyerekekhez való közelítés módszere szintén, hogy a szörnyűségeket végképp száműzi ezekből az animációs filmekből. Veszélyes ellenségek persze maradnak, de hatalmuk már korántsem olyan félelmetes, mint a korai Disney- filmekben. A főhős ezekben a rajzfilmekben már maga is elbánik az ellenségekkel, ehhez vagy olyan felnőttes képességekkel rendelkezik, mint a bátorság, kitartás, vagy talpraesettség, amelyek mások fölé emelik őt, vagy rendelkezik varázserővel vagy valamilyen természetfölötti képességgel, esetleg olyan védelmezője van, aki megnyugtatóan

ki tudja húzni a bajból. A csoda itt is jelen van, akárcsak a korai rajzfilmekben, de nem a történet végső megoldásaként.

A századfordulós rajzfilmek értékei már különböznek az előbbiektől. A mesékben fokozottan megjelenik az erőszak, a bántalmazás és az agresszivitás rejtetten vagy nyílt formában is. A régebbi rajzfilmeknél megfigyelt csodákat, varázslatot ezen korszak rajzfilmjeiben már a legmodernebb harci technikák váltják fel. A főhősök elpusztíthatatlanok, szuperhősök, akiket szupererővel és modern harci technikákkal álmodtak meg a rajzfilmkészítők. A környezet is változik: már nem a békés kis meseerdő, sokkal inkább az elembertelenedett nagyvárosok, vagy éppen az úrbirodalom lesz a rajzfilmet szolgáló színtér. A probléma pedig, amit meg kell a főhősnek oldania, nem csak órá, hanem az egész világra veszélyt jelent. [6]

A rajzfilmek világképet alakító tényezőként is jelen vannak a gyermekek életében. A mai gyerekek olyan családokban nőnek fel, ahol a tömegméretekben előállított történetek uralják a család legkisebb tagjai életének egy részét, és ezek a történetek semmiféle kapcsolatban nem állnak a gyermekek mindennapi életével. Az üzenetek feladónak, azaz a filmstúdióknak, a producer-cégeknek, a kereskedelmi csatornáknak a célja a legtöbb esetben az, hogy saját bevételeit növelje, illetve hogy felkészítse a jövő nemzedékét arra, hogy a későbbi felnőtt tartalmak megértője és használója legyen. Éppen ezért a mai rajzfilmek többségében tehát fokozottan megjelenik az erőszakos tartalom.

Arról, hogy mit tekintünk erőszakos rajzfilmnek, a vélemények megoszlanak. Más számít egy kisgyermek számára humorosnak, mint egy felnőttnek. Például a Tom és Jerry történetek esetében a humor oldja a feszültséget, a gyerekek – a felnőttekkel ellentétben – ezt nem erőszakosnak, hanem komikusnak ítélik meg. [6]

Erős az eltérés a régi kor és a mai kor rajzfilmjei között. Régen a rajzfilmhősöket a nemes érzelmek jellemezték, melynek tanító célzatú hatása is volt a gyermekekre, hiszen amit láttak, azt tudták képviselni a való életükben is. Nem véletlen, hogy ezekben a rajzfilmekben nem volt jelen sem az erőszak, sem pedig a csúfolódás. Az animációs filmekkel így próbáltak példát mutatni a gyerekek számára. Sajnálatos módon a modern kor rajzfilmjeinek többsége nem ezt a tendenciát folytatja. Azok az értékek, amelyekre olyan nagyon igyekeztek figyelni a rajzfilmalkotók, ma már sajnos nincsenek jelen a rajzfilm iparban. Jellemzően a Távol-Kelet rajzfilm ipara használja az erőszakot és a gúnyt, amit egyszerű és olcsó film-készítési technikákkal dob piacra.

2. Módszer

A bevezetésben bemutatott pszichológiai és kommunikációs aspektusok alapján kíváncsiak voltunk, hogy a mai óvodás korú gyermekeket és szüleiket milyen módon befolyásolják a jelenleg elterjedt rajzfilmek. A téma vizsgálatának érdekében három célcsoportot jelöltünk ki, akiknek a véleményét kértük, különböző módszerekkel.

Az első vizsgálati csoportot 64 fő óvodás korú gyermek alkotta, 4 óvodai csoportból, különböző óvodákból, akikkel az óvodai játékidő alatt fókuszcsoporthoz interjút vettünk fel. A fókuszcsoporthoz interjú előnye, hogy az interjú alatt a csoportdinamikai folyamatok is szerepet kapnak, amely óvodás gyermekek esetében még pregnánsabb módon jelenik meg, mint egy felnőtt csoport esetén.

A második vizsgálati csoportot a gyermekek szülei alkották, 64 fővel készítettünk szóbeli, félig strukturált interjút a gyermek játéktevékenységére és rajzfilmnézési szokásaira vonatkozó kérdésekkel.

A harmadik célcsoport az óvodai csoportokban dolgozó 8 fő óvodapedagógus volt, akikkel szintén – az összehasonlíthatóság okán – félig strukturált interjút készítettünk.

3. Eredmények és következtetések

A kutatás három kérdéskör köré épült, egy kérdéskör több kérdést is tartalmazott. Az eredményeket a kérdéskörökre adott válaszok szerint csoportosítva mutatjuk be.

1. A rajzfilmek főhősei befolyással bírnak a gyermekek szépérzékére, divatérzékére.

Mindhárom vizsgált csoport véleménye szerint a gyerekek öltözködését teljes mértékben befolyásolja az, hogy éppen milyen rajzfilmet tartanak a kedvencüknek. A lányok és a fiúk is a kedvenc rajzfilm főhősével vagy szereplőivel díszített ruhadarabokat viselnek szívesen, illetve a kiegészítők, pl. hajgumi, haj csatt, táska, stb. szintén kapcsolódnak a rajzfilmszereplőkhöz.

Az óvodapedagógusok szerint egyértelműen befolyásolja a gyermekek tanulási képességeit, képzelőerejüket, sőt még a beszédkultúrájukat is az, hogy milyen rajzfilmek kötik le a figyelmüket.

2. A rajzfilmek a gyerekek játéktevékenységét befolyásolják.

A rajzfilmek ihlette játéktevékenység érdekes módon nem jellemző az óvodában, inkább csak az otthoni játékban. A lányok inkább szeretik akár szerepjátékban, akár pl. babázással eljátszani egy-egy kedvenc hősük történetét, a fiúk sokkal kevésbé. Az agresszív tartalmak nem igazán jelennek meg a játéktevékenységben.

3. A szülők előnyben részesítik a rajzfilmeket az olvasott mesével szemben, az együtt töltött idő kárára.

A szülők és a gyermekek elmondása alapján is a család együtt nézi a rajzfilmeket, vagyis az együtt töltött idő részét képezi a közös filmnézés. Ugyanakkor a szülők korlátozzák a tartalmat, pl. hangsúlyt fektetnek az agresszív tartalom tiltására, a gyerekek elmondása szerint nem nézhetik az olyan mesét, ami ijesztő, verekedős vagy butaságot tanít. Némely esetben olyan tartalmak tiltása is megjelenik, amely egy-egy tulajdonsághoz vagy életviteli szokáshoz kapcsolódik (pl. „Anya Barbie-t nem enged nézni, mert az butaságot tanít” vagy „igazából az ember nem tud úgy kinézni, mint Barbie”). Ugyanakkor a szülők törekednek az olvasott mesék átadására is, pl. az esti időszakban tévénézés helyett inkább ezt választják.

Az óvodapedagógusok elmondása szerint a gyerekek kifejezetten igénylik a meseolvasást.

Az eredmények tömör közléséből is levonható az a következtetés, hogy befolyásoló hatásúak a rajzfilmek, ugyanakkor a befolyás a mindennapokban inkább a külső megjelenéshez kapcsolódik és kevésbé az oly fontos játéktevékenységhez. A szülők részéről is megjelenik már egy fajta tudatosság a rajzfilmek és a mese hatásaival kapcsolatban. Az agresszív tartalmú filmek tiltása magyarázza a 2. kérdéskör eredményeit is.

Irodalomjegyzék

- [1] Bettelheim, Bruno (1985) A mese bűvölete és a bontakozó gyermeki lélek. Gondolat kiadó, Budapest
- [2] Fehér Ágota, Megyeriné Runyó Anna (szerk.) (2018) A mese szerepe a nevelésben, oktatásban. A BRUNSZVIK TERÉZ SZAKMAI NAPOK keretében szervezett II. Nemzetközi Kisgyermek-nevelési Konferencia kötete, Vác http://real.mtak.hu/78580/1/A%20mese%20szerepe%20a%20nevel%C3%A9sben_oktat%C3%A1sban.pdf
- [3] Kádár Annamária (2013) Mesepszichológia - Az érzelmi intelligencia fejlesztése gyermekkorban, Kulcslyuk Kiadó, Budapest
- [4] Kádár Annamária (2014) Mesepszichológia 2. Útavaló kényes nevelési helyzetekhez. Kulcslyuk Kiadó, Budapest
- [5] Kádár Annamária, Kerekes Valéria (2017) Mesepszichológia a gyakorlatban. Az önbecsülés és a küzdőképesség megalapozása gyermekkorban. Kulcslyuk Kiadó, Budapest
- [6] Kapitány Ágnes, Kapitány Gábor (1998) A tömegkommunikáció. MÚOSZ, Budapest
- [7] Müller, Melissa (2001) Az áruvilág kicsi királyai. Geomédia kiadó Rt., Budapest

ELEKTRONIKUS MÉDIAHASZNÁLAT ÓVODÁSKORBAN

ELECTRONIC MEDIA USE IN PRESCHOOL

Molnár Edina ^{1*}

¹ Alapismereti és Szakmódszertani Tanszék, Pedagógusképző Kar, Neumann János Egyetem, Magyarország

Kulcsszavak:

médiafogyasztó
óvodai játék
fantázia
játékközpontúság

Keywords:

media consumer
preschool game
fantasy
game-centered

Cikktörténet:

Beérkezett 2019.07.16.
Átdolgozva 2019.07.22.
Elfogadva 2019.07.30.

Összefoglalás

A cikk az óvodáskorú gyermekek elektronikus médiahasználati szokásait és annak játéktevékenységre és fantáziára gyakorolt hatásait foglalja össze, egy e témában elvégzett komplex kutatás eredményeinek bemutatásával.

Abstract

The article summarizes the electronic media usage habits of preschool children and its effects on game activity and fantasy by presenting the results of a complex research on this topic.

1. Bevezetés

Nem vitás, hogy mára a média és a tömegkommunikáció mindennapjaink része lett. A pedagógia területén a média kérdése azonban sokakat megoszt.

A média gyerekekre gyakorolt pozitív, illetve negatív hatásairól, leginkább az utóbbiról, számos cikk és tanulmány készült. Ezek az óvodás kortól egészen a fiatal felnőtt korig ölelik fel a témát olyan kérdésekben, mint a médiának a tanulás-tanítás folyamatában való hasznosítása vagy alapvetően a médiahasználat.

1.1. Az óvodás mint aktív médiafogyasztó

Arra a kérdésre, hogy tekinthetjük-e az óvodáskorú gyermekeket aktív médiafogyasztónak, válaszul szolgálhat egy viszonylag friss tanulmány, mely egy olyan vizsgálatról számol be, amelyben családok médiafogyasztását vették szemügyre. [2] A vizsgálat egyértelműen megállapítja, hogy a tömegkommunikáció szerves részét képezi a családok mindennapjainak, beleértve már az óvodás korúakat is. A vizsgálat során a kutatók nem találkoztak olyan fiatallal, aki ne nézett volna televíziót, körülbelül 80 százalékuk pedig minden nap bekapcsolja azt. Az óvodáskorúak számítógéphasználatának gyakoriságára vonatkozó eredmények kevésbé mutatnak ilyen magas arányt. A vizsgálatba bevont gyermekek egy harmadánál volt jelen a számítógép rendszeres használata, ami általában néhány, a szülők által is engedélyezett, számítógépes játékon való játszásra korlátozódott, és nem párosult a gyermek internethasználatával.

A médiafogyasztásra vonatkozó hivatalos pedagógiai elv, a médiatudatosságra nevelés a Nemzeti Alap Tantervünkben is szerepel. [13] Az Alaptanterv szerint a médiatudatosságra nevelés egy olyan folyamat, amely során a gyermekek digitális kompetenciáinak fokozatos fejlesztése történik. Cél, hogy a gyermekek megismerjék az internetet az információk gyűjtéséhez és rendszerezéséhez, például gyakorlati feladatok, prezentációk készítéséhez. A gyermek képes

* Kapcsolattartó szerző. Tel.: +36 56 510 300
E-mail cím: molnar.edina@pk.uni-neumann.hu

legyen az ismeretforrásokat önálló és a társas tanulás folyamatában körültekintően kiválasztani. Legfőbb cél, hogy a gyermek kezdetben segítséggel, később egyre önállóbban tudatos médiahasználóvá váljon.

A média gyerekekre gyakorolt hatásaival kapcsolatban készült vizsgálati eredmények körültekintésre hívják fel a figyelmet. Elsősorban a médiát mint szocializációs hatótényezőt fontos kiemelni, mert a szocializáció már a gyerekek megszületésével elkezdődik, és felnőttkorban is tart; de míg a gyerekkori szocializációban nagyon sok a tanító, oktató, kondicionáló elem, addig felnőttkorban már inkább észrevétlen és akarattalan a folyamat. A megfigyelt viselkedésmintákat először fantáziájukban „gyakorolják” a gyerekek, majd játékokban, és csak ezután alkalmazzák szociális helyzetekben. [8] Ha ezek a gyermek felé érkező elemek negatívak, akkor azok negatívan befolyásolják a gyermek fejlődését. A gyerekek különösen érzékenyek, akár sebezhetőek a média üzeneteivel szemben, hiszen képességeik fejletlenebbek, élettapasztalatuk hiányos, és nem képesek megfelelően értékelnit, szelektálni az információkat. [9] A mai kor egyre gyorsuló információáradatában nem csak a gyermekekben, hanem a felnőtt társadalomban is ki kell alakulnia a médiatudatosságnak.

A média és a játéktevékenység kapcsolatát vizsgáló kutatók és szakemberek véleménye is hasonló a témában. A kisgyerekeknél nagyon körültekintően kell alkalmazni a számítógépet, nem válhat a gyerekek lekötésének, ismeretszerzésének fő eszközévé, és ami a legfontosabb, nem pótolhatja a hagyományos játékokat. Fontos, hogy a számítógép ismeretközlő, kommunikatív funkcióját kell előnyben részesíteni, nem a szórakoztatót. Emellett nélkülözhetetlen a felnőtt felügyelete, akivel a kisgyermek együtt dolgozhat és tapasztalatait meg tudja beszélni. [7]

A számítógépek helyes használatának megismertetése rendkívül fontos. Ennek azért is van különös jelentősége, mert az informatikai alapismeretek napjainkban már az általános műveltség részévé váltak, ami a jövőre nézve még inkább követelmény lesz a felnövő generációnak. Másrészt a ma óvodásai bátran nyúlnak ezekhez az eszközökhöz, mert életkori sajátosságuknak megfelelően nagy kíváncsiságuknál és érdeklődésüknel fogva gyorsan sajátítanak el ismereteket. Ezt a kíváncsiságot és érdeklődést helyesen kihasználva kell megalapozni a gyermekek számára az információ szűrését, befogadását.

A számítógépek korai megismerésének számos lehetősége létezik, például a képességfejlesztő játékok. A gyermekek számára mindig csak olyan szoftvert szabad választani, ami életkori sajátosságaiknak megfelelő. Ki kell szűrni azokat a szoftvereket, amelyek öncélúak, pedagógiailag értéktelenek, erőszakosak. Az egyik legfontosabb alapelv, hogy a számítógép használatakor azt közvetítsük a gyerekeknek, hogy a számítógép csak egy eszköz. [10]

A média egy másik gyakran említett területe a televízió, annak hatásai a kisgyermekre. A masszív tévézés következményei nemcsak pszichésen okoznak változásokat, hanem fizikálisan is. A sokat tévéző gyerekek általában kevesebbet mozognak, többet fogyasztanak édességet, szervezetük gyengébb állóképességű, mindez fokozottabban jelentkezik a hízásra hajlamos gyerekeknél. Ezeknek a gyerekeknek romlanak a társas kapcsolataik, a közös játékok, beszélgetések helyett előnyben részesítik a televíziót. [8]

Az óvodáskorúak televízió-használatával kapcsolatos körültekintés azért is szükséges, mert a gyermekek, leginkább kisebb korban, még nehezen tudják megkülönböztetni a televízióban látott tartalmak valóságos és nem valóságos elemeit. A kisebb gyermekek, kettő-három éves kor körül, még inkább úgy gondolják, hogy amit a televízióban látnak, az mind valóság. Később, megközelítőleg ötéves korukra kezd kialakulni az a felismerés, hogy a televízióban látott jelenetek között vannak valóságos és nem valóságos elemek is. Ezek a televízióban látott tartalmak a gyermekek játéktevékenységében is megjelennek, mint egyfajta feldolgozása a látottaknak. [4]

Más eredmény születik, ha a tévénézést a környezet szempontjából vizsgáljuk. Egy kutatás során [9] a kutatók egy olyan kísérleti helyzeteket hoztak létre, amelyben a televízióval azonos helyiségben vonzó játékok is voltak. A megfigyelések eredményei igazolták, hogy a játékok jelenléte vagy nem léte befolyásolja, mennyi időt szentelnek a gyerekek a televíziós adásnak. Ahol játékok is voltak, ott az óvodás gyerekek csak az idő 44%-át töltötték a műsor nézésével, míg a játékok nélkül 87%-át. Ez az eredmény világosan tükrözi azt a számos kutató által hangoztatott tételt, hogy a televízió nézés mennyisége korántsem csak a műsor függvénye, hanem a környezeté is: ha lehet választani a játszás és a tévézés között, a gyerekek jó része az előbbi mellett dönt.

Anderson és Lorch kutatási szerint [1] a gyermek számára a televíziózás aktív tevékenység és nem független a helyzet egyéb meghatározóitól. Az óvodáskorú gyermekek nem tétlenül nézik a tévét, hanem közben gyakran játszanak, beszélnek, kommentálják a látottakat. A kutatók megfigyelései szerint óránként 150-szer fordítják el a fejüket a képernyőtől, átlagban 15-15 mp-re. Tehát a játéktevékenységük folyamatos marad, azt meg-megszakítva nézik a televíziót is. Ehhez hozzájárul az a jelenség is, hogy a televízió egyre inkább mint háttérzaj van jelen a háztartásokban, ami azt jelenti, hogy a televízió folyamatosan bekapcsolt állapotban van, de azt csak egy-egy érdekesebb műsor vagy hírműsor erejéig kísérik fókuszált figyelemmel. [2]

A gyermekek televízió nézésével kapcsolatban rendkívül nagy szerepük van a szülőknek, akik egyrészt irányítják, kontrollálják a televízió használatot, azzal, hogy bizonyos műsorok megtekintését engedélyezik, vagy nem a gyermekeknek. Másrészről nagy szerepük van a látott műsorok feldolgozásában is, azzal, ha a látottakat a gyermek a szülővel megbeszélheti. Ez azért is nagyon fontos, mert a kisgyermekek még nehezen érthetik meg, vagy félreérthetik a televízióban látottakat, halottakat. A feldolgozatlan élmények, a meg nem értett jelenetek, cselekmények a gyermek számára káros hatásúak lehetnek.

A médiaértésnek tehát a leghatásosabb módja az, ha a gyermek a szülővel együtt nézi a műsorokat. Ehhez szükséges, hogy médiahasználati stratégiával rendelkezzenek a szülők, aminek elengedhetetlen része a szülői tájékozódás és tájékoztatás. Továbbá e stratégiának része az, hogy a gyermekek fokozatosan legyenek hozzászoktatva az önálló, tudatos informálódáshoz, szórakozáshoz. [11] A különböző műsorokban látottak megbeszélése elősegítheti azt is, hogy a gyerekek koncentrációja, aktivitása növekedjen, és fejlődjék a kritikai érzékük, ezzel pedig tudatosabb nézővé váljanak. [12]

A televízióban látottak feldolgozásának legfőbb módja a gyermek számára az, ha eljátssza, amit látott. Megfigyelhető, hogy a gyermekek olyan elemeket jelenítenek meg játékukban, amelyeket egyértelműen valamilyen televíziós műsorból vagy filmből merítettek. [5] A gyermekek játékának egyik motivációját az jelenti, hogy az új ismereteket megjelenítsék a játéktevékenységükben. Itt kell megemlítenünk azt a tényt, hogy bizonyos műsorok közvetíthetnek értékes ismereteket, de egyre gyakoribbak a negatív töltetű, erőszakos mintát közvetítő tartalmak. A gond az ilyen jellegű tartalmakkal az, hogy szorongást és félelmet keltenek a gyerekekben. Az agresszió mindenképpen félelmet, feszültséget kelt, és megisméltése a játékban ezt a feszültséget újratерemti, sőt a játék folyamán esetleg még fokozza is, majd befejeztével feszültségcsökkenést eredményez.

Az agresszív televízió-tartalmak azonban nem feltétlenül eredményeznek minden esetben agresszív magatartást a gyermekek játékában. A fiúk alkati, fejlődéslélektani, talán társadalmi okokból is szívesebben azonosulnak az agresszív szereppel. Ezekkel a játékokkal kapcsolatban helyes irányelvnek mutatkozhat az, ha megvizsgáljuk, hogy a gyermeket mi motiválja az agresszív színészeti játékokra. Saját erőit próbálja gyakorolni, avagy bántani akar másokat? Mindenképpen szükséges a pedagógus érzékenysége és empátiája ennek a kérdésnek a megválaszolására, semmiképpen sem állíthatja le teljesen a mindennap látott agresszív minták utánzását, de bizonyos határokat, korlátokat szabhat: törekedhet a játékban az agressziók csökkentésére vagy szocializáltabb formában való realizálására. [5]

Mára elkerülhetlenné vált, hogy a gyermekek találkozzanak a médiával, illetve a különböző tömegkommunikációs eszközökkel, azonban a médiatudatosságra nevelésnek már egész kicsi kortól, már a családi otthonban el kell kezdődnie.

1.2. A környezet és a fantázia szerepe a gyermek játékában

A gyermekek játéktevékenységének vizsgálatához szervesen hozzátartozik a játéktevékenység környezetének a vizsgálata is. Az ún. játékpedagógiai paradigmaváltás a játéktevékenységet környezeti szempontból is megváltoztatta. A korábban foglalkozásközpontú óvodai nevelés részeként a játéktevékenység környezete a felnőttek számára természetes esztétikai elképzelések közvetítését, az óvodapedagógus által megtervezett rend érvényesítését szolgálta. Ehhez szorosan hozzátartozott a játékkörnyezet meghatározása, hozzáférhetősége és irányítása, ami a felnőttek által képzett szabályoknak volt alárendelve. Mindezek nagyban korlátozták a gyerekek játékkal kapcsolatos szabadságigényét.

A szabadság azt is feltételezi, hogy a gyerekek döntéseket hozhatnak környezetükkel kapcsolatban. Ez az elv érvényesülhet az ún. játékközpontú óvodai nevelésben, ami a

játéktevékenység környezetét mint a játékszükségletnek megfelelő aktuális feltétel biztosítását jelenti. Az ilyen módon kialakított környezet sokszínű és a játék folyamának van alárendelve, továbbá biztosítottak az olyan konkrét tárgyak, eszközök, amelyek a gyermek képzelete és fantáziája révén alkalmasak azok szabad adaptációjára. A játékközpontú nevelésben nem csak a pedagógus, hanem a gyermek is saját játszó környezetet hoz létre, melyben személyisége és annak változása visszatükröződik. [15]

A játéktevékenység környezetének a vizsgálata azért is szükséges, mert nem minden óvodás gyerek számára elérhető az otthonában a saját játszó terület és az ahhoz tartozó játékszerek és játékeszközök köre. Ezzel ellentétben az óvodai környezet alkalmas arra, hogy a játéktevékenységet biztosítani tudja. Így valósulhat meg az Alapprogram által kitűzött cél, ami a gyermeki személyiség szabad kibontakoztatása, amelyben a gyermeket körülvevő személyi és tárgyi környezet szerepe meghatározó. [14]

A játékközpontú környezetben a játéktevékenységhez szükséges érzelmi tényezők felerősödnek. Az ilyen módon kialakított környezet a gyermek számára hívogatóvá válik, és a gyermek aktívan keresni kezdi azokat a tényezőket, amelyekre a megfelelő pszichés fejlődésére szüksége van.

A játékkörnyezet nevelési szerepét is hangsúlyoznunk kell. Ehhez hozzáfűzhetjük azt a kérdést is, hogy mennyire alakítója vagy felhasználója a játékszerek a környezetnek, hiszen régóta ismert, hogy a játék fejlődése elválaszthatatlan a felnőttek irányításával végzett kora gyermekkori tárgyi cselekvés fejlődésétől. [6]

A gyermekek környezetében előforduló tárgyak, játékszerek és játékeszközök jelentősége sem alábecsülendő a gyermekek játéktevékenységének szempontjából. A játékszerek azok a dolgok, amelyeket a gyártók kifejezetten azért készítenek, hogy azokkal a gyermekek játszhasználnak. Játékeszköz pedig minden olyan tárgy, eszköz vagy anyag lehet, amit a gyermekek a játékukban felhasználnak.

A játékszerekkel kapcsolatos elvárások elsősorban azok minőségére, tisztíthatóságára, esztétikumára, méretére és funkcionalitására terjednek ki. Fontos szempont, hogy azok a játékkedvre motiváló hatással legyenek, keltsék fel a gyermek érdeklődését, szerezzenek kedvet a játékhoz. Nagy körültekintés szükséges a játékszerek megválogatásához, hogy azok a gyermekek életkori sajátosságainak is megfeleljenek. Az óvodáskor minden szakaszában fontos a különféle konstrukciós játékok biztosítása, amelyek kreativitásra készítik a gyermekeket. A különböző szerepjátékok játszására is motiváló hatással lehetnek a játékszerek, de nem kívánatos, hogy minden rendelkezésre álljon, ami szükséges lehet. Így nagyobb tere nyílik a kreatitásnak, a képzelőerőnek, a fantáziának. Bizonyos eszközök hiánya beindíthatja, a hiányból adódó megoldás keresését, így olyan eszközök bevonását, amelyek az adott eszközt helyettesíthetik, mintha azok lennének. [5]

A különböző eszközök, melyeket eredendően nem gyermekjátéknak gyártottak, elsősorban a gyermekek fantáziája révén válnak a játék részévé. A játékba bevont tárgyak használata olyan, mintha azok a tárgyak elvesztenék szokásos jelentésüket, és mintha csak a játékban használt új jelentést vennének fel. Annak, hogy az adott tárgyak a játékban mik lehetnek, pusztán a gyermekek fantáziája szabhat határt, bár egyes megfigyelések szerint a jelölő eszköz szükséges, hogy hasonlítson arra a tárgyra, amit jelölni kívánnak vele a gyerekek, példaként egy injekciós tű csak valamilyen hosszú, hegyes eszköz lehet, például egy ceruza.

A mai kor ontja tömegesen az iparilag gyártott játékszereket, amelyeknek minősége, használhatósága és fejlesztő hatása nagy eltéréseket mutat. A gyengébb minőségű és a csekély fejlesztő hatású játékszerek azt eredményezik, hogy egyre kevesebb lehetősége marad a gyermeknek a tárgyak szabad adaptációjára, így a gyermekek arra vannak ítélve, hogy a játékban folyamatosan megértsék mások játékelképzeléseit, ahelyett, hogy még először a saját magukét megfogalmazzák. A kisgyermekkor pedig ezt a játék logikát igényelné. Előbb a gyermek a tárgy és környezet megismeréséből fakadó saját tapasztalatokkal vértette fel magát, keressen eredeti megoldásokat, cselekvési kombinációkat, majd ezután ismerkedjen a felnőttek tárgykészítő koncepcióival meg, mert ezen tapasztalatok elmélyültsége esetén lesz képes megérteni más koncepciókat, megoldásokat. [15]

Az óvodáskorú gyermekek játéktevékenységére hatást gyakorló környezet vizsgálatának egy másik fontos területe a szabadban eltöltött idő kérdése. Az ideális az lenne, hogy a gyermekek az

óvodában tartózkodásuk egy jelentős részét tölthetnék a szabadban, ami azért is fontos, mert az udvari élet, időben és térben oly mértékben növelheti meg a gyerekek számára elfoglaltságaikat, amelyek a legideálisabb csoportszobában sem képzelhetők el. Ehhez hozzá kell járulnia a mennyiségben és minőségben optimális mozgásnak is. A szabad levegőn való mozgásnak és futkározásnak különösen nagy jelentősége van, mert mára jellemző lett, hogy a családoknak egyre kevesebb idejük, lehetőségük van a szabadban eltöltött időre, mozgásra.

A szabad tér gazdagon biztosítja a lehetőségét a különböző játékformáknak. Egyrészt nagy jelentősége van például a szabadban megvalósuló szerepjátéknak, mivel az udvaron a gyerekek rendelkezésére álló tágasabb hely és megfelelő mennyiségű idő lehetőséget biztosíthat az elmélyült játéknak, ami pedig a fantázia, kreativitás fejlődésének. [3]

2. Módszer

A bevezetésben bemutatott elméleti kerethez kapcsolódóan egy komplex kutatást végeztünk, amely öt, 4-5 éves gyermekekből álló óvodai csoport, összesen 87 fő játékanak megfigyelését, az öt óvodai csoport óvodapedagógusaival, összesen 10 fővel készített interjút és a gyermekek szüleivel, összesen 87 fővel felvett interjút tartalmazott.

A megfigyelés által egyrészt azt a problémakört kíséreltük megvizsgálni, hogy az óvodáskorú gyermekek játéktevékenysége mutat-e az életkoruk fejlettségével szemben valamilyen mértékű elmaradást, és ha igen, ez összefüggésbe hozható-e a bevezetésben említett tényezőkkel. Másrészt arra a kérdésre kerestük a választ, hogy mennyire képesek a gyerekek elmélyülni a játéktevékenységükben, illetve a gyermekek médiahasználatának befolyásolhatja-e az elmélyült játék megvalósulását. Ehhez a következő szempontokat alkalmaztuk: a különböző játéktevékenységekkel eltöltött idő tartamának megfigyelése; a gyermekek közös játékanak társas viselkedésbeli jellemzőinek megfigyelése; a játékban használt játékeszközök és játékszerek használatának megfigyelése. Az interjú a problémakör mélyebb és többoldalú megvizsgálásához és megértéséhez szolgáltatott segítséget a szülők és az óvodapedagógusok válaszainak fényében.

3. Eredmények és következtetések

A kutatás során azt a témát jártuk körül, hogy a mai modern életkörülmények, tehát a média és a ma kapható játékszerek milyen hatással vannak az óvodáskorú gyermekek játéktevékenységére. A kutatás során kapott eredményeket összesítve, négy kérdéskörre csoportosítva mutatjuk be.

Az első kérdéskör arra terjedt ki, hogy a mai modern játékszerek és azok minősége befolyásolják-e a gyerekek játéktevékenységét, és ha igen, akkor milyen mértékben. Erre a kérdésre az eredmények azt a választ adták, hogy a legközkedveltebb játékszerek az óvodáskorú gyermekek körében mindazok a játékok, amelyek a gyermekek fantáziáját igénylik, a játéktevékenység szempontjából többfunkciósak, illetve azok a játékok, amelyek a gyermekek készségeit fejlesztik. Az eredmények nem állapítják meg egyértelműen, hogy a gyengébb minőségű, kevésbé fejlesztő hatású játékszerek káros hatásúak lennének a gyermekek játéktevékenységére, de kijelenthető, hogy ezek a játékszerek csak rövidebb időre, vagy egyáltalán nem kötik le őket.

A kutatás második kérdésköre azt vizsgálta meg, hogy az egyre nagyobb mértékű médiaeszköz-használat eredményezheti-e azt, hogy a gyerekek kevesebb időt töltenek a szabadban. A kutatás eredményei azt erősítik meg, hogy a gyermekek mind az otthoni, mind az óvodai környezetet tekintve megfelelő mennyiségű időt töltenek el a szabadban, amit tehát a médiahasználat csak kisebb mértékben képes befolyásolni.

A harmadik kérdéskör azt vizsgálta, hogy a fent említett tényezők kapcsolatba hozhatók-e azzal, hogy a gyerekek kevésbé képesek elmélyülni a játékaikban. A gyermekek elmélyült játékanak vizsgálata ellentétes eredményeket mutatott. Az óvodai környezetben jellemzőbb volt, hogy a gyerekek rövidebb időtartamokat töltöttek el egy-egy játéktevékenységgel, míg az otthoni környezetben az elmélyült játék volt gyakoribb. Az ezek mögött meghúzódó okok feltárása további kutatást igényelne.

A kutatás negyedik kérdésköre azt vizsgálta, hogy a túlzott médiahasználat okozhatja-e, hogy a gyermekek életkoruknak nem megfelelő szinten folytatnak játéktevékenységet. Az eredmények ebben a kérdésben a következőképpen alakultak: a gyermekek többségét az életkori

sajátosságaiknak megfelelő szintű játék jellemezte. Ami tapasztalható volt, az a gyermekek játszási módjában egyre gyakrabban jelentkező durva magatartás és agresszív megnyilvánulás. A kutatás nem támasztotta alá egyértelműen, hogy ez jelenség a túlzott médiahasználat következménye lenne, mert ennek a magatartásnak az okai szerte ágazók lehetnek. Olyan jeleket azonban tapasztaltunk, amelyek arra engednek következtetni, hogy az erőszakos médiatartalmak nagy valószínűséggel felerősíthetik a gyermek agresszív megnyilvánulásait.

A legfontosabb irányelv tehát a gyerekek elektronikus médiahasználatával kapcsolatban a körültekintés és a médiatartalmak tudatos szelektálása. Ebben a kérdésben a szülők fokozott felügyelete rendkívül fontos, hiszen a gyermekek képezik a médiaipar egyik célközönségét.

Irodalomjegyzék

- [1] Anderson, Daniel R., Lorch, Elizabeth, Pugzles, Smith, Robin, Bradford, Rex, Levin, Stephen R. (1981): Effects of peer presence on preschool children's television-viewing behavior. *Developmental Psychology*, Vol 17(4), Jul 1981, 446-453
- [2] Antalóczy Tímea – Pörzsi Zsuzsanna – Vaskuti Gergely (2012): Óvodások távirányítóval. *A művészetszociológia* ma, 2012. 1-2. 145-156.
- [3] Bakonyiné Vince Ágnes – Nagyné Kasza Ilona (1989): *Mozgás – öröm a szabadban: Óvodások tevékeny élete a szabad levegőn.* Multigraf, Budapest. 9.
- [4] Buckingham, David (2005): Médiaoktatás. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest. 51–54.
- [5] B. Méhes Vera (1982): *Az óvónő és az óvodai játék.* Tankönyvkiadó, Budapest
- [6] Elkonyin, D. B. (1983): *A gyermeki játék pszichológiája.* Gondolat Könyvkiadó, Budapest
- [7] Kajtár Barna (2006): A számítógép szerepe az élethosszig tartó tanulásban. *Új Pedagógiai Szemle*, 2006. 2. 44–58.
- [8] Kiss Judit (2004): A televízió hatása a kisiskolás gyerekekre. *Új Pedagógiai Szemle*, 2009. 9. 35–39.
- [9] Kósa Éva – Vajda Zsuzsanna (1998): *Szemben a képernyővel.* Eötvös József Könyvkiadó, Budapest
- [10] Kőrösné Mikis Márta (1995): Jelek, jelrendszerek a gyermekek környezetében. In: Villányi Györgyné (szerk.): *Tanulmányok a kisgyermeknevelésről.* Okker Oktatási Iroda. 181–193.
- [11] Molnár Péter (2010): A média szerepe a gyermekek életében. *Módszertani közlemények*, (50) 2. pp 56–62.
- [12] Nagy Andor (1993): *Médiapedagógia: televízió a családban és az iskolában.* Seneca, Pécs. 157–159.
- [13] *Nemzeti Alaptanterv (2012), Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó Kft, Budapest*
- [14] *Óvodai Nevelés Országos Alapprogramja (2012), Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó Kft, Budapest*
- [15] Pálfi Sándor (2009): Az óvodai játék környezetkultúrája. <http://ofi.hu/az-ovodai-jatek-kornyezetkulturaja>

BŰNMEGELŐZÉS A NEUMANN JÁNOS EGYETEMEN

CRIME PREVENTION AT JOHN VON NEUMANN UNIVERSITY

Molnár Edina ^{1*}

¹ Alapismereti és Szakmódszertani Tanszék, Pedagógusképző Kar, Neumann János Egyetem, Magyarország

Kulcsszavak:

bűnmegelőzés
pedagógusképzés
multiplikátor képzés

Keywords:

crime prevention
pedagogical education
multiplier training

Cikktörténet:

Beérkezett 2019.07.17.
Átdolgozva 2019.07.22.
Elfogadva 2019.07.31.

Összefoglalás

2017-2020-ig a Neumann János Egyetem Pedagógusképző Kara a Nemzeti Bűnmegelőzési Tanács segítségével fokozatosan bevezeti képzési rendszerébe a bűnmegelőzési ismeretek oktatását azzal a céllal, hogy a leendő pedagógusokat felkészítse a gyerekekkel, fiatalokkal való foglalkozásra ezen a területen. Ezen folyamat lépéseit és tapasztalatait mutatja be a cikk, példákkal és ajánlott irodalommal az érdeklődők számára.

Abstract

Until 2017-2020, the Faculty of Teacher Training of John von Neumann University, with the help of the National Crime Prevention Council, will gradually introduce the education of crime prevention into its training system in order to prepare prospective teachers for dealing with the child and young people in this field. The steps and experiences of this process are presented in the article with examples and recommended literature for those interested.

1. Bevezetés

A 2017/2018-as tanév II. félévében a Nemzeti Bűnmegelőzési Tanács (NBT) munkatársai a Neumann János Egyetem Pedagógusképző Karán választható tantárgyként, „Bűnmegelőzés az iskolában” címmel intenzív, három napos tréninget tartottak, mely az egyetem minden hallgatója számára meghirdetésre került.

2018. végén a Magyar Rektori Konferencia közreműködésével az NBT több felsőoktatási intézménnyel együttműködési megállapodást kötött, melyben vállalták, hogy a pedagógusképzést folytató karokon oktató kollégákat kiképezik a „Bűnmegelőzés az iskolában” című tárgy oktatására. Ennek keretében 2019. márciusban egy országosan szervezett multiplikátor képzésen vehettek részt azok, akik vállalták, hogy a tárgyat önállóan vagy egy NBT által delegált szakember segítségével oktatni fogják a saját intézményükben.

A 2018/2019-es tanévtől kezdődően a Neumann János Egyetem Pedagógusképző Kara vállalta, hogy tanévenként egy alkalommal, az őszi félévben meghirdeti a kurzust.

2. A “Bűnmegelőzés az iskolában” választható kurzus tapasztalatai

A gyakorlatban dolgozó pedagógusok gyakran nincsenek tisztában azzal, hogy ha tanúi lesznek valamilyen bűncselekménynek vagy szabálysértésnek, mit kell tenniük. A kurzus egyik célja, hogy a leendő pedagógusokat megtanítsa felismerni a különböző bűncselekményeket és felkészítsen ezek

* Kapcsolattartó szerző. Tel.: +36 56 510 300
E-mail cím: molnar.edina@pk.uni-neumann.hu

megelőzésére. Ennek érdekében először is a bűnmegelőzéshez kapcsolódó fogalmak tisztázása történik meg a Büntető Törvénykönyv alapján, úgy mint bűn, tettes, tettestárs, bűnsegéd, bűncselekmény, stb.

Az alapfogalmak után az áldozattá és az elkövetővé válás okai és megelőzési lehetőségeik kerülnek sorra, majd egyes bűncselekmény-típusok – pl. a fiatalokra jellemző bűncselekmények – részletes bemutatása és megtapasztalása következik.

A kurzust az NBT javaslatára intenzív tréningként érdemes megtartani, mert így lehetőség van az élménypedagógia alkalmazására is, vagyis a hallgatókat kimozdítva a komfortzónájukból olyan helyzetek megoldása elé állítjuk, amely adott esetben akár kellemetlen élményeket is okozhat, de amely élményeknek az átélése segítséget nyújt a folyamatok megértésében.

A hallgatók nem csak szakmai, hanem módszertani segítséget is kapnak a kurzus során. Tréningvezetési gyakorlatokat láthatnak és csinálhatnak maguk is, különböző csoportfeladatokban vehetnek részt, ezeket a módszereket később az iskolai gyakorlatukban is felhasználhatják. Számos, az NBT által készített bűnmegelőzési kisfilmet feldolgoznak az oktatókkal közösen, amelyet később szintén használhatnak az iskolai gyakorlatukban. A módszertani segítség kiteljesedése a harmadik napon egy dupla órás, gyerekekkel végzett foglalkozás megnézése akvárium helyzetben. Itt élőben láthatják a hallgatók, hogy az általuk is elvégzett feladatok hogyan alkalmazhatók a fiatalabb korosztályon, esetleg milyen adaptációra van ahhoz szükség, hogy a résztvevői életkornak megfelelő legyen a foglalkozás.

A részletesen bemutatott bűncselekmények és megelőzési helyzetek, színterek a következők: a fiatalok által leggyakrabban elkövetett bűncselekmények, vagyon elleni bűncselekmények, bulizás, függőségek, kábítószeres, pszichoaktív szerek és ezek fogyasztásának okai, megelőzési lehetőségeik, az internet veszélyei, az iskolai agresszió, erőszakmentes konfliktuskezelés, családon belüli erőszak, a gyermekvédelmi jelzőrendszer működése.

Összességében a választható tárgy célja, hogy a leendő pedagógusokat felkészítse bűnmegelőzési foglalkozások, osztályfőnöki órák tartására. A tárgy bűnmegelőzési elméleti és gyakorlati ismereteket kíván elsajátíttatni a leendő pedagógusokkal, hogy az elkövetővé és áldozattá válás témaköreiben önállóan képesek legyenek tanórát tartani. További cél, hogy a hallgató ismerkedjen meg a bűnmegelőzési kisfilmekkel, és legyen képes a prevenció médiumára alkalmazására elméletben és gyakorlatban. A tárgy további célja, hogy a hallgató megismerje, felelevenítse a kompetenciafejlesztő és a tapasztalati tanuláson alapuló tanulás-szervezési módszereket, képes legyen a konstruktív pedagógia módszertani alapjainak alkalmazására. A kurzus fejlődjön problémamegoldó képessége, előadóképessége, javuljon interperszonális kommunikációs és önérvényesítési képessége, erősödjön társas támogatási képessége, a tolerancia, a másság elfogadása.

A kurzus elvégzése után a hallgatók a következő kompetenciák birtokába kerülnek:

a) Tudás: a hallgató ismeri az órák megtartásához szükséges jogi fogalmakat, mint pl. bűncselekmény, szabálysértés, tettes, részes, felbújtó, bűnsegéd, sértett, elkövető, és tudja ezeket a fogalmakat használni, alkalmazni. Ismeri az áldozattá válás leggyakoribb módjait a fiataloknál, és tud módszereket ezek megelőzésére. Ismeri a fiatalok elkövetővé válásának leggyakoribb módjait, és tud módszereket ezek megelőzésére.

b) Képesség: a hallgató tudja a konstruktív pedagógiai módszereket alkalmazni a bűnmegelőzési foglalkozásokon, képes bűnmegelőzési foglalkozásokat tartani, képes csoportfeladatokat szervezni és lebonyolítani.

c) Attitűd: a hallgatóban erősödik a társas támogatás képessége, a tolerancia, a másság elfogadása.

d) Autónomia és felelősség: a hallgató önállóan meg tudja tervezni egy osztály vagy közösség bűnmegelőzési oktatását, össze tudja állítani ennek fő témaköreit és módszereit.

A kurzus félévközi tanulmányi követelményei: aktív részvétel az intenzív tréningfoglalkozásokon, valamint a bűnmegelőzési kisfilmekre épülő, minimum 1, maximum 2 tanévre szóló tanmenetet kell készíteni a hallgatóknak, amelyben meghatározzák, hogy az általuk választott korcsoport számára milyen foglalkozási keretben, időtartamban, mely bűnmegelőzési témaköröket és hogyan kívánják feldolgozni.

A kurzust elvégzett hallgatók elmondása szerint a tréning érdekes és élvezetes volt, a három napig tartó intenzív tanulás egyáltalán nem volt fárasztó. Kiemelték az NBT oktatók szakmai felkészültségét és motiváltságát.

3. A multiplikátor képzés tapasztalatai

2019. márciusban 11 intézmény oktatói vettek részt a multiplikátor képzésen, melynek célja az oktatók felkészítése volt a pedagógushallgatók számára tartott választható kurzus oktatására.

Az öt napos képzésen a bűnmegelőzési szakmai ismereteken túlmenően – amelyek feldolgozása tréningfeladatok formájában történt – önismereti, kommunikációs gyakorlatokon is részt vettünk. A tréning pedagógiai-pszichológiai módszertanát az élménypedagógiai gyakorlatok adták, amikre résztvevőként, illetve leendő trénerként is reflektálhattunk.

A tréning elvégzése után óriási mennyiségű segédanyagot kaptunk, 100 körüli feldolgozható kisfilmet, a tréninggyakorlatok leírásait, az órák prezentációit.

Izeltőként a kábítószerfogyasztás megelőzésének feldolgozásához például az alábbi esettanulmányok használhatók fel a pedagógushallgatók felkészítése során:

„Először csak kíváncsiságból, a buli kedvéért, mert unatkoztunk. Kalandvágy, talán ez is mögötte szólt. Szerettem volna valami izgalmat átélni. Valamit, ami megmozgat. Megtetszett az idősebbek társasága. Aztán egyre több és több kellett. Volt, hogy mellettem rosszul lettek, mégse álltam le. Nem volt igazán céлом. Egész nap az anyag után rohangáltam. Belefáradtam. Semmi más nem kellett. Semmi más nem érdekelt. A családom elfordult tőlem, a barátaim szintén. Aztán elvonóra kerültem. Borzasztó volt. Folyt a nyálam, az orrom, reszkettem. Most már meg akarok gyógyulni! Szeretnék újra az emberek közé tartozni. Akarom újra a családomat. Hibáztam, de már nagyon nehéz a visszaút.”

„Ritkán foglalkoztam a fiammal. Sajnos a munka lekötött teljesen. Alig láttam. A férjemtől már elváltam. Alkoholista volt és bántalmazott minket. A fiam eleinte mindenben segített, aztán történt valami. A fűvezés hatására egy rendes, segítőkész emberből egy bunkó, éretlen, ferde gondolkodású lényé vált. Az ember szót nem használnám rá. Hiszen semmi nem érdekelt, sem a család, sem az iskola, sem a barátok. Csak az számított, ami neki kellett. Most kórházban van. Gyógyszerekkel kísérleteznek rajta, hogy emberibb formát tudjon öltetni.”

„A fiúk csak egyszer próbálták ki. A parkban, haveri körben. Nem akartak kimaradni belőle. Miért? Mert akkor nyúlnak titulálták volna őket a többiek. Beleszívta, letűdötték. Majd szép lassan rosszul lettek. Nem kaptak levegőt, nagy nyomást éreztek a légutak irányából, Kvarchomok volt hozzákeverve a fűhöz. De ők ezt nem tudták. A légutak viszont nem záródtak le. Valószínűleg az anyag miatt. A tüdőlebenyük megsérült, a két fiú az intenzív osztályra került. Hajszálon múlt az életük.”

„A 14 éves fiú nem találta a helyét, nem találta meg a számításait. A családjából kivették, gyermekotthonba került. Majd onnan nevelőszülőkhöz, onnan újra nevelőotthonba. Rendszeresen elszökött az otthonból. Hol egy, hol több napra is eltűnt. Megismerkedett pár helybeli sráccal. Nem is sráccal, felnőt férfivel. Ők ajánlották neki. >Szívj öngyújtógazt és minden rendben lesz.< A srác szippantott egyet, majd kettőt. Hirtelen a torkához, majd a mellkasához kapott. Nem kapott levegőt. Nem tudta, mi történik. Csak annyit érzett, hogy elsötétedik a világ. A felnőttek már rég eltűntek. Otthagyták egyedül. A tüdeje lefagyott, a levegő elfogyott. A halál délután állt be.”

„A lány ismerte őket. Helybeliek voltak, s vicces csapat. Jó volt velük bulizni. Most is együtt voltak a fővárosi éjszakában. Hirtelen egyikük elővett egy pár tablettát. Nem ismerte mi ez, és milyen érzés elfogyasztani. DE KI AKARTA PRÓBÁLNI. Mikor beszédte, kis idő múlva érezte, szíve hevesebben ver. Szinte már kalapál. Egyre inkább elvesztette az önkontrollt. Nem tudta, mi van a szívével. Hirtelen összeesett, és soha többé nem kelt fel a földről. 17 éves volt. Célokkal, tervekkel, vágyakkal. De egy tablettát ezt mind elvette tőle. A tablettát mindent összetört. Nem hallotta már az orvos megállapítását: a halál oka szívinfarktus.”

A multiplikátor képzésen is részt vettünk egy bemutató foglalkozáson, amelyen nyolc 13-14 éves fiatal vett részt. A foglalkozás témája a barátválasztás volt, melyet a következőképpen dolgozott fel a trénerünk:

Barátválasztás, értékek, célok – beszélgetés célokról, jövőről, döntésekről, döntési helyzetekről, értékrendről, befolyásolásról, befolyásolhatóságról, hobbiról-

1. Az említett fogalmak mentén felvezető beszélgetés, ötletbörze, illetve a csapat/osztály megismerése;

2. Miért fontos, hogy legyen célunk? Miért fontos, hogy legyen hobbink, vagy egy-két ember az életünkben, akivel bármit megbeszélhetünk? Miért szoktak az emberek feszültek lenni? Miért gond a feszültség? Mi a helyzet a problémákkal? Hogyan lehet megoldani a problémákat? A céltalanság és az unalom miért veszélyes?

3. Mi az érték számotokra? Mi jelenti azt?

4. Unalom rossz tanácsadó? Miért?

5. Miért fontos a közösség? Milyen kapcsolatok fontosak számunkra? Miért kell megválogatni a barátainkat? Van-e olyan, hogy rossz baráti kör? Miért lehet rossz? Mitől rossz? Ki mit szeret a barátjában? Meg kell változtatni a barátot? Mi a különbség haver és barát között? A barát befolyásolni tud minket? Miért? Ki tett már veszélyes dolgot a barátja biztatására? Tettél már olyat, amit megbántál? Miért nehéz nemet mondani egy barátnak? Mitől félünk?

6. Barátválasztás – csoportmunka – tulajdonságlapról: 4 fő tulajdonság kiválasztása kártyáról, kiscsoportban (Mi alapján választottátok ki a tulajdonságokat? Hogyan győztétek meg egymást? Miért ilyen egy jó barát?)

7. Jégtörésnek több olyan játékot is lehet alkalmazni, melynek lényege a csapatépítés, a kollektíva és a kommunikáció.

8. Döntés – befolyás – döntési helyzet (Indulat, féltékenység-düh, alkohol, egyéb szer, net) – gondolkodást befolyásolják (együtt összegyűjtjük, és mindegyikre mondunk egy példát)

9. Példa indulatjátékra: sport (fekvőtámasz, guggolás, helyben futás az osztályteremben) 2-3 perc, majd oldjon meg egy finommotorikus tevékenységet – nehezebb lesz (közben lehet üvölni a stresszokozás miatt, mint egy kiképző). El kell magyarázni, hogy az indulatot az adrenalin nevű hormon szabályozza, mely sporttevékenység során jó, hisz a segítségével a teljesítmény növekszik, és csak az adott cselekményre koncentrálnak; viszont düh esetén szintén elfelejtjük céljainkat, terveinket és csak a dühre koncentrálnak, azaz könnyen hozhatunk rossz döntést.

10. Kérdések: Hogy érezted magad? Miért nehezebb koncentrálni? Miért nehezebb döntést hozni? Miért nehezebb tevékenykedni?

11. Drámapedagógia – szituáció színpadra vitele (féltékenységgel kapcsolatos szituáció, a tréner játssza a megbántott és elhagyott fiút. Van egy barátja, akinek elmeséli, mi történt, majd felhúzza magát az emlékek felidézése alatt – új baráttal verekedés, majd halál – itt fontos, hogy a szituációba bevont diák mint barát hogy reagál, ösztönöz vagy leállít. Ezt gyakorolni kell.)

12. Kérdések: Mi történt? Ezt szerette volna? Itt milyen hatással volt a főszereplőre az adrenalin? Mi a közös a sporttevékenységgel? Miért segíti a koncentrációt? Ha az adrenalin hat, hosszabb távra tervezünk és gondolunk?

13. Barátválasztás film – megfigyelési szempontokkal: Ki az a barát? Van-e különbség barát és haver közt? Fontos-e a barátválasztás? A céltalan lógás mivel járhat? Mit vettél észre minden fiatalnál? Egyformák a barátaik? Mit jelent, ha valakinek színes a baráti köre? Milyen értékeket képviselnek? Miért fontosak a célok a film szereplői szerint, s szerinted? (Csoportokban: 1. Barát fogalma, színes baráti kör oka? Mi a közös a két baráti körben? Milyen vonások? 2. Milyen értékeket vehettek észre a filmben? Miért és hol lesznek fontosak? 3. Célok, céltalan lógás. Fogalmak: barát, haver, egyéniség, kortársak hatása.) Activity szavakkal (büntetés, biztonság, bűncselekmény, szabály, bizalom, barát, elkövető, áldozat, indulat, drog, cél, internet, börtön)

14. Bizalomjáték (fényképes, vagy bizalomharang) – fénykép alapján két csoportban válasszanak ki számukra bizalomgerjesztő embereket (szimpátia). Minden csoport kapjon 7-8 arcképet, ebből egy kisebb bűncselekmény elkövetője legyen, egy ártatlan, a többi fajsúlyos elkövető.

15. Válassz ki két embert és helyezkedj úgy a teremben, hogy a kiválasztott két emberrel mindig ugyanolyan távolságban legyél – konklúzió: az élet bizonytalan, állandó változások, de vannak fix pontok az életükben, akik ha segítenek, akikre ha hallgatunk, bármit elérhetünk.

16. Összefoglaló kérdések, megerősítések, reflexió. Felelősség kérdése: Ki felelős a biztonságomért? A döntéseimért? A barátaimért?

17. Mindenki mesélje el, mit fog legközelebb a barátjával csinálni? 2-3 dolog is lehet. S ezen pozitív gondolatokkal zárjuk az órát.

18. Az első foglalkozások pont a leírt alapfogalmak, egységes fogalomhasználat miatt fontosak (Biztonság, bizalom, felelősség, szabály, barát, haver, ismerős, érték, célok, hobbi, fontos ember, döntési helyzet, befolyás, befolyásolhatóság, döntési helyzet, indulat, szer, net mint befolyásoló tényezők, gondolatok).

A fiatalokkal végzett munka során törekedni kell arra, hogy ők mondják ki a várt válaszokat, ne pedig a pedagógus adja elő/mondja el a megismertetésre szánt fogalmakat.

Ajánlott irodalomjegyzék a „Bűnmegelőzés az iskolában” című kurzus vezetéséhez

- [1] Garamvölgyi László: Bűnmegelőzés-alapú társadalom - Prevenció a XXI. században. Stúdium plusz Könyvkiadó. Budapest, 2015
- [2] Gratzer Gábor, Szabó Henrik, Kispéter Andrea, Kovácsné Vadászi Erika, Sövényházy Edit: Prevenációs médiatár tananyag. Szeged, 2018 (elektronikus tananyag: https://www.mediatar-szeged.hu/images/pdf/Mediatar_tananyag_83_film.pdf)
- [3] Lovász Károly: Élménypedagógia - a teljességre nevelés művészete. Lectum Kiadó, Budapest, 2005
- [4] NBT kiadványok: <https://bunmegelozes.info/hu/nbt-kiadvanyok>
- [5] 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről

KUTYÁVAL ASSZISZTÁLT ÓVODAI FOGLALKOZÁSOK

DOG-ASSISTED KINDERGARTEN ACTIVITIES

Molnár Edina ^{1*}

¹ Alapismereti és Szakmódszertani Tanszék, Pedagógusképző Kar, Neumann János Egyetem, Magyarország

Kulcsszavak:

állatasszisztált foglalkozás
állatasszisztált terápia
állatasszisztált pedagógia

Keywords:

animal-assisted activities
animal-assisted therapy
animal-assisted pedagogy

Cikktörténet:

Beérkezett 2019.07.19.
Átdolgozva 2019.07.27.
Elfogadva 2019.08.03.

Összefoglalás

Az állatasszisztált terápia történetének, hatásainak, formáinak összefoglalása után az óvodában való alkalmazás lehetőségire tér ki a cikk, amelyhez egy kérdőíves kutatás is eredményeit is bemutatjuk.

Abstract

After summarizing the history, effects, and forms of animal-assisted therapy, the article discusses the possibility of using in kindergarten, and is also presenting the results of a questionnaire survey.

1. Bevezetés

Az ember mint természeti lény evolúciós fennmaradása a környezeti adaptáció során elválaszthatatlan az adott fizikai környezet növény- és állatvilágától. Az állatok – bár a történelem előtti korban élelemként szolgáltak – más megítélésben részesültek az ember részéről, mint a növényvilág. Önálló entitásként tisztelték őket, a velük való harcot pedig az élet fontos részeként kezelték. Az állatok funkciója később megváltozott, élelemforrás mellett társként is kezdték elfogadni őket. Az ember-állat közötti különleges kapcsolatot igazolja az a paleolitik korszakból származó régészeti lelet is, amely egy 12 ezer évvel ezelőtt elhunyt embert a kutyájával együtt eltemetve tárt fel. Az ember a kutya vállát fogva, amely kifejezte az összetartozásukat. Később leginkább használati célra korlátozódott az állatok szerepe. A 17. század vége újabb változásokat hozott, ugyanis egyre jobban kezdett elterjedni az állattartás az uralkodó elit után a középosztályban is, megjelent a társállattartás. Már a 17. században megjelent az állattartás egészségre gyakorolt jótékony hatása mellett érvelés. Bár a társállattartás megjelenése több száz évre nyúlik vissza, funkciójában jelentős változások következtek be az évek során. [6]

Napjainkban a társállatok tartása nem csak kedvtelést jelent, de fontos összetevőként szerepel az ember pszichológiai igényeinek kielégítésében is. Ha gazdákat kérünk meg, hogy jellemezzék kedvencüket, legtöbbször kutyáját, macskáját, vagy egyéb állatát, mint a család teljes jogú tagját mutatja be. Úgy gondolják, hogy kedvencük érti, átveszi, sőt adekvátan reagál hangulataikra, érzéseikre, s így módon hozzájárulnak stresszel teli életük megkönnyítéséhez, komfortérzetük kialakításához, fenntartásához. Egészséges, jó kapcsolat esetén a kedvencként tartott állatok segíthetnek a családtagok összetartásában, krízishelyzetek átvészelésében, a gyermekek felnövekedése során a természettel való meghitt kapcsolat erősítésében. A velük felépített kapcsolatban a gyermekek megtanulhatják a gondoskodás, felelősségvállalás szabályait, de a társállatok akár állandó figyelmet biztosító játszótársként, barátként, vagy védelmezőként is szerepelhetnek. Kedvező hatást gyakorolhatnak a betegségek utáni felépülés során, és az idősek magányos életében is fontos szerepük lehet.

* Kapcsolattartó szerző. Tel.: +36 56 510 300
E-mail cím: molnar.edina@pk.uni-neumann.hu

Ha a XXI. századi Magyarországra tekintünk, az állattartás különböző célzatú típusaival találkozhatunk. Hazánkban a nagyobb, fejlettebb városokban fejlődött ki a társállattartás, míg a kisebb falvakban a haszonállat-tartás a jellemző. Továbbá a generációs különbségek is hatással lehetnek az állattartás céljára, bár ez a megfigyelés objektív alátámasztást igényelne. A veterán (1920–1939), a baby boom (1940–1959) és az X (1960–1983) generáció tagjai haszonállatként tartják a tulajdonukban lévő állatokat. A kutya mint házőrző a családi háznál, leginkább a kertben kap helyet és emocionális kapcsolat jellemzően nem alakul ki a gazda és az állat között. Azonban, ha a fiatalabb generációkra tekintünk, mint az Y (1980–1994), a Z (1995–2009), és az Alfa (2010–) generáció, változást tapasztalhatunk. Az állatok már szinte minden fajtát megtalálhatjuk ezeknél a korosztályoknál társállatként, úgy mint izeltlábúak, páncélosbőrűek, puhatestűek és gerinces állatok. A fiatalabb korosztály nem tulajdonként, hanem családtagként tekint az általa tartott állatra és erős érzelmi kapcsolat köti hozzá. Az állatot a fizikai gondoskodáson túlmenően elnevezi, becézgeti, rendszeresen kimutatja felé szeretetét, beengedi az otthonába, ruházza, saját tárgyakat vesz neki, rendszeres orvosi és kozmetikai ellátásban részesíti. A fiatalabb generációk teljesen elfogadottnak és természetesnek tartják, ha egy társállatával lévő emberrel találkoznak az éttermekben, strandokon, plázákban vagy hotelekben és mindemellett az állaton még ruha is van. A fiatalabb korosztály az állatra valóban mint társra, családtagra tekint. Az állatot beengedik a család legintimebb pillanataiba is, akár kisgyermek mellé alváskor az ágyba. Ebben az esetben az állat elvesztésének fájdalma felér egy családtag elvesztésével járó gyásszal. [8]

Családi társállatként a csecsemő érkezése a családba nagy változást jelent az állat számára is. Leszűkül a rá fordított idő mennyisége, mert ez az idő az újszülöttre korlátozódik. Fontos a csecsemő és az állat egymásnak történő bemutatása, ismerkedése, hogy lássa az állat, hogy a gyermek is a család része és a szülők védelmét élvezi. Továbbá fontos, hogy ne hanyagoljuk el az állatot az újszülött érkezése miatt, hanem próbáljunk közös tevékenységeket szervezni, mint például a kutyasétáltatás a babával. A csecsemő számára az állattal való kapcsolat folyamatosan változik. Először csak mint külső környezeti inger fogja fel, vizsgálja az állatot, érzi a szagát, a melegét és hallja a hangját. Később a korai explorációs játékok egy formája lehet a társállat mozgásának követése. Körülbelül 1 éves korban változik meg jelentősen a gyermek társállattal való kapcsolata, ilyenkor már önmagától jár és ő maga tud játékot kezdeményezni az állat felé. A 18. hónap körül újabb minőségi változáson megy keresztül a gyermek és társállat kapcsolata, az explorációs játékokat felváltják a szimbolikus játékok. Továbbá megjelenik az éntudat, a viselkedés irányítása, a nyelv elsajátítása, a problémamegoldás, a verbális kommunikáció és nő a szemkontaktus mennyisége. A társállattal kialakított pozitív kapcsolat jó hatást gyakorol a gyermek beszédképességére, szociális viselkedésére és a mozgásfejlődésére is. [8] 3 éves kor körül újabb változáson esik át a gyermek-állat kapcsolat, ugyanis megjelenik a gondoskodás, élelmezés és a ragaszkodás. A társállatok mellett felnövő gyerekek kiemelkedő fejlődést mutatnak az empátia terén. Az óvodás korú gyermek elkezd megérteni az állat viselkedését, megfigyeli, hogy mire hogyan reagál. Az állat a kedvességet kedvességgel viszonzza, ám ha valamit zaklatásnak vesz, félrevonul. Az óvodás gyermek leginkább a kis termetű, szelíd állatokat kedveli. Szívesen rajzol és elevenít meg szerepjátékában állatokat. Az állattartás pozitívan hat a gyermek tanulására, mert megtanulja kategorizálni a házi és a vadon élő állatokat, mélyebb betekintést nyer a társállatként tartott állatfaj életébe és jellemzőibe. Az óvodás korú gyermek még nincs tisztában a halál fogalmával, annak feldolgozására nem képes. Ha a társállat meghal a családban, javasolt közelben lévő, maradandó helyre, sírba temetni őt, hogy a gyermek rendszeresen tudja látogatni. A társállat halála után a gyermek még visszavárhatja őt, beszélhet hozzá, mert nincs tisztában a végleges elmúlás jelentésével. Fontos dolog, hogy már óvodás korban beszéljünk a halálról a gyermekkel, ugyanis a fel nem dolgozott gyász komoly vagy akár maradandó problémákat is okozhat, mint például a rendszeres ágybavizelés, szorongás vagy a rémálmok. [12]

2. Az állatok jelenléte által kiváltott, terápiásan is felhasználható hatások

Önmagában az állatok jelenlétének is óriási hatása van az emberre. Ezen hatásokat három csoportban mutatjuk be: fizikai, emocionális és szociális hatások. Ezen hatások különválasztása csupán elméleti, hiszen a valóságban egyszerre jelennek meg, egymást átfedve, egymás hatásait felerősítve.

2.1. Fizikai hatások

Az állatok jelenlétének légzésszámra, szívverésre vonatkozóan normalizáló, valamint a stresszmutatók (kortizolszint, vérnyomás, pulzusszám) csökkenését eredményező hatása van. [3]

Állatok simogatásának hatására csökken az emberek vérnyomása, szívfrekvenciája, ami hosszú távon is nagyon jótékony, egészségmegőrző hatású. [4]

Stresszhelyzetben pusztán egy állat jelenléte is képes csökkenteni a személy megélt stresszérzését. [1] Állatok jelenlétében a fájdalomérzet is csökken. [1]

Egy kutatásban 76 szívbeteg embert figyeltek meg. Mindegyikük 12 percnyi látogatást kapott egy embertől, vagy pedig egy embertől és kutyájától. A kontrollcsoportot nem látogatták. A kutyákat kifejezetten úgy tanították be, hogy feküdjenek az ágyra és foglalkozzanak a beteggel.

A kutatók közben figyelték a beteg vérnyomását, a káros hormonok felszabadulását és egyéb, a szívbetegségekre jellemző mérhető értékeket. A megfigyelési időszak előtt és után egy, a szorongást vizsgáló tesztet is végeztek a betegekkel.

A szorongás 24 százalékkal csökkent azon betegek körében, akik kapcsolatba kerültek a kutyákkal. 10 százalékkal csökkent akkor, amikor csak ember látogatta meg őket. Azon csoportnál, akik nem kaptak látogatókat, az értékek nem változtak.

A kutyák ráadásul 17 százalékos csökkenést értek el az epinefrin stresszhormon szintjében, míg az emberi látogatók csak 2 százalékosat. A hormonszint 7 százalékkal nőtt azon betegekénél, akik nem kaptak látogatókat.

A tanulmány azt mutatja, hogy a kutyák még rövid távon is jótékony fiziológiai és pszichoszociális hatással vannak a betegekre. [7]

2.2. Emocionális hatások

A humanisztikus pszichológia hangsúlyozottan ráébresztett minket arra, hogy milyen fontos az egyének pszichés jólléte szempontjából a feltétlen elfogadás, a követelések nélküli szeretet. Mindezt egy állat tanítás és odafigyelés nélkül is meg tudja adni az embernek.

A kutya képes az emberi érzelmek felismerésére és ennek megfelelő viselkedést produkál. Meg lehet vele osztani a bánatot, szomorúságot, képes együttérzően viselkedni. Ez vigasztalást nyújt olyanoknak is, akiknek nincsen társuk, vagy emberek felé nehezen nyílnak meg.

Egy kutatás résztvevői hét héten keresztül hetente egyszeri terápiás foglalkozásban részesültek egy állatasszisztált csoportterápia keretében. A terápia után szignifikánsan nagyobb változást mutattak depressziós tüneteik csökkenése szempontjából, mint a kontrollcsoport. [8] Az állatok jelenléte serkenti a spontán érzelmerkifejezést, ami a pszichés – és ezen keresztül a fizikai – jóllétben is nagyon fontos.

Az állatoknak szorongáscsökkentő hatásuk is van. A biofilia hipotézis szerint minden nyugalmi állapotban látható állat megfigyelése a valóságban vagy akár képen is megnyugtatóan hat az emberekre. [15]

2.3. Szociális hatások

Az állattartók csoportot képeznek, ahol még informálisan is érezhető az együvé tartozás élménye. Az állatot tartó embert embertársai is pozitívabban ítélik meg és könnyebben kapcsolatot teremtenek vele. Amikor kutyával sétálnak az emberek, sétáik 22%-ában szólítják meg őket más járókelők, míg kutya nélkül ez a gyakoriság csak 2%. [2]

Az állatokkal való kapcsolat minden kockázattól mentes, nem mérettetik meg az ember, és nincsenek elvárások, melyeknek meg kell felelni.

Egy állat hatására az emberek nyitottabbá válnak, nő a biztonságérzetük. Ugyanakkor az egyébként elesettek is átélhetik a kompetencia, a valakiről való gondoskodás képességének érzését, ami nagyon fontos tényező pl. a depresszió megelőzésében.

Az állatokkal való kapcsolat sokkal könnyebben átlátható szociális szabályok alapján történik, így könnyebb felismerni a helyzetet, a jelzéseket és erre reagálni.

A fenti hatások figyelembe vételével az állatasszisztált terápia több lehetőséget kínál a gyerekekkel való foglalkozás területén.

A terápia során a légkör nyugodtabb, az egyébként viselkedési problémákkal küzdő gyerekek magatartása is mérséklődik az állatokkal való bánás hatására. Az állatok érintése, a simogatás

önmagában nyugtató hatású, oldja a stressz által keltett feszültséget. Az állatok kiszámítható és feltétel nélküli szeretete pozitív érzéseket aktivál a gyerekekben, csökkenti a csoportban előforduló agressziót. A hátrányos családi környezetből kikerülő gyerekek megtanulják a gyöngédséget, törődést, melyet először az állat felé mutatnak, de ez az attitűd később kihat az interperszonális kapcsolataikra is.

Az állatokkal végzett gyakorlatok alatt fejlődik a gyerek motoros koordinációja is, ami nem csak a nagymozgásokban nyilvánul meg, hanem a szem-kéz koordinációra, a finommotorikára is kifejti jótékony hatását. Az izmok nagyobb kontrollja segíti a beszédszervek pontosabb irányítását is, ami fizikailag javítja a beszédprodukciónak. A magatartáskontrollban is nagy szerepe van már a korai mozgáskoordinációs tevékenységeknek. A gyerek így tapasztalja meg, hogy ura saját cselekedeteinek, hogy ő is elő tud idézni dolgokat és szabályozni tudja a saját mozgását. Állatokat gyakran használnak a nagyobb önkontroll, felelősségérzet kialakítására is.

Az állatterápiák sok vesztibuláris ingerlést adhatnak a gyerekeknek, így az idegrendszer fejlődésére is pozitív hatással vannak, és fejlesztik a kognitív képességeket is.

A heti rendszeres kutyaterápia segítségével az ADHD-vel küzdő vagy Asperger-szindrómás gyerekek tünetei nagyon sokat csillapodtak. A kutyaterápia során a gyerekek megtanulják felismerni a saját alapérzéseiket, megtanulták kezelni a dühöt, szomorúságot, félelmeiket. Akiknél a szorongásos tünetek domináltak, azoknak sokkal nagyobb lett az önbizalmuk, bátrabban belementek új helyzetekbe, és elsajátítottak olyan stratégiákat, amelyek segítségével kezelhetik a konfliktusaikat. [5]

3. Az állatasszisztált terápia története

Az állatasszisztált terápia valódi kezdetének a XX. századot tekintjük. Az első világháborút követően, 1919-ben Washingtonban a St. Elizabeth kórházban kezdtek el állatokat alkalmazni egy mentálhigiénés programban. Később, a II. világháború során, sérült katonáknak pszichés rehabilitációjukat segítő állatgondozást alkalmaztak a kórházhoz tartozó farmokon. Az állatasszisztált terápia áttörését a pszichológia területére Boris Levinson amerikai pszichológus érte el, mégpedig egy véletlennek köszönhetően, az 1960-as évek végén. Levinson egy nap kénytelen volt a rendelőjébe bevinni Jingles nevű retrieverjét és vele együtt fogadta a pácienseket. Éppen egy bizalmatlan, szociális viselkedési zavarokkal küzdő kislány fogadott a rendelőjében, aki eddig sosem nyitott Levinson felé, így az érdemleges terápiát még nem tudta elkezdni a gyermekkel. Ezen a napon azonban azt tapasztalta, hogy a kislány a kutya hatására kilépett a komfortzónájából, barátkozott és beszélgetett a kutyával és közben Levinson kérdéseire is elkezdett válaszolni. Ezután kezdte el Levinson az új módszer kidolgozását. [14] Levinson szerint a gyerekek, akik meghittságra és szeretetre vágyik, olyan társra van szüksége, aki szereti, ha simogatják, dédelgetik, nem fenyegető, és nem szidja meg, ha nem fogad szót azonnal. A gyerek szeretet, dédelgetés és gyengédség iránti igényének érzékeny megértése gyakran vezet állapotának gyors javulásához. A gyerekek nagy szüksége van arra, hogy ő irányítson, igazgasson valamit vagy valakit, aki nem beszél vissza neki, aki elfogadja őt olyannak, amilyen. Ez különös jelentőséggel bír a pszichiátriai zavarokban szenvedő gyerek esetében. Nekik arra van szükségük, hogy elfogadják, szeressék, és engedjék regresszióba vonulni anélkül, hogy emiatt büntudatot kellene éreznie. Bár az ilyen gyerekek nagy szüksége van a testi kapcsolatokra, mégis gyakran fél ezt a felnőttekkel kialakítani. A kutyához semmilyen félelem nem kapcsolódik, ez a konfliktus tehát a vele való kapcsolatban nem létezik. A gyerek engedi, hogy a kutya közeledjen hozzá, simogatja és elmeséli neki problémáit. A kutya nem tűnik számára fenyegetőnek, ezért könnyen alakít ki vele kapcsolatot. Levinson arról számol be, hogy azok a gyerekek, akiknek nehézségük volt a mások előtti érzelmfeltárással, kommunikációval, sokkal nyitottabbak lettek, amint a kutyával oszthatták meg problémáikat. [10]

Később, 1977-ben megalapult a Delta Society, az első olyan egyesület, amely az ember-állat közötti kapcsolat pozitív hatásaival foglalkozik. Ezt követően sorra jelentek meg publikációk az állatasszisztált terápiák hatásáról, és elkezdődött annak alkalmazása is. Először idősek otthonában és kórházakban kezdték el alkalmazni az állatasszisztált terápiát, majd megjelent az oktatási intézményekben is az állatasszisztált pedagógia. Sorra kezdtek el megalapulni az Európai szervezetek is, az első Angliában 1983-ban „Pet as Therapy” néven. [11]

A biofília elméletét szerint az ember és más élőlények között ösztönös kapocs van. Evolúciós magyarázata is van annak, hogy az emberre jótékony hatással vannak az állatok. E szerint az ősi, természeti népek életében az állatok több veszélyt jelentő tényezőt lényegesen hamarabb észleltek, ezért az ember biztonságban léte az állatok megfigyelésén is alapult, amennyiben az állatok viselkedéséből tudott következtetni a vészhelyzetekre. Kiegyensúlyozott akkor lehetett, amikor az állatok nyugodtak voltak az ember körül. A biofília-koncepció szerint az ember ezért érez nyugalmat kiegyensúlyozott állatok jelenlétében, amiből következik, hogy a terápiás állatok egyik legfontosabb jellemzője a nyugodtság. [13]

4. Az állatasszisztált foglalkozások formái

Manapság az állatasszisztált terápiák három elkülönült formában jelennek meg, úgy mint az állatasszisztált terápia (Animal Assisted Therapy – AAT), az állatasszisztált aktivitás (Animal Assisted Activity – AAA) és az állatasszisztált pedagógia (Animal Assisted Pedagogy – AAP vagy másnéven Animal Assisted Education – AAE). Mind a három ágazat alatt állatokkal támogatott fejlesztő foglalkozások értendők, csak a fejlesztés célja különbözteti meg őket egymástól.

Ezek közül a leginkább elterjedtebb ágak az állatasszisztált terápia (AAT) és az állatasszisztált aktivitás (AAA), de egyre jobban kezd elterjedni az állatasszisztált pedagógia (AAP) is.

4.1. Állatasszisztált terápia (AAT)

Az állatasszisztált terápia egy előre meghatározott cél érdekében szervezett fejlesztő foglalkozás állat támogatásával. Meghatározott terápiás keretek vannak, a terápia a cél elérése érdekében megy végbe és a páciens fejlődését nyomon követik. Az állatasszisztált terápia legfőbb feladatai közé tartozik a megelőzés (prevenció), a gyógyítás (korrekció), a képességfejlesztés, a nevelés, valamint az életminőség javítása. Fejlesztési célok továbbá a pszichés funkciók fejlesztése, a motoros funkciók fejlesztése, az önállóságra való nevelés, a fogyatékból eredő hátrányok csökkentése és a magatartás pozitív irányú befolyásolása. Az állatasszisztált terápia során beteg, sérült vagy fogyatékkal élő emberekkel dolgozik együtt az állat, az ő fejlődését segíti elő. [9]

4.2. Állatasszisztált aktivitás (AAA)

Az állatasszisztált aktivitásnak csak általános céljai vannak és csupán örömszerzés céljából, az életminőség javítása érdekében megy végbe. Állatasszisztált aktivitás során nem alkalmaznak fejlődési nyomon követést, nincsenek megtervezett feladatok. A program általános céljai az izoláltság, elszigeteltség csökkentése, pozitív kapcsolatok kialakítása akár az állattal akár más résztvevőkkel, szociális képességek fejlesztése, empátiás képességek fejlesztése, kommunikációs képességek fejlesztése és a stressz csökkentése.

Az állatasszisztált aktivitáshoz tartoznak például az önkéntesek által tett kórházi beteglátogatások, idősek otthonában való látogatások, rehabilitációs központokban és fogyatékból küzdők intézetében tett kötetlen látogatások is. [9]

4.3. Állatasszisztált pedagógia (AAP)

Az állatasszisztált pedagógia az állatok oktatásba való bevonását jelenti. Motivációs erőként használják fel az állatot az óvodai foglalkozások és az iskolai tanórák során.

Óvodában állatasszisztált pedagógia során leginkább kutyát célszerű alkalmazni, mert a kutya a legkönnyebben tanítható. Mivel a motiváció tárgyként van jelen a kutya, ezért ő valójában jutalomként él a gyermekek előtt. Ha egy bizonyos feladatot jól elvégez egy gyermek, például testnevelés foglalkozás során, jutalma lehet az állat megsimogatása, jutalomfalat adása. [9]

5. Kutyával asszisztált foglalkozások az óvodában

Óvodában a kutyával asszisztált pedagógia általában mozgásos, játékos formában jelenik meg. A foglalkozások fő motiváló erejeként a kutya szolgál, azonban ne feledkezzünk meg a mozgás és a játék motiváló erejéről sem. Az óvodás korú gyermek játszva tanul. A játék a gyermek leginkább fejlesztő hatású tevékenysége. A játék segíti a gyermeket önmaga és a világ megismerésében, érzelmi és élményei feldolgozásában és fejleszti mozgását.

Az óvodás korú gyermeknél nagy jelentőséggel bír a nonverbális kommunikáció, azonban egyre jobban kezdenek megjelenni a verbális elemek is. A kutya nonverbálisan kommunikál környezetével, ezért fontos mind számára, mind a gyermek számára az érintés, a simogatás. A gyermek utánzás révén megpróbálja utasítani a kutyát úgy, ahogy a felnőttektől látja. Az utánzás a gyermek számára a tanulás egyik fajtája, a közvetlen környezetében élők viselkedését, magatartását utánozza és ezáltal fejlődik.

A kutyával asszisztált pedagógia az óvodában cselekvésbe ágyazottan történik, ezért leginkább egy mozgásos foglalkozáshoz hasonlít, azonban a mozgásfejlesztés mellett más részterületek fejlesztése is ugyanúgy teret kap. A foglalkozás három részből tevődik össze: egy bevezető részből, egy fő részből és egy befejező részből. A bevezetés során fegyelmezett körülmények között a kutya és a gyerekek kölcsönösen üdvözlik egymást, ilyenkor még nincs lehetőség a kutya érintésére. Az üdvözlés után olyan feladatok következnek, melyek lehetőséget biztosítanak a kutyával való fizikai érintkezésre és ismerkedésre, hogy a gyerekek a fő rész során már kutyaigényüket kiélve tudjanak koncentrálni a feladatokra. A fő rész feladatait a programban leírt célok alapján határozzák meg, ügyelve arra, hogy a kutya aktív és passzív résztvevője is legyen a feladatoknak a foglalkozás során. A befejezés során fontos a gyerekek pozitív visszajelzése, dicséréte és fontos, hogy felkészítsük őket a kutyától való elválásra. Elkészüléskor célszerű hagyni, hogy a gyerekek jutalmat adjanak a kutyának vagy megsimogathassák. Lényeges, hogy jól strukturált legyen a foglalkozás, mert a gyermekeknek nehézséget okozhat más tevékenységi formára való váltás. A foglalkozás után meg kell beszélni a gyermekekkel élményeiket, időt adni azok feldolgozására. A foglalkozás tervezésekor ügyelni kell a differenciálás elvére, ugyanis manapság egyre kevesebb a homogén csoport, igaz ott is lehetnek fejlettségi szintbeli eltérések, azonban heterogén csoportnál, ahol minden korosztály megtalálható, elengedhetetlen a differenciálás a feladatok során. Heterogén csoportokban is előfordulhatnak különleges bánásmódot igénylő gyermekek, mint például figyelemzavaros vagy hiperaktív gyermek. Velük is meg kell találni a közös hangot és külön figyelmet fordítva rájuk bevonni őket a foglalkozásba. A feladatok kiválasztásánál fontos, hogy a gyermekek fejlettségi szintjét ismerjük és ahhoz mérten válasszunk feladatokat. Arra kell törekedni, hogy a gyermeket ne érje kudarcélmény, mert ezt a negatív élményt a jövőben a kutyához is kapcsolhatja majd. Fontos, hogy a foglalkozás során megfelelő arányban jelenjen meg és váltakozzon a tanulás, mozgás és pihenés, ezáltal fenntartva a gyermekek figyelmét és lelkesedését. Nem csak a kutya aktív és passzív helyzetét célszerű változtatni, hanem a gyerekekét is. Passzív helyzetben a gyerekek például ülhetnek egyhelyben és a kutya ekkor az aktív fél, ő hord oda nekik kosárban tárgyakat, melyből mindenkinek vennie kell ki egyet. Aktív helyzetben pedig a gyermekeket cselekedtetjük. Figyelni kell azonban a gyermekek lélekjelenlétére, szétszórtságukra és fáradtságukra is. Ha a foglalkozás során észrevehető, hogy nem elég aktív a csoport, akkor érdemes pihentetőbb feladatokkal folytatni. Meg kell követelni a gyermekektől a kutyával szembeni helyes magatartást, mert csak így alakulhat ki közöttük harmonikus kapcsolat. [9]

6. Kutatás

A fentiekhez kapcsolódóan kutatást végeztünk, melyben 8 óvodai csoportot vizsgáltunk meg a szülők véleménye alapján, melyben 4 csoport AAP-t alkalmazó vizsgálati csoportként (összesen 94 fő) és 4 csoport (összesen 86 fő) kontrollcsoportként szerepelt.

A kutatás során arra kerestük a választ a négy óvodai csoportban, hogy a szülők mennyire vannak tisztában a kutyával asszisztált pedagógia lényegével, mennyire támogatják ezt a fajta fejlesztést, vett-e már részt gyermekük ilyen foglalkozásokon, és ha igen, milyen változások figyelhetők meg gyermekükön a fejlesztés hatására.

7. Eredmények

A kutatás eredményeit a lényeges kérdések kiemelésével mutatjuk be, melyek a következtetések szempontjából is fontos válaszokat adnak.

Arra a kérdésre, hogy a kitöltő szülő támogatja-e a kutyával asszisztált fejlesztő foglalkozásokat vagy sem, a válaszadók 69%-a válaszolta azt, hogy támogatják ezt a fejlesztési módszert. Ez a szám lefedi a 4 teljes kutyás csoport létszámát, továbbá a nem kutyás csoportokból

is hajlanak a kutyával asszisztált pedagógia felé. A válaszadók mindössze 9%-a nem támogatja ezt a fejlesztési módszert, az emberek 22%-a pedig nem hallott még róla.

Arra a kérdésre, hogy milyen okai vannak a kutyával asszisztált pedagógia nem támogatásának, egyszerre több válasz is adható volt. 100%-ban nyilatkozták az AAP-t korábban nem támogató szülők, hogy elegendőnek tartják az óvodai fejlesztést. Továbbá 75% jelölte be, hogy nem szeretné, ha gyermeke kutyák közelébe kerülne az óvodában és hogy gyermeke fél a kutyáktól. 50% nem hisz a kutyával asszisztált pedagógia sikerében és ezért sem támogatja a foglalkozásokat az óvodában.

A következő kérdés, hogy észrevett-e a szülő a gyermekén valamilyen változást a kutyával asszisztált pedagógia hatására. A válaszadók 66%-a számolt be pozitív változás megfigyelhetőségéről, míg 19% nem figyelt meg változást gyermekén. A válaszadók 15%-a nem tudott választ adni a kérdésre.

A következő kérdés arra irányult, hogy azok a szülők, akik megfigyeltek pozitív változást a kutyával asszisztált pedagógia hatására, milyen változásokat figyeltek meg. A válaszadás során egyszerre több válasz is megjelölhető volt. A fejlesztés hatására 75% vette észre gyermekén, hogy nyitottabbá vált az emberek felé és könnyebben barátkozik. 40% számolt be arról, hogy gyermeke hangulata javult, 25% nyilatkozott arról, hogy gyermeke türelmesebb és segítőkészebb lett a fejlesztés hatására. Továbbá 20% vette észre gyermekén, hogy a kutyával asszisztált pedagógiai hatására gyermeke nem fél többé a kutyáktól és felelősegteljesebb lett. A legkevesebben a gyermekük önértékelésének javulását vették észre, számuk 12%. Emellett a válaszadók 66%-a arról számolt be, hogy gyermeke az aznapi kutyával asszisztált pedagógia hatására jobb hangulatban van, feltöltődött, szívesen beszél az aznapi élményeiről és nyitottabb szülei felé. A gyermekekben a foglalkozás során szerzett élmény képes napokig tovább élni és ez pozitív hatással van viselkedésükre, személyiségükre.

A következő kérdéssel arra kerestük a választ, hogy a válaszadók elegendőnek tartják-e az általános óvodai fejlesztést a kutyával való fejlesztéssel szemben. A válaszadók több mint fele, 52% nem tartja elegendőnek az óvodai fejlesztést a kutyával támogatott fejlesztéssel szemben. A válaszadók 17% válaszolta azt, hogy elegendőnek tartja, továbbá 31%-uk nem tudott választ adni a kérdésre.

A következő kérdés a kontrollcsoportnak szólt: ha nem alkalmaznak a válaszadók gyermekének csoportjában kutyával asszisztált pedagógiát, akkor szívesen járatná-e gyermekét olyan csoportba, ahol alkalmaznak. A válaszadók 72%-a válaszolta, hogy beiratná ilyen csoportba gyermekét és 28%-a nem.

A kutatási eredmények megerősítik, hogy a kutyával asszisztált foglalkozások valóban eredményesen fejlesztik az óvodás korú gyermekeket. A kutatásban résztvevő gyermekek többségén megfigyelhető volt pozitív változás a fejlesztés hatására.

Irodalomjegyzék

- [1] Allen, K., Blascovich, J., Anger and Hostility among Married Couples: Pet Dogs as Moderators of Cardiovascular Reactivity to Stress. *Psychosomatic Medicine*, 58, March 1996
- [2] Babos E., Állatasszisztált terápia. Módszertani előtanulmány óvodáskorú gyerekek kutyával történő fejlesztésére. *Alkalmazott pszichológia* 13 (3), 2013
- [3] Barker, S. B. – Knisely, J. S. – McCain, N. L. – Schubert, C. M. – Pandurangi, A. K., Exploratory Study of StressBuffering Response Patterns from Interaction with a Therapy Dog. *Anthrozoos: A Multidisciplinary Journal of The Interactions of People & Animals*, Volume 23, Number 1, 2010
- [4] Bergler, R., *Man and Dog: The Psychology of a Relationship*. Blackwell Scientific Publications, 1998, London
- [5] Care Farm blog, Interjú Pieke Noémival, a kapcsolatközpontú állatterápia kifejlesztőjével, 2018
https://carefarm.blog.hu/2018/02/06/interju_pieke_noemivel_a_kapcsolatkozpontu_allatterapia_kifejlesztojével
- [6] Clutton-Brock J., *The unnatural world: behavioural aspects of humans and animals in the process of domestication*, *Animals and Human Society*, ed. by A. Manning and J. Serpell, 1994, London
- [7] Cole, K. M., *Animal-Assisted Therapy: The Human-Animal Bond*. AACN Clinical Issues Advanced Practice in Acute and Critical Care 11(1), March 2000
- [8] Fine, A., *Handbook on Animal Assisted Therapy*, Academic Press, 2000, Pomona, California
- [9] Illés A., *AI módszer a kutyás terápiaiban* <http://mek.oszk.hu/03800/03851/03851.pdf>
- [10] Levinson, B.M., *The dog as a co-therapist*, *Mental hygiene*, 46, 1962
- [11] Röger-Lakenbrink, I., *Das Therapiehund-Team: Ein praktischer Wegweiser (Das besondere Hundebuch)*, Kynos-Verlag, 2018, Nerdlen/Daun, Németország
- [12] Serpell, J., *Animals in Children's Lives*, *Society and Animals*, Vol. 7 No. 2, 1999

- [13] Takács I., Állatassisztált tevékenység és gyógyító pedagógia In: Takács I. (szerk.) Állatassisztált pedagógia és terápia, Kaposvári Egyetem Pedagógiai Kar, 2015, Kaposvár
- [14] Topál J. – Hernádi A., Gyógyító állatok: Tudomány vagy kurzuslás? Magyar Tudomány, 2011/6.
- [15] Wells, D. L., The Effects of Animals on Human Health and Well-Being. Journal of Social Issues, 65, 2009

INFORMÁCIÓ = HATALOM

INFORMATION = POWER

Molnár Edina ^{1*}, Bozorádi János²

¹ Alapismereti és Szakmódszertani Tanszék, Pedagógusképző Kar, Neumann János Egyetem, Magyarország

² Szolnoki Szakképzési Centrum, Magyarország

Kulcsszavak:

adathalászat
manipuláció
profilalkotás

Keywords:

pfishing
manipulation
profiling

Cikk történet:

Beérkezett 2019.07.19.
Átdolgozva 2019.07.25.
Elfogadva 2019.08.04

Összefoglalás

Mit jelent a mai világban a hatalom? Vagy a másik oldalról: hogyan képes az egyén megvédeni saját adatait, amikor minden adat a felhőben van, azaz hozzáférhető harmadik személy által. Az adatvédelem fontosságára hívja fel a cikk a figyelmet mai politikai és üzleti példák elemzésén keresztül.

Abstract

What does power mean in today's world? Or on the other side: how can an individual protect his or her data when all the data is in the cloud, ie accessible by a third party. The article calls attention to the importance of data protection by analyzing today's political and business examples.

1. A net és az adatok

Információs társadalomban élünk, ahol a technikai fejlődés olyan gyors, hogy alig tudunk vele lépést tartani. Egyre intelligensebb eszközeink már a gondolatainkat is kitalálják, sőt szinte előbb tudják, mit szeretnénk, minthogy a gondolat megfogalmazódna az agyunkban. Vajon ez véletlen?

Mai modern világunkban – hála egyre gyorsabb, kényelmesebb közlekedési eszközeinknek – már nincsenek távolságok. Ha akarjuk, néhány óra alatt bárholnan bárhová eljuthatunk. Az elektronikus információs térben pedig mindez idővesztés nélkül „online” lehetséges. Életünket „real time” módban, bárki számára megismerhetően éljük. Kapcsolataink nem korlátozódnak saját lakókörnyezetünkre, országunkra, hanem keresztül-kasul átszöhetnek az egész bolygót. Ha online vagyunk, rendelhetünk árut valamelyik kedvenc kínai webáruházunkból, miközben az izlandi mitológiáról chat-elhetünk ottani barátunkkal, esetleg szétnézhetünk kedvenc közösségi portálunkon, hogy éppen milyen „live” videót oszt meg valaki a világ más szegletében. Webkamerák képeit figyelve egyszerre lehetünk jelen szinte mindenhol, és ez sokkal izgalmasabb, mint saját megszokott, sokszor unalmas vagy idegesítő környezetünk.

Ám a kibertér nyújtotta kényelemnek és izgalomnak vannak veszélyei is, melyeknek a legtöbben egyáltalán nincsenek tudatában. Amennyi lehetőséget teremt arra, hogy életünket könnyebbé, gyorsabbá, érdekesebbé és izgalmasabbá tegye, legalább annyi lehetőséget ad a visszaélésekre. Minden kattintással, minden kereséssel, minden online leütött karakterrel egyre többet fedünk fel magunkról anélkül, hogy ezt tudnánk. Agyafúrt, gyakran elfelejtett jelszavaink, tűzfalaink és vírusirtó programjaink talmi védelmében bízva gondtalanul szörfözünk a neten, intézzük hivatali és banki ügyeinket, vásárlásainkat, élvezzük, hogy a közösségi oldalakon bárkik és akárkik lehetünk – hiszen csak annyit árulunk el magunkról, amennyit mi akarunk, sőt azt mondunk, amit csak akarunk.

Csakhogy valahol az információs térben ezek az adatok mind megvannak, és aki ismeri a módját, ezeket az információmorzsákat felcsipegetve sokkal pontosabb képet kaphat rólunk, mint

* Kapcsolattartó szerző. Tel.: +36 56 510 300
E-mail cím: molnar.edina@pk.uni-neumann.hu

amit mi be mernénk vallani saját magunknak. Emellett az adatainkat nem csak mi oszthatjuk meg azokkal, akikkel akarjuk. Minden olyan információ, amit átadtunk, kikerül az ellenőrzésünk alól, és tőlünk független életet élhet, amiről lehet, hogy tudomást sem szerzünk. A bankok megosztják egymással, hogy ki a rossz vagy jó adós, a bűnüldöző szervek mára már szinte minden adattárhoz hozzáférhetnek itthon és külföldön egyaránt, kedvenc kereskedőink is megosztják partnereikkel vásárlási szokásainkra vonatkozó információikat.

Van, amikor mindez a kényelmünket szolgálja vagy segít betartani bizonyos szabályokat. Pl. e-mailt kapunk arról, hogy hamarosan lejár valamelyik okmányunk érvényességi ideje. Ugye, milyen jó, hogy emlékeztetnek erre? Vagy kedvenc divatáruházunk értesít, hogy jelentős kedvezménnyel vásárolhatjuk meg az új tavaszi kollekciót, melyhez saját bankunk készséggel biztosít nagyon olcsón áruvásárlási hitelt. Mindez mára egyszerű, magától értetődő, természetes, bár néha bosszúságot érzünk a sok levélszemét, a képernyőnkön kéretlenül megjelenő reklámok, személyre szabott ajánlatok garmadája miatt. Sokszor érzünk haragot, amikor rájövünk, manipulálni akarnak. Ilyenkor bosszúból jól leiratkozunk, majd csalódottan tudomásul vesszük, hogy ennek dacára ugyanúgy kapunk mindent továbbra is. De mi van akkor, ha nem jövünk rá a megtévesztésre?

2. Befolyásolás a neten

Vajon minden manipuláció annyira átlátszó, mint a szokványos marketing jelszavak: „Csak Önnek, csak most, csak ennyiért! Vigyázzon, utolsó darab!”? Van, akit ez azonnal vásárlásra ösztönöz, de legtöbbször már nem dőlnek be. Emiatt mára a manipulációs technikák is egyre bonyolultabbá, több rétegűvé váltak, de mindennek az alapja az információ vagy más néven adat.

Vajon egy 16 éves, minden ősében német, hithű, katolikus családban nevelkedett lányból, aki soha egy mecsetbe be nem tette a lábát, hogyan lesz dzsihadista? Linda Wenzel Moszul ostrománál esett fogságba. Azután szökött meg kelet-németországi otthonából, hogy az interneten felvette a kapcsolatot az iszlámistákkal. Törökországon és Szírián keresztül egy hónap alatt jutott el Irakba, és feltehetően egy évet töltött el az Iszlám Államnál. Moszulban hozzáment egy dzsihadistához, akit nem sokkal később megöltek. [9] Hogyan lehetséges, hogy egy demokrata érzelmű amerikai, aki elutasítja a konzervatívok legtöbb választási célkitűzését, szavazatával mégis az ellenjelöltet támogatja?

A virtuális térben meglévő adataink összegyűjtve, rendszerezve többet árulnak el rólunk, mint hinnénk. Ezeket az adatokat személyhez kötve bárkiről minden megtudható, pl. hol él, kik a barátai, ismerősei, családosa-e, milyen autómárkákat vagy sportokat szeret, ki a kedvenc zeneszerzője, de akár azt is, hogy milyen a vallási vagy politikai meggyőződése, szexuális irányultsága, stb. De hogyan lehetséges ez? Hiszen minden kereső alkalmazás vagy közösségi oldal az adatvédelem ígéretével és szolgáltatásainak biztonságosságával hiteget minket. Minden visszaélés az internetes kalózok vagy hackerek műve lenne? Egy óriási globális összeesküvés áldozatai lennénk?

Ezt ma még nagyon nehéz átlátni és eldönteni, mivel a technikai fejlődéssel egyáltalán nem tartanak lépést az új technológiák biztonságos felhasználását szolgáló hardver- és szoftverfejlesztések, a jogi keretrendszer, illetve az ezek betartását, betartatását célzó kontrollmechanizmusok. Korábban az adathalászat (phishing) leggyakrabban valamilyen kémprogram segítségével vagy megtévesztő, „ál-weboldalon” keresztül történt. Az elkövetők általában internetes csalók voltak, akik a gyanútlan felhasználó személyes jelszavainak megszerzését követően nevében vásároltak, banki műveleteket hajtottak végre, stb. Újabban a zsarolóvírusok terjednek, melyek komplett hálózatokat képesek megbénítani vagy tönkre tenni, ha a megtámadott nem fizet.

Am ezek társadalmi veszélyessége eltörpül a felhasználói adatok összegyűjtésén és elemzésén alapuló profilalkotás, és a felhasználói profil ismeretében a személyre szabott, tömeges manipuláció veszélyeihez képest. A közelmúlt néhány eseménye most kezdi ráirányítani a figyelmet erre a veszélyre.

A legutóbbi amerikai elnökválasztás folyamatának manipulálása már biztosra vehető. Ugyanakkor az még egyáltalán nem tudható, hogy kik és főként milyen érdekek mentén avatkoztak be a választók manipulálásával az elnökválasztás folyamatába. Már a beavatkozás ténye is alapjaiban képes megrendíteni a demokratikus intézményrendszer működésébe vetett hitet, tehát kézenfekvő a régi ellenség – az oroszok – nyakába varrni mindezt, ám az elnök kampányát vizsgáló

különleges ügyész nyomozása egy másik szálát is elkezdett felgöngyöltetni. (2017. május 18-án Rod Rosenstein, az igazságügyi tárca miniszterhelyettese jelentette be, hogy Robert Mueller volt FBI igazgató személyében különleges ügyészt nevez ki az amerikai elnökválasztási kampányba történő orosz beavatkozás kivizsgálása érdekében. [11])

2018. március 17-én tudósított először a média arról, hogy legalább 50 millió felhasználó adataival élt vissza egy adatgyűjtésre specializálódott cég, a Cambridge Analytica. [4] A cég egy kutató – a Cambridge-i Egyetemen oktató Aleksandr Kogan pszichológus professzor és idegtudós – applikációját használta fel arra, hogy mindazokról adatokat gyűjtsön, akik ezt okoseszközeikre telepítik. Az applikáció létrehozásának eredeti célja az volt, hogy a kutatók a felhasználók internet, ezen belül Facebook használó szokásait tanulmányozzák. Bár csak kb. 270.000 felhasználó telepítette az app-ot, ennek segítségével mégis legalább 50 millió felhasználó adataihoz férhettek hozzá. Azután kiderült, hogy ez a szám világszerte jóval nagyobb, és ezzel az ügy még nem ért véget. A Channel 4 elnevezésű, kereskedelmi alapon működő, de közszolgálati feladatokat is ellátó brit televíziós csatorna 2018. május 20-án tette közzé azt a felvételt, amelyben a Srí Lanka-i üzletembernek álcázott riporterük rejtett kamerájával felvette, amint Alexander Nix, a Cambridge Analytica vezérigazgatója elmondja, cége milyen lejárató kampányokkal és módszerekkel tud hitelteleníteni politikai vagy akár üzleti riválisokat. A felvételtől kiderül, hogy az amerikai elnökválasztás mellett a cég hasonló módon avatkozott be a Brexit kampányba is. A Facebooknál korábban kutatóként dolgozó Joseph Chancellor – aki korábban a Global Science Research igazgatója volt – juttatta el az adatokat a Cambridge Analytica elemzőcégnek. Miután a Facebook tudomást szerzett az adatgyűjtésről, felszólította a Cambridge Analyticát, hogy töröljenek minden adatot, az elemzőcég pedig ennek megtörténtét vissza is igazolta. Azóta kiderült: valójában nem törölték a felhasználóktól begyűjtött adatokat. A Facebook válaszként letiltotta az elemzőcég anyavállalata, a Strategic Communication Laboratories összes hozzáférését. Az SCL (Strategic Communication Laboratories) Csoportoz tartozik a Cambridge Analytica, melyet az SCL alcégeként alapították 2013-ban, és aminek az adatgyűjtéskor és azok felhasználásakor, tehát 2014-től Steve Bannon, Donald Trump kampányfőnöke és fehér házi tanácsadója volt a vezetője. Másik cégét a Global Science Research-t (GSR) Alexander Kogan, a módszer megalkotója, a Cambridge Egyetem idegtudósa alapította.

A botrányt a Facebook igyekezett titokban tartani, ami miatt a céget alapító Mark Zuckerberg kínos magyarázkodásra kényszerült először az amerikai szenátus tényfeltáró bizottsága, majd az Európai Parlament előtt is. Zuckerberg mindenkitől bocsánatot kért, és bizonyos szigorításokat is bevezettek, melyek ugyanakkor a történetek fényében semmiféle garanciát nem jelentenek a felhasználók számára. A botrány megingatta a Facebook árfolyamát, sokan leiratkoztak és elhagyták a közösségi portált, de a vihar mára elülni látszik a cég körül. Megfelelően szabályozott jogi környezet híján komolyabb felelősségre vonásra nem lehet számítani.

3. Profilalkotás a bűnügyi nyomozásban

Hogyan is működik tehát a manipuláció, melynek alapja a profilalkotás? A profilalkotás – mint módszer – a bűnüldöző munka területén jelent meg először. Mai értelemben vett profilalkotásról először dr. James A. Brussel New York-i pszichiáternek egy az 1950-es évekbeli robbantássorozat kapcsán felállított elkövetői személyiségrajza kapcsán beszélhetünk, aki a nyomozás adatai alapján elkészítette az ismeretlen elkövető személyiségprofilját. E szerint a tettes Connecticut államban él, átlagos testalkatú, középkorú, külföldön született, római katolikus, nőtlen férfi, akit anyja gyötrően szeretett, apját gyűlöli, paranoiás, bátyjával vagy lánytestvérével él együtt, és amikor megtalálják, nagy valószínűséggel kétsoros, begombolt zakót fog viselni. A rendőrség később elfogta George Metesky-t, akivel kapcsolatban a pszichiáter csak abban tévedett, hogy két húgával élt együtt. Még a kétsoros zakó is stimmel. [3]

A sorozatbűncselekmények elkövetőiről alkotott személyiségrajz támpontot ad a nyomozóknak az elkövető célirányos felkutatásához. A kriminalisztika – mint alkalmazott bűnügyi tudomány – a szociológia, a pszichológia, az antropológia és más „embertudományok” eredményeire is támaszkodva igyekszik a felkutatott bizonyítási eszközök alapján következtetéseket levonni az elkövető külső és belső személyiségjegyeire, tulajdonságaira vonatkozóan.

A helyszíni nyomok begyűjtése, azok konkrét személyhez kapcsolása már régóta segíti a bizonyítást, nélkülözhetetlen a büntetőjogi felelősség megállapítása során. A kriminalisztika résztudományágai komoly tapasztalatokat halmoztak fel a nyomok, anyagmaradványok vizsgálatával, és az azokból levonható kriminalisztikai következtetésekkel kapcsolatban. A kriminalisztikai azonosítás alapja az a ténymegállapítás, mely szerint egy személy vagy tárgy csak önmagával lehet azonos. A személy azonosítása pedig külső személyiségjegyei – testképe, egyedi személyazonosítást lehetővé tevő testi tulajdonságai – meghatározásával nagy biztonsággal elvégezhető. Végső során, ha van DNS-ünk, esetleg kéznyomtöröredékünk, meg tudjuk határozni, hogy az kitől származik. De mi történik akkor, ha semmiféle tárgyi bizonyítási eszközünk nincs, vagy a meglévőket nem tudjuk konkrét személyhez kapcsolni? Ilyenkor is rengeteg információ gyűjthető be, ám a releváns információk közötti kapcsolatokat meg kell találni.

Az adatok, információk elemzése, illetve ezek alapján különböző következtetések levonása – szakkifejezéssel verziók felállítása – együtt jár a bűnüldözői munkával, de a bűnelemzés módszertanának tudományos igényű megalapozása és önálló tevékenységként történő beépítése a napi bűnüldöző munkába hazánkban csak az 1990-es évek közepétől kezdődött.

A bűnügyi szakemberek következtetések során logikai módszereket és eljárásokat alkalmaznak, mint az indukció, a dedukció, az analógia, az analízis-szintézis, a szelekció, az elimináció, a kombináció stb., továbbá egyes filozófiai tételek is részét képezik a kriminalisztikai gondolkodásnak. [6] Emellett a racionális megismerésben – bármilyen furcsa – szerepet játszik az intuíció és a fantázia is. A bűnelemzői munka mindezen túl az adatok begyűjtésének, rendszerezésének, szűrésének és elemzésének módszertanával is foglalkozik. Az adatbázisok szűrése matematikai függvények alkalmazásával leegyszerűsíthető, de nagy mennyiségű adatok (pl. hívásinformációs vagy cellainformációs adatok) szűrését és rendszerezését megfelelő szoftverek nélkül csak komoly munkaerő-ráfordatással és hosszú idő alatt lehet elvégezni, melyben a hibalehetőség is nagy. Ugyancsak sok időt vesz igénybe a nyomozási iratok elemzése, amikor esetenként több ezer oldalt kell átolvasni és manuálisan kigyűjteni a releváns információkat. Ezt a munkát egyre sokoldalúbb és kifinomultabb szűrőalkalmazások segítik, ami azért vált lehetségessé, mert az adatok döntő többsége rendelkezésre áll valamilyen elektronikus adathordozón is vagy könnyen digitalizálható.

A bűnelemzés definícióját elég általánosan a rendőrség bűnelemzési szabályzata így fogalmazza meg: „az egyes bűncselekmények adatainak, a bűnügyi hírszerzés adatainak és egyes ügyek információtartalmának vizsgálatával foglalkozó tevékenység, amely segítséget nyújthat az ismeretlen elkövetők felderítéséhez, a nyomozási cselekmények tervezéséhez, a bűnöző személyek, csoportok ellen folytatott bűnüldöző munka feladatainak meghatározásához.” [12] A bűnelemző munka lényegében a nyomozás során keletkező valamennyi – tehát nyílt és titkos eszközökkel beszerzett – adat célirányos, sokszempontú elemzése. Ám ez így a legtöbb ember számára semmit sem mond, de ha megnézzük, hogy milyen részterületei vannak, sokkal érthetőbbé válik a dolog:

- ügyelemzés,
- összehasonlító ügyelemzés,
- elkövetői csoport-elemzés,
- specifikus profilelemzés.

Témánk szempontjából most ez utóbbi kettővel foglalkozunk. A profilalkotásnak több típusa létezik [1]:

- induktív profilalkotás,
- deduktív profilalkotás,
- pszichológiai profilalkotás,
- szociológiai profilalkotás,
- geográfiai profilalkotás.

Az induktív profilalkotás során a statisztikai adatok (bűnügyi, elsősorban ENYÜBS – Egységes Nyomozási, Ügyészségi, Bírósági Statisztika, mely a felfüggesztett és befejezett nyomozások, lezárt büntetőeljárások adatait tartalmazza – és ügyforgalmi adatok), az elkészült elemzések, a profilalkotó személyes tapasztalatai és a nyilvántartások adatai alapján készítik el a profilt. A deduktív módszer során az elkövető tulajdonságait gyűjtik össze, a tárgyi bizonyítási eszközök (pl. helyszíni nyomok)

és az elkövetési körülmények alapján. A geográfiai profilalkotás alapja egy számítógépes program, mely nagy valószínűséggel képes meghatározni sorozat bűncselekmények esetén az elkövető lakhelyét. A program megalkotásában azon felhalmozott tapasztalatok nyújtottak segítséget, hogy a bűncselekmények elkövetői általában mekkora távolságon belül követik el tettüket lakó-, munka- vagy tartózkodási helyükhöz viszonyítva. Minél nagyobb számú adat áll rendelkezésre, a program becslése is annál pontosabb lehet.

Az elkövető pszichológiai és szociológiai profiljának megalkotása során a helyszínen észleltekből, a tanúk által közölt információkból, esetleg szakértői véleményekből az elkövető külső megjelenésén túl pszichés, mentális állapotára, motivációjára, intelligenciájára, stb. utaló következtetéseket vonunk le, és ez alapján rajzolunk egy személyiségképet. Leegyszerűsítve például, a durva fizikai erőszakkal elkövetett élet elleni cselekmények indítéka leggyakrabban a személyes bosszú, tehát az elkövetőt a sértettel haragos viszonyban lévők között kell elsősorban keresni. A nyitott ajtó helyett az épületbe mennyezet vagy falbontás módszerével behatoló tettes esetén alacsony intellektusú, de olyan személy az emberünk, aki ezzel a módszerrel követi el általában a bűncselekményeit. Az elkövetői profil mellett sokszor válik szükségessé a sértettek közötti azonosságok alapján egy áldozati profil felállítása is, melynek célja végső soron a tervezett vagy előkészületben lévő bűncselekmények megghiúsítása, esetleg a tettes elfogása.

Ha a bűncselekményt több személy együtt valósítja meg, akkor az adatok elemzése is bonyolultabbá válik, hiszen szét kell válogatni az egyes személyekhez kapcsolódó információkat, és külön-külön kell az elkövetői profilokat létrehozni. De minél több az információ, a profil annál pontosabb lesz. A jó profil ismeretében nem csak a személy külső és belső tulajdonságai, személyes motivációi, lakóhelye határozható meg, hanem a különféle helyzetekben várható magatartása is.

4. Profilalkotás a net segítségével

A módszer tehát adott, hiszen a virtuális térben folyamatosan nyomokat hagyunk magunk után. A kérdés már csak az, hogy az összetartozó információkat hogyan gyűjtjük össze, és hogyan kapcsoljuk a megfelelő személyhez. Ez nem is olyan nehéz, ha az adatokhoz hozzáférünk. Hogyan is működik a profilalkotás?

1. lépés: az információk összegyűjtése.

Az internet korában óriási mennyiségű információ vált elérhetővé azáltal, hogy a net segítségével az emberek elkezdtek a náluk keletkezett vagy felhalmozott adatokat megosztani egymással. Ahhoz, hogy a számunkra fontos információt megtalálhassuk, szükség volt kereső alkalmazások kifejlesztésére. Ezek kontraszelekciójának eredményeként mára már csak néhány ilyen alkalmazás, illetve az annak fejlesztésével foglalkozó cég uralja a piacot, azaz a netet. Minden információ elérhető rajtuk keresztül, de a szoftverüzemeltető cégek azt is tudják, hogy ki és milyen adathoz fért hozzá a világhálón. Emellett az otthoni informatikai eszközeink egyik legnagyobb problémája az adattárolás folyamatos kapacitáshiánya. Ennek enyhítésére találták ki azokat a felhőszolgáltatásokat, melyek segítségével nem szükséges minden adatot saját otthoni gépünkön tárolni, hiszen a virtuális információs térben is elhelyezhetjük ezeket: kedvenc filmjeink, zenéink, családi fotóink és videóink, de akár cégadatok is vígan elférnek az információs felhőben. Az információs térben tehát minden együtt van ahhoz, hogy a profilalkotás módszerét felhasználva az egyének vagy akár tömegek véleményét alakítsuk igény szerint úgy, hogy ezzel helyi, regionális vagy akár globális folyamatokat befolyásoljunk.

Az informatikai gigacégek fejlesztéseinek és piacot uraló szoftvereiknek köszönhetően világszerte megnőtt a kényelmi szolgáltatásaikat igénybe vevők száma, így a róluk begyűjthető adatok mennyisége is. Minden cég arra törekszik, hogy ezeken a felhasználókon keresztül azokról is további adatokhoz jusson, akik nem az általuk fejlesztett szoftverkörnyezetet használják. Minden informatikai óriás szoftverkínálatában megtalálhatóak olyan üzleti célú alkalmazások, melyek a vállalatok működését segítik analitikával, piackutatással, illetve elemzéssel. Mindez óriási mennyiségű begyűjthető, és feldolgozandó adatot jelent.

2. lépés: az adatok szűrése, rendszerezése.

Ma már mindenki, aki netet használ – így e tanulmány szerzői is – különféle keresőprogramokkal és a közösségi alkalmazások keresőfunkcióinak használatával igyekszik a számára releváns tartalmakra rábukkanni. Ez általában bizonyos kulcsszavak megadásával történik.

Minél több a jól megválasztott kulcsszó, a szűrés eredményeképpen annál több releváns tartalmat érhetünk el.

2001. szeptember 11. után az amerikai Nemzetbiztonsági Ügynökség (NSA) totális elektronikai megfigyelést vezetett be, nem csak az Egyesült Államok területén, hanem globális szinten. A National Security Agency az Amerikai Egyesült Államok főként rádióelektronikai, jelhírszerzéssel foglalkozó hírszerző szervezete, az Egyesült Államok Hírszerző Közösségének az egyik legnagyobb költségvetésű és létszámú tagja, önálló nemzetbiztonsági szolgálat, mely az Amerikai Védelmi Minisztérium alárendeltségében működik. Tevékenységi körébe tartozik a külföldre irányuló rádiófelderítés tervezése, koordinálása, irányítása, beleértve az internetes forgalom ellenőrzését, valamint a hazai információbiztonság védelme, a kriptográfia, azaz a külföldi rejtjelfejtés és a hazai rejtjelzés biztonságának védelme. 1952. november 4-én hozta létre Harry S. Truman elnök, az addig a Külügyminisztérium alá tartozó rádiótechnikai felderítő szervezetek összevonásával és a Védelmi Minisztérium irányítása alá helyezését. [7]

Az NSA gyakorlatilag mindenféle kommunikációt ellenőriz külföldön és belföldön egyaránt. Számos botrány kísérette ezt a tevékenységet, melyet minden esetben a szent céllal, a terrorizmus elleni küzdelemmel, és Amerika megvédésének indokával magyaráztak. Edward Snowden a CIA és az NSA volt alkalmazottja 2013-ban számos szigorúan titkos dokumentumot hozott nyilvánosságra, melyek leleplezték az NSA globális megfigyelési gyakorlatát, és hatalmas felháborodást váltottak ki külföldön és belföldön egyaránt. Snowden szivárogtatása adott lendületet azoknak a polgári jogi törekvéseknek, melyek eredményeképpen 2015. november 29-én hatályba lépett a USA Freedom Act törvény, mely a korábbiakhoz képest jelentősen korlátozza a hírszerző szervek megfigyelési lehetőségeit. [10]

Természetesen, ha egy óriási adatbázis bonyolult, sokszempontú szűréséről van szó, akkor speciális szűrőalkalmazás kifejlesztésére van szükség. Ezt tette Kogan professzor, de ilyen szűrőprogramok segítik a terrorelhárító szervek munkáját is.

Sokan talán azt hiszik, hogy a telefonok lehallgatását még mindig fejhallgatós, magnós, jobb esetben laptop-os emberek végzik egy lesötétített furgonban úgy, ahogyan azt a filmekben látni. Ez ma már az óriási mennyiségű eszköz és hatalmas adatforgalom miatt lehetetlen feladat lenne. A valóságban nagyteljesítményű számítógépek az összekapcsolt hálózatokon keresztül figyelik a mobil és vezetékes adatforgalmat (telefonbeszélgetéseket, SMS és más, a közösségi oldalakon megjelenő tartalmakat, e-maileket, stb.), kódfejtő alkalmazások, nyelvfelismerő és fordító szoftverek, valamint különféle szűrőprogramok segítenek elkülöníteni azokat a kommunikációs csatornákat és eszközöket, amelyekre számukra releváns tartalmak jelennek meg. Mindez automatikusan, valós időben, emberi közreműködés nélkül történik. Hogy a megfigyelés mennyire kiterjedt, mihez fér hozzá, annak csak a megfigyelést végző anyagi és technikai lehetőségei szabnak határt.

3. lépés: az adatok értékelése, elemzése.

Az összegyűjtött, megszürt adatokat először aszerint kell vizsgálni, hogy a forrásuk mennyire megbízható, tehát az adat tényként kezelhető-e vagy hitelessége megkérdőjelezhető, mert forrása kétséges. Minél több tényt tudunk felhasználni, annál pontosabb lesz az elemzésünk eredménye, tehát következtetéseink valószínűsége is megnő.

Érthetőbben fogalmazva: közvetlenül a keresett személytől származó adatok – pl. kép, hang vagy videófelvétel – megbízhatósága jobb, mint bármely más személy róla adott leírása, esetleg a leírás alapján készült grafika, „fantomkép”. Ugyanígy egy telefon-lehallgatás során rögzített beszélgetés is pontosabb információval szolgál, mint bármely más személynek ugyanarról a beszélgetésről, de hallomásból szerzett ismeretei.

Az információs térben tehát a legjobb adat az, mely közvetlen a „megfigyelt” felhasználótól származik. Ugyanígy kell tekinteni a közösségi oldalakon megosztott tartalmakra is. Az adatok összekapcsolása és konkrét személyhez rendelése sem jelent problémát, hiszen minden „tisza szoftver” elvégzi használójának azonosítását, bizonyos mennyiségű személyes adat (név, kor, nem, esetleg születési adatok) és e-mail cím megadását követően. A felhasználó azonosítása során az alkalmazás automatikusan hozzárendeli a felhasznált informatikai eszköz azonosítására szolgáló IP-címet is ezekhez az adatokhoz, és ezt minden alkalommal megismétli, akárhányszor olyan eszköztől jelentkezünk be, melynek más az IP címe, mint a korábban rögzítettnek. Ilyenkor azonnal érkezik egy biztonsági figyelmeztetés, hogy valaki a jelszavunkkal akar belépni egy ismeretlen eszköztől, és a rendszer engedélyt kér tőlünk a használatára. Mindez akár a biztonságunkat is

szolgálhatja, de ettől a pillanattól folyamatosan bővül az az adatbázis is, mely az ugyanazon felhasználóhoz köthető informatikai eszközöket tartalmazza, tehát valamennyi általa használt kommunikációs csatornát melyet a nethez igénybe vesz. A problémát azok az eszközök jelentik, melyeket több felhasználó, közösen használ. Ilyenek lehetnek az otthoni gépek, munkahelyi hálózatok, internetes kávézók munkaállomásai, stb. Ha ilyen eszközről bejelentkezve a felhasználó azonosította magát, a megfigyelése már nem jelent nehézséget. A helyszínadatok alapján a felhasználó nyomon követhető, mozgása, életmódja, szokásai, napi tevékenysége is feltérképezhető. Gondoljunk bele, hogy a tájékozódást segítő szoftverek mellett hány olyan alkalmazást használunk, mely szeretne hozzáférni a helyszín adatokhoz. A GPS-t használó vagy ahhoz kapcsolódó szoftverek mára már nem csak a navigációs programokra korlátozódnak. Az okosóránk és telefonunk a közöttük lévő kapcsolatnak köszönhetően máris térképen jeleníti meg, hogy napi edzésprogramunk során merre futottunk, kerékpároztunk, közben milyen kardio gyakorlatokat hajtottunk végre, eközben pulzusunk, vérnyomásunk hogyan változott, hány kalóriát égettünk el, stb. Ezt sokan meg is osztják magukról a neten.

Ha pedig azt is látjuk, hogy emberünk kikkel, milyen eszközökön keresztül tart kapcsolatot, a megfigyelést rájuk és eszközeikre is kiterjeszhetjük. Külön figyelemmel kísérhetjük a kiválasztott emberünket vagy az egyes eszközöket is. Alkothatunk tehát profilt a felhasználóról, de akár az eszközökről is. Amikor már elég sok felhasználóra vonatkozó adatot beszereztünk, akkor felhasználói csoportokat is létre tudunk hozni, még hozzá az általunk meghatározott szempontok alapján.

4. lépés: következtetések levonása.

Következtetéseinket a már fentebb említett logikai módszerek és eljárások segítségével vonjuk le. Ennek során egyaránt figyelembe kell venni a felhasználói profilokban megfigyelhető azonosságokat és különbségeket is.

A sikeres manipulációhoz pontosan ismerni kell a befolyásolandó egyén személyiségét. Az ehhez szükséges pszichológiai következtetések levonása a magatartástudomány terén felhalmozott ismeretek felhasználásával lehet a legeredményesebb. E tudományterület kutatásai célját tekintve szoros összefüggésben áll a profilalkotás módszerével. A magatartástudomány célja az emberi személyiség valamennyi – mentális, érzelmi, motivációs – tevékenységének, a magatartási minták kialakulásának, egészséges fejlődésének és zavarainak megismerése. E területek vizsgálata az egyén szintjén, annak társas kapcsolataiban, biológiai, szociológiai, pszichológiai, gazdasági és ökológiai kölcsönhatásaiban történik. [5] Azaz, ha már ismerjük az egyén mindennapi tevékenységét, érdeklődési körét, személyes kapcsolatrendszerét, szokásait, meghatározhatjuk személyiségét is. Kellő számú alany ismeretében tipizálás, csoportba rendezés is elvégezhető, hiszen nem mindegy, hogy egy személyt vagy egy csoportot, esetleg tömegeket akarunk-e befolyásolni.

A manipulációs stratégia és technikák megválasztásához szükséges azon következtetések levonása, melyek a meghatározott személyre vagy csoportra vonatkoznak. Ehhez a személyiségpszichológia nomotetikus irányzatának kutatási eredményeit használhatjuk fel [8], mely a törvényszerűségek feltárásával foglalkozik, nem az egyedi jellemzőket, hanem az általánosan működő szabályszerűségeket keresi a személyiség vonatkozásában. A nomotetikus felfogás szerint bizonyos jellemzők – például a személyiségvonások – mentén az emberek összehasonlíthatók egymással, ennek következtében lehetővé válik a személyiség mérése és az emberek egymáshoz való viszonyítása is. E törvényszerűségek alapján végezhető el az a tipizálás, mely az általunk kiválasztott csoport meghatározásához szükséges.

A Cambridge Analytica a Facebook adatbázisa alapján elkészítette a felhasználói profilokat, melyek ismeretében a saját szempontjai szerint rendezte csoportokba a felhasználókat, és vonta le azokat a következtetéseket, melyeket befolyásolásukhoz felhasználhatott.

5. lépés: befolyásolási stratégia megalkotása.

A befolyásolás vagy más szóval meggyőzés egy régi attitűd megváltoztatásának vagy egy új attitűd kialakításának a gyakorlata, ami információfeldolgozási folyamat eredménye [2]. Ez egy olyan közlési folyamat eredményeként lehetséges, melynek három fő eleme: az elvárás, az adat és a bizonyíték. Az elvárás az, amit a meggyőző fél remél, hogy a meggyőzni kívánt személy tenni fog a kommunikáció eredményeként. Az adat mindazon érveknek az összessége, melyek alátámasztják az elvárást, a bizonyíték pedig az elvárás és az adatok közötti kapcsolat igazolása [1].

Az elvárásnak nem szükségképpen kell megjelennie a közlési folyamatban. Korábbi empirikus kutatási adatok [1] azt támasztják alá, hogy a kollektivista kultúrákban – mint pl. Korea vagy Japán – az elvárások indirekt, míg az individualista kultúrákban – mint az USA vagy a Nyugat-európai országok – inkább azok direkt megfogalmazását preferálják.

A bevezetőben említett „Csak Önnek, csak most, csak ennyiért! Vigyázzon, utolsó darab!” marketinges példánál maradva tehát a “kimondatlan” elvárás, hogy most vásároljunk azért – és itt jön az adat – mert most nagyon olcsón juthatunk hozzá, majd íme a bizonyíték: “utolsó darab”, tehát többé nem lesz ilyen jó lehetőségünk.

Az adat és a bizonyíték hatékonyságához a befogadó három reakciója szükséges: észlelnie kell a bizonyítékot, fel kell dolgoznia azt, és pozitívan kell értékelnie. Az érvelés hatékonyságát három tényező befolyásolja leginkább: a bizonyíték megerősítése külső forrás által; az érvelés teljessége; az érvek mennyisége. A külső forrásra való hivatkozás elősegíti az attitűd pozitív irányú változását, megerősíti a forrás hitelességét. Az érvelés teljességének – ami a pro- és kontra érvek összegyűjtését és átadását jelenti – is nagy hatása van a meggyőzés sikerességére. Az érvek optimális mennyisége változó, de általában a hétköznapi helyzetekben a több érv meggyőzőbb. [1]

Meggyőzés létrejöhet csekély erőfeszítést igénylő folyamatok és nagyobb erőfeszítést igénylő kognitív folyamatok révén is. Csekély erőfeszítést igénylő folyamat kifejezetten az érzésekre, érzelmekre vagy a heurisztikákra irányuló és/vagy azon alapuló meggyőzés, ahol ökölszabályokat használunk ítéletalkotásra, mivel ilyen esetben a befogadó mérsékelten veszi figyelembe a meggyőző üzenet tartalmát, illetve az attitűdtárgy speciális tulajdonságait.

Ezzel szemben a nagyobb erőfeszítést igénylő folyamatok esetén a befogadó az üzenet érveit alaposan megfontolja. Ilyen, nagyobb erőfeszítést igénylő feldolgozási folyamat pl. az aktív gondolkodás, mely üzenet hiányában is szélsőségesebb attitűdökhöz vezet. Ennek oka, hogy a gondolkodásunkat irányító sémák a gondolkodásunkat a séma irányába teszik elfogulttá. Az 1980-as évektől a meggyőzéssel foglalkozó kutatások két átfogó modellt alkalmaztak:

- az erőfeszítés nélküli – Heurisztikus-Szisztematikus Feldolgozási modell,
- és az aktív, erőfeszítést igénylő, a meggyőző közlés befogadásának klasszikus kettős-folyamat-modelljét, melyet Feldolgozási Valószínűségi Modell néven ismerünk. [1]

Az utóbbi centrális és perifériális feldolgozási utakat különböztet meg. A centrális úton létrejövő meggyőzés az érvek alapos megfontolásával jár, amelyhez motiváció és kognitív képesség szükséges. A perifériális úton létrejövő meggyőzés a befogadótól csekély erőfeszítést kívánó meggyőzési folyamatokra épít, mint pl. heurisztikák alkalmazása. A centrális vagy perifériális utak megjelenése mindenkor a személy motivációjának és képességének is függvénye. Amennyiben ezek jelen vannak, nagyobb a valószínűség az elaborációra, azaz az érvek megfontolására, és a centrális úton való feldolgozásra.

A Heurisztikus-Szisztematikus Feldolgozási Modellben az aktív, erőfeszítést igénylő folyamat kapta a szisztematikus feldolgozás elnevezést, míg a heurisztikus feldolgozás a csekély erőfeszítést igénylő heurisztikák alkalmazásával jár.

A heurisztikus feldolgozás esetén arra sincs feltétlen szükség, hogy az üzenetben felkínált érv valós legyen, egy érvnek látszó indoklás is elég lehet (pl. a társadalmi tudatban tényként élő általánosítás, hogy ami drága, az jó is), illetve ha egy információt gyakran hallunk, azt egy idő után tényként fogadjuk el. Általában ha egy személy nem eléggé motivált a szisztematikus feldolgozásra, vagy más tevékenység köti le a mentális kapacitását, akkor nagy valószínűséggel heurisztikus feldolgozás fog végbemenni. A heurisztikákat tartalmazó érvelések a személyek meglévő sémáira alapoznak. Ilyen például, hogy a hosszabb, több érv meggyőző; akit kedvelünk, abban megbízhatunk; a magabiztos személy biztosan tudja, hogy miről beszél, stb. [1]

A meggyőző üzenet centrális, azaz szisztematikus feldolgozása esetén egészen más a hozzáállása a befogadónak, a bizonyítékokat alaposabban megvizsgálja, ilyenkor fontos, hogy a bizonyíték közvetlenül vizsgálható-e a befogadó által; releváns-e; időben stabil-e; konzisztens-e önmagával; és elégséges-e a kérés alátámasztásához. A szubjektív befogadást tekintve fontos a meggyőzési folyamatban a bizonyíték jelentősége, valószínűsége és újszerűsége.

Az egyes személyek meggyőzéséhez tehát a személyiség ismerete mellett már csak a megfelelő módszer kiválasztása szükséges, mely mindkét modellen alapulhat. Ám ha tömegeket kívánánk befolyásolni, akkor el kell döntenünk, hogy a tömeget alkotó egyéneket mely modell

szerint kívánom meggyőzni. Ehhez szükséges a tipizálás és a csoportba rendezés. Ezután az egyes csoportokhoz eltérő stratégia mentén kell a meggyőzést szolgáló információkat célzottan eljuttatni, ami történhet direkt vagy indirekt formában is.

Mit is tett a Cambridge Analytica? A Facebook adatbázisát megszerezve elkészítette a felhasználói profilokat, csoportba rendezte azokat, és többféle csatornán keresztül a megválasztott meggyőzési stratégiához igazodó célzott információkkal kezdte elárasztani az egyes csoportok tagjait. Ezek az információk lehetnek – az adott csoport összetételének megfelelően – heurisztikus vagy szisztematikus feldolgozást igénylők. Mára bizonyítást nyert, hogy a befolyásolás érdekében a Brexit-szavazást, illetve az amerikai elnökválasztást megelőző kampányidőszakban nagy számban – szó szerint ezrével – hoztak létre ilyen információkat terjesztő weboldalakat, illetve nem valós Facebook profilokat, melyeken keresztül befolyásoló tartalmakat terjesztettek, illetve osztottak meg. Ezek egy része direkt lejárató célzatú, más része az ellenvéleményeket hiteltelenítő információkat tartalmazott. Rengeteg félrevezető tartalmú információt, álhírt (fakenews) juttattak el célzottan a felhasználókhoz, melyek jelentős része megfélemlítő hatású volt.

A végeredményt ismerjük: a Brexit-szavazáson a kilépésre voksoltak valamivel többen, de a mai napig nincs elfogadott Brexit megállapodás Nagy-Britannia és az Európai Unió között, sőt nagyon valószínű, hogy a kilépés határidejének további hosszabbítására lesz szükség, emellett a szigetország fennállása talán legnagyobb belpolitikai válságát éli, hiszen a felerősödő skót és északír elszakadási törekvések miatt a felapozódás veszélye fenyegeti. Az amerikai társadalom megosztottsága is jelentősen nőtt az esélytelennek tartott Donald Trump megválasztása óta, mely az ún. félidős vagy kongresszusi választások eredményeiből is látható. Ehhez nagy mértékben hozzájárul az elnök erősen megosztó személyisége is.

Hogy mindennek milyen hatásai lesznek a jövő alakulására, nehezen megjósolható, de az adatvédelem szükségességét feltétlenül igazolni látszik, valahogy úgy, mint ahogy a hippy korszak és a szabad szerelem virágzásának végéhez az AIDS megjelenése is hozzájárult.

Irodalomjegyzék

- [1] Balázs K. – Bernáth Á. (2015) A viselkedés befolyásolására alkalmas kommunikációs módszerek. In Kovács J. (szerk.) Szociálpszichológiai tanulmányok a Szociál- és Munkapszichológiai Tanszék fennállásának 25. évfordulójára, 207–229. Debreceni Egyetemi Kiadó
- [2] Chaiken, S., Wood, W., Eagly, A. H. (1996) Principles of persuasion. In E. T. Higgins & A. W. Kruglanski (Eds.), *Social psychology: Handbook of basic principles*, 702-742. New York, NY, US: Guilford Press.
- [3] Gampel Andrea – Székely György László (2009) A profilalkotás alkalmazásának lehetőségei a magyar büntetőeljárásban. *Ügyészek Lapja XVI. Különszám*, 22–23.
- [4] HVG. hu (2018) 40-50 millió Facebook-felhasználó érintett, rengeteg a károsult a most kirobbant adatgyűjtési ügyben. http://hvg.hu/tudomany/20180317_cambridge_analytica_adatgyujtes_facebook
- [5] Kopp Mária – Skrabski Árpád (2009) Magyar lelkiállapot az ezredforduló után. *Távlatok/86*, 32-52. http://www.tavlatok.hu/86/86kopp_skrabski.pdf
- [6] Lakatos János (szerk.) (2005) *Kriminálisztikai alapismeretek*. Budapest, Rendőrtiszt Főiskola
- [7] National Security Agency. <https://www.nsa.gov>
- [8] Oláh Attila – Gyöngyösiné Kiss Enikő (2007) A személyiség fogalma és vizsgálati módszerei: mérés, kutatás, elmélet. In: Gyöngyösiné Kiss Enikő, Oláh Attila (szerk.) (2007) *Vázlatok a személyiségről – a személyiséglélektan alapvető irányzatainak tükrében*. Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó https://www.researchgate.net/profile/Eniko_Kiss/publication/260248443_A_szemelyiseg_fogalma_vizsgalati_modszerai_meres_kutatas_elmelet/links/0deec53050ae3b0360000000.pdf
- [9] The Guardian (2017) German girl imprisoned for Isis role has fleeting family reunion. <https://www.theguardian.com/world/2017/dec/15/german-girl-linda-wenzel-imprisoned-for-isis-role-has-fleeting-family-reunion>
- [10] The Guardian (2013) NSA files: decoded. <https://www.theguardian.com/world/interactive/2013/nov/01/snowden-nsa-files-surveillance-revelations-decoded#section/1>
- [11] The Guardian (2019) Special counsel Robert Mueller's testimony postponed by one week. <https://www.theguardian.com/us-news/2019/jul/12/special-counsel-robert-mueller-congress-testimony-postponed>
- [12] A Magyar Köztársaság Rendőrsége Bünelemzési Szabályzatának kiadásáról szóló 13/2001. (X. 2.) ORFK utasítás

A TUDÁS MEGTÉRÜLÉSÉNEK VIZSGÁLATA EGY PRIMER VIZSGÁLAT EREDMÉNYEI ALAPJÁN

EXAMINING THE RETURN OF KNOWLEDGE BASED ON THE RESULTS OF A PRIMARY STUDY

Baranyi Aranka*¹, Czibolya Bernadett¹, Csernák József¹,

¹ Üzleti Tudományok Intézete, Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar, Gyöngyösi Károly Róbert Campus, Eszterházy Károly Egyetem, Magyarország

Kulcsszavak:

Befektetés
Oktatás
Megtérülés
Tanulás
Korreláció

Keywords:

investment
education
return
learning
correlation

Cikktörténet:

Beérkezett 2019.04.08.
Átdolgozva 2019.05.31.
Elfogadva 2019.10.15.

Összefoglalás

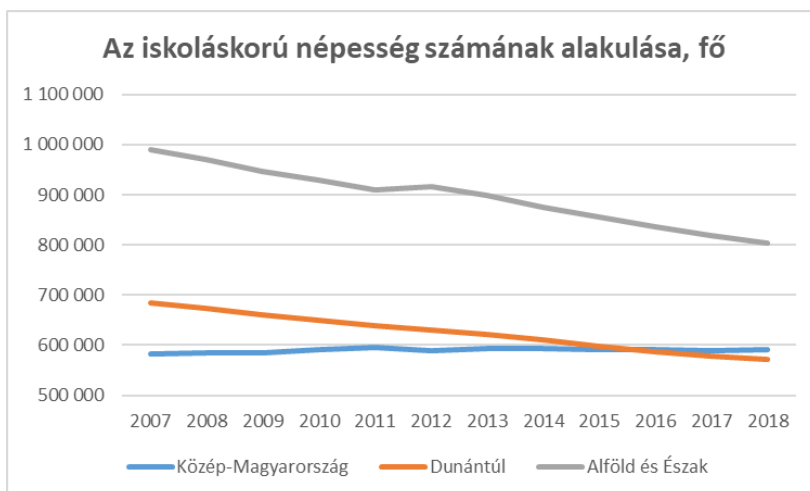
Napjainkban kiemelt szerepet kap a tanulás és oktatás témaköre. Oktatási rendszerünk folyamatos változásokon megy keresztül, ami hatással van a munkaerőpiacra. A hírekben gyakran hallunk a munkaerő és szakemberhiányról. Az élethosszig tartó tanulás kiemelt fontosságú területté vált életünknek. Számatalan lehetőség kínálkozik a szabadidő eltöltésére és hasonló változatosággal találkozhatunk a szabad pénzeszközök elköltésének, befektetésének problémakörénél is. Felmerül a kérdés vajon a tudásunk gyarapításához, milyen áldozatokat hozunk? Mik az elsődleges megtérülési szempontok, amelyeket a tudás megszerzésétől elvárunk? Bélyácz Iván szerint, a befektetés során a mai fogyasztásunk egy részét elhalasztjuk és az így keletkezett megtakarítás befektetésétől reméljük, hogy később sokkal többet tudunk fogyasztani. [1] A tanulás, a megszerzett tudás, a kiválasztott szakma egy életre meghatározhatja jövőnket, mindennapi életünket.

Abstract

Nowadays, the topic of learning and education plays a prominent role. Our educational system is undergoing constant changes that have an impact on the labour market. In the news we often hear about the lack of labour force and professionals. Lifelong learning has become a priority in our lives. There are countless opportunities to spend your free time, and there is also a similar diversity in spending your free funds and investing. The question arises as to how to increase our knowledge, what sacrifices do we offer? What are the primary aspects of return we expect from knowledge? According to Iván Bélyácz, while investing, we will postpone a part of our consumption today and hope that we will be able to consume much more later. Learning, acquired knowledge, the selected profession for a lifetime can determine our future and our daily life. In our survey conducted in 2018, we surveyed the attitudes of nearly 150 respondents to learning, and their efforts to acquire knowledge. Responses to the questions were evaluated using the SPSS programme. The test sample was organized into different groups and they were characterized.

1. Bevezetés

Csapó Benő írása alapján megállapítást nyert 2013-ban, hogy az OECD átlaghoz hasonlított adatok alapján Magyarországon a diplomaszerezés társadalmi hozama rendkívül magas: amíg egy férfi diplomája 19 215 amerikai dollárba kerül, addig 274 199 USD hasznot termel, így a társadalomnak minden férfi diplomázó 254 984 USD nyereséget hoz. [2] Lannert Judit részletesen bemutatja a hazai iskolarendszer szerkezetét és annak szerepét és az elmúlt évtizedekben bekövetkezett változásokat. [9] Az iskolarendszer fenntartása, működtetése komoly kihívások elé állítja a fenntartót. Az elmúlt évtizedekben az egyes intézménytípusoknak szembesülniük kellett a demográfiai problémákkal. A KSH adatai alapján régiókra bontva vizsgáltuk az ifjalkorú népesség (a 3–22 éves korosztály) számának alakulását. A Közép - Magyarországi régióban csak nagyon kismértékű növekedés látható az iskoláskorú népesség számának növekedésében, amit az 1. ábra jól szemléltet.

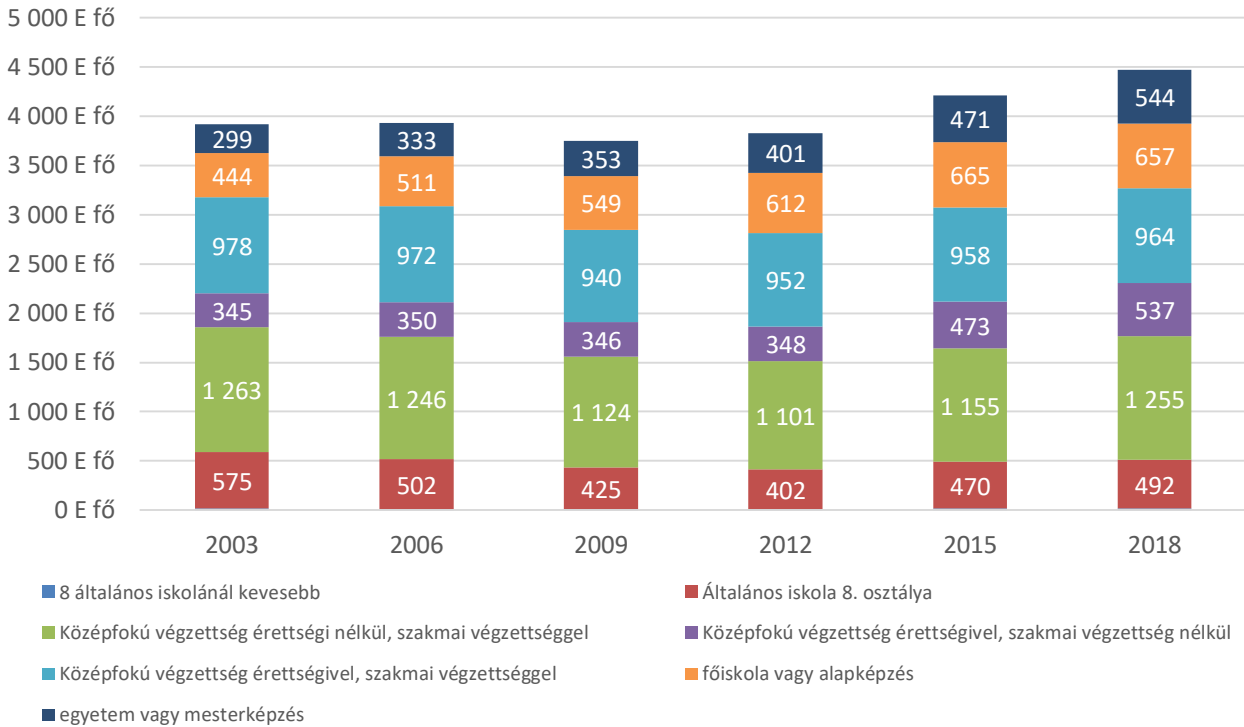
1. ábra: Az iskoláskorú népesség számának alakulása (fő)

Forrás: Saját szerkesztés a KSH adatai alapján

Magyarországon az iskoláskorú népesség oktatási rendszerben részt vevők aránya stagnál az óvodáskori gyermekektől egészen a 20 éves korosztályig, illetve a felsőfokú oktatásba felvettek létszámával együtt, kiemelkedően jó vagy rossz eredményeket nem állapíthatunk meg. Az oktatási rendszerben tanulók esetén a növekvő tendencia egyedül a 3-5 éves korosztálynál mutatható ki, 2003-ban a korosztály 86,9 %-a járt óvodába, míg ez a szám 2015-re 91,5 %-ra nőtt, és azóta tartja is ezt a szintet. A 16 éves népességből az oktatásban részt vevők aránya azonban sajnálatos módon csökkent. 2003-ban a korosztály 94%-a járt iskolába, majd 2010-ig ez az arány 99,7 %-os csúcst mutatott. Ezt követően folyamatos csökkenést produkáltak a 16 évesek, így 2017-ben 92,6 %-uk vett részt valamilyen képzésben. Felmerül a kérdés, hogy ez az arány miért csökken, és aki nem iskolába jár iskolakötelezettsége ellenére, annak hogyan telnek a mindennapjai? A KSH adatai szerint a korai iskolaelhagyók száma a férfiak esetében 2003 és 2006 között növekedő fázisban volt, ám 2006 óta csökkenő tendenciát vett fel, így 2017-ben 12%-uk lépett ki korábban az oktatási rendszerből. [8] A nők esetében a legalacsonyabb értéket 2010-ben mérték, akkor 10,1% számított korai iskolaelhagyónak, ám 2017-re 13%-ra nőtt az arányuk. A 2. ábrán a foglalkoztatottak számának változása látható iskolai végzettség szerint, ezer főben megadva. Csupán kis eltérések figyelhetők meg az évek múlásával, sajnálatos módon viszont a „8 általánosnál kevesebb” és az „általános iskola 8. osztálya” kategóriák kis mértékben változni látszanak 2003-hoz képest. Az viszont szembetűnő, hogy a középfokú bizonyítvánnyal rendelkezők aránya a legmagasabb a vizsgált mintában, és csak kevéssel maradnak le a felsőfokú oklevéllel rendelkezők. Hegedűsné et al. (2017) és Hegedűs (2017) vizsgálta a középiskolás fiatalok pénzügyi tudatosságát, amelyben az oktatásba történő befektetést pozitív attitűddel ítélték meg. [5] [6]

* Kapcsolattartó: Baranyi Aranka

E-mail cím: baranyi.aranka@uni-eszterhazy.hu

2. ábra: A foglalkoztatottak száma legmagasabb iskolai végzettségük szerint (E fő)

Forrás: Saját szerkesztés a KSH adatai alapján

Magyarországon a régiók közötti különbség igen jelentős. „A munkanélküliek, az alulfoglalkoztatottak, a dolgozni szándékozó, de munkát aktívan nem kereső, vagy a rendelkezésre állás kritériumát nem teljesítő inaktívak együtt jelentik az ún. potenciális munkaerő-tartalékot.” Ebbe az osztályba tartozók 2018. I. negyedévben 327 ezren voltak, ami az előző év azonos időszakához képest 70 ezer fővel kevesebb. A munkaerő-tartalék elosztása rendkívül egyenetlen, úgy ahogyan a munkanélküliségi ráta mértéke is nagymértékben eltérő bizonyos régiók esetében. [8.]

Az Európai Bizottság 2012-es terve szerint az ipari termelés arányát 2020-ra 20 százalékra növelik a jelenlegi 16 százalékról. Ez azt jelenti, hogy Európának 500 milliárd eurónyi hozzáadott értéket és 6 millió új munkahelyet kellene megteremtenie. Az ipari kibocsátást meg lehet növelni az új, vagy korábban külföldön gyártott termékek Európába telepítésével, azonban ezt meg lehet növelni az Európában gyártott robotokkal, amit európai munkaerővel programoztak, európai IT-központokban fejlesztett szoftverekkel üzemelnek és európai laborokban megtervezett terméket lehet gyártani vele, akár Kínában is. Mindez valószínűleg Magyarországra is hatással lenne, hiszen az utóbbi évek regionális fejlődését alapvetően határozták meg a feldolgozóipari beruházások. [12] [7]

2. Módszer

A primer kutatást egy kérdőív segítségével végeztük el, amelyet 2018. szeptember 16-án online formátumban kezdtük el terjeszteni közösségi oldalakon e-mailes körlevélben és papír alapon. A kérdőív a tanuláshoz való hozzáállást, a munkában való elhelyezkedést és a jelenlegi munkaköröket vizsgálta. Október 4-én zártuk le az online kitöltés lehetőségét, addigra 108 internetes válasz érkezett, és 33 papír alapú értékelhető kérdőív, így összesen 141 fős mintával dolgoztunk a továbbiakban. A kérdőívet az IBM SPSS szoftver segítségével elemeztük, amelyben leíró statisztikákat, Khi-négyzet próbát, valamint faktor- és klaszterelemzést alkalmaztunk. A leíró statisztika az adathalmazunkból minden változót egyenként vizsgál meg a neki megfelelő statisztikai mutatókkal. (SPSSabc.hu; Letöltve: <https://spssabc.hu/>) A khi négyzet próba két minőségi változó közötti kapcsolat elemzésére szolgáló statisztikai próba. A faktoranalízis egy adatredukációs eljárás,

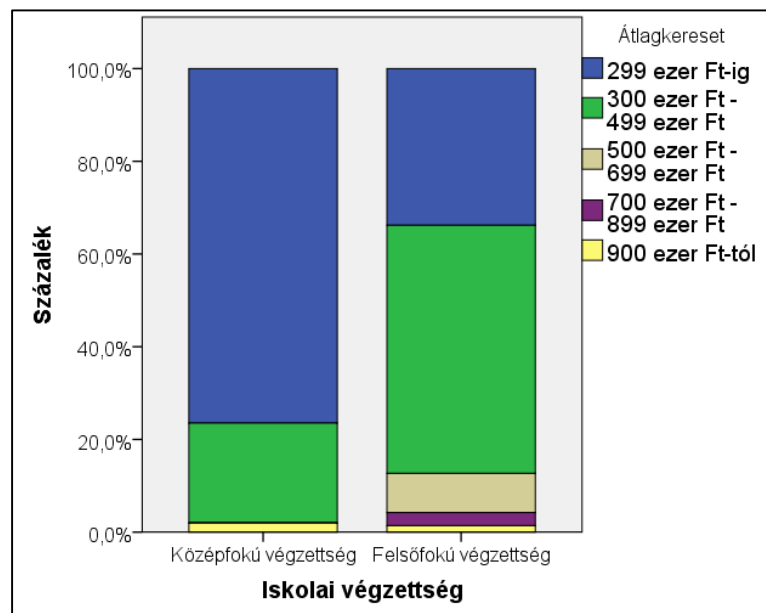
adattömörítésre és az adatstruktúra feltárására szolgál, melynek célja, hogy több függő változót faktorváltozókká vonjon össze, amelyek közvetlenül nem figyelhetők meg. [10] A klaszterelemzés az adatok csoportokba való sorolását jelenti, figyelembe véve az egyes egyedeknek egy bizonyos ismérrendszerben felvett értékeit.

3. Eredmények

A 141 fős minta válaszadóinak közel 40%-a férfi, 60%-a pedig nő. A kérdéssort a legtöbben Heves megyei lakosok töltötték ki többségben (95 fő). A legtöbb válaszadó 58 fő 18-24 éves korosztályba tartozik, a 25-30 éves válaszadók száma 24 fő volt, a 31 éves vagy annál idősebb válaszadók összesen 58 főt tettek ki. Középfokú végzettséggel a válaszadók 48,94% míg felsőfokú végzettséggel 51,06% rendelkezett. A válaszadók 73,76% esetén már a tanulmányai mellett munkát vállalt. A vizsgált minta több mint fele államilag támogatott szakon végezte a tanulmányait azaz 51,8%, a második legnagyobb arányt azok teszik ki, akik saját forrásból finanszírozták az iskolás éveiket 35,97%, a diákhitelt mindössze a válaszadók 7,19% jelölte meg. A válaszadók 55%-a válaszolta, hogy abban a szakmában dolgozik, amit tanult, 9% nyilatkozott úgy, hogy nem tudott elhelyezkedni a tanult szakmájában. A munkavégzés helye szempontjából 52 fő dolgozik a gazdasági szektorban, 33 fő a szolgáltatásban, 20 fő mérnök, 10 fő fizikai munkát végez, 11 fő egyéb tevékenységet művel pl. informatika, mezőgazdaság.

Keresztábra elemzés alkalmazása a kapott válaszokra vonatkoztatva

A keresztábra elemzéssel többek között azt vizsgáltuk, hogy van-e összefüggés az iskolai végzettség és a munkaerőpiacon való elhelyezkedés gyorsasága között. A Khi-négyzetpróba szerint a vizsgált minta alapján 0,935-ös értéket kaptunk, miszerint nincs összefüggés a két együttható között, tehát középfokú- és felsőfokú végzettséggel is hasonló idő alatt tudtak elhelyezkedni a válaszadók. Ez az eredmény utalhat arra is, hogy a munkaerőhiány miatt a munkáltatók rákényszerülnek az alulképzettebb munkavállalókat alkalmazni, hiszen ha megnézzük a középfokú- és felsőfokú képzettséggel rendelkezők saját bevallásuk szerinti havi kereset tekintetében a megoszlást, már a várakozásoknak megfelelő képet kapunk:

3. ábra: Átlagkereset megoszlása iskolai végzettség tekintetében

Forrás: Saját szerkesztés a kérdőív alapján

A felsőfokú végzettséggel rendelkező válaszadók nagyobb mértékben értékelték a tanulmányaikat mind idő, mind pénz tekintetében úgy, hogy megérte számukra elvégezni az adott képzést. A Khi-négyzetpróba szoros összefüggést mutatott az iskolai végzettség és az ágazatban betöltött munkakör között. Ez leginkább a mérnöki pozíciókon, a fizikai, segéd és betanított munkakörökön és a üzleti (adminisztráció) területeken érződik. Természetesen üzleti munkakörökben sokan dolgoznak középfokú végzettséggel, míg fizikai, segéd és betanított munkás elenyésző a felsőfokú végzettségűek között. Kiemelkedő fizetésekkel a válaszadók közül a mérnöki, a üzleti és az IT szektorokban rendelkeznek jellemzően.

1. táblázat: Faktor- és klaszterelemzés alkalmazása a kapott válaszokra vonatkoztatva

Faktor megnevezés	Jellemzők	Faktor	
		1	2
Önmegvalósítás	Fontos számomra az idegen nyelvtudás.	0,794	0,143
	Középiskolában igyekeztem minél jobb jegyeket szerezni.	0,765	0,079
	Fontos számomra, hogy idegen nyelven a szakmámban is ki tudjam fejezni magam.	0,732	0,159
	Addig tanultam a dolgozatok/vizsgák előtt, amíg meg nem tanultam az egész tananyagot.	0,619	0,284
	Azért tanultam, hogy minél jobb szakember legyek belőlem.	0,598	0,358
	Általános iskolából olyan középiskolába jelentkeztem, amiről tudtam, hogy az ott megszerzett tudást kamatoztatni tudom az életem során.	0,443	0,372
Célorientáltság	Ahhoz, hogy elérjem a célomat, hajlandó vagyok fizetni az oktatásért.	0,109	0,759
	Az élethosszig tartó tanulás, folyamatos önképzés fontos számomra.	0,288	0,737
	Szabadidőmben is szívesen merülök el a munkámhoz/tanulmányaimhoz kapcsolódó tevékenységekben. (Pl.: szaklapok, könyvek, kapcsolódó cikkek olvasása)	0,052	0,724
	Előre megtervezett céljaim közé tartozik, hogy a kívánt pozícióban dolgozhassak, és ezért hajlandó vagyok mindent megtenni. (Pl.: átképzés, továbbképzés, túlóra, stb.)	0,286	0,703
	Iskola mellett igyekeztem olyan munkát vállalni, amely kapcsolódott a tanulmányaimhoz.	0,231	0,557
	Középiskolában olyan plusz munkát vállaltam, ami feltétele volt, hogy felsőoktatásba felvételt nyerjek. (Pl. emelt szintű képzések, plusz érettségi tárgy a kötelezőkön felül, javító érettségi vizsga, stb.)	0,236	0,279

Forrás: Saját szerkesztés a kérdőív alapján

Az önmegvalósítók csoportja már gyerekkortól kezdve tudja, hogy mivel szeretne foglalkozni az életében mi az, ami boldoggá teszi őt, nem törődve azzal, hogy milyen életszínvonalat engedhet meg magának a mindennapokban.

Ezzel szemben a célorientáltak, azt tartják szem előtt, hogy olyan szakmában helyezkedjenek el, amivel legalább azt az életszínvonalat fenn tudják tartani, amit eddig megengedhettek maguknak. Nekik már nem mindegy, hogy mennyiért vállalják el az adott munkát, szeretnék élvezni az erőfeszítéseik gyümölcsét. Így tehát az a felvetésünk miszerint a vizsgált minta a tanulmányi szokások tekintetében nem homogén, igazolásra került. A klaszterelemzésnél megállapítottuk, hogy több csoportot lehet elkülöníteni egymástól, azonban három fő csoport köré koncentrálódik az egész minta, egy-két egyén kivételével, akiknek a véleményük szélsőségesebb valamilyen irányban, mint az átlagembereké. A legnagyobb csoportot képező válaszadókat Tudatos Önmegvalósítóknak neveztük el. Jellemző rájuk, hogy fontos számukra az önmegvalósítás, ugyanakkor közömbösek a célorientáltság felé. Ők azok az emberek, akik szeretnék azzal foglalkozni, amire mindig is vágytak, de nem minden áron teszik ezt meg. A második legnagyobb csoportot képező egyének a Realisták. Számukra a célorientáltság közömbös és az önmegvalósítás sem fontos, éppen annyit tesznek az ügy érdekében, amennyit muszáj. A harmadik fő csoportot a Tudatosak alkotják. Célorientáltak, de az önmegvalósításhoz közömbösen állnak. Nekik nem mindegy, hogy egy adott munkát milyen haszonnal végeznek el. A válaszadók kis része teljesen Érdektelen. Ők nem célorientáltak, és az önmegvalósítás sem érdekli őket. Kisebb csoportot alkotnak az Művész lelkek. Rendkívül fontos számukra, hogy azzal foglalkozzanak, amit szívből csinálnak, nem számít az sem, hogy mennyi hasznuk származik belőle.

4. Következtetések

Az oktatási rendszer és a munkaerőpiaci viszonyok mindig szolgáltat aktuális kutatási területeket. A IV. ipari forradalom küszöbén álló világban Magyarország is jó esélyekkel indul az egyre élesedő munkaerőpiaci versenyben. Domokos Erika (2018) az egyre idősödő társadalom több sajátos problémát is felvet, mely meghatározza a közoktatásba kerülők számát is. [3] Az EU-28 viszonylatában az Eurostat adatai alapján nem csak Magyarországon figyelhető meg a népességszám csökkenése. Belgiumban, Svédországban és Nagy-Britanniában nőtt a népesség száma, Bulgária, Horvátország, Litvánia és Románia produkált a csökkenő tendenciát. [4] Polónyi István (2014) szerint a felsőoktatás főbb működtetői változatlanok, a középosztály tagjai gyermekeik társadalmi helyzetének alakulását a magasabb iskolai végzettségben látják. [10]

A kutatásunk egyértelműen alátámasztotta az élethosszig tartó tanulás szükségességét, a tanulásra fordított idő és pénz megtérülését. Igaz, hogy a minta szempontjából egy középfokú és felsőfokú végzettséggel rendelkezőnek közel azonos időtartamba kerül amíg munkát talál, tehát nem igazolódott az a feltevésünk, mely szerint minél magasabb a végzettsége valakinek annál könnyebben tud munkát találni, ami az elképzeléseinek megfelel. Ugyanakkor igazolódott, hogy a felsőfokú iskolai végzettségűeknek rövidebb idő alatt térül meg a befektetett energia, idő és pénz mit a középfokú válaszadó társaiknak, a felsőfokú végzettségűek sikeresebb embernek érzik magukat.

5. Irodalomjegyzék

- [1] Bélyácz Iván, Vállalati pénzügyek alapjai, Aula kiadó, 2007, 381p.
- [2] Csapó Benő – „A tanulás társadalmi haszna - a felsőoktatás hozzájárulása az ország gazdasági fejlődéséhez” (mierthallgatok.blog.hu (2013) Miért fontos tanulni?; Letöltve: 2019.01.11.
https://mierthallgatok.blog.hu/2013/01/10/miert_fontos_tanulni
- [3] Domokos Erika (2018) Ez már az új ipari forradalom; Letöltve: 2019.01.13.
https://www.napi.hu/magyar_gazdasag/ez_mar_az_uj_ipari_forradalom.670669.html;
- [4] Eurostat (2007, 2018); Letöltve: <https://ec.europa.eu/eurostat>; Letöltés dátuma: 2018.10.29.
- [5] Hegedűs, Szilárd; Hegedűsné, Barna Rita; Molnár, Petronella; Halmosi, Tímea (2017): Pénzügyi kultúra és tudatosság vizsgálata vidéki középiskolások körében PRO SCIENTIA RURALIS 2 : 1 pp. 68-91. 24 p. (2017)
- [6] Hegedűsné, Barna Rita; Hegedűs, Szilárd; Molnár, Petronella (2017): Pénzügyi kultúra vizsgálata középiskolások körében pp. 72-91. 20 p. In: Vágány, Judit; Fenyvesi, Éva (szerk.) Multidiszciplináris kihívások, sokszínű válaszok - 2017/2. szám
- [7] Koncz G. – Szűcs A. – Nagyné Demeter D. (2018): A gazdaság térszerkezetének változásai Észak-Magyarországon az ezredforduló után, in: JELENKORI TÁRSADALMI ÉS GAZDASÁGI FOLYAMATOK 13(1-2), pp. 139-149.
- [8] KSH (2018) Statisztikai Tükör; Letöltve: <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/mpf/mpf1803.pdf>
- [9] Lannert Judit – A közoktatás szerkezetének alakulása Magyarországon
<https://www.google.com/search?client=firefox-b&q=Lannert+Judit+%E2%80%93+A+k%C3%B6zoktat%C3%A1s+szerkezet%C3%A9nek+alakul%C3%A1sa+Magyarorsz%C3%A1gon> letöltve 2019.01.13.
- [10] Polónyi István (2014): Régi, új felsőoktatási expanzió EDUCATIO 2014(2) pp. 185-204. 20 p.
- [11] Sajtos László – Mitev Ariel (2007) – SPSS kutatási és adatelemzési kézikönyv, Alinea Kiadó, Budapest; ISBN: 9639659087; 404 p.
- [12] Turzó Ádám Pál (2016) A ma ismert világot totálisan elsöpri a negyedik ipari forradalom; Letöltve: 2019.01.13.
<https://www.portfolio.hu/vallalatok/it/a-ma-ismert-vilagot-totalisan-elsopri-a-negyedik-ipari-forradalom.237125.html>

MAGYAR VÍGOPERA MINT MIDDLEBROW KULTÚRA – AZ ELITKULTÚRA ÉS A PRESZTÍZS PROBLÉMÁJA

HUNGARIAN COMIC OPERA AS MIDDLEBROW CULTURE – THE PROBLEM OF THE ELITE CULTURE AND PRESTIGE

Lengyel Emese¹

¹ Mesterszakos hallgató, Néprajzi Tanszék, Bölcsészettudományi Kar, Debreceni Egyetem, Magyarország

Kulcsszavak:

Elitkultúra
Kulturális pedigré
Magyar vígopera
Middlebrow
Presztízs

Keywords:

Elite culture
Cultural pedigree
Hungarian comic opera
Middlebrow
Prestige

Cikktörténet:

Beérkezett 2019. július 24.
Átdolgozva 2019. szeptember 20.
Elfogadva 2019. november 24.

Összefoglalás

20. századi magyar vígoperák struktúrájának elemzését követően arra a következtetésre jutottunk, hogy az adott művek pontosabban értelmezhetőek a middlebrow kultúra terminus felől. Az elitkultúrát és a tömegkultúrát szembeállító, valamint a merev műfaji kategóriákat, hierarchiát megkérdőjelező kutatási projekt folytatása a jelenlegi tanulmány. A middlebrow használata két további kérdéskör és fogalom vizsgálatát indokolja, melyek a presztízs, valamint a kulturális pedigré.

Abstract

After analyzing the structure of 20th-century Hungarian comic operas, I have argued against using the term of highbrow in the case of comic operas. This current study has followed my previous project which has focussed on generic borders, the hierarchical theatre system, and also the contrast between elite culture and mass culture. In this paper, I shall examine the problem of the middlebrow category, including prestige, and the term of cultural pedigree.

1. Bevezetés

Az elmúlt évben, 20. századi magyar vígoperák műfaji összetettségének és hibriditásának (népszínműi elemek és operettelemek azonosítása) elemzésekor fogalmazódott meg bennem az a feltevés, hogy az említett alműfaj – a vizsgált periódusban kifejezetten – nem értelmezhető a *highbrow* kultúra részeként, többek között a más elő- és rokonműfajok dramaturgiai és tartalmi hagyományainak felhasználása miatt. A vígopera szerkezete vígjáték-hagyományokkal dolgozik, gyökereit a 17. században kell keresnünk, de a műfaji attribútumok a 18-19. század folyamán szilárdultak meg. A terminust alkalmazzák többek között az olasz intermezzora, opera buffá-ra (olasz

* Kapcsolattartó szerző. E-mail cím: lengyelemese1@gmail.com

A kutatás egy részét a Debreceni Egyetem Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék kommunikáció- és médiatudomány szakjára benyújtott alapszakos záródolgozatomban foglaltam össze, mely a 2019. évi XXXIV. OTDK Társadalomtudományi Szekciójába nevezett pályamunkámmal van átfedésben. A dolgozat címe: *Műfaji hibridizáció a 20. századi magyar vígoperákban*. A kutatás egyes szakaszaiban konferenciákon ismertettem a részeredményeket: *Folklore Patterns, National Identity and Genre Hybridisation in the Case of 20th-Century Hungarian Comic Operas*, OBERTO Postgraduate Research Conference 2019, Oxford Brookes University, Oxford (UK), 2019. június 7.; *Műfaji hagyományok Az arany meg az asszony című vígopera szerkezetében*, Doktoranduszok Országos Szövetsége (DOSz) XXII. Tavaszi Szél Konferencia, Kommunikációtudományi szekció, Kommunikáció és marketing alszekció, Debreceni Egyetem, Debrecen, 2019. május 3–5.; *Műfaji hagyományok a Farsangi lakodalom (1924) című vígoperában*, SZITU KONF – Színháztudományi Konferencia, ELTE Eötvös József Collegium, Budapest, 2018. november 15–16.

vígopera), vagy éppen a francia opéra comique-ra. Vidám (vígjáték elemek), „könnyed” operai cselekmény, valamint zenei struktúra jellemzi [1], [2]. A magyar népszínmű fogalmának és műfaji eredetének – Volksstück, tündérbohózat, magyar vígjáték-hagyomány vagy éppen betyárirodalom stb. – meghatározása pedig korántsem egyszerű feladat, szerkezetileg zenei betéteket (népies műdalokat) tartalmaz, témájában változatos (például történelmi, etnográfiai népszínmű), olykor idealizált és műnépies ábrázolás jellemzi – ezeket azonosíthatjuk a vígoperatörténetekben is – a 19-20. századi színműtípust [3],[4],[5],[6].

Arra vállalkoztam, hogy esetpéldákon keresztül bizonyítsam [7],[8], hogy ezeket az alkotásokat kategorizálhatjuk *middlebrow* kultúraként, de természetesen ez nem jelenti azt, hogy csak és kizárólag a (városi) középréteg ízléskultúrájának kiszolgálása köthető hozzá, sokkal inkább arra a következtetésre jutottam, hogy elsődlegesen a középréteg fogyasztotta ezeket az alkotásokat is.

A presztízsz kérdésköre, vagyis a *middlebrow* kategóriába sorolás esetleges következményeként felmerülő presztízszvesztés rendkívül érzékeny pontja, valamint egyúttal hozadéka is a fentebb említett *highbrow* kultúra kategóriát megkérdőjelező vizsgálatnak. Hiszen a vígoperát, vagyis az operaműfajt az elmúlt évtizedekben a zene- és színháztudományokkal foglalkozó szakemberek túlnyomó többségben az elitkultúra részeként határozták meg és értelmezték, sokszor ellentétbe állítva hasonló struktúrájú és funkciójú színházi zsánerekkel, mely egyszersmind az operaműfaj feljebb pozicionálását is jelentette. Ugyanakkor számos külföldi szakember publikált olyan munkát, mely specifikusan egy zeneszerő, operaszerző alkotói korának kontextusában helyezi el, majd értelmezi a műveinek befogadói metódusát, folyamatát, így az adott korszak elitkultúra és populáris kultúra „ellentétpárjában” az adott művek sokkal pontosabban értelmezhetők és érthetők meg az utóbbi kategória alapján.

Ezek ismeretében, ha mégis fenntartjuk azt az állítást, miszerint a 20. századi magyar vígopera a *middlebrow* kultúra része, egyértelműen felmerül az a kérdés, hogy közvetve nem veszít-e az ebben a században szintúgy elitizált operaműfaj a presztízszéből. Vagyis a visszamenőleges „átkategorizálás” összefüggésbe hozható-e egy esetleges presztízszromlással vagy presztízszvesztéssel.

A tanulmány első részében, a *highbrow* és a *middlebrow* kategóriák meghatározását követően, kitérek az operaműfaj elitizálásának folyamatára. Ezután a kulturális pedigre és a presztízsz fogalmak bevezetésével teszek kísérletet az elitizálás megértésére. Végezetül pedig arról szólok, hogy milyen problémák merülhetnek fel akkor, amikor a valójában a *middlebrow* kategóriába tartozó kulturális cikkről *highbrow*ként szólnak.

2. Highbrow versus Middlebrow

A *middlebrow* kultúra azokat a kulturális termékeket foglalja magába, melyek egyaránt tartalmaznak *highbrow* és *lowbrow* kultúraelemeket is, és elsősorban a (városi) középréteg ízléskultúrájának igyekeznek megfelelni [9]. A *highbrow* lényegében a magaskultúra, melynek ellentéte a *lowbrow*, az alacsony-kultúra, a közötte lévő kategória pedig a *middlebrow*, melynek további szintjeit különböztetjük meg: *upper middlebrow* és *lower middlebrow* [10].

Az amerikaihoz hasonló folyamat játszódhatott le hazánkban is, amikor az operaműfajt *highbrow* kategóriába emelték a színházcsinálók. David Guion 2017-es *Opera: when did it become highbrow culture?* című cikkében jól körvonalazódik az amerikai kontextus. Operatörténeti felvezetővel, az operaműfaj eredetével kezdi Guion, majd megjegyzi, hogy az olasz opera a 19. század első felében az USA-ban rendkívüli népszerűsége telt szert (a kor populáris zenéje lett), melyhez a turnék, a népszerű dalok beemelése, valamint a paródiadarabok járultak hozzá. Az elterjedését kétségkívül az is elősegítette, hogy ekkoriban sok olasz opera angol fordítása is elkészült [9]. Kiemeli azt, hogy elitizálás és a *highbrow* kategóriába emelés folyamata már a 19. század második felében elkezdődött, melyet egy elképzelés, „feltételezés” indíthatott el, miszerint az opera egy magasabb művészeti forma, ennek értelmében javasolja, hogy iktassuk ki azt a meggyőződésünket, miszerint egyszerű és könnyű szórakoztatás lenne [11].

A magyar vígoperák szemszögéből, ha fenntartjuk azt, hogy más elő- és rokonműfajok hagyományával dolgoznak a 20. századi szerzők, akkor megjelenik horizontunkon egyrészt a 19–20. századi operett-termelés és operettjátékszítás, másrészt a népszínműjátékszítás és az operajátékszítás.

Többek között Erkel Ferenc is kísérletezett vígoperával, ugyanakkor a magyar vígopera-termelés szempontjából a 20. század jelentős (Dohnányi Ernő, Farkas Ferenc, Kenessey Jenő, Poldini Ede, Ránki György). A népszínművek meghatározása, valamint szerepe a magyar színpadokon korántsem egyszerű feladat, hiszen a műfajfogalom a mai napig nem egységes. De a 20. századi elitizálás gyökereit hazai viszonylatban is a 19. században – annak utolsó évtizedeiben – kell keresnünk. Tudjuk azt, hogy csak 1884-ben nyílt meg a Magyar Királyi Operaház [12],[13], de a magyar operajátszás hagyományai több évtizeddel korábbra nyúlnak vissza (külföldi művek magyar színpadokra történő adaptálása, a magyar nemzeti opera kérdése stb.). Ami az operaműfaj *highbrow*-ba sorolását jelenti, kétségkívül az egyik lényeges pont a pesti operaszínpad irányítói (többek között a Nemzeti Színház intézménye) által hozott döntés, mely már az Operaház megnyílása előtt megtörtént: „a pesti operaszínpad irányítói az 1860-as évek közepétől egyértelműen úgy határozták meg a profiljukat: operaszínpad az, ahol nem játszanak operettet.² 1860 és 1863 között ugyan, kapva az újdonságon, a Nemzeti Színház sietve bemutatót fél tucat Offenbach-egyfelvonásost; Franz von Suppé is megjelent a műsoron egy korai vígoperácskával. De a folytatás elmaradt. Az egész estét betöltő Offenbach-operettek a Nemzeti Színház vezetősége távol tartotta a színpadtól, annak ellenére, hogy ekkor még, a szétválás előtt egy egész évtizeddel³, a népszínmű és énekes játék még az összműsor szerves része volt. Olyan határozottan húzták meg a vonalat az operettkísérletek után⁴, hogy szinte azt hihetnők (sic!), a Nemzeti Színház igazgatósága tudatosan feltette magának a kérdést: Offenbach vagy Wagner, és Wagner mellett döntött [...]” [13]. Tehát ez az a „döntés”, mely hozzájárulhatott ahhoz, hogy az operát magaskultúráként, *highbrow*-ként kategorizálja a magyar színházi vezetés és a közönség is, valamint, hogy egy érték- és minőségbeli különbséget feltételező szembeállítás történt meg az operaműfaj javára: gondolhatunk itt az operettműfaj és a népszínművek „alacsonyabb rendűnek” kategorizálására az operával szemben.

3. Presztízs, kulturális pedigri és az elitizált műfaj

A műfaj beemelése az elitkultúrába azt eredményezte, hogy minőségi és értékes darabokat (és előadásokat) társítottak hozzá még azok is, akik egyébként időszakosan vagy egyáltalán nem fogyasztották ezeket a műveket. Ezt fenntartani – nagyon egyszerű módon – a „zenei anyag” különbözőségének hangsúlyozásával is lehetséges. Vagyis, ha maradunk az „ellentétpárok” felállításával által generált *highbrow* és *lowbrow* szembeállításnál, akkor az opera mint komolyzene, valamint az operett mint könnyűzene címkékkel találkozhatunk.

Továbbá a komolyzenéhez egy bizonyos fokú presztízs is társul. A többi műfajhoz képest magasabb presztízsű lett az opera és azt gondolhatnánk – logikusan –, hogy elsősorban a magasabb társadalmi osztályok ízléskultúráját szolgálta ki, hiszen ezt az elképzelést erősítette legtöbbször a fővárosi kőszínházak repertoárja.

Azonos oktatásban részesült, tehát hasonló tudástőkével rendelkező, ezáltal pedig azonos társadalmi-gazdasági osztályba tartozó személyek között a szembetűnő különbséget a származásban és az ezáltal a kompetenciákban kell keresnünk – jegyzi meg Bourdieu [14]. Többségében a magasabban szituált társadalmi osztály tagjaként felnőtt személy szociális-kulturális tőkéje magasabb (kulturális pedigri), így többnyire birtokában is lehet az elit ízléskultúrájába sorolt műfajok, alkotások többségének. Bourdieu az oktatási tőke és a különböző társadalmi osztályba tartozók közötti különbségből kiindulva azt vizsgálta, hogy milyen tudással rendelkeznek zeneszerzőkről és zenei művekről a különböző csoportokba tartozó személyek (az összesített táblázatot lásd a hivatkozott könyv 64. oldalán) [14]. Meglátása szerint ezt a fajta kompetenciát egyértelműen és többségében a magasán kvalifikált személyek birtokolták.

Habár a dramaturgiájában, a témahasználatában, a szereplőtípusok, valamint a zene alapján a magyar vígopera is *middlebrow*, kezdetben még fogyasztotta is a középosztály, folyamatosan az elit „kulturális tőkéjévé” formálódott azáltal, hogy a színházi-kulturális elit az operaműfajt elitizálta.

² Rendkívül problémás és sok további kérdést vet fel az „ellentétpár” kialakítása, hiszen az operett és az opera rokonműfajok.

³ Utalás a budapesti Népszínház 1875-ös megnyílására. A repertoárja főként a népszínműveket, operettekét, zenés bohózatokat stb. tartalmazott.

⁴ Az operettkísérleti korszak végét hagyományosan az Huszka Jenő és Martos Ferenc *Bob hercegéhez* (1902) kötjük. Az „intézményes különállást”, az operaműfaj „fentebb emelésének kísérletét” az is jelzi, hogy az említett darab ősbemutatóját a Népszínházban tartották.

4. Az elitizálás és a middlebrow problémái

Két kérdést fogalmazhatunk meg azon jelenségre vonatkozóan, amikor a *middlebrow* kategóriába beillő alkotást *highbrow*ként határozza meg tudatosan a színházi-kulturális elit. Elsősorban az elitizálás problémája, valamint veszélye az lehet, hogy kifejezetten a *middlebrow* célcsoportjához – ha ez aktuálisan meghatározható – nem jutnak el ezek a művek. A második pedig az, hogyha a magyar vígoperák többsége kikerül a *highbrow* „védeltségéből”, akkor – amennyiben a magyarországi tendenciákban és jelenségekben gondolkodunk – a műfajok közötti érték- és minőségbeli hierarchiát hangsúlyozók felőli nézőpontból a magyar vígopera, éppen a *middlebrow* miatt, egy bizonyos fokú presztízisvesztésen, majd pozícióváltáson menne keresztül, habár fentebb már utaltam arra, hogy a presztízis a nem feltétlenül pontos „ellentétpár” kialakítás egyik hozadéka.

Tehát e kategória használatának problémája kettős, és tulajdonképpen a 20. századi terminus átkategorizálása egyfajta „elittől való mentesítés”, (újra) mainstreammé tevő folyamatként írható le, de a műfajt meghatározó legalapvetőbb szegmensek, mint a forma, a tartalom és a funkció nem változhat meg és nem is változik a *highbrow*ból történő „kiemelést” követően. Ugyanakkor a funkciómódosulás lehetőségével számolhatunk kortárs viszonylatban, amely alatt azt értjük, hogy fennáll a lehetősége annak, hogy az elsősorban az elit ízléskultúrájába illesztett operaműfaj „mainstreammé válása” következtében, az évtizedek által felállított műfaji „hierarchiai” szintén módosul.

5. Összegzés

Azt, hogy a magyar vígoperák kikerültek a *middlebrow* kultúra kategóriából, feltehetőleg annak a folyamatnak a része, mely már a 19. század utolsó évtizedeiben elkezdődött hazánkban, vagyis, hogy a budapesti operaszínpad irányítói élesen elválasztották egymástól az operaszínpadot és az operettszínpadot (és a többi, „alacsonyabb kultúraként” meghatározott zenés-táncos műfajt).⁵ A folyamat következtében az opera, tehát a vígopera a *highbrow* kategóriába került, mely a műfaj elitizálását eredményezte, mely pedig az opera és az elő- és rokonműfajai közötti ellentétet alakította ki, erős műfaji hierarchiát fenntartva.

Irodalomjegyzék

- [1] Cseh Gizella (2009): A népszínmű tündöklése és bukása, In: *Zempléni Múzsza*. 9.évf. 4.sz. 38–50.
- [2] [Pukánszky] Kádár Jolán (1930): *A magyar népszínmű bécsi gyökerei*. Pallas Irodalmi és Nyomda R.T., Budapest.
- [3] Tarján Tamás (2003): Utószó. In: Tarján Tamás (szerk.): *A magyar dráma gyöngyszemei. Népszínművek*. Unikornis Kiadó, Budapest. 343–346.
- [4] Kerényi Ferenc (1972): A tündérbohózáttól a népszínműig, In: Mezei Márta–Wéber Antal (szerk.): *Mesterség és alkotás. Tanulmányok a felvilágosodás és a reformkor magyar irodalmából*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest. 312–335.
- [5] Balázs István (2005): *Zenei lexikon*. Corvina, Budapest.
- [6] Grove, Georges (1904): Comic opera, In: *Dictionary of Music and Musicians Vol. 1*. The Macmillan Company, London. 567.
- [7] Lengyel Emese (2019): *Műfaji hagyományok Az arany meg az asszony című vígopera szerkezetében*, In: *Tavaszi Szél Konferenciakötet 2019*. Doktoranduszok Országos Szövetsége, Budapest. (Megjelenés alatt.)
- [8] Lengyel Emese (2019): Genre Hybridization in the Case of Hungarian 20th-Century Hungarian Comic Operas, In: Karlovitz János Tibor (szerk.): *People and their Values in the Society*. Sozial und Wirtschafts Forschungsgruppe, Großpetersdorf, Austria. 87–100.
- [9] Rubin, Joan Shelly (1992): *The Making of Middlebrow Culture*. The University of North California Press, Chapel Hill és London.
- [10] Lynes, Russel (1954): *The Tastemakers*. Harper, New York.
- [11] Guion, David (2017): *Opera: when did it become highbrow culture?*
Elérhető: <https://music.allpurposeguru.com/2017/06/opera-highbrow-culture/> [Megtekintés: 2019.07.13.]
- [12] Tallián Tibor (2001): A Magyar Királyi Operaház, In: Székely György (főszerk.): *Magyar Színháztörténet 1873–1920*. Magyar Könyvklub–OSZMI, Budapest. 54–101.
- [13] Székely György (főszerk.) (1994): *Magyar Színházművészeti Lexikon*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- [14] Bourdieu, Pierre (1984): *Distinction: Critique of the Judgement of Taste*. Ford. Nice, Richard. Harvard University Press, Cambridge.

⁵ Habár később, a 20. század folyamán számos ellenpéldával találkozhatunk.

A TANÍTÓ- ÉS ÓVÓNŐKÉPZÉS EGYESÍTÉSÉNEK MOZGALMA 1840-1905 KÖZÖTT

THE MOVEMENT FOR THE UNION OF TEACHER AND NURSERY TRAINING BETWEEN 1840-1905

Dr. Neszt Judit PhD*

Alapismereti és Szakmódszertani Tanszék, Pedagógusképző Kar, Neumann János Egyetem

Kulcsszavak:

Tanítóképzés
Óvónőképzés
összevonás

Keywords:

Teachers training
Kindergarten teachers training
contraction

Cikk történet:

Beérkezett 2019. április 04.
Átdolgozva 2019. november 10.
Elfogadva 2019. november 24.

Összefoglalás

Az óvónőképzés és tanítóképzés egyesítése, a két képzőtípus összevonása már az 1848. évi 38. tc. előtt felmerült a neveléstanban foglalkozó szakemberek munkáiban. Végigkíséri a képzőtípus történetét, azonban csak 1984-ben valósul meg.

Abstract

The idea of contracting teachers training and kindergarten teacher training had been conceived before the 1848/38. Educational Act. It had been seen the history of the two types of training through 140 years. At least, it had been fulfilled in 1984.

1. Előzmények

Mayer István neveléstanában és Fáy András a pesti protestáns főiskola tervezetének készítésekor már a 40-es években hirdette, a két képzés egyesítésének szükségességét. 1848-ban, az első önálló óvónőképző megnyitása után 11 évvel felvetődött a kisdédóvó- és a tanítóképzés reformjának terve. Az 1848. évi Magyar Tanítók Első Egyetemes Gyűlése az óvodákat a köznevelési rendszer részeként definiálta, határozatba foglalta a két intézménytípus egyesítésének kívánalmát. Ekkor a két hivatás nem különült el élesen, sok tanítóból lett óvó és óvóból tanító, mindössze pár hónap gyakorlatot követően, a két hivatás közti átjárhatóság szakmailag nem volt megnyugtatóan rendezett. A két képzés egyesítése szolgálhatta volna a rendszer rugalmasságának növelését, így mindig oda áramolhatott volna a szakképzett tanerő, ahol éppen szükség volt rá, de ehhez a képzés egységesítésére, a 3-12 éves korosztályra való kiterjesztésére volt szükség.

A tanítógyűlés meghatározta nem csak az egyesítés, hanem az oktatás egységesítésének módját is. Az első tanév első felében egységes általános neveléstan elmélet és gyakorlat, a második év első felében általános metodika és didaktika, a második felében pedig külön metodika és gyakorlat bevezetését javasolták. Javaslatukban szerepelt továbbá az egyesített képzők gyakorlati képzéséhez szükséges mintaóvodák felállítása a gyakorló iskolák mellett. Ez nyilvánvalóan plusz költséget jelentett, de a két intézmény egyesítéséből származó megtakarítás fedezte volna a ráfordítást. A tanítóképzőt végzett növendék a kisdédóvás elméletét és gyakorlatát is elsajátítva óvodában is alkalmazható lett volna, a kongresszus július 23-i határozata alapján. Evvel létrejöhetett volna az új intézménytípus, az óvókat is képesítő tanítóképző.[1]

* Kapcsolattartó szerző. E-mail cím: neszt.judit@pk.uni-neumann.hu

2. Egységesítési törekvések

Báró Eötvös József az 1868. évi XXXVIII. törvénycikk tervezetében az óvodákat szintén a népoktatási intézmények közé sorolta, a tervezet szerint az óvoda vezetője csak olyan férfi, vagy 24. életévét betöltött nő lehetett volna, aki okleveles tanító, és legalább fél éves óvodai gyakorlattal rendelkezett. A tervezet visszalépést jelentett az óvóképzés terén, az óvóképzők megszüntetését eredményezhette volna.

Végül a törvényből a kisdedovásról szóló passzus kimaradt. Peress Sándor ezt az állami, valamint a felekezeti és nemzetiségi érdekek ütközésével, valamint avval magyarázta, hogy sem az államot, sem a felekezeteket nem kívánták az egységes óvodaügy létrehozásával anyagilag tovább terhelni.[2] A Kisdednevelők Első Gyűlése 1868-ban az óvóképzés színvonalának emelését sürgette, melyet a képzési idő megnövelésével, vagy az óvók tanítóképző intézetekben való képzésével kívánták megoldani. Evvel párhuzamosan mintaóvodák létesítését sürgették, a növendékek gyakorlati képzése céljából.[3]

1870-ben Eötvös újra foglalkozik a kisdedóvók, és az óvóképzés helyzetének rendezésével, de benyújtott törvényjavaslatát nem tárgyalták. Ebben a javaslatban már két évfolyamú óvó- és óvónőképző intézeteket kívánt a miniszter felállítani, a 3 évfolyamú tanítóképző intézetektől független formában. Végül 1874-ben az óvóképző tanulmányi idejét 2 évre emelték, mely intézkedéssel az óvóképző intézeti tanárok nagy része elégedett volt.

A kisdedovásról szóló 1891. évi XV. törvénycikk tárgyalásakor Radó Vilmos, a budai tanítónőképző tanára és Halász Ferencz heves megyei királyi tanfelügyelő újra javaslatot tett az óvónőképzők és tanítónőképzők egyesítésére. Halász Ferencz elképzelését gróf Csáky Albin kultuszminiszternek is bemutatta. Ennek ellenére az 1891. évi XV. törvénycikk az óvóképzőket a tanítóképzéstől független intézményként rögzítette.

Az egyesítés szorgalmazói azonban a törvény ellenére napirenden tartották a kérdést. A Kisdednevelés, a Magyar Tanítóképző, a Nemzeti Iskola és a külön erre a célra létrejött a Magyar Kisdednevelés és Népoktatás c. folyóiratokban rendszeresen jelentek meg cikkek a témával kapcsolatban.

Az egyesítés mellett szóló legfőbb érvek a következőkben foglalhatóak össze:

1. A tanítónak nem csak a 6-12 éves gyermekekre vonatkozó pszichológiai ismeretekkel kellett rendelkeznie, hanem tudnia kellett a gyermeklélektant a születéstől kezdve 12 éves korig.
2. Az óvoda nem öncélú intézmény volt, az iskolának tudnia kellett, mire építhette nevelési, oktatási rendszerét.
3. Nem valósult meg az óvodából az iskolába való átmenet.
4. Az egységes képzésnek köszönhetően egységes nevelési elvek érvényesülhettek volna az óvodában és az iskolában.
5. Költségkímélő megoldás. Az iskola elvégzése után ki-kajajlama szerint helyezkedhetett el óvónőként, vagy tanítónőként.
6. A kétéves óvóképzés rendszeréből 16 éves „gyermeklányok” kerültek ki nevelőként.
7. Javaslatokban és érvelésükben egybevetették az óvóképzőkben és a tanítóképzőkben előírt tantárgyakat, melyek sok közös pontot mutattak

1. Táblázat. Kötelezően oktatandó tantárgyak az 1868. évi XXXVIII. törvénycikk a népiskolai közoktatás tárgyában, és az 1891. évi XV. törvénycikk a kisdedóvásról alapján.

Óvóképzők	Tanítóképzők
Hit- és erkölcsstan; Magyar nyelv és magyar irodalom; Esetleg valamely más hazai nyelv; Hazai történelem, alkotmánytan és földrajz;	Hit és erkölcsstan; Anyanyelv; Magyar nyelv; Német nyelv; Történet - általános és hazai; Hazai alkotmánytan; Földrajz - általános és hazai;
Természettudományok; Mértan és rajzolás	Természettudományok és azoknak a földművelésre és iparra való alkalmazása; Mennyiségtan és mértan; Szépírás és rajz;
Ének és hegedülés; Nőknek női kézi munka és némi házi ipar, férfi növendékeknek házi ipar; Testgyakorlás;	Ének és zene (különösen hegedű és zongora); Gazdaságtan, gazdasági és kertészeti gyakorlatokkal; Testgyakorlat tanítása
Neveléstan, különös tekintettel a kisdedóvodák szervezetére	Neveléstan; A gyakorló iskolában a tanítás gyakorlása; Oktatási módszertan;

A két tanterv közti hasonlóságok szembeötlőek, a különbségek leginkább terjedelmi különbségeket jelentettek, melyek a két képzés időtartamának különbségéből adódtak. Az óvóképzőkben a tantárgyak „sűrítve” jelennek meg a tanítóképzőkhöz képest. Például a hazai történelem, alkotmánytan és földrajz egyetlen tantárgyat alkot, míg a tanítóképzőkben három tárgyat jelentettek, a történelem és földrajz tantárgyak oktatása pedig kiterjedt az általános történelem és földrajz oktatására is. Az összevonást követően azonban az óraszámoknak valamelyest módosulnia kellett volna a szakmai tárgyak oktatásában, hiszen a 3-12 éves korosztály oktatására és nevelésére kellett volna felkészíteni a jelölteket. A gyakorló óvodák felállításával mindkét intézménytípusban gyakorlatot kellett volna a növendékeknek végezniük, ami ismét az óraszámok növelését eredményezte volna. Egyetlen tantárgyat találhatunk az óvóképzők tantervében, ami a tanítóképzőkből teljesen kimaradt, az egészségtant, melynek bevezetését a tanítóképzésben is hasznosnak tartották az egyesítés szorgalmazói.

Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter az 1894-95. évi miniszteri jelentésben ismét felvetette az óvó és tanítóképzők egyesítésének lehetőségét olyan egységes képzés formájában, mely az oklevelet szerettek számára kisdedóvói és tanítónői képesítést is nyújtott volna. A javaslat ekkor egységes 4 éves képzésről szólt, mely nem tette lehetővé a tanulmányok megszakításával csak az egyik képesítés (az óvónői) megszerzését.[4] 1896-ban Morlin Emil miniszteri osztálytanácsos a Magyar kisdedóvás múltja és jelene c. munkájában szintén az egyesítés mellett foglalt állást. Kifejtette, hogy az óvónők műveltségét, szakmai felkészültségét jelentősen javítaná az intézkedés.[5] Élesen bírálta az óvóképzés minőségét, két éves formáját, mely nem nyújtott a jelöltek számára lehetőséget a pedagógiában és pszichológiában való jártasság megszerzésére.

A II. Országos és Egyetemes Tanügyi Kongresszus kisdedónevelési szakosztálya ismét tárgyalta az egyesítés tervét. Ekkor több elképzelés rajzolódott ki. Peress Sándor elsősorban az egyesítés igazgatási és gazdasági előnyeire mutatott rá. Gegus Ida egy új struktúrát javasolt a képzésben. Az első két évben a növendékek egységes általános képzést kaptak volna, melyet követően szabadon dönthettek volna, hogy az óvónői, vagy a tanítónői hivatást választják-e. A két éves általános képzésre építette volna az egy éves óvónő- és a két éves tanítónőképzést. Természetesen nem csak támogatói, ellenzői is voltak a tervnek. Az ellenzők között találjuk Fodor

Lajos óvónőképző intézeti igazgatót, György Aladárt, Veszely Ödönt, a győri, lévai, pozsonyi, znióváraljai tanítóképzőket.[5]

A VKM 1897. április 27-i rendelete a kisdedóvónak a népiskolában való alkalmazása tárgyában tovább árnyalta a helyzetet. Az 1891. évi törvényt követően különösen a felekezetek nagy számban képeztek óvókat, azonban az óvodák száma nem fejlődött olyan gyorsan, mint várták. Ennek következtében 1897-ben már sokkal több volt a képesített óvónő, mint amennyire az országnak szüksége volt. Így az állástalan óvónők foglalkoztatását meg kellett oldani. A rendelet értelmében, ha egy népiskolai állásra nem jelentkezett képesített tanítónő, akkor az állást ideiglenesen okleveles kisdedóvónővel is be lehetett tölteni, avval a feltétellel, hogy az így alkalmazott óvónőnek az állás betöltését követően két éven belül meg kellett szereznie a tanítónői oklevelet is. A miniszter továbbá elrendelte, hogy az állami tanítóképző intézetekbe a kisdedóvó oklevéllel rendelkező jelentkezők közvetlenül a harmadik osztályba felvehetőek, felvételi és különbözeti vizsga nélkül. Evvel a rendelettel az óvóképzést a tanítóképzés első két évfolyamának elvégzésével tette egyenértékűvé. A rendelet hatására az elgondolásnak több követője is akadt, akik a tanítóképzés és óvóképzés egységesítését úgy képzelték megvalósítani, hogy a két évfolyamos óvóképzésre kell építeni a tanítóképzés harmadik és negyedik évfolyamát. Ebben az esetben a jelölt, ha úgy kívánta, a második osztály végén befejezhetette tanulmányait, és óvóképesítő vizsgát tehetett.[7] Ez volt a legegyszerűbben megvalósítható eljárás, mely azonban csak formai összevonást eredményezett volna.

Wlassics Gyula a magyarországi óvó- és tanítónőképző intézetek fokozatos összevonást tartotta célszerűnek. Ennek első állomása volt az 1897. év július 30-án kelt 40652. számú miniszteri rendelet, mellyel az eperjesi kisdedóvóképzőt 4 évfolyamúra emelte, és tanítónőképzéssel kötötte egybe. Ám az összevonás csak a fentebb vázolt formai szinten maradt, a képzés egységesítésére, négy évfolyamúra emelésére nem került sor. A következő lépés a hódmezővásárhelyi óvóképző tanítóképzővel való összekapcsolása lett volna a Kisdednevelés c. folyóirat információi szerint,[8] de erre végül nem került sor. A Magyar Tanítóképző további egy egyesített képzőt említ, a budapesti Bajza utcai képzőt.[9] Ez a Fröbel Nőegylet által működtetett államilag segélyezett óvó- és tanítónőképző intézet volt, melyet az állam 1907-ben átvett az egylettől, és mint VI. kerületi Állami Tanítónőképző működött tovább. Evvel az óvónőképzés megszűnt az intézetben. A Fröbel Nőegylet az általa működtetett képzőkről értesítőt nem adott ki, így további adatok nem állnak rendelkezésünkre az egyesítésről.

1898-ban Számord Ignác, az esztergomi óvónőképző-intézet igazgatója külön füzetben jelentette meg elképzeléseit „Az óvónő- és tanítónőképzés egyesítése” címmel. Munkájában kiemeli: az elemi iskolai tanítónők ellen gyakran merült fel a kifogás, hogy csupán tanítottak, és nem neveltek, a tanítás módszerei távol álltak a gyermek személyiségétől, hiányzott a játékoság, a vidámság a tanítási órákról. A tanítók rideg tényközlésre szorítkoztak, evvel szemben az óvók meséltek, a gyermekek számára érdekesítő stílusban közvetítették az ismereteket. Különösen az elemi iskola I. és II. évfolyamán tartotta fontosnak, hogy az óvodai módszerek tért nyerjenek az oktatásban, megvalósítva evvel a két intézmény közti átmenetet. Az óvodai gyakorlat kivételével alig lett volna szükség új tantervre. Véleménye szerint a szaktárgyakban alig volt eltérés, mindkettőben megtalálható a test- és egészségtan, a lélektan, a neveléstan, és a módszertan, melyeket a 3-12 éves korosztályra bővítve kellett volna tárgyalni. Javaslatában azonban ellentmondásokat is tartalmazott. Míg a lélektani, neveléstani, neveléstörténeti tárgyaknál természetszerűleg a tananyag bővítéséről beszélt, addig a gyakorlati képzés bővítése kapcsán a túlterheltség elkerülésére az elméleti órák számának csökkentését javasolta, kiemelve, hogy a nevelő nem a tanteremben, hanem a gyakorlat során sajátítja el a szükséges tudás nagy részét.

Javaslatát elsősorban a római katolikus tanítónő és óvónőképző intézetek egyesítésére tette. Indoklásában kifejtette, hogy a római katolikus óvónőképzők sokkal több óvónőt képeztek a szükségesnél, akik nem jutottak álláshoz, miközben a felekezet tanítóhiánnyal küzdött. Az egységesített intézetekből 3 éven keresztül nem került volna ki óvónő, így az állástalan óvónőknek több lehetősége lett volna az elhelyezkedésre ez idő alatt.[10]

A kalocsai intézetben az egyesítés csak névlegesen történt meg, a tanítóképzővel való szerves egyesítését lehetségesnek látta. Ugyanakkor pont a kalocsai óvóképző megszüntetésére tett javaslatot, amikor kiemelte, hogy az egyházmegyében két óvóképző működik, melyek közül a zombori minden igényt kielégítő, korszerű épületben volt elhelyezve, ellentétben a kalocsaival.

Megemlíti még a szatmári képzőket, melyek egy épületben voltak elhelyezve, ezért összevonásukat költséghatékonyak tartotta. Ugyanígy vélekedett a nagyváradi képzők egyesítéséről.

Az egyesítés tervének támogatása nem volt véletlen. Számord Ignác annak az esztergomi óvónőképző intézetnek az igazgatója volt, melynek a részleges megszüntetését az óvónői túltermelés miatt az 1898/99. évtől tervezték. Ettől az évtől a képzés biennális rendszerben működött, mely a teljes megszűnéssel fenyegette az intézetet.[11]

A Magyar Tanítóképzőben az utolsó írás, mely a két képzés egyesítését szorgalmazta 1905-ben olvasható.[12] A cikk kifejtette, hogy az óvoda a népiskola alsó tagozatának tekinthető ezért szükséges a két képzés összevonása. Érvei közt több régi megállapítással is találkozhatunk:

- A kisdedek egyéni és társas nevelésében jártas tanító jobb eredménnyel végezheti munkáját az elemi iskolások nevelésében, különösen az első években.
- A kisdedek nevelésének a szemléltetés és cselekvésre épülő módszere előnyösen hat az elemi iskolában alkalmazott módszerekre.
- Az egyesítés az iskolákra fordítható anyagi erőt jobban kihasználja.
- A tanítóképzők I. osztályos növendékei hospitáljanak az óvóintézetben. Végezzenek megfigyeléseket.

3. Összegzés

Elmondható, hogy a két intézménytípus egyesítésére elsősorban az óvónőképző intézeti tanárság törekedett, de támogatói között találunk olyan jeles személyiségeket is, mint Nagy László, az első állami tanítóképző igazgatóját. Az egyesítés mellett felhozott érvek elsősorban az óvóképzést szolgálták, a tanítóképzés számára kevés pozitív változást jelentettek volna, ezért a tanítóképző intézeti tanárok ellenállása igen nagy volt. Nyilvánvalóan az óvónői túltermelésből adódó feszültség megoldásra törekedtek, gazdasági és pedagógiai érvekkel alátámasztva elméletüket. Bár kísérletek történtek az egyesítésre, azok formaiak maradtak, tartalmi egyesítésről nem beszélhetünk. A történelem azonban igazolni látszott a törekvéseket. 1984-ben, 140 évvel az első kezdeményezéseket követően létrejött az integrált óvó- és tanítóképzés Magyarországon, mely azonban ismét rövid életű volt.

Irodalomjegyzék

- [1] Háda József: Régi írások. Az 1848-ban tartott egyetemes tanügyi kongresszus jegyzőkönyve. Budapest, 1913.
- [2] Peress Sándor: A tanító- és óvónőképzés egyesítése. In: Magyar tanítóképző. 1897. 4 szám. 246.o.
- [3] Uo..247.o.
- [4] A vallás és közoktatásügyi m. kir. miniszternek a közoktatás állapotáról szóló és az országgyűlés elé terjesztett huszonötödik jelentése. Bp. 1896
- [5] A magyar kisdedovás múltja és jelene. Budapest, 1896. 135.o.
- [6] A II. országos és egyetemes tanügyi kongresszus értesítője. 6. szám 1896.
- [7] Láng Mihály: Az óvónő- és tanítónőképzés egyesítése. In: Magyar Tanítóképző.1897. 6. sz. 449.o.
- [8] Kisdednevelés, 1898. 2. sz. 236.o.
- [9] Óvóképzőket a tanítóképzők mellé. In: Magyar Tanítóképző. 1905. 4. sz. 206.o.
- [10] Számord Ignác: Az óvónő- és tanítónőképzés egyesítése. Esztergom, 1898.
- [11] Uo.
- [12] Óvóképzőket a tanítóképzők mellé. In: Magyar Tanítóképző 1905. 4. sz. 206.o.

HOSSZIRÁNYBAN TÖMÖRÍTETT FAANYAGOK KEZELÉSE TEJSAVVAL

LACTIC-ACID TREATMENT OF LONGITUDINALLY COMPRESSED WOOD

Báder Mátyás ^{1*}, Németh Róbert ¹

¹ Faanyagtudományi Intézet, Simonyi Károly Műszaki, Faanyagtudományi és Művészeti Kar, Soproni Egyetem, Magyarország

Kulcsszavak:

famodifikáció
hosszirányú tömörítés
méretstabilitás
nedvességtartalom
telítés

Keywords:

dimensional stability
impregnation
longitudinal compression
moisture content
wood modification

Cikktörténet:

Beérkezett 2019. június 21.
Átdolgozva 2019. június 26.
Elfogadva 2019. október 15.

Összefoglalás

A természetes faanyagok nedvességváltozás hatására dagadnak és zsugorodnak, mely mozgás problémát okozhat a felhasználás során. Különösen igaz ez a hosszirányban tömörített faanyagokra. Tejsavas telítéssel és a tejsav polimerizációjával jelentős javulást sikerült elérni a tömörítetlen és a hosszirányban tömörített bükk faanyag dimenzióstabilitásának javítása terén.

Abstract

Natural wood swells and shrinks as a result of the change of its moisture content, which can cause problems during the utilization of wood. This is especially true for longitudinally compressed wood. With the impregnation and polymerization of lactic acid, significant improvement has been achieved in the increase of dimensional stability of both uncompressed and longitudinally compressed beech wood.

1. Bevezetés

A faanyagok thermo-hidromechanikus kezelésének két fő változata ismert, a rostokkal párhuzamos hosszirányú- és a hosszirányra merőleges préseles. A hosszirányra merőleges, sugár- és hűrirányban elvégzett tömörítés magasabb sűrűségű faanyagot eredményez, míg a hosszirányú tömörítés eredménye a nagymértékben hajlítható faanyag. A mechanikus faanyagmodifikációs eljárások nem hajthatók végre rostlágylítás nélkül, ami a legtöbb esetben gőzölést jelent. A hő és a víz együttes hatására a sejtek közti kötőszövet meglágyul éppúgy, mint a sejtalkotók közti kötőanyagok és a hosszirányú összenyomás során ezek az összetevők el tudnak mozdulni egymáshoz képest. A változások jól tetten érhetők a sejtfaalak harmonikaszerű gyűrődéseiben, mely kiválóan demonstrálja a faanyagban bekövetkezett változásokat.

A fa hosszirányú tömörítéséhez és annak bármely irányban elvégezhető hajlításához magas minőségű, egységes évgűrűszerkezetű és károsodásoktól mentes alapanyag szükséges. Eddigi ismereteink alapján kizárólag közepes- vagy magas sűrűségű keménylombos fafajok modifikálhatók ilyen módon. Csak nedves faanyag használható fel alapanyagként, melynek a tömörítési folyamat alatt teljes keresztmetszetében legalább 80 °C hőmérsékletűnek kell lennie. A hosszirányú tömörítés akkor valósítható meg, ha a munkadarab egyenes állapotban marad a préselési folyamat során. Ehhez egy egyedi tervezésű berendezés áll rendelkezésre, mellyel biztosíthatók a megfelelő minőségű rostirányú tömörítés [1]. A tömörítési műveletet követően a

* Kapcsolattartó szerző. Tel.: +36 99 518 187; fax: +36 99 518 647
E-mail cím: bader.matyas@uni-sopron.hu

faanyag lehül és a kötőszövet újból megszilárdul, ennek ellenére lényegesen kisebb erővel és nagyobb mértékben válik hajlíthatóvá a munkadarab. Utóbbi nem csak a kezeletlen faanyaghoz viszonyítva értendő, hanem a gőzöléssel kezelt faanyagokhoz viszonyítva is. A hatásos tömörítési arány az eredeti hosszhoz viszonyított 10-30% [2], de jellemzően 20%-ot alkalmaznak [3]. A tömörítési műveletet követően kétféle utókezelés alkalmazható és ennek megfelelően kétféle terméktípus készíthető a bemutatott eljárással. Egyrészt az összenyomás befejeztével a tömörítő berendezésből azonnal kivéve a tömörített faanyag visszarusog, és az eredeti hosszhoz viszonyított 3-5% maradandó rövidülést szenved. Amíg 20% fölött van a nedvességtartalma, megtartja alakíthatóságát, és csak a szárítás során rögzül a forma. Másrészt a hosszú ideig összenyomott állapotában tartott (szárított és hűtött) faanyagok 15-20% között lesz a maradandó deformációja és a kezelés mechanikai tulajdonságokra gyakorolt hatásai sokkal jelentősebb mértékben jelentkeznek. Jellemzően e két utókezelés kombinációját alkalmazzák, mely eredményeként a faanyag rugalmassági modulusa a harmadára, hajlítószilárdsága felére csökken. A hajlító vizsgálat során elviselt behajlás többszörösére növekszik és a dinamikus törési munkaigény másfél-kétszeresére javul, tehát egy dinamikus terhelésekkel szemben ellenállóbb, nagyobb alakváltozásokat elviselni képes anyagot kapunk végtermékként. A hajlítási viszonyszám meghaladhatja az 1/4 értéket, azaz egy 2 cm vastagságú lécet egy 8 cm sugarú, vagy kisebb biztonsággal annál kisebb ívű sablonra is rá lehet hajlítani [4]. Az eljárás további előnye, hogy hagyományos (Thonet-féle) gőzöléses hajlításhoz viszonyítva nagyságrendileg meghosszabbodott a hajlíthatóság időtartama, ezzel az alapanyag készletezése leegyszerűsödött. Bővült a felhasználási lehetőségek köre az elérhető kisebb sugarú ívek és az alakítás kis szerszámigénye miatt. Lehetővé vált egyedi bútorok készítése hajlított faanyagból gőzölő kapacitással nem rendelkező üzemekben, műhelyekben is.

A természetes faanyag nedvességtartalma követi a levegő páratartalmát, emellett a pillanatnyi hőmérséklet és légnyomás is hatással van rá. A maximális relatív légnedvességhez tartozik a faanyag rosttelítettségi állapota, amikor a faanyag sejtfaiban található mikroszkopikus rések telítődnek kémiaiilag kapcsolódó vízzel, de a sejtfa által határolt sejtüregben szabad víz még nem jelenik meg [1]. Az abszolút száraz és a rosttelítettség közti nedvességtartalmi állapotokban a faanyagok fizikai-mechanikai tulajdonságai változnak [5]. Ez jellemzően gyengébb mechanikai tulajdonságokat jelent magasabb nedvességtartalom mellett, továbbá fizikai aspektusban legfontosabbnak a méretnövekedést. A faanyag dagadási értékei nulla és rosttelítettségi nedvességtartalom között húrirányban 10-12%, sugárirányban 5-6%, míg hosszirányban 0,1-0,3%. Hosszirányban tömörített faanyagok esetében utóbbi 4-6-szoros értéket vesz fel, ami nagyon jelentős dimenzióstabilitási problémát jelent [4]. Ebből következik, hogy csakis beltéri, viszonylag szűk tartományban ingadozó relatív páratartalmú helyiségekben használható fel. Amennyiben sikerülne a nedvességfelvételi képességét csökkenteni a hosszirányban tömörített faanyagok, lényegesen javulna a méretstabilitása. Léteznek megoldások, például a különböző műgyantákkal való kezelése és egyéb eljárások, de egy biotermék előnyeit is magában hordozó modifikált faanyagoknál ezek alkalmazása nem célszerű. A hőkezelés levegős közegben sokkal előnyösebbnek tűnik, valamint a faanyag tejsavval való telítését követően annak faanyagban belüli polimerizációja, mely a vízmolekuláknak a faanyagba jutását és a kémiai kötések megakadályozását hivatott elérni. E publikáció célja, hogy bemutassa a politejsavas kezelési eljárást és rávilágítson annak hatásaira.

2. Vizsgálati módszer

2.1. Faanyag-előkészítés, tömörítés

Kocsánytalan tölgy (*Quercus petraea* (Matt.) Liebl.) és bükk (*Fagus sylvatica* L.) minták kerültek felhasználásra a kísérletek során, mert hosszirányú tömörítéshez a keménylombos fajok a legalkalmasabbak [4] magas, minimum 16% nedvességtartalommal. Ennek megfelelően kivágás után a rönkök rövid időn belül fel lettek dolgozva 30x20x200 mm méretű (sugár-, húr- és hosszirány, rendre radial, tangential, longitudinal, *R*, *T*, *L*) mintákká és le lettek fagyasztva. A kísérleteket megelőzően további feldolgozás során mindegyikből egy 15x20x200 mm (*R*, *T*, *L*) és egy 12x20x200 mm (*R*, *T*, *L*) méretű minta készült, melyek nedvességtartalma a rosttelítettségi határ felett volt. Utóbbi mintaméret alkalmas tömörítetlen kontrollként való felhasználásra, míg a tömörítő berendezés befogadóképességéhez igazodva 2 db 15x20x200 mm (*R*, *T*, *L*) méretű minta

lett tömörítve egyidejűleg. A procedúra menete Báder és Németh [6] kísérleteit alapul véve történt: minimum 45 perc gőzölést követően a dupla-minták 15 m/(m·h) relatív tömörítési sebességgel [7] 20% mértékben lettek tömörítve az eredeti hosszukhoz képest, majd egy perc fixálás következett a feszültségek részbeni relaxációja érdekében. Klímaszobában 20 °C és 65% relatív páratartalom mellett száradtak az egyensúlyi tömegállapot eléréséig, végül fokozatosan emelkedő hőmérsékleten abszolút száraz állapotra lettek szárítva.

2.2. Tejsav-előkészítés, faanyag telítése

Az Acros Organics b.v.b.a. (Belgium) L(+)-tejsav monomerének vizes oldatát (töménység $\geq 90\%$) használtuk a kísérletekhez. Az alkalmazott monomer híg folyadék, melynek meg kell oldani a faanyagba jutását és azon belül a rögzítését, célszerűen polimerizációval. Így az összekapcsolódó monomerek hosszú polimer láncokat alkotva és a faanyag összetevőivel is kapcsolatot létesítve a faanyagba épülnek. Tekintettel arra, hogy a faanyag, a tömörítési technológia és a tejsav-monomer egyaránt kizárólag természetes és természetére káros összetevőktől mentes, környezetbarát anyagok és technológia, az iparban katalizátorként használt kiegészítők alkalmazását igyekeztünk elkerülni. Noél és tsai. [8] tanulmányát alapul véve egy hosszabb, de katalizátoroktól mentes főzési folyamattal tejsav-oligomereket képeztünk, mely szobahőmérsékleten átlátszó, méz állagú anyaggá vált. A monomert Witeg MSH-20D típusú (Witeg GmbH, Németország), mágneses keverővel ellátott főzőlapon 175 RPM fordulatszámú folyamatos keverés közben, 150 mbar vákuumon tartva kezeltük egy Memmert VO-400 típusú vákuumkamrában (Memmert GmbH+Co KG, Németország). Először a víz eltávolítása történt meg 70 °C hőmérsékleten 90 perc alatt, majd 100 °C-on 125 percig és további főzéssel 130 °C-on 200 percig kezelve tejsav-oligomer keletkezett.

Minden tömörítetlen és tömörített faminta-csoport ketté lett osztva és egyik fele kontrollként, míg másik fele tejsav-oligomerrel kezelve lett felhasználva. A telítésre szánt, abszolút száraz faminták az előkészített tejsav-oligomerbe kerültek, fémlapokkal lesúlyozva és 90 °C hőmérsékleten 30 percig 100 mbar vákuumban kezelve. A ciklus végén a rendszer a vákuum fokozatos csökkentésével 20 perc alatt elérte a légköri nyomást, majd a telített minták szárazra törölve és alufóliába csomagolva egy Memmert 100-800 típusú szárítószekrénybe kerültek (Memmert GmbH, Németország), ahol 6 órán keresztül 120 °C hőmérsékleten ment végbe a faanyagban lévő oligomerek polimerizációja.

2.3. Vizsgálati módszerek

A kezelés elsődleges célja a faanyag zsugorodásának és dagadásának csökkentése, azaz a méretstabilitás javítása. Ennek megfelelően a tömegnövekedést vizsgáltuk a telítés hatására (weight percentage gain, WPG), valamint a tömegcsökkenést az áztatás során (weight percentage loss, WPL), minden esetben abszolút száraz állapotú faanyagot felhasználva. Az áztatás desztillált vízben történt 10 napon keresztül, a zsugorodás-dagadási képesség vizsgálatához a három anatómiai főirány (R , T , L) méretei rögzítésre kerültek áztatást megelőzően, áztatás után és az ismételt szárítást követően. A dagadás és a zsugorodás az ISO 13061 szabványoknak megfelelően lettek kiszámítva [9]–[12]. A telítés előtti és utáni, valamint az áztatás előtti és utáni két abszolút száraz állapot közti tömegkülönbség adta a százalékos tömegcsökkenést (1. egyenlet):

$$WPG = \frac{m_{0 \text{ telített}} - m_{0 \text{ kezeletlen}}}{m_{0 \text{ kezeletlen}}} \cdot 100; WPL = \frac{m_{0 \text{ telített}} - m_{0 \text{ áztatott}}}{m_{0 \text{ telített}}} \cdot 100 \quad (1)$$

A dagadás-csökkentési hatékonyság (anti-swelling efficiency, ASE_{α}) és a zsugorodási-csökkentési hatékonyság javulásának (anti-shrinkage efficiency, ASE_{β}) meghatározásához a következő képleteket használtuk (2. egyenlet):

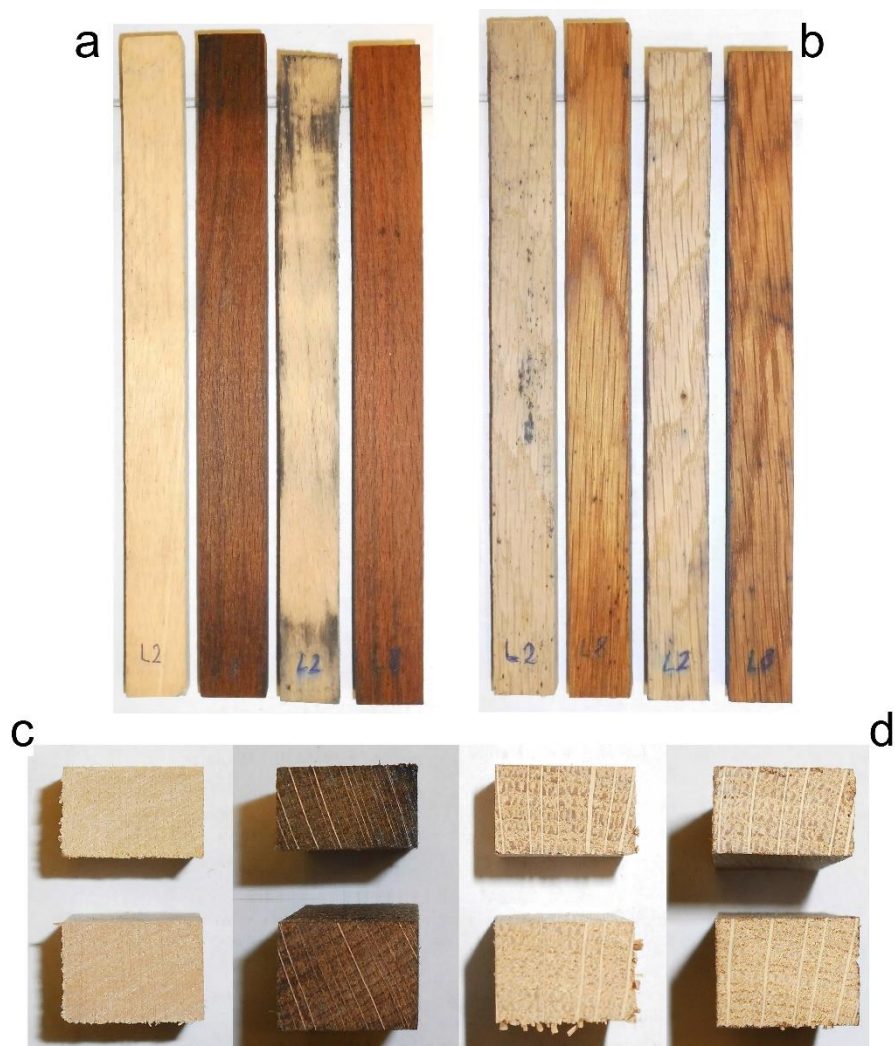
$$ASE_{\alpha} = \frac{\alpha_{ut} - \alpha_t}{\alpha_{ut}} \cdot 100; ASE_{\beta} = \frac{\beta_{ut} - \beta_t}{\beta_{ut}} \cdot 100 \quad (2)$$

ahol α_{ut} , β_{ut} : kezeletlen faanyag dagadási és zsugorodási együtthatója százalékban, valamint α_t , β_t kezelt faanyag dagadási és zsugorodási együtthatója százalékban.

A mikroszkópos képek pásztázó elektronmikroszkóppal készültek (Hitachi S-3400N, Japán). A képalkotás során a mintát 60 mbar vákuumba helyeztük és az elektronsugár gyorsítófeszültsége 20 kV-ra, míg a detektor távolsága 10 mm-re lett beállítva. A megfelelő pozíció és nagyítás megtalálása után a mikroszkóp szoftvere automatikusan konfigurálta a kontrasztot, a fényerőt és a fókuszt. Az alkalmazott Hitachi szoftver verziója 1.24 (sorozatszám: 340632-01), a képek felbontása 2560×1920 képpont.

3. Eredmények, tárgyalás

A telítés első fázisában - a vákuum alkalmazása során - buborékként megfigyelhető volt a bükk faanyagban tárolt levegő eltávozása, ami előrevetítette a folyamat sikerességét. A kezelés hatására a faanyag színe jelentősen sötétedett, ezzel egy, az emberi szemnek még kellemesebb felületű faanyag jött létre (1. ábra).

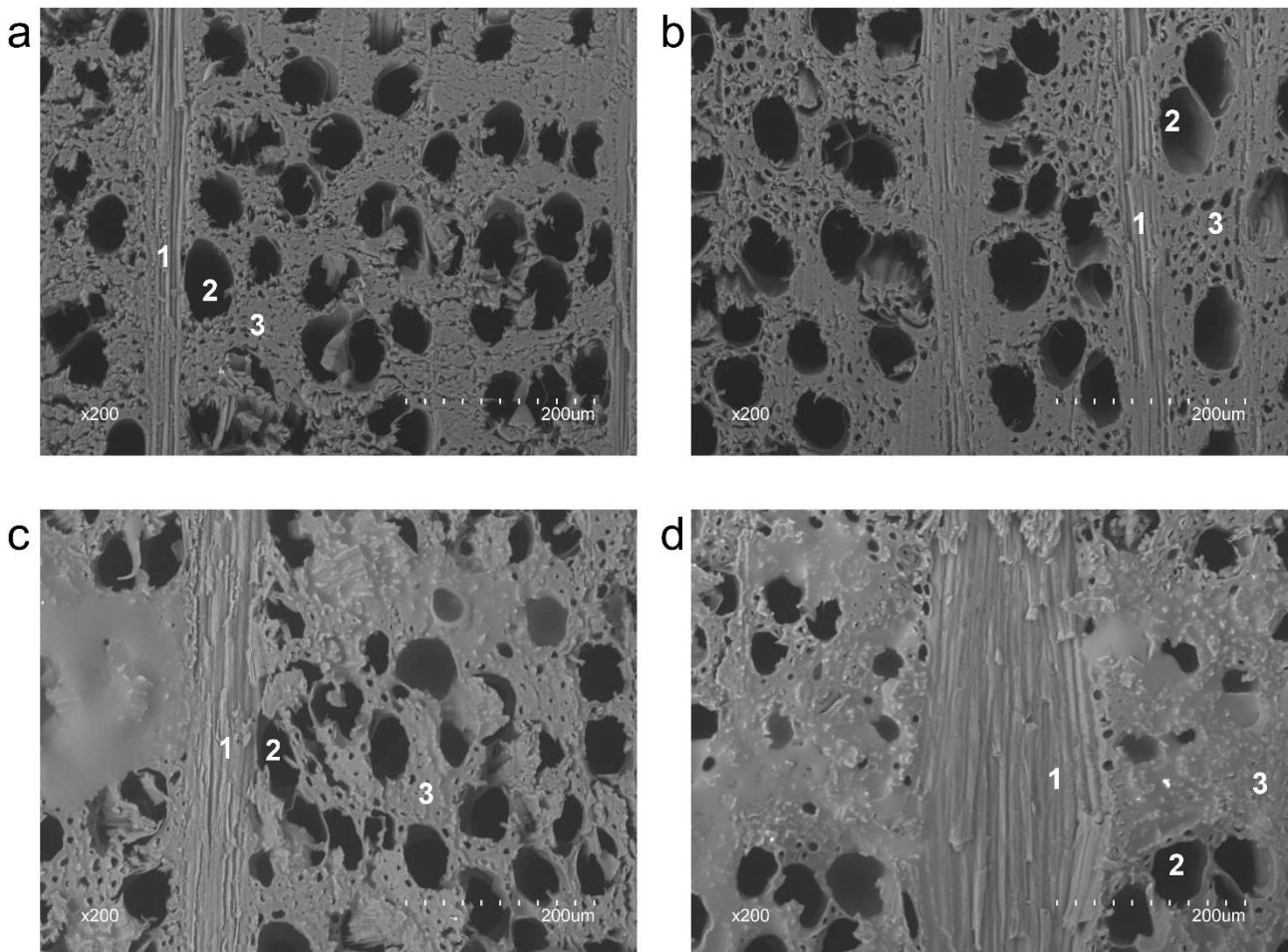

1. ábra. Kezeletlen (világos színű) és tejsavval kezelt (sötét színű) bükk (a) és tölgy (b) minták. Először a tömörítetlen párok, majd a tömörítettek, valamint ezek keresztmetszeti képei ugyanebben az elrendezésben (c és d)

Az 1. ábrán bemutatott képek alapján valószínűsíthető volt, hogy míg a bükk minták teljes keresztmetszetben telítve lettek, addig a tölgy minták telítése sikertelen volt, csupán a felületükre rakódott a tejsav-oligomerből. Mindezt a tömegméréssel meghatározott tejsavfelvételi számítások igazolták, továbbá kimutatták, hogy a tölgy minták telítést megelőzően nem voltak abszolút száraz

állapotban. Ennek oka, hogy a tölgy faanyag lassabban szárad a sejtüregeiben található sok tömítőanyag (tilisz) miatt. A tölgy mintákban megmaradt minimális vízmennyiség ugyan csökkenthette valamelyest a tejsav-oligomer felvételi képességet, azonban nem akadályozhatta azt olyan jelentős mértékben, hogy az 1.d ábrán láthatóan egyáltalán ne legyen képes a telítőanyag a faanyagba jutni. Ez a jelenség tipikus a nagymértékben tiliszesedő fafajokra. A nedvességszállító járatokban a már említett tömítő hártályk zárják el a folyadék útját, ezzel téve a faanyagot időjárásállóvá és egyúttal gyakorlatilag telíthetetlenné. A vizsgálatok alapján tehát a tejsav-oligomerek molekulamérete túl nagy ahhoz, hogy még jelentős vákuum alkalmazása mellett is a tiliszes tölgybe bejuthassanak. Bükk esetén ez a probléma nem áll fenn, melyet az 1.c ábra felvételein felül a tömegmérési és a telítés során bekövetkezett méretváltozási adatok is igazolnak. A telítés hatására bekövetkezett teljes tömegnövekedés tömörítetlen bükkfa esetében 73%, míg tömörített bükkfa esetében 64% volt. A faanyag mérete vízzel való telítés során növekszik, bükk esetében a legnagyobb átlagos növekedés a három fő anatómiai irányban (*R*, *T*, *L*) Molnár [13] szerint rendre 5,8% 11,8% és 0,3%, míg az elvégzett vizsgálataink alapján rendre 4,4% 10,9% és 0,2%. A nagymértékű tejsavfelvétel hatására a tömörítetlen faanyag méretei a vízzel való telítéshez hasonló mértékben növekedtek, 4,6% 13,5% és 0,2%-kal, míg a tömörített faanyag 4,9% 13,6% és 1,1%-kal. Természetesen a faanyag sűrűsége is jelentősen magasabb lett: tömörítetlen faanyag esetén 43%, míg tömörített faanyagnál 36% sűrűségnövekedés következett be, amivel mindkét bükk mintacsoport elérte a $0,94 \text{ g/cm}^3$ sűrűségi értéket.

Pásztázó elektronmikroszkóppal vizsgálva megállapítható, hogy a telítő anyagból a bükk faanyag nedvességszállító edényeibe jutott nagyobb mennyiség, de a rostüregekbe is került (2. ábra).

2. ábra. Pásztázó elektronmikroszkóppal készült képek a 4 vizsgált bükk faanyag-típusról: kezeletlen (a), hosszirányban tömörített (b), tejsavval telített (c), tömörített és tejsavval telített (d). Keresztmetszeti képek, rajtuk a struktúra fő alkotói láthatók: 1: bélsugarak; 2: edények; 3: farostok

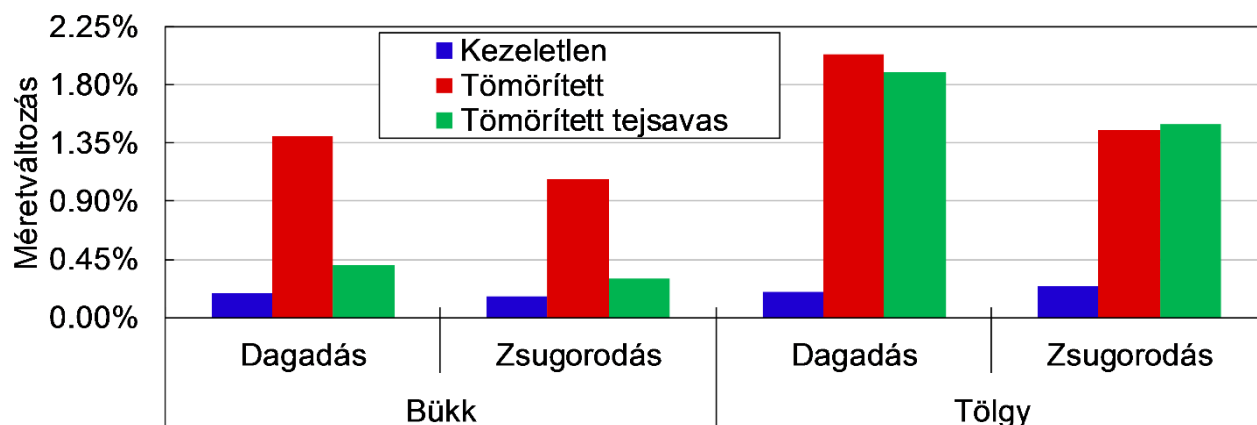
Továbbá megállapítható, hogy a polimerizáció nem ment végbe a teljes tejsav-oligomer anyagmennyiségnél, mert a felvételek készítésekor alkalmazott erős vákuum a faanyag üregeiből szabad folyadékcspepeket juttatott a bütüfelszínre, mely buborékokat alkotott, vagy szétterült a felületen (2.c és 2.d ábra). A tejsavval telített faanyag érintése ugyan kissé műanyagos hatású, de az optikai javulás mellett ezt a problémát kiküszöböli a felületkezelés, ami szinte minden esetben megtörténik a késztermékek gyártása során. A bükk és a tölgy faanyagok rendre 35,6% és 24,5% nedvességtartalom mellett érik el rosttelítettségi állapotukat [5], ezen értékeket a bemutatott kezelés csökkentette. Ennek eredménye, hogy szűkebb nedvességi tartományban képes a kezelt fa méretváltozásokra, tehát a méret- és alakváltozási képessége romlik.

Áztatás során a telítő anyag kimosódása következett be, ami nincs hatással a bemutatott eredményekre, az ASE_α és az ASE_β javulására. Ennek az az oka, hogy a kimosódás a telítést követően polimerizált tejsav-frakciókat csupán minimálisan érinti [8] és a nem polimerizálódott részeket mossa ki a víz. Utóbbi elemek viszont sem fizikai, sem kémiai kötással nem kapcsolódnak sem a faanyaghoz, sem egymáshoz, tehát a minták tulajdonságaira nem gyakorolhatnak szignifikáns hatást. A bemutatott áztatási módszer eredményeit az 1. táblázat tartalmazza.

1. táblázat. Dagadási és zsugorodási vizsgálatok eredményei bükk és tölgy faanyagok esetében a három fő anatómiai irányban (sugár - R, húr - T és hossz - L) és térfogatilag (V). Rövidítések: α – dagadási együttható; β – zsugorodási együttható

		Dagadás				Zsugorodás			
		α_R	α_T	α_L	α_V	β_{R2}	β_{T2}	β_{L2}	β_{V2}
Bükk	Kezeletlen	4.4%	10.9%	0.2%	15.9%	4.6%	10.6%	0.2%	14.9%
	Tömörített	4.9%	12.0%	1.4%	19.1%	5.0%	11.4%	1.1%	16.7%
	Tömörített tejsavas	2.2%	5.1%	0.4%	7.5%	2.0%	5.1%	0.3%	6.1%
Tölgy	Kezeletlen	6.1%	14.0%	0.2%	21.2%	6.2%	12.2%	0.2%	17.9%
	Tömörített	6.3%	13.1%	2.0%	22.7%	6.3%	11.6%	1.5%	18.4%
	Tömörített tejsavas	6.2%	12.8%	1.9%	22.5%	6.1%	11.8%	1.5%	18.2%

Az 1. táblázat adatai közül érdemes külön kiemelni a hosszirányú méretváltozásokat. A hosszirányú tömörítéshatására meggyűrődött sejtfaalak a nedvességváltozás következtében a memória-effektusnak megfelelően megpróbálnak kiegyenesedni, ahogy eredeti állapotukban voltak. Ennek köszönhető a nagymértékű, közel nagyságrendi változás a dagadási és a zsugorodási értékekben, valamint ez okozza a hosszirányban tömörített faanyag megbízhatatlanságát változó nedvességtartalmi körülmények között (3. ábra).

3. ábra. Dagadási és zsugorodási vizsgálatok eredményei bükk és tölgy faanyagok hosszanti irányában

A következő kutatások során érdemes lesz kipróbálni a tölgy minták telítése érdekében alacsonyabb nyomást, magasabb hőmérsékletet, hosszabb telítési időt és több telítési ciklust, melyek hatására nagyobb folyadékfelvétel valósulhat meg. Továbbá a kisebb molekulaméretű telítőanyag faanyagba jutása szintén nagyobb eséllyel következik be.

Kémia szempontból a leglényegesebb változás a faanyagba jutó tejsav mennyisége és ennek az áztatás után is a faanyagban maradó hányada. Mivel a nem polimerizálódott tejsav jelentős része nem tud a faanyagban maradni a vízben áztatás során és a faanyag tulajdonságaira sincs kimutatható hatással, ezért célszerű a polimerizálódott részt hatékony mennyiségnek tekinteni, azaz az áztatás után megmaradt tejsav-polimer tömeggel számolni, mint funkcionáló összetevő. További kémiai vizsgálatok folyamatban vannak, a faminták szabad tejsavtartalmának meghatározása nagy-hatékonyágú folyadékkromatográfiával történik. A bükk faanyag irodalmi adatok szerint három fő összetevőből, 33,7-46,4% cellulózból, 17,8-25,5% hemicellulózból és 11,6-22,7% ligninből áll [13]. E vegyületeket tovább bontva 48,9% szén, 44,5% oxigén, 5,4% hidrogén és 1,2% egyéb anyagok a bükk faanyag elemi összetevői [14]. A tömörítetlen faanyag elemi összetétele a tejsav-polimeres kezelés következtében a következőképpen változott: 41,2% szén, 35,5% oxigén, 22,6% hidrogén és 0,7% egyéb anyagok. Az áztatás eredményeként jelentős mennyiségű tejsav mosódott ki a faanyagból, így a kompozit összetétele: 46,4% szén, 40,9% oxigén, 11,8% hidrogén és 1,0% egyéb anyagok lett. Elmondható, hogy a faanyag kémiai összetétele a kezelés során többször megváltozott, de a végeredményként egy környezetbarát terméket kaptunk.

4. Következtetések

A tejsavas kezeléssel a további használatra való alkalmasság szempontjából egy kiváló terméket sikerült létrehozni. Ez a fa-műanyag kompozit rendszer kizárólag biológiai úton lebomló összetevőkből épül fel, tökéletesen környezetbarát az alkalmazása. A hosszirányban tömörített bükk faanyag sikeres telítése következtében annak dagadási és zsugorodási képessége jelentősen lecsökkent, azaz a komoly problémákat okozó dimenzióstabilitási problémákon nagymértékben sikerült javítani. Az eljárás alkalmas lehet ipari méretekben a legkülönbébb faanyagok kezelésére a dimenzióstabilitásuk és egyúttal fizikai tulajdonságaik esetleges javítása érdekében. Az eljárás és a felsorolt lehetőségek további kísérleteket igényelnek a nagyobb volumenű felhasználhatóság elérése érdekében.

Köszönetnyilvánítás

A munka az Emberi Erőforrások Minisztériuma ÚNKP-18-3-IV kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának támogatásával készült (pályázati azonosító: ÚNKP-18-3-IV-SOE-10). Köszönet illeti Horváth Bíbor Júlia és Vadkerti Tóth Balázs faipari mérnök BSc szakos hallgatókat egyes mérések során végzett munkájukért, valamint Dr. Bak Miklósnak a teljes kutatási folyamatban nyújtott segítségéért.

Irodalomjegyzék

- [1] M. Báder and R. Németh, "Research conditions of the wood's longitudinal compression - Part 1 (Faanyagok rostirányú tömörítésének kísérleti körülményei - 1. rész)," *Gradus*, vol. 4, no. 2, pp. 403–411, 2017.
- [2] J. Buchter, J. Adelhoej, J. Ljoerring, and O. Hansen, *Introducing Compressed Wood*. Taastrup, Denmark: Danish Technological Institute, Department of Wood and Furniture, 1993.
- [3] B. Sparke, "Procedure for the production of wood with continued flexibility, especially for use as edge strips, furniture parts and similar purposes, where stringent demands are made on the flexibility of the wood (Fremgangsmåde til fremstilling af træ med blivende fleksibilitet, især til anvendelse som kantlister, møbeldele og lignende formål, hvor der stilles store krav til træets bøjelighed)," 170364 B1, 16-Aug-1989.
- [4] M. Báder and R. Németh, "Production technology and properties of longitudinally compressed wood," in *Proceedings of the 29th International Conference on Wood Science and Technology*, Zagreb, Croatia, 2018, pp. 35–43.
- [5] M. Báder and R. Németh, "Hygroscopicity of longitudinally compressed wood," *Acta Silv. et Lignaria Hungarica*, vol. 13, no. 2, pp. 135–144, Dec. 2017.
- [6] M. Báder and R. Németh, "Influence of longitudinal compression rate on the properties of wood," in *Proceedings of the 5th International Conference on Processing Technologies for the Forest and Bio-based Products Industries*, Freising/Munich, Germany, 2018, pp. 62–68.

- [7] M. Báder and R. Németh, "Research conditions of the wood's longitudinal compression - Part 2 (Faanyagok rostirányú tömörítésének kísérleti körülményei - 2. rész)," *Gradus*, vol. 4, no. 2, pp. 412–418, 2017.
- [8] M. Noël, W. J. Grigsby, and T. Volkmer, "Evaluating the extent of bio-polyester polymerization in solid wood by thermogravimetric analysis," *Journal of Wood Chemistry and Technology*, vol. 35, no. 5, pp. 325–336, 2015.
- [9] *ISO 13061-13: Physical and mechanical properties of wood - Test methods for small clear wood specimens - Part 13: Determination of radial and tangential shrinkage*. 2016, p. 4.
- [10] *ISO 13061-14: Physical and mechanical properties of wood - Test methods for small clear wood specimens - Part 14: Determination of volumetric shrinkage*. 2016, p. 5.
- [11] *ISO 13061-16: Physical and mechanical properties of wood - Test methods for small clear wood specimens - Part 16: Determination of volumetric swelling*. 2017, p. 4.
- [12] *ISO 13061-15: Physical and mechanical properties of wood - Test methods for small clear wood specimens - Part 15: Determination of radial and tangential swelling*. 2017, p. 3.
- [13] R. Wagenführ, *Atlas of Wood*, 6., neu Bearb. und erw. Aufl. Leipzig: Fachbuchverl. Leipzig im Hanser Verl, 2007.
- [14] S. Molnár, I. Peszlen, and A. Paukó, *Wood anatomy*. Budapest, Hungary: Szaktudás Kiadó Ház Zrt., 2007.

A FAANYAG MECHANIKAI TULAJDONSÁGAINAK VÁLTOZÁSA ELTÉRŐ NEDVESSÉGTARTALOM MELLETT

THE CHANGES OF MECHANICAL PROPERTIES OF WOOD AT DIFFERENT MOISTURE CONTENT

Vörös Ágnes ^{1*}, Németh Róbert ¹

¹ Faanyagtudományi Intézet, Simonyi Károly Műszaki, Faanyagtudományi és Művészeti Kar, Soproni Egyetem, Magyarország

Kulcsszavak:

mechanikai tulajdonságok
hajlítószilárdság
húzószilárdság
nyomószilárdság
Brinell-keménység

Keywords:

mechanical properties
bending strength
tensile strength
compression strength
Brinell hardness

Cikktörténet:

Beérkezett 2019. június 23.
Átdolgozva 2019. június 25.
Elfogadva 2019. október 15.

A cikk hat hazai, ipari szempontból jelentős fafaj, fehér akác (Robinia pseudocacia), kocsánytalan tölgy (Quercus petrea), közönséges bükk (Fagus sylvatica), nemes nyár (Populus x euramericana), lucfenyő (Picea abies) és vörösfenyő (Larix decidua) húzó-, hajlító-, nyomószilárdság- és Brinell-Mörath keménység változását hivatott vizsgálni eltérő nedvességtartalmak mellett.

Abstract

The purpose of the article is, to review changes in tensile strength, compression strength, bending strength, Brinell-Mörath hardness at different moisture content of Robinia pseudocacia, Quercus petrea, Fagus sylvatica, Populus, Picea abies and Larix decidua.

1. Bevezetés

A faanyag fizikai-mechanikai tulajdonságai, teherbírása, így felhasználhatósága is több tényező együttes hatásának eredménye. Az évgűrűszerkezet, az ebből fakadó inhomogén felépítés, az ortogonális anizotrópia, a porózus tulajdonság, az adott fafajra jellemző, eltérő sejtszerkezet, a faanyag nedvességtartalma, az esetlegesen előforduló fahibák mind-mind nagy jelentőséggel, befolyásoló szereppel bírnak, amit nem szabad figyelmen kívül hagyni[2].

* Kapcsolattartó Vörös Ágnes. Tel.: +36-70/6732-344; fax: -
E-mail cím: voros.agnes@phd.uni-sopron.hu

2. Kutatási anyagok és módszerek

2.1. Kutatási anyagok

A kutatás során arra törekedtünk, hogy a hazai ipar szempontjából jelentős, lombos fafajok kerüljenek kiválasztásra, így fehér akáccal (*Robinia pseudocacia*), kocsányos tölgyel (*Quercus robur*), közönséges bükkal (*Fagus sylvatica*) és nemes nyárral (*Pupulus*) dolgoztunk. A fafajok meghatározásánál fontos szempont volt a sűrűség, porozitás, mint a mechanikai tulajdonságokkal legegységesebben kapcsolatba hozható fizikai anyagjellemző, így az alábbiakat választottuk:

- magas sűrűségűek ($700 \text{ kg/m}^3 <$): fehér akác, közönséges bükk
- közepes sűrűségű ($550\text{-}700 \text{ kg/m}^3$): kocsányos tölgy
- alacsony sűrűségű ($550 \text{ kg/m}^3 >$): nemes nyár[2]

A faanyagok meghatározásában további fontos kritériumot képzett, hogy legyen köztük szórtlikacsú (közönséges bükk, nemes nyár) és gyűrűs likacsú (kocsányos tölgy, fehér akác) is.

A méréstorzító tényezők kiküszöbölése érdekében kizárólag hibamentes, azonos szá irányú, ezáltal homogénebb szerkezetű mintát vizsgáltunk.

A méréseket megelőzően az adott vizsgálat szabványában előírt próbatestek kerültek kialakításra, melyeket két csoportra osztottunk, mindkét csoportba azonos mennyiségű próbatest került. Az első csoportot klímaszekrénybe ($20 \text{ }^\circ\text{C}$, 65 \% relatív páratartalom) helyeztük tömegállandóságig, hogy nedvességtartalmuk 12 \% (légszáraz) legyen a vizsgálatok elvégzésekor. A másik csoportot rosttelítettségi tartomány ($\approx 30\%$, fafajonként elértő) feletti nedvességtartalomig áztattuk. Utóbbi tartományban a mechanikai tulajdonságok nem változnak tovább, értékük a nedvességtartalom emelkedése mellett közel azonos.

2.2. Kutatási módszerek

A kutatási módszerek kiválasztásánál a leggyakrabban használt, szabványos kutatási módszereket preferáltuk: húzó-, hajlító- és nyomószilárdságot vizsgáltunk, valamint a Brinell-Mörath keménységet. A cél ezen értékek egymástól való függésének meghatározása, számszerűsítése volt.

2.2.1. Húzószilárdság jelentősége, meghatározása

Húzószilárdságon a fának a húzással szemben kifejtett ellenállását értjük [3]. A faiparban inkább technológiai, mintsem szerkezeti jelentőséggel bíró mechanikai tulajdonság, furnérgyártásban, forgácslapok gyártásánál jut nagyobb szerephez. A terhelés irányultsága meghatározó: a fa rostokkal párhuzamosan jóval ellenállóbb húzásra, mint rostokra merőlegesen. Ez főként anatómiai tényezőkre vezethető vissza: a mikrofibrillák lefutása a sejtfal S2 rétegében, vagyis a rostlefutási szög (MFA), az évgyűrűszerkezet, valamint a faanyagok rostos felépítése. Gyakoribb az anyag rostokkal párhuzamosan történő vizsgálata [2].

A húzószilárdság értékét a legnagyobb mért terhelés és a próbatest keresztmetszeti területének hányadosa adja:

$$\sigma = \frac{F_{max}}{A} \text{ (MPa)} \quad (1)$$

ahol:

σ	– húzószilárdság	(MPa)
F_{max}	– legnagyobb központos húzóerő	(N)
A	– húzásra igénybevett keresztmetszet területe	(mm ²)

A maximálisan elért húzóerő mértékén túl következtethetünk a faanyag minőségére abból is, hogy próbatest milyen törésképet mutat a vizsgálat után.

A próbatestek az ISO13061-6 szabványban leírtaknak megfelelően lettek kialakítva: $20 \times 20 \times 300 \text{ mm}$ befoglaló méretűek.[7]

2.2.1. Hajlítoszilárdság jelentősége, meghatározása

A bútoriparban illetve az építőiparban kiemelkedő szerepű szilárdságtípus, gondoljunk csak a gerendákra, vagy a 14-es számú Thonet székre. Faanyagnál hárompontos terhelési séma esetén értékét a Navier-egyenlet Tanaka által korrigált formájával számítjuk [1]:

$$\sigma = \frac{F_{max}}{A} \text{ (MPa)} \quad (2)$$

ahol:

σ	– nyomószilárdság	(MPa)
F_{max}	– legnagyobb terhelőerő	(N)
A	– nyomásra igénybevett keresztmetszet területe	(mm ²)

A vizsgálatra vonatkozó szabványt (ISO13061-3) figyelembe vettük a vizsgálatok elvégzése során [6].

2.2.2. Nyomószilárdság keménység jelentősége, meghatározása

A fának a rostokkal párhuzamosan vagy azokra merőleges irányban történő terheléssel szemben kifejtett ellenállását nevezzük nyomószilárdságnak. Mivel faszerkezetekben és számos fatermékekben is gyakran fellépnek nyomóigénybevételek, e mechanikai tulajdonság jelentősége sem elhanyagolható.

A nyomószilárdság mértékét a legnagyobb terhelő erő és a nyomással terhelt felület hányadosa adja:

$$\sigma = \frac{F_{max}}{A} \text{ (MPa)} \quad (3)$$

ahol:

σ	– nyomószilárdság	(MPa)
F_{max}	– legnagyobb terhelőerő	(N)
A	– nyomásra igénybevett keresztmetszet területe	(mm ²)

Vizsgálataink során a rostokkal párhuzamos irányú nyomószilárdságot vizsgáltuk az ISO13061-17 szabványban leírtaknak megfelelően [8].

2.2.3. Brinell-Mörath keménység jelentősége, meghatározása

Keménység alatt gyakorlati értelemben az anyagnak azt az ellenállását nevezzük, amelyet az anyag a szerszám behatolása ellen kifejt. Brinell a keménységet a golyót terhelő erő és az acélgolyó által benyomott felület hányadosaként fejezte ki, a vizsgálatához 10 mm átmérőjű golyót használt, mint nyomótestet. Mörath módosítási javaslatára, az MSZ6786/11-82 szabvány szerint az igen kemény fafajokat 100 N, a közép kemény fákat 500 N, a nagyon puha fákat pedig 100 N terhelésnek tesszük ki [4][5][9].

A benyomódási mélység az alábbi képlettel számítható (1):

$$h = \frac{D - \sqrt{D^2 - d^2}}{2} \text{ (mm)} \quad (4)$$

ahol:

h	- benyomódás mélysége	(mm)
d	- golyó benyomódásából keletkező gömbsüveg átmérője	(mm)
D	- golyó átmérője	(mm)

Ez alapján a Brinell-féle keménység (2):

$$H_B = \frac{F}{D\pi h} = \frac{2F}{D\pi(D - \sqrt{D^2 - d^2})} \text{ (N/mm}^2\text{)} \quad (5)$$

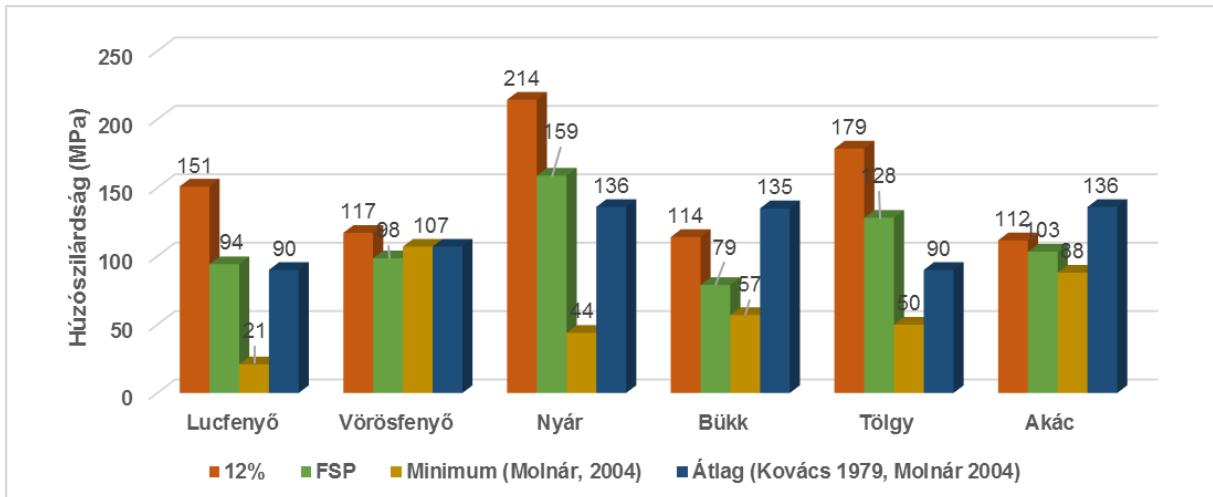
ahol:

H_B	- Brinell-féle keménység	(N/mm ²)
F	- terhelőerő	(N)
D	- golyó átmérője	(mm)
h	- benyomódás mélysége	(mm)

3. Eredmények

3.1. Húzószilárdság

A szabványos vizsgálatok elvégzése után húzásra az 1. ábrán megjelenített átlagértékeket kaptuk (világos zöld: rosttelítettségi határ feletti, sötét zöld: légszáraz állapotú). A látványosabb összehasonlíthatóság érdekében Molnár S. (2004) és Kovács I. (1979) munkáiból származó, 12%-os nedvességtartalomra vonatkozó minimumértékeket (sárga) és átlagokat (kék) külön oszlopok formájában jelenítettük meg.

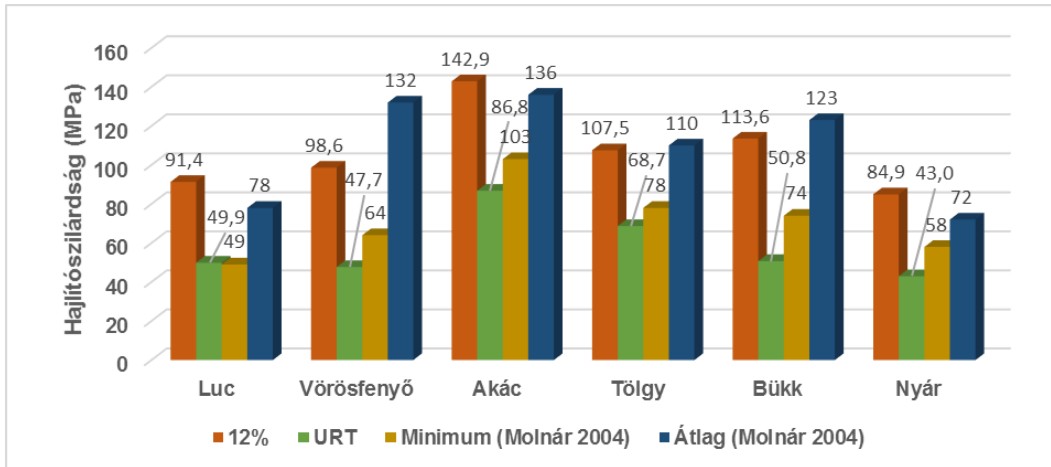
1. ábra. A húzószilárdság változása a nedvességtartalom függvényében lucfenyő, vörösfenyő, akác, tölgy, bükk és nyár fafajok esetén

Ahogy az 1. ábrán is jól kivehető, az általunk 12%-os nedvességtartalmon mért húzószilárdsági értékek a tölgy és a nyár kivételével jócskán meghaladják az átlagos értékeket. A Molnár S. (2004) által megadott maximális értékek figyelembe vételével azonban ezen kiugrások sem nevezhetők egyedülállóknak, lucnál akár 245, büknél és tölgnél 180 MPa-t is elérhet a húzószilárdság értéke. Akácra a szerző maximális értéknek ugyan „csak” 184 MPa-t ír, ez a 16%-os különbség sem tekinthető szignifikáns eltérésnek, hiszen a faanyagok fajon belül is eltérő szövetszerkezetükből adódóan más-más mechanikai-fizikai tulajdonságokkal bírhatnak. Ez a jelenség - sok egyéb más mellett - az ökológiai-, erdőművelési-, anyagösszetételi-, növekedési tényezőktől, törzsön belüli elhelyezkedéstől is függ.

A nedvességtartalom növekedés hatására bekövetkezett szilárdságcsökkenés lucfenyőnél 56,8 MPa (38%), vörösfenyőnél 18,6 MPa (16%), akácnál 55,5 MPa (26%), tölgnél 35,1 MPa (31%), büknél 50,6 MPa (28%), nyárnál 8,3 MPa (7%). Meg kell említenünk, hogy az adatok relatív szórása rosttelítettségi határ felett ugyan nem jelentősen, de mindegyik fafajnál magasabb értéket mutatott (~31%), mint légszáraz állapotban (~26%).

3.2. Hajlítószilárdság

A hajlítószilárdság értékei a 2. ábrán látható módon változtak.

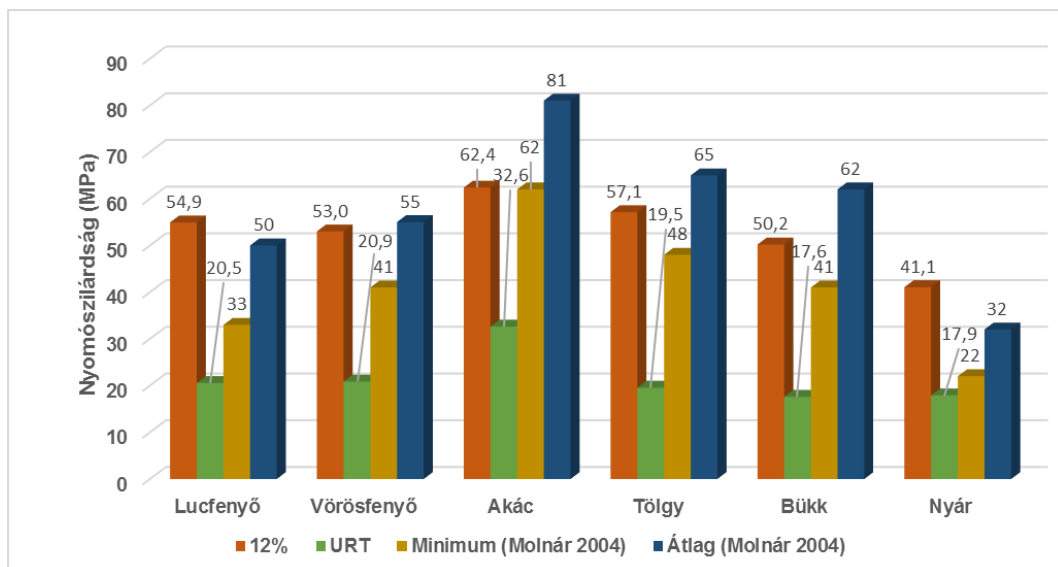
2. ábra. A hajlítószilárdság változása a nedvességtartalom függvényében lucfenyő, vörösfenyő, akác, tölgy, bükk és nyár fafajok esetén

A különböző fafajok esetében igen eltérő a szilárdságcsökkenés mértéke: lucfenyőnél 41,4 MPa (45%), vörösfenyőnél közel 51 MPa (52%), akác esetén 56,1 MPa (39%), tölgnél 38,8 (36%), bükknél 62,8 MPa (55%), nyárnál pedig 42 MPa (49%).

Ami az irodalmi értékekkel való összehasonlítást illeti, a lucfenyő, az akác és a nyár fafajok meghaladták az átlagértéket, Molnár S. (2004) által lucfenyőre írt 136 MPa, akác esetén 169 MPa-t viszont még nem érték el. A többi faj – ha nem is jelentősen- alatta maradt ugyan az átlagnak, de a minimum irodalmi értéknél jócskán magasabb lett. Az okok ebben az esetben is főként a fafajok, közti különbségekben illetve az anatómiában keresendők, de természetesen okozhatja a származási hely illetve a termőhelyi adottságok is.

3.3. Nyomószilárdság

Nyomószilárdsági vizsgálatra kapott eredményeinket, összehasonlító irodalmi értékeket az 3. ábra szemlélteti.

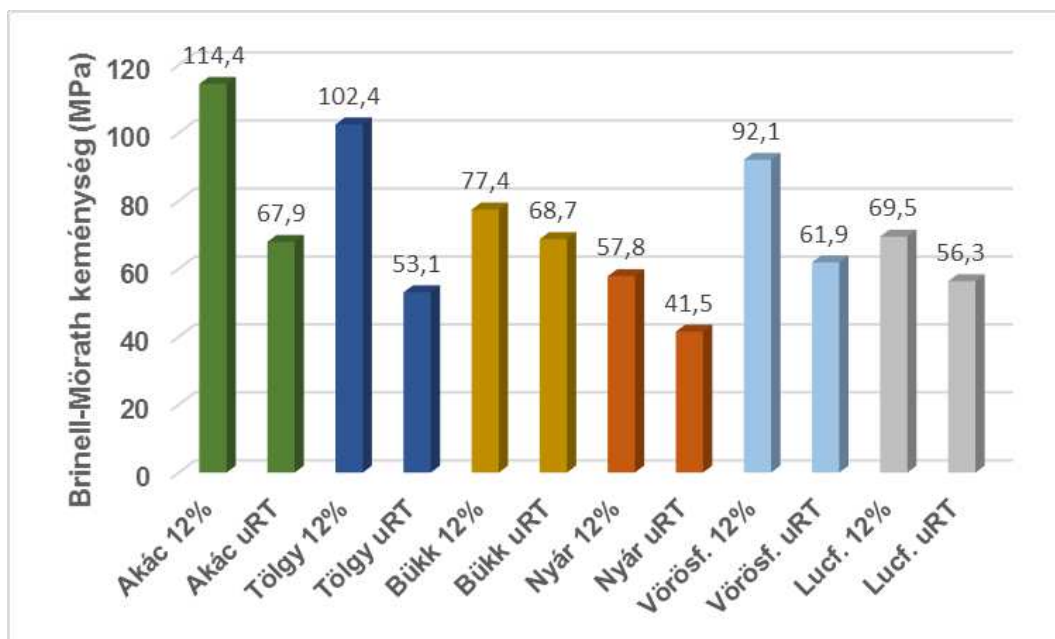

3. ábra. A nyomószilárdság változása a nedvességtartalom függvényében lucfenyő, vörösfenyő, akác, tölgy, bükk és nyár fafajok esetén

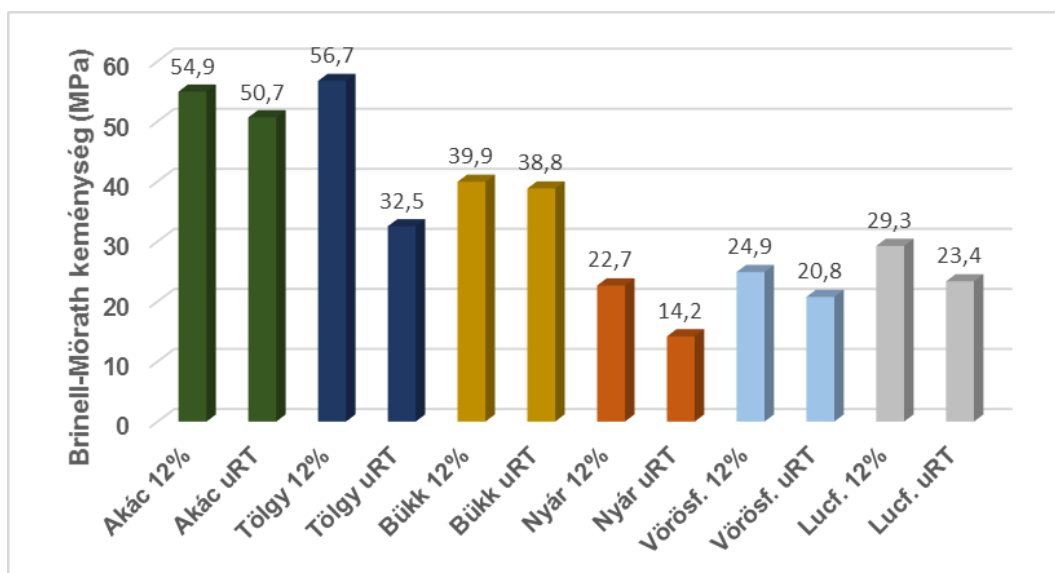
A nyomószilárdság átlagosan 60% csökkenést mutatott a vizsgált eltérő nedvességtartalmak mellett. Értékeiket tekintve a lucfenyőből és nyárból készült próbatestek nyomószilárdsága meghaladja az átlagot, a többi fafajé alatta marad. Ennek ellenére itt sem beszélhetünk jelentős eltérésekről, hiszen a minimum irodalmi értéket (Molnár S., 2004) minden esetben elérték a mintáink.

3.4. Brinell-Mörath keménység

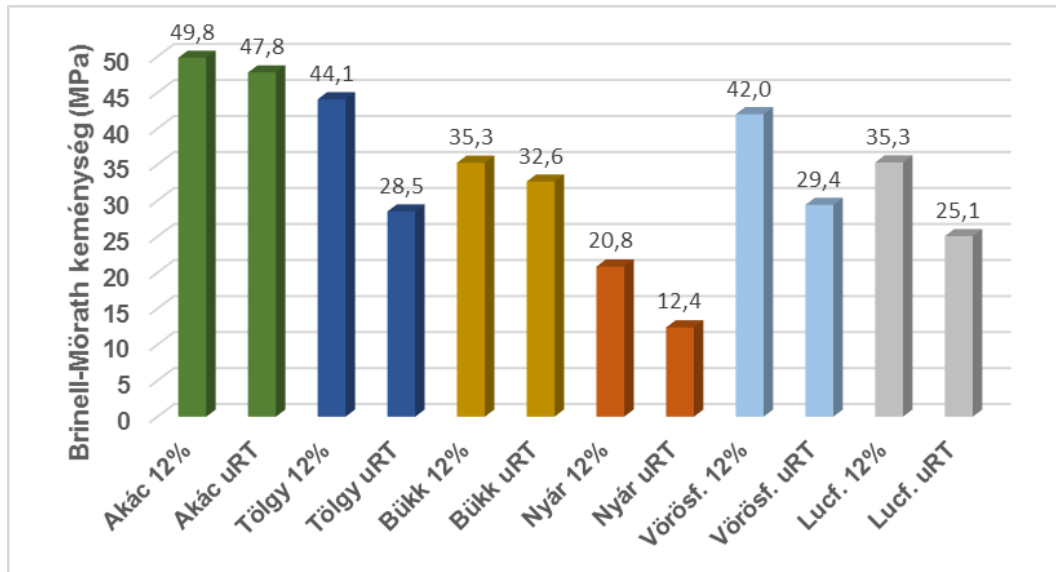
A keménység értékeit mindhárom anatómiai irányban megvizsgáltuk, ezeket mutatják be a 4-6. ábrák.

4. ábra. A Brinell-Mörath keménység változása a nedvességtartalom függvényében lucfenyő, vörösfenyő, akác, tölgy, bükk és nyár fafajok esetén rostirányban

5. ábra. A Brinell-Mörath keménység változása a nedvességtartalom függvényében lucfenyő, vörösfenyő, akác, tölgy, bükk és nyár fafajok esetén húrirányban

6. ábra. A Brinell-Möörath keménység változása a nedvességtartalom függvényében lucfenyő, vörösfenyő, akác, tölgy, bükk és nyár fafajok esetén sugárirányban

A számos adat könnyebb összehasonlíthatósága érdekében a keménységcsökkenés mértékét táblázat formájában ismertetjük (1. táblázat):

1. Táblázat. A Brinell-Möörath keménység csökkenése a különböző anatómiai irányokban légszáraz nedvességtartalomról rosttelítettségi tartomány fölé lucfenyő, vörösfenyő, akác, tölgy, bükk és nyár fafajok esetén

	Akác	Tölgy	Bükk	Nyár	Vörösfenyő	Lucfenyő
Rostirány	-41%	-48%	-11%	-28%	-33%	-19%
Sugárirány	-4%	-35%	-7%	-41%	-30%	-29%
Húrirány	-8%	-43%	-3%	-37%	-17%	-20%

Ahogy látható, a különböző fafajok anatómiai irányonként vett keménységcsökkenése egészen eltérő. Gyűrűslikacsúak esetén (akác, tölgy) rostirányban következett be a legjelentősebb változás, a sugár- és húrirányú változás mértéke nagyságrendileg megegyezik, de míg akác esetén ez 10 % alatt marad, tölgnél 35-43%-ot jelent, ami a rostirányú szilárdságcsökkenés közel $\frac{3}{4}$ része ill. 90%-a. Ha a szórt likacsúakat tekintjük, büknél a többi fafajhoz képest nagyon alacsony a csökkenés mértéke. Nyárnál viszont meglepő eredményt tapasztalhatunk: a sugárirányú szilárdságcsökkenés mértéke meghaladja a rostirányút. A nyár és a tölgy ily jelentős szilárdságcsökkenésére anatómiai sajátosságaik adhatnak magyarázatot: míg a tölgyben nagyméretű üregek vannak, a nyárban pedig (tölgyhöz mérten kisebb, szórtlikacsúakhoz képest nagyobb méretű) több, térfogatarányának mintegy fele mennyiségű edényt találhatunk, ezért e fafajok arányaikban jóval több vizet képesek magukba szívni. Túlevelű fafajokat vizsgálva megállapítható, hogy a lucfenyő hasonló tendenciát mutat mint a nyár. Sugárirányú keménységcsökkenése számottevő a másik két irányhoz képest, melyek -eltérően a nyárétól- közel azonos nagyságúak. Vörösfenyőnél a sugárirányú keménységcsökkenés megközelíti a rostirányút, a húrirányú viszont jelentősen elmarad az előbbiektől.

4. Következtetések

Összegzőképpen elmondható, hogy a vizsgálat során kapott légszáraz adatok jól közelítik a szakirodalmi értékeket, igazolva ezzel a mérési metódusaink helyességét. Feltétlenül szükséges, hogy más nedvességtartalmak, pl. rosttelítettségi tartomány felett is elvégezzük ugyanezeket a vizsgálatokat, s a kapott adatok összehasonlíthatók legyenek. Hogy átfogóbb képet kaphassunk a különböző szilárdságtípusok egymással való (matematikai) kapcsolatáról, további nedvességtartalmak mellett elvégzett kutatási adatokra lenne szükség.

Köszönetnyilvánítás

A kutatás az Emberi Erőforrások Minisztériuma ÚNKP-18-3-I kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának támogatásával készült.

Irodalomjegyzék

- [1] Kovács I. (1979): Faanyagismeret. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest.
- [2] Molnár S. (2004): Faanyagismeret. Mezőgazdasági Szaktudás Kiadó, Budapest
- [3] Molnár S., Farkas P., Börcsök Z., Zoltán Gy. (2016): Földünk ipari fája. Erfaret, Sopron. p. 28
- [4] Vörös Á., Prof. Dr. Németh R. (2018): A faiparban használt keménységvizsgálati eljárások történeti fejlődése 1. – Statikus keménységvizsgálati eljárások 1915-ig. Gradus, Kecskemét. VOL 5, No1 pp 113-120
- [5] Vörös Á., Prof. Dr. Németh R. (2018): A faiparban használt keménységvizsgálati eljárások történeti fejlődése 2. – Statikus keménységvizsgálati eljárások 1915-1950. Gradus, Kecskemét. VOL 5, No 2 pp. 178-187
- [6] ISO13061-3
- [7] ISO13061-6
- [8] ISO13061-17
- [9] MSZ6786/11-82

THE EFFECT OF DIFFERENT MOISTURE CONTENTS ON SELECTED MECHANICAL PROPERTIES OF WOOD

Ágnes Vörös ^{1*}, Róbert Németh ¹ and Mátyás Báder ¹

¹ Institute of Wood Science, Simonyi Károly Faculty of Engineering, Wood Sciences and Applied Arts, University of Sopron, Hungary

Keywords:

moisture content
tensile strength
bending strength
compression strength
Brinell hardness

Article history:

Received 24 June 2019
Revised 30 June 2019
Accepted 15 October 2019

Abstract

This study shows a broad comparison between some properties of six wood species. The examinations of the samples have been done both at a moisture content of 12% and over the fiber-saturation point. As it was expected, all mechanical properties decreased with increasing moisture content, but these decreases had highly different variation depending on wood species.

1 Introduction

The properties of wood are the result of several influencing factors. The structure of annual rings and the resulting inhomogeneity, the porosity, the moisture content (*MC*) and many other factors have great significance on its properties, and these can be never ignored. In this study, the *MC* of wood was selected as main factor, which highly affects most properties of wood (density, strength, elasticity, surface treatment, pliability, decay-resistance, electrical and thermal properties, anisotropic properties, shrinkage and swelling, etc.).

Water can be found in wood in three states: liquid water (free water) and water vapor in cell lumens, water bound in cell walls (bound water), and crystallized water linked to the chemical components of wood. The fiber-saturation point (*FSP*) is the *MC*, when all the intermicellar and interfibrillar cavities of the cell wall are saturated with water, but no free water is found in the cell lumen [4]. *FSP* is at about 30% *MC*, hangs on the wood species. Between the absolutely dry state and the *FSP*, both air and water can be found in the wood tissue. The mechanical properties of wood highly change, but over the *FSP* the mechanical properties of wood remain the same. Over *FSP*, free water is already present in the cell lumens and if the wood reaches its saturated state, no air remains in the lumens.

The aim of this study is to determine the differences of tensile strength, bending strength, compressive strength and Brinell hardness between 12% *MC* and *FSP*.

2 Materials and methods

During the described researches the mostly used Hungarian hardwood species had been selected: robinia (*Robinia pseudocacia*), sessile oak (*Quercus petraea*), beech (*Fagus sylvatica*) and poplar (*Populus*). The porosity of wood correlates well with its density:

- high density (>700 kg/m³): robinia, beech
- medium density (550-700 kg/m³): oak
- low density (<550 kg/m³): poplar

Another important factor was that the selected species included both diffuse-porous (beech, poplar) and ring-porous wood species (oak, robinia). Only faultless samples with narrow annual rings had been tested, thus with homogeneous structure.

* Corresponding author. Tel.: +36 70 6732 344; fax: +36 99 518 647
E-mail address: voros.agnes@phd.uni-sopron.hu

Prior to the measurements, the samples had been prepared according to the standards, and the tests were conducted according to the standards as well. The samples were divided into two equal groups. The first group was put in a climate chamber at a temperature of 20 °C and a relative humidity of 65%, to have a *MC* of 12%. The other group was soaked into distilled water to have a *MC* over their *FSP*.

2.1 Tensile strength

Tensile strength refers to the resistance of wood to tension [3]. In wood industry, this is a more technological than constructional property, it plays greater role in the manufacture of plywood and particle boards. Wood is more resistant to tensile stress along its grains than perpendicular to its grains. The tensile strength was investigated along the grains, which is mostly affected by the microfibril angle in the S2 cell wall layer. The value of the tensile strength (σ_t) is given by the ratio of the highest load (F_{max}) and the area of the most highly loaded cross section (A) of the sample (Eq. 1):

$$\sigma_t = \frac{F_{max}}{A} \text{ (MPa)} \quad (1)$$

In addition to the maximum tensile force, the shape of the fracture after the test predicts the quality of wood as well, by showing the rigidity of the sample. The samples were designed as described in the standard ISO13061-06, with a size of 20 × 20 × 300 mm.

2.2 Bending strength

Both in the furniture industry and at the wood constructions, bending strength is an outstanding type of strengths, let us just think on roof-beams or on Thonet chair No. 14. In case of a three-point bending test for wood, the value of bending strength (σ_b) is calculated using the Navier-equation corrected by Tanaka [1] as follows (Eq. 2):

$$\sigma_b = \frac{F_{max}}{A} \text{ (MPa)} \quad (2)$$

The samples were produced as described in the standard ISO13061-03, with a size of 20 × 20 × 300 mm.

2.3 Compression strength

The resistance of wood to the load parallel or perpendicular to the grains is called compression strength. Since compression stresses often appear in wood structures as well as in many wood products, the significance of this mechanical property is not negligible. Compression strength (σ_c) is calculated using the following equation (Eq. 3):

$$\sigma_c = \frac{F_{max}}{A} \text{ (MPa)} \quad (3)$$

In our tests, compressive strength parallel to the grains was investigated as described in ISO13061-17.

2.4 Brinell-Mörath hardness

Hardness is the resistance of the material against the penetration of a tool. In 1900, Brinell expressed the hardness as the ratio of the load and the surface impressed by the 10 mm diameter ball. According to Mörath's amendment, very hard wood species are exposed to 1000 N, semi-hard wood species are exposed to 500 N and very softs are exposed to 100 N [5, 6], as it is shown in the standard MSZ6786/11-82. The Brinell-Mörath hardness (H_{BM}) is calculated by the next equation, using the depth of indentation (h), the diameter of the ball (D) and the diameter of the remaining impression of the ball (d) (Eq. 4):

$$H_{BM} = \frac{F}{D\pi h} = \frac{2F}{D\pi(D - \sqrt{D^2 - d^2})} \text{ (MPa)} \quad (4)$$

3 Results and discussion

3.1 Tensile strength

The mean values obtained for tensile strength are shown in Figure 1 (dark green: air-dry, light green: over *FSP*). By comparison, air-dried minimum values (yellow) and averages (blue) are presented as separate columns, derived from the studies of Molnár [2] and Kovács [1].

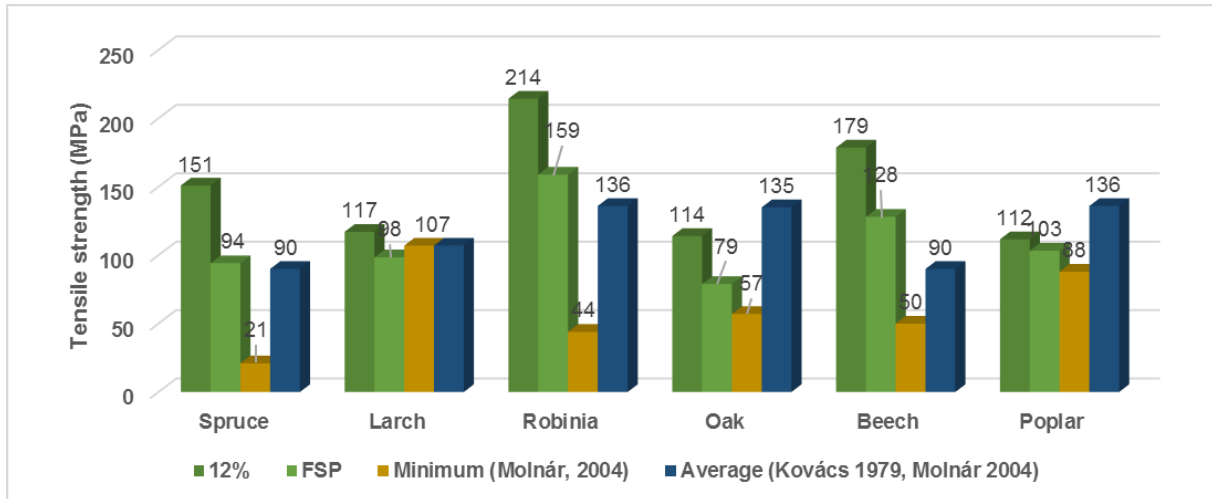

Figure 1. Changes of tensile strength depending on the moisture content of spruce, larch, robinia, oak, beech and poplar

As shown in Figure 1, the tensile strengths at 12% MC are well above the average values, except for oak and poplar. However, considering the maximum values given by Molnár [2], these protrusions cannot be considered as unique results. As example, the tensile strength can be as high as 245 MPa for spruce and 180 MPa for beech and oak. For robinia, Molnár [2] gives a maximum value of “only” 184 MPa, but this difference of 16% cannot be considered as a significant difference, as wood can have highly different mechanical-physical properties due to their diverse tissue structure even in one specie.

The loss of strength due to the increasing MC is 56.8 MPa (38%) for spruce, 18.6 MPa (16%) for larch, 55.5 MPa (26%) for robinia, 35.1 MPa (31%) for oak, 50.6 MPa (28%) for beech and 8.3 MPa (7%) for poplar. It should be noted that the relative standard deviation of the results over *FSP* was slightly higher (~ 31%) compared to the results of air-dry samples (~ 26%).

3.2 Bending strength

The results of the 3-point bending strength tests are shown in Figure 2. With increasing moisture content between 12% and *FSP*, bending strength decreases with 41.4 MPa (45%) for spruce, 51 MPa (52%) for larch, 56.1 MPa (39%) for robinia, 38.8 (36%) for oak, 62.8 MPa (55%) for beech and 42 MPa (49%) for poplar.

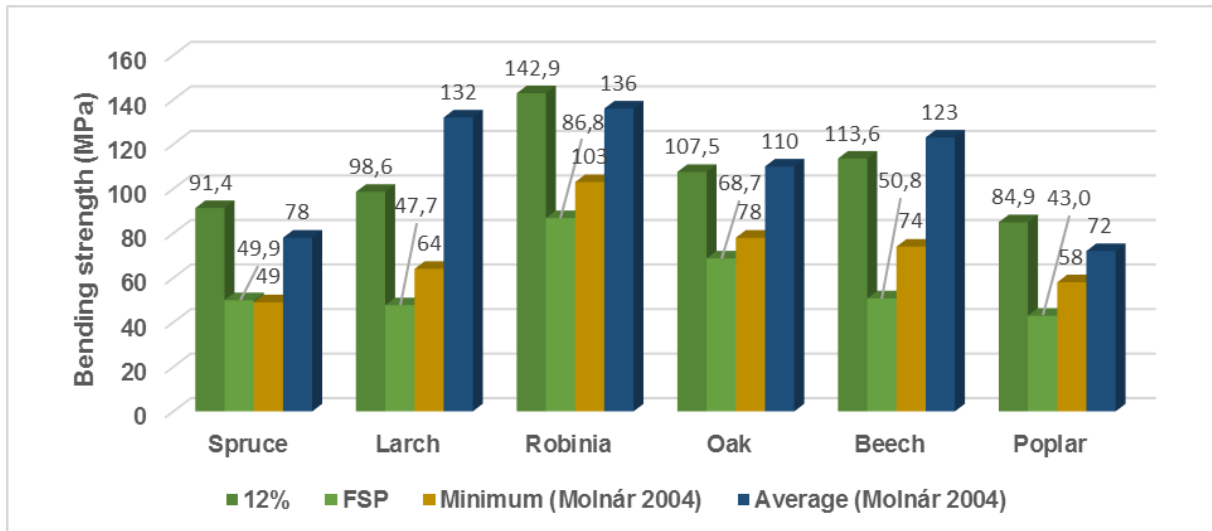

Figure 2. Changes in bending strength depending on the moisture content of spruce, larch, robinia, oak, beech and poplar

The results of spruce, robinia and poplar exceed the mean values, while larch is much lower compared to the results of Molnár [2]. The average results are much higher compared to the minimum-values in the literature. The reason in this case is mainly the high difference in the anatomy within each species.

3.3 Compression strength

The results of the compression tests and the comparative values of the literature can be seen in Figure 3.

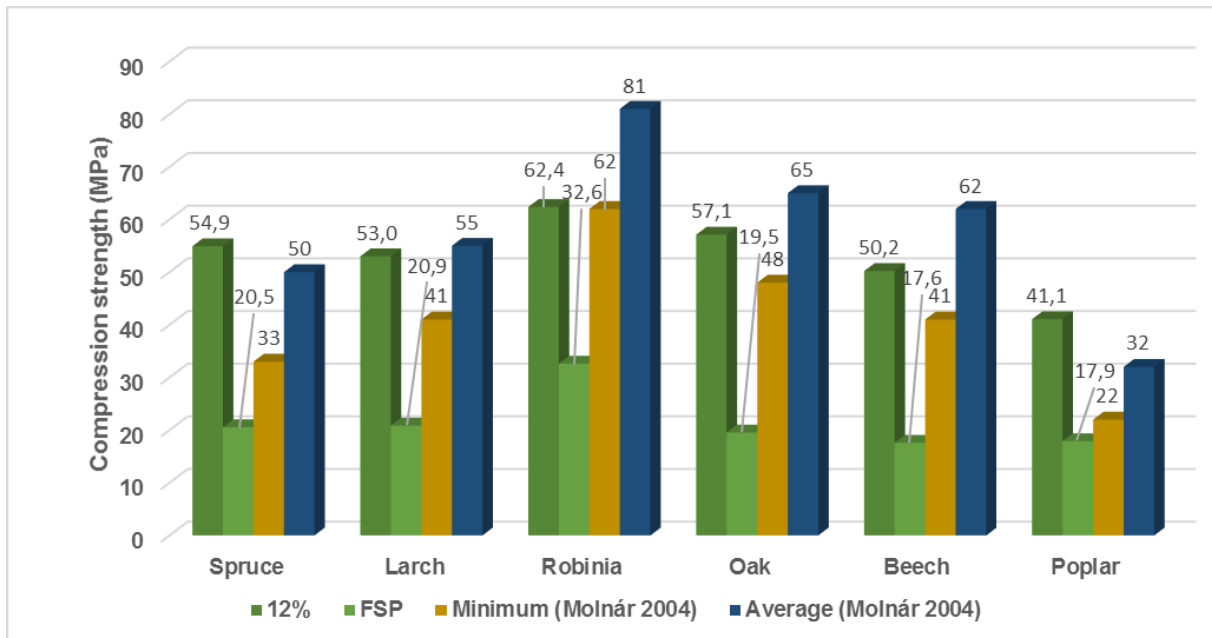

Figure 3. Changes in compression strength depending on the moisture content of spruce, larch, robinia, oak, beech and poplar

The compressive strength showed a significant reduction of averagely 60% with the change in MC between 12% and FSP. The compressive strength of spruce and poplar samples exceed the average values, while the remaining wood species remain below. The minimum values given by Molnár [2], has always been achieved.

3.4 Brinell-Mörath hardness

The hardness of the wood species was tested in all three anatomical directions which are shown in Figure 4-6.

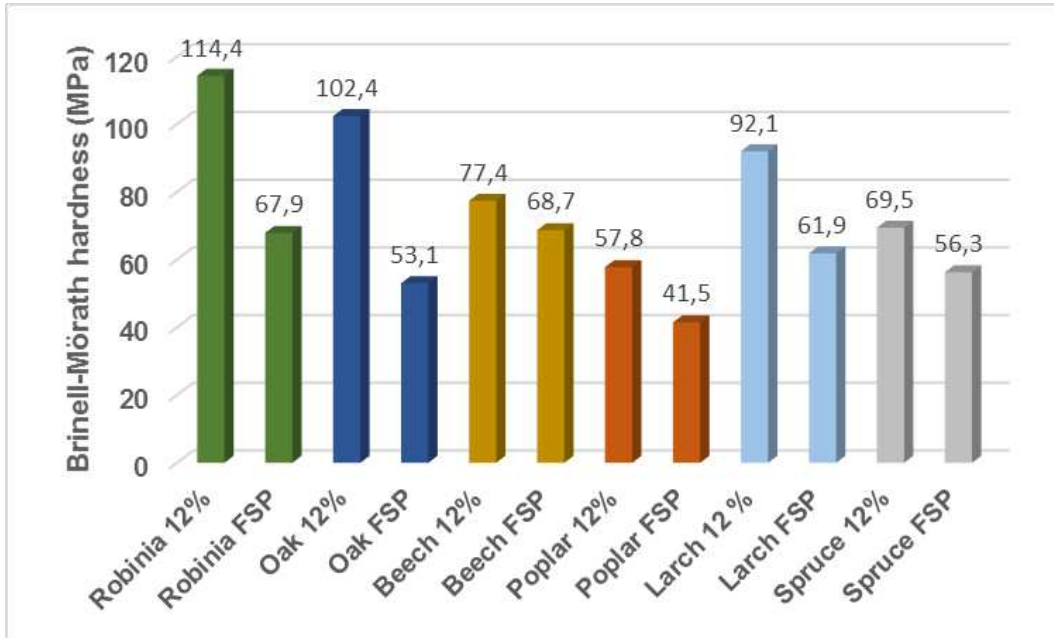

Figure 4. Changes of Brinell-Mörath hardness in longitudinal direction, depending on the moisture content of spruce, larch, robinia, oak, beech and poplar

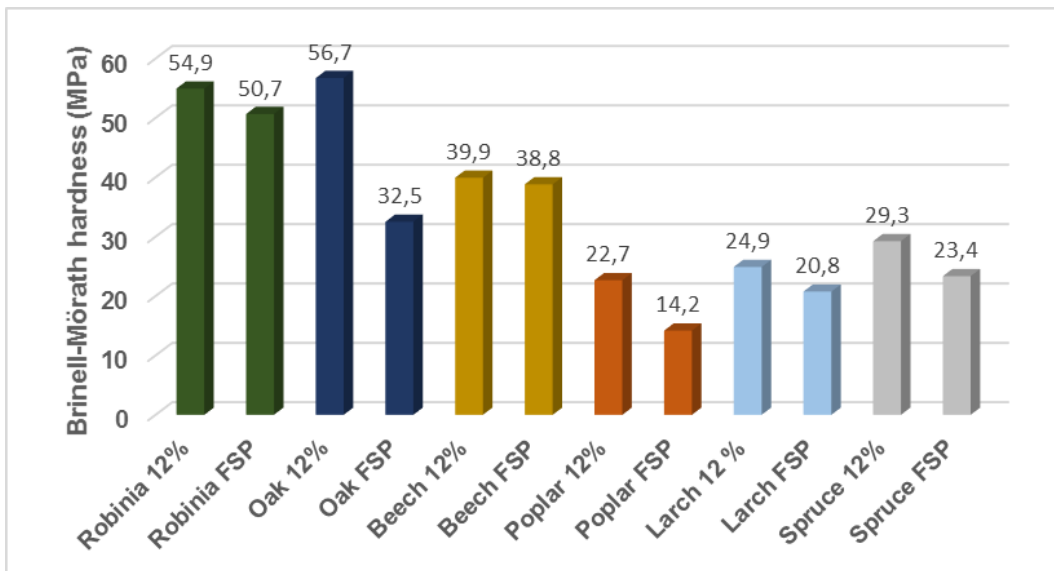

Figure 5. Changes of Brinell-Mörath hardness in tangential direction, depending on the moisture content of spruce, larch, robinia, oak, beech and poplar

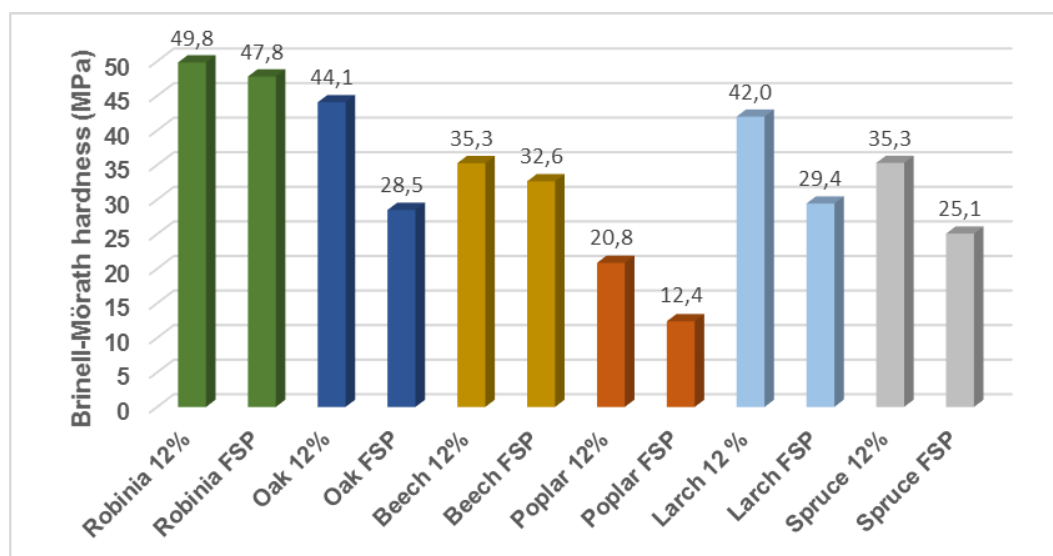

Figure 6. Changes of Brinell-Mörath hardness in radial direction, depending on the moisture content of spruce, larch, robinia, oak, beech and poplar

In order to be the high amount of data easier comparable, the degree of hardness reduction is presented in Table 1.

Table 1. Changes of Brinell-Mörath hardness in different anatomical directions between 12% moisture content and fiber saturation point of different wood species

Direction	Robinia	Oak	Beech	Poplar	Larch	Spruce
Longitudinal	41%	48%	11%	28%	33%	19%
Radial	4%	35%	7%	41%	30%	29%
Tangential	8%	43%	3%	37%	17%	20%

The reduction of hardness of the wood species in their three anatomical directions is quite different. The most significant change occurred in the fiber direction of the ring-porous species (robinia and oak). In the tangential and radial direction of robinia almost no change occurred as a result of the change in moisture content, but for oak this change was high, averagely 39%. For diffuse-porous species, the reduction of this property of beech is very low. However, poplar has a high hardness-decrease, moreover its radial decrease is higher than the decrease in its fiber direction. Both poplar and oak have huge cell lumens, which can absorb much more water compared to the other species. For softwoods, spruce shows a similar tendency to poplar in its hardness reduction resulted by the increase of *MC*. The change of this property of larch, the decrease in radial direction approaches the result in fiber direction, but the tangential hardness-change is significantly lower than the others.

Conclusions

As a conclusion, both tensile strength, bending strength, compressive strength and hardness of the air-dry samples closely correlate with the data from the literature. This confirms the correctness of the performed measurements which is necessary, to be the results comparable using other moisture content. The examined properties consequently decreased with increasing moisture content for all six wood species, but the ratio of changes was various, depending both on the measurement method and on the species. The selected species representing different groups of wood species, thus, these different groups have become better comparable.

Acknowledgment

This work was supported by the ÚNKP-18-3-I New National Excellence Program of the Ministry of Human Capacities.

References

- [1] Kovács I. (1979): Faanyagismerettan. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest.
- [2] Molnár S. (2004): Faanyagismeret. Mezőgazdasági Szaktudás Kiadó, Budapest
- [3] Molnár S., Farkas P., Börcsök Z., Zoltán Gy. (2016): Földünk ipari fáit. Erfaret, Sopron. p. 28
- [4] Tiemann H.D. (1906): Effect of moisture upon the strength and stiffness of wood. U. S. Department of Agriculture, Government Printing Office, Washington, 144 p.
- [5] Vörös Á., Németh R. (2018): A faiparban használt keménységvizsgáló eljárások történeti fejlődése 1. – Statikus keménységvizsgáló eljárások 1915-ig. Gradus, Kecskemét. VOL 5, No1 pp 113-120
- [6] Vörös Á., Németh R. (2018): A faiparban használt keménységvizsgáló eljárások történeti fejlődése 2. – Statikus keménységvizsgáló eljárások 1915-1950. Gradus, Kecskemét. VOL 5, No 2 pp. 178-187

A TÁRSASÁGI ADÓ TÁMOGATÁSBAN RÉSZESÜLŐ SPORTSZÖVETSÉGEK GAZDASÁGI HELYZETE

THE ECONOMIC SITUATION OF SPORT FEDERATIONS RECEIVING SUPPORT FROM CORPORATE TAX

Gósi Zsuzsanna ^{1*}

¹ Egészségfejlesztési és Sporttudományi Intézet, Pedagógia és Pszichológiai Kar, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Magyarország

Kulcsszavak:

sportfinanszírozás
TAO támogatás
sportszövetség

Keywords:

sport financing
support for corporate tax
sport federation

Cikktörténet:

Beérkezett 2019. augusztus 30.
Átdolgozva 2019. október. 16.
Elfogadva 2019. október 24.

Összefoglalás

A magyar sportfinanszírozás a 2010-es év óta átalakult. Az egyik legjelentősebb változás a látványcsapatsportágak támogatásának lehetősége a társasági adóból. A cikk bemutatja a jelentősebb változásokat, és a 2017-es év főbb gazdálkodási adatait az érintett sportszövetség vonatkozásában.

Abstract

Hungarian sport financing has been transformed since 2010. One of the most significant changes is the ability to support spectacle team sports by corporate tax. This article presents the major changes and the main business data in 2017 in the sports federations involved.

1. Bevezetés

A magyar sportfinanszírozás rendszere 2010-től kezdődően jelentősen átalakult. Megnövekedett a központi támogatás összege, kedvező adófizetési és támogatási lehetőségek kerültek bevezetésre. Első lépésként a 2010-es évben került bővítésre az EKHO szerinti kedvezményes adózás, így a sportszakemberek is tudtak már élni ezzel a formával. A 2011-2012-es szezon kezdetével indult a társasági adóból történő támogatás lehetősége a látványcsapatsportágak vonatkozásában. A kezdeti időszakban öt sportág, a labdarúgás, kézilabda, kosárlabda, vízilabda és jégkorong szervezetei, valamint a Magyar Olimpiai Bizottság részesülhetett ilyen támogatásban. A 2017-es évben került a röplabda a támogatotti körbe, a MOB helyére. A 2013-as évtől kezdődően elindult a kiemelt sportágfejlesztési és a felzárkóztatási program. Az átalakított sportstratégia lehetővé tette a sportgazdaság számos területének fejlesztését, ezek között sportlétesítmények létrehozását is. [3]

A Magyar Országgyűlés 2011. június 27-én fogadta el a 2004. évi I. törvény a sportról, és az 1996. évi LXXXI. törvény a Társasági adóról és az osztalékadóról szóló törvények módosítását, amely lehetővé tette a sportszervezetek támogatását a befizetendő társasági adóból. A támogatási rendszer lényege, hogy a cégek a társasági adójuk egy meghatározott részét felajánlhatják a látvány-csapatsportágakban működő szervezetek részére. A felajánlás feltételei között szerepel, hogy a támogatott szervezetnek rendelkeznie kell elfogadott pályázattal, támogatási igazolással, és sem a támogatottnak, sem a támogatónak nem lehet adó tartozása.

* E-mail cím: gosi.zsuzsanna@ppk.elte.hu

2. Anyag és módszertan

A tanulmányban a TAO támogatásban részesülő szövetségek gazdálkodási helyzete kerül bemutatásra. Módszerként a dokumentumelemzést választottuk, mely során az érintett hat sportág országos szövetségeinek 2010 és 2017 közötti számviteli beszámolóit tekintettük át, összesen negyvennyolcat. Az elemzés során leírói statisztikai módszereket, valamint a vezetői számvitelben használt mutatószámokat használtunk, közte a vertikális mérlegelemzést.

3. A szövetségek általános jellemzői

Társasági adó támogatásban részesülhetnek a különböző formában működő sportszervezetek, azaz a sportegyesületek, az alapítványok, és a sportvállalkozások. Ezek a szervezetek a pályázatukat az adott sportági szakszövetségnek nyújtják be, és onnan kapnak jóváhagyó határozatot. Az érintett sportágak országos sportszövetségei a sportágfejlesztési programjukat az illetékes minisztériumhoz nyújtják be. A vizsgált időszakban ez az Emberi Erőforrásfejlesztési Minisztérium Sportért felelős szakállamtitkárságára. A program elfogadása után a szervezetek saját maguk keresnek cégeket, amelyek támogatási igazolás alapján biztosítják a forrást részükre. A rendszer talán egyik legnagyobb problémája, hogy jóváhagyott sportágfejlesztés még nem feltétlenül jelent támogatást. Ha sportszervezetnek nem sikerül támogató céget találnia, akkor elesik a támogatástól. Az egyes sportszervezetek között ebben jelentős eltérések mutatkoznak. [1] A rendszer ösztönzi a támogatásra a vállalati szférát, mert a cégek az átadott sporttámogatás után adókedvezményt vehetnek igénybe, így valójában megtakarítást is realizálnak. [8] A támogatási hajlandóság a nagy vállalati körben elterjedtebb, mint kisvállalatok esetében. [5] Érdekes, hogy a sportvállalkozásként működő szervezetek is felajánlhatják, és fel is ajánlják a társasági adójuk egy részét. [7]

Az 1. táblázatban a TAO támogatásban érintett szövetségek éves összes bevétele látható. Kiindulási évnek a 2010-es évet vettük alapul, ez a speciális finanszírozási forma előtti utolsó év. A táblázat adatai egyértelmű növekedést mutatnak. A vizsgált hét év alatt a szövetségek bevételei nagyságrendileg tízszeresére emelkedtek.

1. Táblázat. A TAO támogatásban érintett szövetség összes bevétele, ezer Ft-ban (forrás: birosag.hu), saját szerkesztés

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Magyar Röplabda Szövetség (MRSZ)	98 006	100 603	97 370	259 955	394 730	563 828	614 819	913 993
Magyar Vízilabda Szövetség (MVSZ)	559 940	597 213	736 494	1 193 547	1 866 138	993 399	2 171 012	2 277 467
Magyar Jégkorong Szövetség (MJSZ)	330 458	549 575	859 002	1 138 029	1 232 670	1 109 414	1 687 103	2 171 159
Magyar Kosárlabdázók Országos Szövetsége (MKOSZ)	197 081	316 653	1 423 804	2 192 004	1 835 680	2 962 311	3 630 374	4 208 181
Magyar Kézilabda Szövetség (MKSZ)	655 787	699 048	992 651	2 458 291	3 589 079	4 363 382	10 903 486	8 191 975
Magyar Labdarúgó Szövetség (MLSZ)	4 604 362	9 478 538	14 113 957	19 881 663	20 686 227	25 313 769	36 337 358	44 922 341

A vizsgált szövetségek gazdálkodásában, és az azt jellemző mutatószámokban több hasonlóság is megfigyelhető. Általánosan egy szövetségnek az alaptevékenységéből és vállalkozási tevékenységéből származhat bevétele. A vizsgált szövetségek esetében 2017-ben - hasonlóan a megelőző évekhez - vagy egyáltalán nincs vállalkozási tevékenységéből bevételük: ilyen az MLSZ, MKOSZ vagy nagyon alacsony MKSZ: 10,7%, MJSZ: 15% MVSZ: 26,6% MRSZ: 2,49%. A közhasznú tevékenységéből és a vállalkozási tevékenységéből származó bevételeknek nincs törvény által meghatározott köre. Közhasznúnak azok a bevételek tekinthetőek, amelyet az adott civil szervezet az alapszabályában meghatároz. Így előfordulhat, hogy egyik civil szervezet esetében a marketing tevékenységéből származó bevétel közhasznú, míg egy másik szervezetnél ez már vállalkozási tevékenységnek számít.

A mérlegelemzési mutatószámok alapján a passzív időbeli elhatárolások aránya a forrásokon belül rendkívül magas. Ennek indoka, hogy a TAO támogatási időszak július 1-től következő év

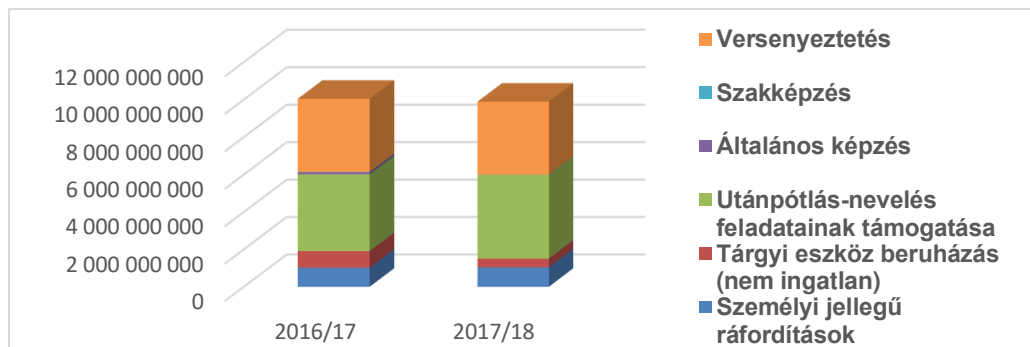
június 30-ig tart, a számviteli beszámolási időszak pedig naptári évre vonatkozik, azaz január 1-től december 31-ig tart, így a kapott források egy részére az időbeli elhatárolás elve miatt kell az elhatárolást elvégezni. Az arányok a következőképpen alakultak: MLSZ: 64,1% MKSZ: 16%, MKOSZ: 18% MJSZ: 15,3%, MVSZ: 18,6%, MRSZ: 23,6%.

Szintén jellemző a magas pénzeszköz állomány mindegyik szövetségnél. A beszámolóban megjelenő pénzösszeg azonban nem a szövetség saját eszközei közé tartozik, csak megőrzi elkülönített bankszámlán, mert ezek az utófinanszírozással megvalósuló projektek forrásai. A szövetségek számviteli beszámolójában így egyszerre jelenik meg, mint pénzeszköz és mint kötelezettség. A 2017-es évben a pénzeszközök aránya a következőképpen alakult: MLSZ: 78% MKSZ: 91%, MKOSZ: 72%, MJSZ: 91%, MVSZ: 94% MRSZ: 32%.

4. A szövetségek egyedi jellemzői, 2017

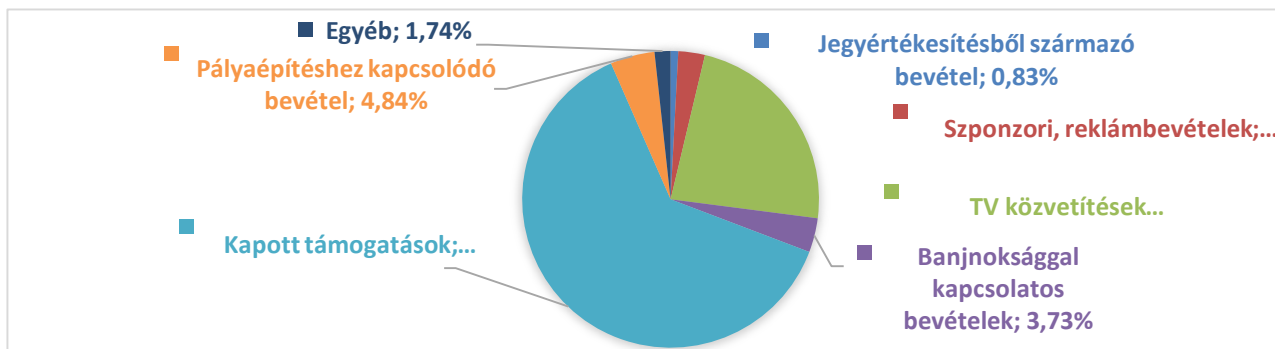
4.1. Magyar Labdarugó Szövetség

A legnagyobb bevétellel - ahogy az 1. táblázatban is látszik - a Magyar Labdarugó Szövetség rendelkezik. A 2017-es naptári év, amelyre a számviteli beszámoló készült, két támogatási időszakot ölel át, a 2016/17 valamint a 2017/18-as szezont. A Szövetség ebben a két időszakban a lehetséges jogcímek közül többre is pályázott. Az alapprogram esetében a 2016/17-es szezonban valamivel több mint 10 milliárd forint került jóváhagyásra, míg a 2017/18-as szezon esetében 9,9 milliárd forint. A jogcímek közötti megoszlást ezen a programon belül az 1. ábra szemlélteti. Mindkét szezonban az utánpótlás-nevelés feladatai képezték a legnagyobb részt, ezt követte a versenyeztetés jogcím, majd a személyi jellegű ráfordítások.

1. ábra. Sportágfejlesztési alapprogram MLSZ, támogatási jogcímek, Forrás: Sportágfejlesztési Program Jóváhagyott (saját szerkesztés)

A 2017-es évi összes bevétel megoszlását mutatja a 2. ábra. A legnagyobb bevétel az MLSZ esetében a különféle támogatásokból származik, ezen belül is meghatározó a TAO támogatás. A következő a televíziós közvetítésekből származó bevétel, amelyet a szövetség tovább utal a bajnokságban játszó csapatok részére.

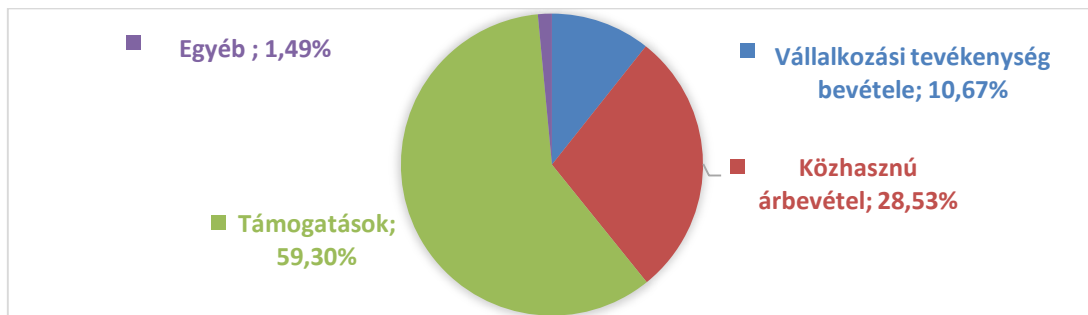

2. ábra. MLSZ bevételeinek megoszlása, 2017 Forrás: birosag.hu (saját szerkesztés)

Az adott gazdasági évben a bevételek meghaladták az összes ráfordítás értékét, így a szövetség 445 millió forint tárgyévi eredményt ért el. A ráfordítások közül a legnagyobb arányt az anyagjellegű ráfordítások teszik ki, ezt követi a személyi jellegű ráfordítások összege. A szövetség átlagos statisztikai létszáma 285 fő, ezen felül 56 megbízott segítette a szövetség munkáját. A személyi jellegű ráfordítások értéke azonban nemcsak az említett alkalmazottak bérét (díját) és járulékait tartalmazza, hanem a szövetség által foglalkoztatott játékvezetők és Bocsik programban résztvevő szakemberek bruttó járandóságát is. A befektetett eszközök esetében az immateriális javak aránya 36%, míg a tárgyi eszközök aránya 49%. Az immateriális javak között a legnagyobb részarányt a pályák hasznosítási joga jelenti. A forgóeszközökön belül jelentős a pénzeszköz arány.

4.2. Magyar Kézilabda Szövetség

A kézilabda esetében a több mint nyolcmilliárdos bevételen belül is a támogatások jelentik a legnagyobb arányt, ami 2017-ben közelíti a kétharmadot. (3.ábra) A szövetség vállalkozási tevékenységhez sorolja mind a belépőjegy értékesítést, mind a reklám és hirdetési bevételeket.

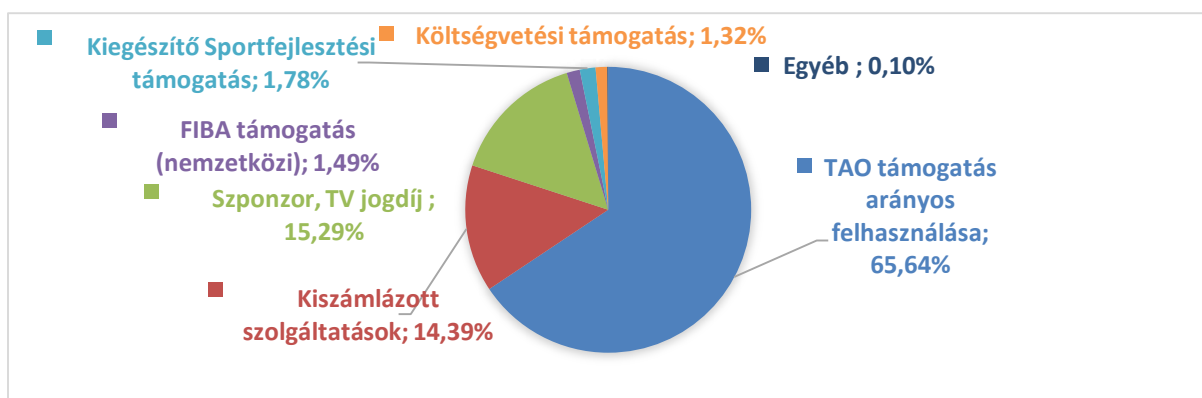

3. ábra. MKSZ bevételeinek megoszlása, 2017 Forrás: birosag.hu (saját szerkesztés)

A ráfordítások esetében az anyagjellegű és a személyi jellegű ráfordítások teszik ki itt is a legnagyobb arányt. A szövetség összességében 1256 főt foglalkoztatott a 2017-es év során, azonban ezekből munkaviszonyban mindösszesen ötvenötöt. A két legjelentősebb foglalkoztatotti csoport a megbízási szerződéssel rendelkező játékvezetők, versenybírók (900 fő), valamint a testnevelő tanárok 154 fős tömege.

4.3. Magyar Kosárlabdázók Országos Szövetség

A kosárlabda esetében a 197 milliós éves összes bevétel 2010-ről 2017-re 4,2 milliárd forintra emelkedett. A bevételek 70%-a különféle támogatásokból származik. A 4. ábrán látható, hogy ezen belül is a legnagyobb részt a TAO támogatás arányos felhasználása teszi ki.

4. ábra. MKOSZ bevételeinek megoszlása, 2017 Forrás: birosag.hu (saját szerkesztés)

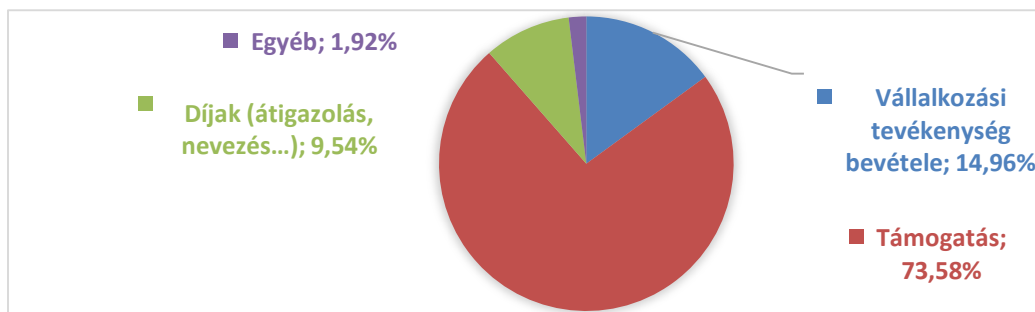
A személyi jellegű ráfordítások esetében megjelennek a tipikus és atipikus foglalkoztatottak is. A főállású szellemi foglalkoztatottak száma mindösszesen 22 fő, akik jellemzően az MKOSZ irodáiban látják el a tevékenységüket. A személyi jellegű ráfordítások esetében a megbízási szerződéssel

foglalkoztatott szakemberek itt is többségben vannak, ez összesen 1074 főt jelent, ráfordításokon belül az ő bértömegük eléri a 83%-ot.

A MKOSZ mérleg főösszege 54%-kal növekedett az előző évhez képest. Ezt a pénzeszköz állomány növekedése okozta. A likviditás mutató értéke 1,08. A szövetség esetében mind a pénzeszköz, mind a rövid lejáratú kötelezettség magas értéket mutat. A rövid lejáratú kötelezettségeken belül a TAO-támogatás letéti számlája meghaladja a 90%-ot. Ez a különböző sportszervezeteknek nyújtott utófinanszírozással megvalósuló TAO támogatás, amit a szövetség tart nyilván. Ez torzítja mind a kötelezettségek, mind a pénzeszközök értékét.

4.4. Magyar Jégkorong Szövetség

A jégkorong szövetség esetében a 2010-es 330 milliós bevétel növekedett 2,2 milliárdra. A legnagyobb arányt itt is a támogatás jelenti, bár a szövetség több különböző célra is kapott központi forrást, többek között a Sport XXI. programra, a Héraklész programra és egyéb utánpótlás nevelési feladatok ellátására. A támogatásokon belül legnagyobb arányt a TAO-n keresztül történő finanszírozás jelentette. Ez a típus az összes támogatás 82%-át teszi ki, míg a TAO-hoz kapcsolódó kiegészítő támogatás ezen felül még 8%-ot lefedett.

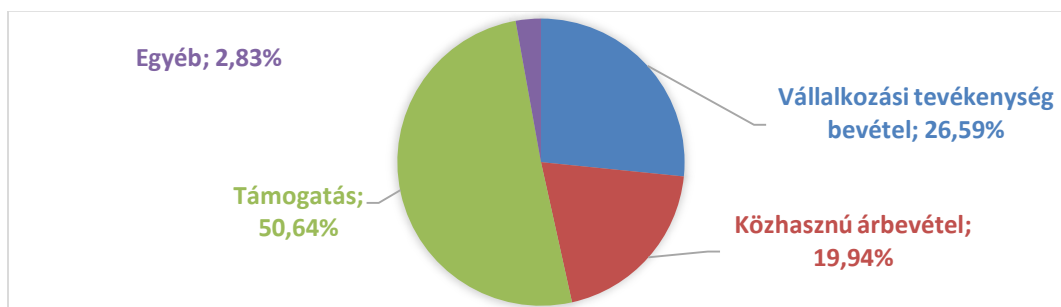

5. ábra. MJSZ bevételeinek megoszlása, 2017 Forrás: birosag.hu (saját szerkesztés)

A befektetett eszközök a szövetség vagyonának mindössze 4%-át teszik ki. Ennek indoka itt is az átfolyó támogatások miatti rendkívül magas pénzeszköz arány. A likviditási mutató értéke 1,2. A rövid lejáratú kötelezettségek magas értéke a 4,7 milliárd Ft összegű utófinanszírozásra kapott támogatás miatt jelentkezik a szövetségnél.

4.5. Magyar Vízilabda Szövetség

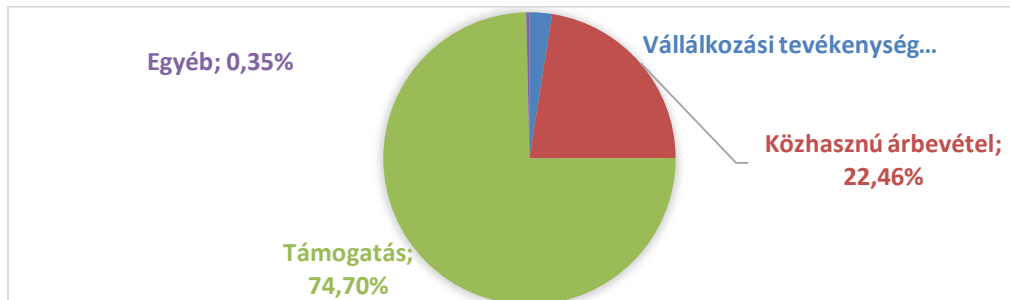
A vízilabda esetében a 2010-es 560 millió forintos árbevétel növekedett 2,3 milliárdra. A többi szövetséghez képest ez kisebb növekedést jelent. Azonban nem szabad elmenni amellett a tény mellett, hogy a férfi vízilabda válogatott a 2010-t megelőző három egymás utáni olimpián bajnoki címet szerzett. Így már a vizsgált időszak előtt is magas volt a központi költségvetési támogatás és a vállalati szféra is szívesen finanszírozta a szövetséget. A támogatások aránya itt is meghaladta az 50%-ot. (6. ábra) A működés egy napjára 2,86 millió forintnyi árbevétel jutott.

6. ábra. MVSZ bevételeinek megoszlása, 2017 Forrás: birosag.hu (saját szerkesztés)

4.6. Magyar Röplabda Szövetség

A röplabda csak 2017 július 1-től tartozik bele a TAO által támogatható sportágak körébe. A sportág azonban már 2013-tól részesült kiemelt sportágfejlesztési támogatásban, amely javította a helyzetét. A szövetség összes bevétele a 2010-es 98 millió forintról 2017-re 914 millióra növekedett. A 2016-os évhez képest is 50 %-os figyelhető meg. A sportág egészet tekintve a növekedés ennél jelentősebb, mert a TAO támogatás esetén a sportegyesületek közvetlenül is kapnak támogatást nemcsak a szövetségen keresztül. A számviteli beszámoló szerint az összes támogatáson belül a TAO támogatás tárgyévben felhasznált értéke 15%.

7. ábra. MRSZ bevételeinek megoszlása, 2017 Forrás: birosag.hu (saját szerkesztés)

5. Következtetések

Az elmúlt éveket áttekintve azt láthatjuk, hogy a sportszektor vizsgált részében, azaz a TAO támogatással élni tudó szervezetek esetében nagymértékű forrásbővülés történt. A számviteli beszámoló elemzése alapján látható, hogy a bevételeket saját döntés alapján mindegyik máshogy csoportosította a lehetséges kereten belül. A támogatás bevezetésének elsődleges célja az utánpótlásnevelés segítése volt. Hosszú távú célként fogalmazódott meg, hogy a rendszer várhatóan növeli a szabadidősport társadalmi bázisát. [2] A sportági létszámadatok alapján megállapítható, hogy az igazolt sportolói létszám a vizsgált időszakban emelkedett. [6] Ennek azért is van jelentősége, mert a sportban szocializálódott réteg sajátos kompetenciákkal rendelkezik, ami a későbbiekben a társadalom szempontjából is hasznos. [4] A támogatott hazai rendezésű sportesemények száma is száz fölé emelkedett 2017-ben. [9] Azaz számos adat már pozitív változásokat mutat, a hosszú távú hatások azonban csak évek múlva lesznek elemezhetőek.

Irodalomjegyzék

- [1] Balogh R. (2017): Áldás vagy átok: A TAO hatása a magyar labdarúgásra; Magyar Sporttudományi Szemle XVIII. évf / 72. szám 25-28
- [2] Bardóczy G. (2014): A látvány-csapatsport támogatások helyzete, perspektívái; In: A felsőoktatás szerepe a sportban, az élsportban és az olimpiai mozgalomban, különös tekintettel a társasági adóból (TAO) támogatott sportágak helyzetére és a támogatások hasznosítására című konferencia tanulmány kötete Debrecen, (50-72)
- [3] Faragó B. (2017): A sportstratégia ágazat erősödése Magyarországon a 2011-2016-os időszakban; Tér Gazdaság Ember V. évfolyam, 3.szám 93-108
- [4] Faragó, B., Béki, P. Konczos-Szombathelyi, M. (2018): Athlete and Successful Career in the Competence Matrix in: Karlovitz J. T (ed): Some Recent Research from Economics and Business Studies 73-80
- [5] Farkas P., Fanici M.(2013): A TAO kedvezményezett csapatsportok támogatóinak felmérése, Magyar Sporttudományi szemle XIV (1,53) 30-34
- [6] Fazekas A, E. (2017), A látványcsapatsport támogatási rendszer szerepe a Magyar sportfinanszírozásban, Tudományos konferencia a TAO-ról 2017.09.28
- [7] Gósi, Zs.; Nagy J. (2018): Sportvállalkozások gazdálkodási jellemzői, 2016, szerk. Hamar, P; Köpf, K. Mozgás-Biológia-Sport-Tudomány, Budapest, Magyar Edzők Társasága 100-110
- [8] Herczeg, A; Szabóné Szőke R. (2016): Adózási specialitások Magyarországon a sportszervezetek versenyképessége tükrében, Taylor Gazdálkoás- és szervezéstudományi folyóirat VIII.évf/4.szám 45-53
- [9] Stocker, M.& Szabó, T.(2017): A hazai sportirányítás szerepe és tevékenysége a kiemelt hazai sportesemények esetében. in. szerk: Szmodits, M.; Szóts, G.: A sportirányítás gazdasági kérdései 2017, Budapest, Magyar Sporttudományi Társaság 91-108

KONCENTRÁCIÓ ÉS TÉRBELI TERJEDÉS AZ 1990 UTÁNI HAZAI TURIZMUSBAN A KERESKEDELMI SZÁLLÁSHELYEK KAPACITÁSA ÉS FORGALMA ALAPJÁN

CONCENTRATION AND DIFFUSION IN HUNGARIAN TOURISM AFTER 1990 ON THE BASIS OF CAPACITY AND TURNOVER OF COMMERCIAL ACCOMMODATIONS

Csordás László ^{1*}

¹ Közgazdaságtan és Jog Tanszék, Gazdaságtudományi Kar, Neumann János Egyetem, Magyarország

Kulcsszavak:

turizmus
kereskedelmi szálláshely
térbeli terjedés
Magyarország

Keywords:

tourism
commercial accommodation
spatial diffusion
Hungary

Cikktörténet:

Beérkezett 2018. október 19.
Átdolgozva 2018. október 29.
Elfogadva 2019. október 24.

Összefoglalás

Hogyan változott Magyarországon a kereskedelmi szálláshelyek kapacitása és forgalma 1990 után? Csökkentek-e az országon belüli regionális különbségek? Észlelhető-e a turizmus térbeli terjedése, diffúziója? Hány új település kereskedelmi szálláshelyein jelentek meg a turisták 1990 óta?

Eredmények: A férőhelyek (különösen a panziók és a szállodák) számának növekedése is hozzájárult, hogy 2010-re kétszer annyi település kapcsolódott be a turizmusba mint 1990-ben, ennek ellenére a vendégforgalmi adatok szerint a regionális különbségek növekedtek, Közép-Magyarország (Budapest) és Nyugat-Dunántúl aránya emelkedett, a Balaton környéke visszaesett. A külföldiek és vendégéjszakáik száma csökkent, miközben a belföldieké dinamikusan nőtt és 2010-re meghaladta azt. Azon települések száma, amelyek kereskedelmi szállásférőhelyeit igénybe vették - 398-ról 793-ra (a hazai településállomány több mint egynegyedére) emelkedett.

Abstract

How have the capacity and turnover of commercial accommodations in Hungary changed since 1990? Did regional differences reduce within the country? Can the spatial diffusion of tourism be perceived? How many commercial accommodations of new settlements have hosted tourists since 1990? Results: The increase of capacity (especially of pensions and hotels) contributed to the fact that by 2010 twice as many settlements were related to tourism as in 1990, however, according to tourist data, regional differences increased. The proportion of Central Hungary (Budapest) and Western Transdanubia increased, the area of the Balaton declined. The

* Kapcsolattartó szerző. Tel.: +36-76-516-311
E-mail cím: csordas.laszlo@gtk.uni-neumann.hu

number of foreigners and theirs guest nights declined, while of domestic residents grew dynamically and exceeded it by 2010. The number of settlements where commercial accommodation was used – increased from 398 to 793 (more than one quarter of the Hungarian settlements).

1. Bevezetés, problémafelvetés, célkitűzés

A szálláshely-szolgáltatás, vendéglátás, azaz az I nemzetgazdasági ág – amit turizmusiparként is definiálhatunk – a gazdaság egyik legdinamikusabban fejlődő szektora. E tömegjelenség az ország egyes vidékeit különböző helyzetben találta a rendszerváltoztatás idején. Az egyes települések, kistérségek, megyék és régiók az elmúlt két évtizedben a turizmus fejlesztésében fantáziát láttak, s szerettek volna a fennálló – számukra korábban sokszor előnytelen – helyzeten változtatni. A turizmusban – a gazdaság más területeihez hasonlóan – szintén felfedezhetők centrumok és perifériák, amelyek részben a turisztikai vonzerők eltérő előfordulásával magyarázhatók.

Azokon a településeken, amelyeken a történelem folyamán nagy volt az „idegenek forgalma”, tehát amelyeket idegenek (utazók, turisták) kerestek fel sokszor nagyon látványosan fejlődtek, mivel nagyobb bevételekhez juthattak a máshol megtermelt jövedelmek ottani elköltésével. E bevételek, hasznok tartós fennmaradásához, sőt növekedéséhez sok fejlesztésre, beruházásra volt és van szükség, így több, korábban az idegenforgalomba be nem kapcsolódott, abban aktív szereppel nem bíró település az egyik legfontosabb – sőt sokszor az egyetlen – kitörési pontot látta/látja e szektor fejlesztésében, melynek következtében egyre több település akar(t) bekapcsolódni a turizmusba. Az idő előre haladtával egyre több települést tártak fel (pl. a hazai termál- és gyógyvizek felfedezése, a rájuk épülő fejlesztések), de emellett a fokozatosan felértékelődő természeti környezet, a táj szépsége, nyugodtsága is új lehetőségeket nyújtott a vidéki vagy aktív turizmusban esélyt látók számára.

E folyamat egybeesett azzal is, hogy a korábban kialakult üdülőkörzetek, s különösen azok turisztikai központjai túlszűfoltakká válva már nem nyújtották ugyanazt a pihenésre vágyó emberek számára, amit akár 2-3 évtizeddel korábban, míg más területek, ahol meg sem jelentek még a turizmus csírái, be akartak kapcsolódni a XX. század végének tömegjelenségébe. Így az igények változása, valamint a területfejlesztés kívánatos iránya is egybeesett, amely a turizmus tervszerű fejlesztését ösztönözve közép-, de különösen hosszú távon hozzájárulhat a turizmuson belüli területi egyenlőtlenségek oldásához, a Budapest- és Balaton-centrikusság csökkentéséhez, a turisztikailag érintetlen, vagy turisták által még kevésbé látogatott területeknek, mint pl. az Alföld, vagy Észak-Magyarország vidéki városainak és környéküknek a megerősítéséhez, új, vidéki helyszíneknek a turizmusba való bekapcsolásához. A negyedszázada, 1992-ben indított I. Alföld Program turisztikai alprogramjának ez volt az egyik legfontosabb célkitűzése ([1]).

Azóta 25 év telt el, a települések jelentős csoportja a turizmust tekintette, sőt napjainkban is azt tekinti olyan lehetőségnek, amely hozzájárulhat a helyi erőforrások felhasználásával a gazdasági fellendüléshez, a foglalkoztatáshoz stb.. Ennek viszont az az egyik legfontosabb előfeltétele, hogy a települések rendelkezzenek megfelelő elsődleges turisztikai szuprastruktúrával, különösen szállásférőhelyekkel – esetleg ha ilyenekkel nem rendelkeztek, akkor alakítsanak ki ilyeneket –, s azokat keressék is fel a vendégek, hiszen a helyben maradó bevételek egyik forrását ezek képezik. Éppen ezért a kutatás során nemcsak azt vizsgáltam, hogy mely települések rendelkeztek szállásférőhelyekkel – bár ez igen fontos „szükséges” előfeltétel –, hanem részletesebb, települési térképes vizsgálataimhoz csak azokat választottam ki közülük, amelyek eleget tettek annak az „elégéses” feltételnek (is), hogy szálláshelyein vendégek is megfordultak.

A vizsgálat során – a terjedelmi korlátokra is tekintettel – arra kerestem választ, hogy
- hogyan változott Magyarországon a kereskedelmi szálláshelyek kapacitása és forgalma 1990-2010 között, csökkentek-e az országon belüli regionális különbségek, hozzájárultak-e a turisták egyenletesebb területi eloszlásához, vagy a korábbi folyamatok továbbra is érvényesek-e, esetleg felerősödtek-e,

- milyen mértékben „terjedtek el” az elsődleges turisztikai szuprastruktúra elemeit képező kereskedelmi szálláshelyek, illetve a turisták az országban a különböző szálláshelytípusokon, s a turizmus térbeli terjedése, diffúziója bekövetkezett-e, ténylegesen több magyarországi településen jelentek-e meg a különböző kereskedelmi szállástípusokban 1990 óta a turisták?

2. Módszertani megjegyzések, az adatok forrása

A kutatás során a hazai és a nemzetközi szakirodalom tanulmányozásán túl a kereskedelmi szálláshelyekkel kapcsolatos adatokat vizsgáltam. Az egyes térhez kötődő jelenségek – mint pl. a turizmus – különböző területeken való megjelenésével, típusaival, terjedésével, annak hatásaival többen is foglalkoztak ([5][8][2][9] [3][6][7][4]).

A turisztikai szektor jelentőségének bemutatásánál a 2017. év hazai és nemzetközi adatainak bemutatásához az interneten elérhető források egy részét használtam fel. A vizsgálat tárgyát képező időszak adatainak forrását a KSH T-Star 1990-2010 közötti, évenként gyűjtött és hozzáférhető idegenforgalommal kapcsolatos települési, s abból összesített régiós és országos adatai jelentették.

Választásom azért esett csak a kereskedelmi szálláshelyek kapacitási és vendégforgalmi mutatóira, mivel a teljes időszakra vonatkozóan ellenőrzött forráshoz leginkább e szállástípusoknál jutunk. A vizsgált időperiódus azért csak az 1990-et követő első 20 évet célozza, mert

- a kezdő évben, 1990-ben is egy válságba került történelmi korszak (a szocializmus) utáni első évben voltunk, 2010-ben pedig a 2008-2009. évi világgazdasági válság utáni kilábalás indult el, így a turizmusban még az egész nemzetgazdaságnál is jelentősebb visszaeséssel lehetett számolni 2009-ben,
- a közel 20 éves fejlődés ellenére több fontos mutatót tekintve még 2010-ben sem érte el a turizmus országos és különösen a külföldiekhez köthető vendég- és vendégéjszaka forgalma a kiindulási évnek tekintett 1990. évi értékeket. Abban az évben ugyanis sokan kíváncsiak voltak Magyarországra – több tényező hatására, mint pl. az 1989. évi őszi határnyitás az NDK-állampolgárai részére, a rendszerváltoztatás, az 1990. évi szabad választások – és az euforisztikus hangulatnak köszönhetően rekordévet zárt a magyar turizmus, amit hamar követett a kijózanodás, azaz a gazdaság más területeihez hasonlóan az 1990-es évek elején bekövetkezett drasztikus visszaesés,
- ez a folyamat már letisztult, így kellő távolságból lehet követni,
- az adatokat tekintve viszonylag stabilnak tekinthető – annak ellenére, hogy magának a kereskedelmi szálláshely kategóriának a fogalomkörébe 2010-ben már nem tartozott bele a fizetővendéglátás területe.

A 54/2003. (VIII.29.) GKM rendelet szerint (<https://docplayer.hu> [10]) „a kereskedelmi szálláshely az erre a célra épített vagy átalakított és használt létesítmény, ha a hasznosított szobák száma az ötöt, az ágyak száma a tízet, kempingek esetében a hasznosított területegységek száma az ötöt meghaladja”, „továbbá üzletszerűen, egész éven át vagy idényjelleggel, folyamatos napi üzemeltetéssel, megszakítás nélkül szállásszolgáltatást nyújt”. Ezek közé tartoznak a különféle szállodák, a panziók, a kempingek és üdülőházak, valamint a turistaszállások és az ifjúsági szállások, utóbbi kettőt napjainkban már közösségi szálláshelyként tartják nyilván. A kereskedelmi szálláshelyek csak egy részét fedik le a turizmus szálláshely-forgalmának, mivel a legalább negyedmilliót elérő magánüdülők és a magánszálláshelyek (2010 után az egyéb kereskedelmi szálláshelyek) nem képezik ennek részét.

A részletesebb térképes települési vizsgálat során csak azokat az „aktív” településeket választottam ki, amelyek különböző kereskedelmi szálláshely típusain legalább egy vendég éjszakázott. Ezt pontosabb információknak tekintettem, mint azt, hogy egy adott helyen a megfelelő szállástípus előfordul-e, vagy sem, hiszen attól, hogy a lehetőség megvan, még nem biztos, hogy egyetlen vendég is felkeresi az adott szálláshelyet nyújtó települést. A fenti adatok megmutatják, hogy milyen mértékben sikerült „teríteni” a turistákat, s az egyes szállástípusokban a települések hány százaléka kapcsolódott be a turizmusba.

3. Eredmények

3.1. A turisztikai szektor jelentősége a Földön és Magyarországon

A nemzetközi turistaérkezések száma 2017-ben 7 %-kal növekedett a Földön, az abból származó bevétel 5 %-kal bővülve pedig elérte az 1.340 milliárd amerikai dollárt [14]. A WTO szerint (www2.unwto.org) "amennyiben ehhez hozzászámítjuk azt a 240 milliárd dollárt, ami a nem rezidensek nemzetközi személyszállításából adódik, akkor ez a teljes idegenforgalom exportját 1,6 billió dollárra, napi 4 milliárd dollárra emelte, ami a világ exportjának 7% -át teszi ki" [15].

Ehhez szerény mértékben, ám dinamikáját tekintve a világtátlagnál és az európai átlagnál jelentősebben bővülő ütemben hozzájárul – különösen 2009 óta – hazánk is. A magyarországi kereskedelmi szálláshelyeket 2017-ben felkereső 11,88 millió vendégből 5,65 millió külföldi volt (+6,6 %-os növekedés), míg a 29,8 millió vendégéjszakából 14,9 millió köthető hozzájuk (+8,3 %-os emelkedés) [13] (1. táblázat).

1. Táblázat: Az összes kereskedelmi szálláshelyek kapacitásának és főbb vendégforgalmi mutatóinak alakulása, 1990, 2010, 2017

Forrás: Saját szerkesztés a KSH tárgyévi adatai és saját számítások alapján

	1990	2010	2017	változás 1990-2010 (%)	változás 1990-2017 (%)	változás 2010-2017 (%)
összes kereskedelmi szállásférőhely (ágy, férőhely)	305970	311490	351685	101,8	114,9	112,9
vendég (fő)	5654245	7473339	11883929	132,2	210,2	159,0
vendégéjszaka (éjszaka)	22386526	19554438	29768770	87,3	133,0	152,2
külföldi vendég (fő)	3693105	3462021	5650077	93,7	153,0	163,2
külföldi vendégéjszaka (éjszaka)	13618495	9613728	14941781	70,6	109,7	155,4
belföldi vendég (fő)	1961140	4011318	6233852	204,5	317,9	155,4
belföldi vendégéjszaka (éjszaka)	8768031	9940710	14826989	113,4	169,1	149,2

Az egyéb üzleti jellegű szálláshelyeken (amelyeket 2009-ig magánszálláshelyeknek neveztek és a fizetővendéglátás, valamint a falusi szállásadás kategóriákat tartalmazza) 2,45 millió vendég fordult meg, akik összesen 8,25 millió vendégéjszakát töltek el ott, ami a megelőző, 2016. évihez képest 28, illetve 29 %-os bővülésnek felel meg [12]. A Magyar Turisztikai Ügynökség (MTÜ) által készített jelentés – a KSH végleges adataira hivatkozva – úgy fogalmaz, hogy mindent összeadva 2017-ben "A kereskedelmi szálláshelyeken összesen 466,8 milliárd forint bruttó bevétel keletkezett, ami az előző évhez viszonyítva folyó áron 15,8%-os növekedésnek felel meg." <https://mtu.gov.hu> [13]

Az MTÜ honlapja szerint (<https://mtu.gov.hu/cikkek/>) "... A turizmus jelentős mértékben járul hozzá Magyarországon a gazdaság élénkítéséhez és a munkahelyteremtéshez. A KSH szatellit számla adatai szerint a turizmus gazdasághoz való közvetlen hozzájárulása a GDP 6,4%-a, a

közvetett hatásokat is magába foglaló hozzájárulás pedig a GDP 10,3%-a volt. A turisztikai ágazatokban betöltött állások száma 412 ezer fő, a munkahelyek 10,0%-át a turizmus generálta közvetlenül, a közvetlen és közvetett hatásokat összesítve pedig a nemzetgazdasági foglalkoztatottság 13,0%-át adja a turizmus. A Magyar Nemzeti Bank adatai szerint 2017-ben a nemzetközi utazásokból 5,5 milliárd euró devizabevétel származott, 7,0%-kal több mint 2016-ban. Mivel a magyarok által külföldön elköltött összeg ennél kevesebb, a turizmus 3,3 milliárd euróval javította a fizetési mérleg egyensúlyát a 2017-es évben.” [11]

Az országos adatok azt mutatják, hogy a 2010. évi értékekhez viszonyítva a kereskedelmi szállásférőhelyek (ágyak) száma 12,9 százalékkal, a vendégforgalom pedig legalább másfélszeresére emelkedett. A vendégeké 59 %-kal – ezen belül a külföldi vendégeké 63,2, a belföldieké 55,4 százalékkal –, a vendégéjszakáké 52,2 százalékkal – ezen belül a külföldiek által eltöltötteké 55,4, a belföldieké pedig 49,2 %-kal – nőtt. Mindezek a számok alátámasztják a turizmus jelentőségét és az általam vizsgált 1990-2010 közötti időszakot követő sokkal dinamikusabb bővülését Magyarországon, és egyben azt is jelzik, hogy napjainkra a vizsgált forgalmi adatok mindegyike meghaladja az 1990. évi értékeket (1. táblázat).

3.2. A szálláshelyek kapacitási és forgalmi adatainak országos változása (1990-2010)

A KSH adatai alapján kimutatható, hogy 2010-ben Magyarországon a 311 ezer kereskedelmi szállásférőhelyen 7,473 millió vendég szállt meg, közülük 3,462 millió volt külföldi. A vendégéjszakákon belül a külföldiek aránya már éppen elmarad az 50 %-os értéktől, hiszen a 19,554 millió éjszakából 9 millió 613 ezer nem a hazaiakhoz köthető.

Amennyiben a kereskedelmi szálláshelyek aktuális definícióját vesszük figyelembe – azaz a fizetővendéglátást a mindenkor besorolásának helyén számítjuk be – akkor 1990-hez képest a férőhelyek száma 2 %-kal, a vendégek száma pedig 32 %-kal emelkedett. A fent mért többi mutató esetében viszont visszaesés tapasztalható: a külföldi vendégek száma 6,3 %-kal, a vendégéjszakáké 12,7 %-kal, míg a külföldiek által eltöltött éjszakák száma 29,4 %-kal csökkent (1. táblázat). Jelentősen csökkent a vendégek, különösen a külföldiek átlagos tartózkodási ideje, valamint az egy férőhelyre jutó éjszakák száma, viszont 1990 óta a belföldi vendégek és vendégéjszakák száma meghaladja a külföldiekét. A kereskedelmi szálláshelyeken 3,96-ról 2,62-ra csökkent az egy vendégre jutó vendégéjszakák száma, valamint 3,69-ről 2,78-ra a külföldiek által eltöltötteké, azaz a vendégszám jelentős bővülésétől messze elmaradt a vendégéjszakák számának emelkedése úgy, hogy ezen belül a külföldiek esetében ez a kissé visszaeső vendégszám az eltöltött éjszakák számának közel 30 %-os csökkenését is eredményezte.

Mindezek után levonhatnánk azt a következtetést is, hogy a külföldiek és az általuk itt töltött vendégéjszakák száma jelentősen, sőt drasztikusan esett vissza az 1990-2010 között, s a sokat hangoztatott fejlődés a vendégéjszakák számban – ha csak a szélső éveket vizsgáljuk, akkor – nehezen mutatható ki. Dinamikus fejlődés elsősorban az ezredforduló után kibontakozó jelentősebb fejlesztések hatására következett be, de az 1990-et követő 90-es évek eleji nagy visszaesést (mind a hazaiak, de különösen a külföldiek esetében) a jelek szerint még a vizsgált 4 mutatóból háromban nem sikerült kiheverni.

A lezajlott folyamat nyertesének a belföldi turizmus tekinthető, hiszen 1990 óta az összes vendégszám növekedésénél (+1,82 millió) nagyobb mértékben (+2,05 millió) emelkedett a belföldiek száma, azaz az teljesen a belföldiekhez köthető, és miközben a belföldiek vendégéjszakái 1,17 millióval múlták felül a húsz évvel korábbit, addig a külföldiek által eltöltöttek száma 4 millióval csökkent. Ez azt is jelenti, hogy a vizsgált időszak végén a hazai kereskedelmi szálláshelyeket már 20 %-kal több belföldi látogatta, s az általuk eltöltött vendégéjszakák száma – ha csak 0,3 %-kal is, de meghaladta a külföldiekét (1. táblázat). A leírtakat kissé árnyalja, hogy a hazai vendégek átlagos tartózkodási ideje – amely a korábbi 4,47 éjszakás értékével felülmúlta a külföldiekét is – 2010-re 2,48 éjszakára csökkent.

A turizmus, s azon belül a belföldi turizmus fellendítéséért, majd fejlesztéséért indított, kormányzatilag is támogatott elképzeléseket – az 1998 óta és a vizsgált időszak végén is működő üdülési csekkrendszer, a Széchenyi-terv turizmusfejlesztési programjait, majd a Széchenyi Turizmusfejlesztési programot – az azok következtében megvalósult beruházásoknak köszönhetően

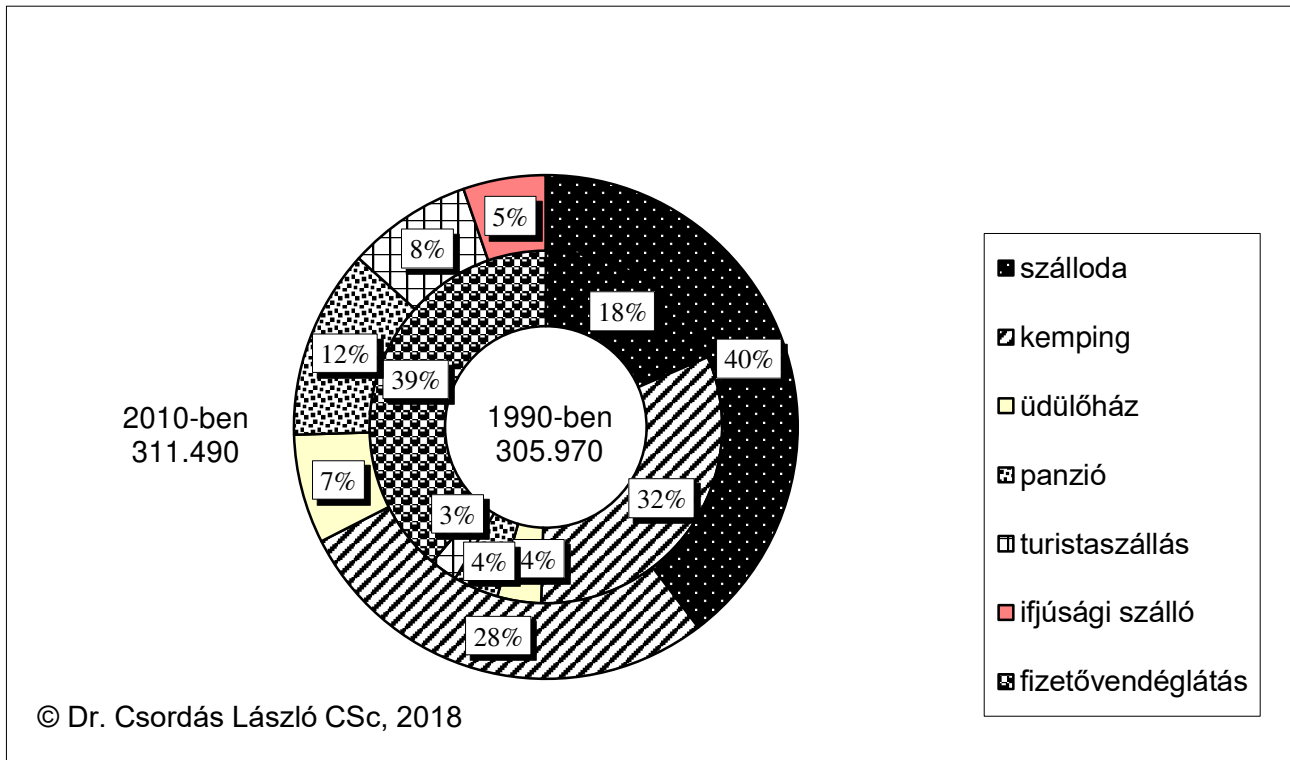
többszörre sikeresnek ítélnék. A fentieket szervesen egészítették ki az EU-s társfinanszírozással az előcsatlakozási alapok, majd az NFT-k keretében végrehajtott projektek. Ezek hatására a belföldi vendégek és vendégéjszakák száma nőtt, arányuk pedig napjainkra meghaladja a külföldiekét. Ez nemzetstratégiai szempontból sem elhanyagolható, hiszen a helyben kapott keresetektől (jövedelmektől) képződő diszkrecionális jövedelmek egyre nagyobb részét Magyarországon költik el a hazai lakosok, itt járulnak hozzá a turisztikai jellegű fogyasztáshoz, itt teremtenek munkahelyeket, s ezzel tovább növelik a bevételeket.

3.3. A szálláskapacitások és a vendégforgalmi adatok régiókénti és szállástípusonkénti változása 1990-2010 között: kiegyenlítődés, vagy koncentrálódás?

A kérdés mindezek után az, hogy a vendég- és vendégéjszaka-forgalom fenti felemás változása után csökkentek-e az országon belüli különbségek? A vizsgálatokat az egyes szállástípusokra országos és a régiós szinten is elvégeztem. Az egyes szálláshely-egységek száma (azaz hogy belőlük hány darab található az országban) jelentősen emelkedett a vizsgált időszakban, amely elvben hozzájárulhat a turisták területi elterjedéséhez is, mivel azokat olyan településeken is létrehozhatták, ahol korábban hiányoztak. Ezzel a mutatóval azonban ajánlatos óvatosan bánni, hiszen egy többszáz ágyas szálloda, vagy a szeptember-június között diákotthonként, a nyári időszakban viszont turistaszállásként is üzemelő középiskolai/egyetemi kollégium, vagy egy, akár 500 férőhelyes kemping ugyanúgy 1 egységet képez, mint egy 10 ágyas panzió.

Az elmúlt két évtizedben közel 2 ezer darabbal, több mint háromszorosára bővült a kereskedelmi szálláshelyekhez jelenleg tartozó szállástípusok (szállodák, panziók, kempingek, üdülőházak, turistaszállók és ifjúsági szállások) egységeinek száma. A részletes adatok azt mutatják, hogy a szállodák száma 327-ről 900-ra, a panzióké 176-ról 1136-ra, a kempingeké 165-ről 238-ra, az üdülőházaké 166-ról 343-ra, a turistaszállásoké 93-ról 218-ra, az ifjúsági szállásoké 1999 óta 40-ről 122-re, a gyógyszállodáké pedig 2001 óta 24-ről 62-re emelkedett. Tekintve, hogy 1990-ben még 27.591 fizetővendéglátó is e körbe tartozott, így a rendszerváltoztatás idején összesen 28,5 ezer kereskedelmi egységben 305 ezer férőhely, azaz egységenként 10,7 ágy állt a turisták rendelkezésére, míg 2010-ben összesen 2.957 helyen mintegy 311 ezer férőhelyen fogadhattak vendégeket, ami egységenként „átlagosan” több mint 105 ágyat/férőhelyet jelent. A fentebb leírt számok azt jelzik, hogy az egyes kereskedelmi szálláshely-típusokban 1,5-6,5-szeresére nőtt az egységek száma, amely hozzájárulhatott a turisták elterjedéséhez, újabb településeken való megjelenéséhez is. Az új egységek kialakítása eltérő mértékben haladt az egyes régiókban, amely összefügg az adott szállástípus korábbi elterjedtségével (meglétével, vagy hiányával), a turisztikai vonzerők támasztotta igényekkel, a beruházói szándékkal stb.. Így az Észak-Alföldön a szállodai és kemping egységek, a dunántúli régiókban (mindháromban, de Nyugat-Dunántúlon különösen) a panziók, a két alföldi régióban, de elsősorban Észak-Alföldön a turistaszállások, és utóbbiban a gyógyszállodák, a Dél-Alföldön és Észak-Magyarországon az ifjúsági szálláshelyek egységeinek a száma az országos átlagot jelentősen meghaladó mértékben emelkedett. Sok helyen a korábbi szállástípusba sorolt férőhelyek, pl. a fizetővendéglátó helyek panziókká való átalakulása is megfigyelhető.

A turisták diffúziójához jelentős mértékben járulhatnak hozzá azok a szálláshelyek, amelyeket igénybe vesznek. Az előző bekezdésben jelzett szálláshely egységek típusaiba tartozó összes kereskedelmi szállásférőhelyek száma 300 ezer körül (277-347 ezer) alakult a vizsgált időszakban (amíg lehetett, addig a fizetővendéglátást is beleszámítva). A 305,9 ezer kereskedelmi szállásférőhely közel kilenczede 1990-ben három szállástípushoz kapcsolódott: 38 %-ot tettek ki a fizetővendéglátás, ennek felét (19 %-ot) a szállodák és 32 %-ot a kempingek férőhelyei (1. ábra).

1. ábra: A kereskedelmi szállásférőhelyek megoszlása 1990-ben és 2010-ben
 Forrás: Saját szerkesztés a KSH tárgyévi adatai és saját számítások alapján

Az üdülőházak, a panziók és a turistaszállások – hasonló részesedés mellett – együttesen csak 11 %-ot értek el. 2010-re jelentősen megváltozott a helyzet, melynek szabályozási okai közé tartozott, hogy a 45/1998. (VI.24.) IKIM rendelet „A kereskedelmi és fizetővendéglátó szálláshelyek osztályba sorolásáról, valamint a falusi szálláshelyek minősítéséről” a fizetővendéglátást a magán szálláshelyek közé sorolta. A turistaszállások mellett 1999-től megjelentek az – 1990-ben még nem létező – ifjúsági szállók adatai is, amivel napjainkban is számolni kell. A fentiek, valamint annak következtében is, hogy a fogyasztási (keresleti) igények és a szokások is megváltoztak, 2010-ben a 311 ezer kereskedelmi szállásférőhely 40 %-a már a hotelekben, további 28 %-a a kempingekben volt. A leglátványosabb fejlődést a panziók, illetve a bennük kialakított ágyak számának növekedése mutatta fel, így arányuk napjainkra a 12 %-ot is eléri. Megfigyelhető tehát, hogy a hotelbeli ágyak részaránya az 1990. évinek a kétszeresére, a panzióbelieké a háromszorosára, a turistaszállások és az ifjúsági szállók együttes férőhelyszáma pedig több mint 4-szeresére emelkedett (1. ábra).

A férőhelyszámot tekintve a dunántúli régiók együttes részesedése két évtized alatt 56,7-ről 50,6 %-ra csökkent: Nyugat-Dunántúlé kissé nőtt, a másik kettőé, különösen Dél-Dunántúlé drasztikusan visszaesett. A Dunától keletre fekvő régiók együttes aránya 25-ről 32 százalékra emelkedett, s mindhárom régió növelte országos belüli részesedését. Érdekes, de magyarázható is, hogy egyrészt a nagy szállodai férőhelyszám bővítések ellenére, másrészt a fizetővendéglátóhelyek ágyainak a kereskedelmi szálláshelyek közül való kikerülése következtében Közép-Magyarország aránya az összes kereskedelmi szállásférőhelyen belül még csökkent is.

A kereskedelmi szálláshelyeken éjszakázó vendégek számában a koncentráció tovább folytatódott: a legkisebb (Dél-Alföld) és legnagyobb (Közép-Magyarország) részesedéssel bíró régió közötti különbség a korábbi 4,2-ről 6,5-szeresre nőtt. Közép-Magyarországon a vendégszám 1,9-ről 2,9 millióra emelkedett, így részaránya – Nyugat-Dunántúl kivételével – minden régió rovására (34,4 %-ról 38,9 %-ra) nőtt, miközben a paletta másik oldalán a Dél-Alföldön a vendégszám még az 1990. évi szinttől is 14 %-kal maradt el, s ennek következtében e régió részesedése a korábbi 8,9 %-ról 5,8 %-ra esett. Ehhez hasonló mértékű, 3,1 százalékpontos arányvesztést mutat fel Dél-Dunántúl is, elsősorban a Balaton parti területek részbeni leértékelődése miatt: ott ugyan nem csökkent, hanem még 10 ezerrel nőtt is a vendégek száma, de mivel a bővülés mértéke messze elmaradt az

országos átlagtól, így összességében az országon belüli részarány 10 %-ra esett vissza. Ebben mindenképpen szerepet játszhat az is, hogy a fizetővendéglátás 1998 után kikerült a kereskedelmi szálláshelyek közül. A fentiekhez hasonló, de 3 százalékpontos növekedést tapasztalunk Nyugat-Dunántúl részesedésében, ahol az elmúlt két évtized termálturisztikai fejlesztéseinek és általában a nyugati határ közelségének köszönhetően nőtt meg félmillióval a vendégek száma, s ezzel a régió aránya már a 18,5 százalékot közelíti.

Hasonló, de sokkal erőteljesebb folyamat jellemezte több szempontból is a külföldi vendégek számának alakulását. A legkisebb (1990-ben Észak-Magyarország, 2010-ben a Dél-Alföld) és legnagyobb (Közép-Magyarország) részesedéssel bíró régió közötti különbség 7,5-ről 24-szeresre nőtt. A központi régió aránya – ugyancsak elsősorban a fővárosnak köszönhetően bekövetkezett mintegy 650 ezer fős bővülés miatt – az egyébként is magasnak tekinthető 43,8%-ról 65,4%-ra, azaz másfélszeresére emelkedett, így a kereskedelmi szálláshelyeken belül a csökkenő külföldi vendégszámnak közel 2/3-a egyetlen régióra koncentrálódik. Közép-Magyarország mellett Nyugat-Dunántúl volt az egyetlen régió, amelyet – mintegy 92 ezerrel – több külföldi keresett fel 2010-ben, mint két évtizeddel korábban, s ennek következtében részaránya 12-ről 15,4%-ra emelkedett. A többi régió együttes részesedése sem éri el a 22 %-ot, s mindegyiknek jelentősen csökkent az elmúlt 20 évben az aránya, amin nem is csodálkozhatunk, hiszen három régióban (Közép- és Dél-Dunántúl, Észak-Magyarország) kevesebb mint felére, míg a Dél-Alföldön kevesebb mint egyharmadára esett a külföldről érkezett vendégek száma.

Az összes vendégnek két évtizede országosan 65,3 %-át, ma viszont csak 46,3 %-át teszik ki a külföldiek. Minden régióban csökkent arányuk, de különösen jellemezte ez Közép- és Dél-Dunántúlt, ahol arányuk 47, illetve 39 %-ponttal (70, illetve 60 %-ról 23, ill. 21 %-ra) esett vissza. Mindkét időszakban Közép-Magyarországon volt a legmagasabb a külhoniak részesedése (83, illetve 78%), míg 5 régióban még a hazai átlag felét sem érte el.

A 19,5 millió vendégéjszaka 2,7 %-kal marad el a húsz évvel ezelőtől. A legkisebb (Dél-Alföld) és a legnagyobb (Közép-Magyarország) részesedést felmutató régiók közötti különbség 5,1-ről 6,3-szorosra nőtt. E mutatót tekintve a legjelentősebb változások a Dunántúlon belül történtek, hiszen az eltérő fejlődési pálya következtében a fürdőfejlesztésben érdekelt Nyugat-Dunántúlon több mint másfélszeresére, 4,3 millióra emelkedett az éjszakák száma, amivel ma már – Közép-Magyarország 34,4 %-os részesedése után – az összes vendégéjszaka 22 százalékát tudhatja magáénak, így országon belüli aránya az 1990. évi közel kétszeresére nőtt. Dél-Dunántúlon ugyanakkor a 2,3 millióval csökkenő, azaz kevesebb mint felére visszaeső vendégéjszaka – amely részben statisztikai okokkal (a fizetővendéglátás magánszállások közé történt átkerülésével), részben pedig a Balaton melletti kempingek iránti érdeklődő volt "keleti" vendégkör elmaradása miatti külföldi vendégéjszaka-szám drasztikus visszaesésével is magyarázható – már csak az országos érték egytizedét adja, így részesedése közel felére esett vissza. Ezzel e két régió helyet cserélt, Nyugat-Dunántúl negyedikből második lett, míg Dél-Dunántúl a másodikról a negyedik helyre szorult vissza. A korábbinál 403 ezerrel, mintegy 5,6 %-kal kevesebb vendégéjszakát felmutató Közép-Magyarország továbbra is tartja első helyét – és mivel a visszaesés mértéke elmaradt az országos átlagtól, így – bár a vendégszám mutatókhoz képest csak szerényen, de 2,6 %-ponttal még javítani is tudott országon belüli pozícióján. Közép-Dunántúl kisebb mértékben visszaesett, míg a Dunától keletre fekvő régiók – a Dél-Alföld kivételével – összességében szerényen még növelték is országon belüli részesedésüket, annak ellenére, hogy a vendégéjszakák száma egyedül csak az Észak-Alföldön emelkedett.

A kereskedelmi szálláshelyeken a külföldi vendégéjszakák területi megoszlása, illetve annak változása jelentősen hasonlít a külföldi vendégszámnál leírtakhoz. A koncentráció e mutatót tekintve is tovább folytatódott, hiszen a legkisebb (1990-ben Észak-Magyarország, 2010-ben a Dél-Alföld) és legnagyobb (Közép-Magyarország) részesedéssel bíró régió közötti különbség 9,7-ről 23-szorosra nőtt. Csak Közép-Magyarországon és Nyugat-Dunántúlon gyarapodott a külföldiek által eltöltött vendégéjszakák száma, s ennek következtében csak ennek a két régióknak emelkedett a részaránya, így 2010-ben együttesen 76 százalékot tettek ki. Az 5,4 millió éjszakát felmutató Közép-Magyarország részesedése meghaladja az 56 %-ot, míg a vizsgált időszak elején még csak 36,5% volt. Az országos átlagnak megfelelő 30 százalékos visszaeséssel 5,5 %-os részarányát továbbra is megtartó Észak-Alföld kivételével a Dunától keletre fekvő régiók mindegyikének csökkent a részesedése. A turizmusiparban a legelszomorítóbb helyzet a hosszú Balaton-parti megyéket

magukba foglaló Dél- és Közép-Dunántúlon következett be (-80%, illetve -70%), amelynek következtében országon belüli arányuk a külföldiek által a kereskedelmi szálláshelyeken eltöltött vendégéjszakákból a korábbi 21, ill. 17 %-ról, 6, ill. 7,4 %-ra esett vissza. A dunántúli régiók együttes részesedése 50 %-ról 1/3-ra csökkent, ám a csoporton belül Nyugat-Dunántúl országon belüli aránya 11,1 %-ról 20,1 %-ra emelkedett, amit a külföldi vendégéjszakák számának 27 %-os növekedése következtében ért el. E változást jól szemlélteti az is, hogy milyen fordulat következett be: míg húsz évvel ezelőtt Dél- és Közép-Dunántúlon összesen 3,5-szer annyi külföldi vendégéjszakát töltek, mint Nyugat-Dunántúlon, addig napjainkban már Nyugat-Dunántúlon töltenek másfélszer annyit, mint a másik két dunántúli régióban együttvéve.

Az összes vendégéjszakának két évtizede országosan 60,8 %-a, ma viszont csak 49,2 %-a kötődik a külföldiekhez. Közép-Magyarországon kívül – ahol 70-ről 80%-ra nőtt a vendégéjszakákon belül a külföldiek aránya – a többi régióban csökkenés mutatható ki, s így 2010-ben már mindegyik részesedése elmarad az országos átlagtól. A vendégszámhoz hasonlóan jelentős visszaesés jellemezte Közép- és Dél-Dunántúlt, ahol arányuk 37-38 %-ponttal (72, ill. 65 %-ról 32, ill. 28 %-ra) csökkent. A rendszerváltoztatás időszakához hasonlóan a Dunától keletre fekvő régiókban a legalacsonyabb (Észak-Magyarországon csak 16%) a külföldiek által töltött vendégéjszakák aránya.

A fentieket összefoglalva megállapítható, hogy a kereskedelmi szálláshelyek vendégforgalmi adatai alapján továbbra is kimutatható Közép-Magyarország, azaz elsősorban Budapest domináns szerepe, amely még fokozódott is, mellette látványosan egyedül Nyugat-Dunántúl tudta javítani országon belüli pozícióit elsősorban forgalmi fekvése, valamint jelentős egészségügyi fejlesztései következtében. A vendégforgalom Balaton-centrikussága – különösen, ami a külföldiekre vonatkozó mutatókat illeti – kényszerűségeiből ugyan, de jelentősen csökkent, azaz nem úgy következett ez be, hogy Közép- és Dél-Dunántúl, ezen belül is Veszprém és Somogy megye a rendszerváltoztatás kori vendégforgalmi értékeit megtartotta volna és más, korábban a turizmusba kevésbé bekapcsolódott területekre történt volna a turisták jelentős áramlása. Mivel a vízparti, tóparti megyék szálláshelykínálatában meghatározó szerepe volt korábban is a hazai és a keleti, volt szocialista országokbeli vendégkör által is megfizethető olcsóbb kempingeknek és a fizetővendéglátó helyeknek, ezért az ehhez a vendégkörhöz tartozók számának e két szálláshelytípusban bekövetkezett jelentős csökkenése alapvetően rányomta a bélyegét Somogy és Veszprém, illetve rajtuk keresztül Dél- és Közép-Dunántúl vendégforgalmi adatainak erőteljes visszaesésére, sőt kijelenthetjük, hogy ez okozta a jelentős visszaesést. Napi téma volt a 90-es években a panaszkodó fizetővendéglátó, ugyanakkor a három-, de különösen a 4-csillagos szállodák forgalma növekedett, azaz a minőségi szálláshelykínálattal rendelkezők ezen a területen sem sínylették meg a visszaesést.

Ebben a statisztikai számbavétel 1998 utáni változása csak részben játszott „szerepet”, hiszen olyan mértékben csökkent a vendégek és a vendégéjszakák száma már az 1990-es évek elején-közepén – amikor még a fizetővendéglátás a kereskedelmi szálláshelyek közé tartozott –, hogy a visszaesés csak ezzel nem magyarázható. A szocializmus idejében a keletnémet rendszer szabályozásából következő kényszer miatt a Balaton és környéke a „kelet- és nyugatnémetek találkozóhelye” volt. A rendszerváltoztatás után reálisan számolni kellett a külföldi vendégforgalom németekhez köthető efféle motivációjának jelentős mérséklődésével és turisztikai vendégforgalmuk visszaesésével a Balaton környéki megyékben. A vendégforgalom csökkenését eredményezte az 1990-es évek első felében az NDK-n kívül ugyancsak rendszerváltoztatáson átesett volt szocialista országokbeli (elsősorban a hazai, valamint a volt szovjet, csehszlovák, lengyel stb.) fizetőképes kereslet drasztikus visszaesése, részben az életszínvonal – azaz a rendelkezésre álló diszkrécionális jövedelem – csökkenése miatt, valamint azért is, mert a megnyíló lehetőségek következtében a gombamód szaporodó utazási irodák szervezésében, vagy egyéni utazások keretében egyre többen utaztak külföldre, illetve olyan helyekre, amelyeket korábban nem volt módjuk felkeresni. A visszatérő „törzsvendégek” nagyobb arányban maradtak el, mint korábban, hiszen azok körében, akik kereslettel bírtak a lojalitást és a hosszabb idejű ugyanarra a helyre történő visszatérést felváltotta a különböző változatos helyszínek több, de rövidebb időtartamú felkeresése. Ezzel függ össze az az általános tendencia is, hogy 1990-hez viszonyítva közel felére esett az átlagos vendégéjszakák száma mind a hazaiak, mind a külföldiek körében, és éppen azokon a szállástípusokon (kemping, fizetővendéglátás) történt a legnagyobb visszaesés, amelyeken

korábban – a szállodákhoz vagy panziókhöz képest relatív olcsóságuk miatt – a fajlagos tartózkodási idő is a leghosszabb volt és amire a Balaton-parti települések egy része berendezkedett.

A fenti folyamatot minden bizonnyal segítette, hogy az elmúlt húsz évben magánüdülők ezreit vásárolták meg a külföldiek (elsősorban németek, osztrákok), akik ennek következtében már ritkán jelennek meg regisztrált vendégként a kereskedelmi és magánszálláshelyeken (2010-től az egyéb kereskedelmi szálláshelyeken), sőt saját maguk is „üdültetnek” rokonokat, ismerősöket szívességi vagy fizetős alapon, s ezzel még tovább csökkentik a statisztikailag számba vett helyek forgalmát.

Hozzájárul Dél- és Közép-Dunántúl arányának csökkenéséhez az is, hogy a szálláskapacitások fejlesztése az 1990-es években egy ideig elmaradt, valamint az is, hogy a turizmus fejlesztésében más szakmai súlypontok (termál- és gyógyturizmus) alakultak ki. Korábban is e megyék azon Balaton-parti sávja részesült elsősorban a turisztikai fejlesztésekből, amelyek 1990 után a már említett okok miatt ezt kevésbé tudták kihasználni. Ezek nem elsősorban a Balaton-parti településekre és azon belül is nem a kempingek és a fizetővendéglátás ösztönzésére koncentráltak, hanem a Dunántúlon belül inkább Nyugat-Dunántúltra. A felmerülő igények miatt a jelentősebb forgalmat lebonyolító 4- és 5-csillagos szállodák építése elsősorban a fővárosban vett hatalmas lendületet az ezredforduló után, ami jelentős lökést adott Közép-Magyarországnak, így országos részesedése emiatt is növekedett.

Levonható az a következtetés is, hogy nem figyelhető meg minden kétséget kizáró teljes „együttjárás”, tehát a kereskedelmi szállásférőhely-kapacitások bővülése nem feltétlenül járt együtt a vendégek és vendégéjszakák számának, különösen pedig arányának növekedésével (pl. a Dunától keletre fekvő régiók esetében), ugyanakkor Közép-Magyarországon a (fizetővendéglátás miatti) férőhelyszám tényleges csökkenése mellett – az összes vendégéjszakát kivéve – mindegyik vendégforgalmi mutató értéke nőtt. A különböző szállástípusok eltérő mértékű bővülése, a „minőségi csere” – azaz egyik oldalon a fizető-vendéglátó férőhelyek és a kempingek számának fogyása, míg másik oldalon a szállodák (később gyógyszállodák), panziók dinamikus férőhelybővülése – azonban végső soron, a vendég- és a vendégéjszaka forgalmat tekintve Közép-Magyarország pozíciójának megerősödéséhez, Magyarországon belül mért arányainak további növekedéséhez vezetett. A másik oldalon elsősorban a kempingek és a fizetővendéglátó helyek forgalmának csökkenése a Balaton-parti települések, megyék vendégéjszakáinak, és külföldi vendég- és vendégéjszaka forgalmának abszolút és relatív országon belüli visszesését eredményezte.

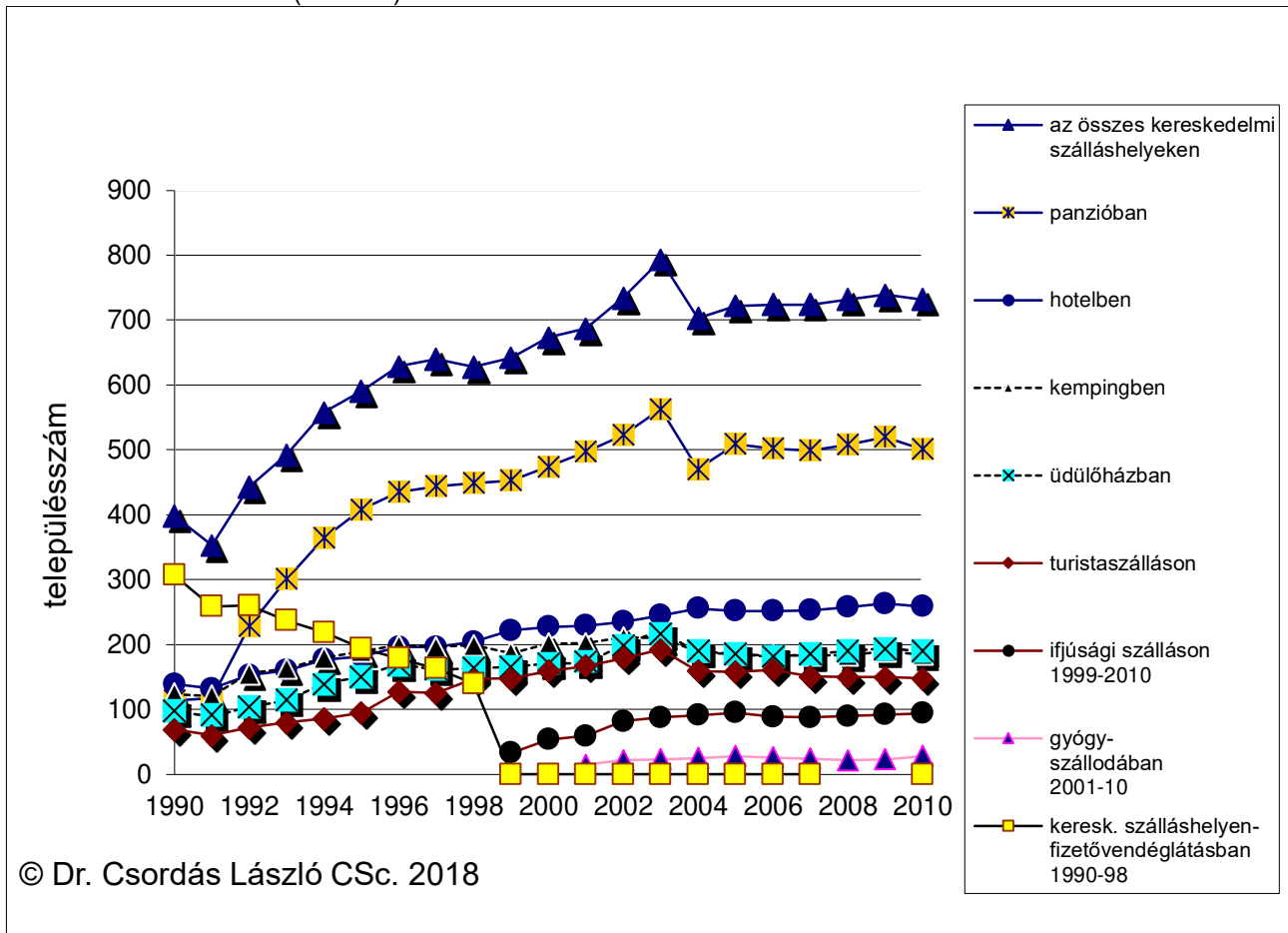
3.4. A turizmus diffúziója Magyarországon a településenkénti adatok alapján

A korábbi alfejezetekben bemutatott vizsgálatok az egyes statisztikai-tervezési régiókra vonatkoztak, ám a turisták megjelenése, szállása, programokon való részvétele nem egy teljes régióhoz, hanem egy-egy (vagy az üdülés alatt akár több) településhez (is) köthető. Ahhoz, hogy egy településen a kereskedelmi és a magánszálláshelyeken regisztrált vendégforgalom alakulhasson ki, alapvető szükség van ezen – az elsődleges szuprastruktúra részét képező – turisztikai szálláshelyek meglétére, ám ez csak szükséges, de nem elégséges feltétel.

Amennyiben a vendégek nem látogatnak meg, nem keresnek fel egy adott települést, akkor a szálláshelyeken bevétel nem keletkezik, így a helyi település/közösség turisztikai jellegű fejlesztéseihez és más egyéb fejlesztésekhez (a nem képződött bevétel) nyilvánvalóan nem tud hozzájárulni. A fentiek miatt tehát csak azon településeket választottam ki, amelyek az 1990-2010 közötti időszak egyes éveiben tényleges, „aktív” vendégforgalommal bírtak, azaz a különböző szálláshely-típusokban legalább 1 vendég járt.

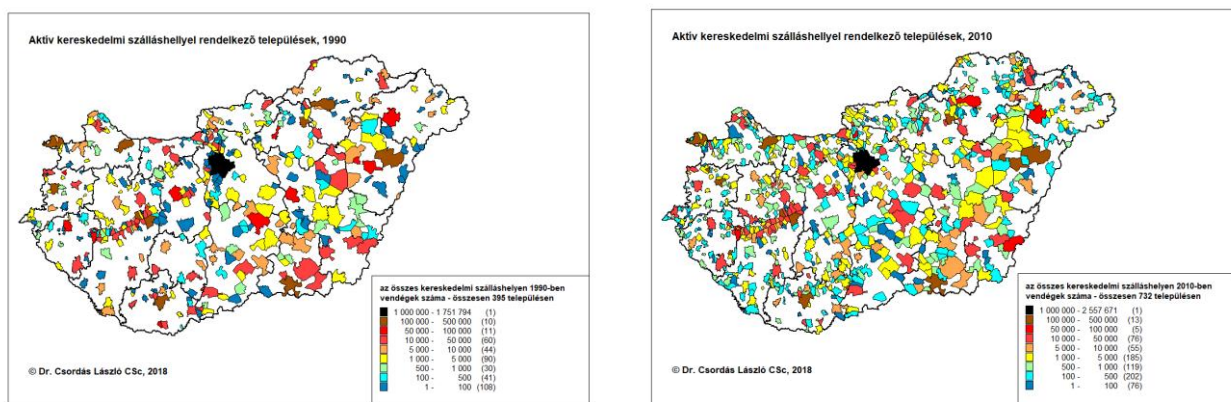
A vizsgálat eredménye azt mutatta, hogy 1990-ről 2010-re az „aktív” települések száma 398-ról 732-re, azaz a településállomány nyolcadáról közel egynegyedére emelkedett az összes – minden szállástípust figyelembe vevő – kereskedelmi szálláshelyen, bár az is megjegyezhető, hogy a csúcson, 2003-ban 793 településen éjszakáltak vendégek, ám az azt követő évben csak 703 helységet kerestek fel ilyen célból. A görbe időbeli futását 1992 óta leginkább a panziók határozzák meg. Az 1990. évi 114-ről 2003-ban 563-ra, míg 2010-ben 501 településre, tehát kb. ötszörösére nőtt azon városok/falvak száma, amelyek panzióiban hazai és/vagy külföldi vendégek éjszakáltak. E mögött részben az is rejlett, hogy ezzel párhuzamosan 1990-98 között a fizetővendéglátó-helyes települések száma kevesebb, mint felére, 140-re esett vissza (majd a 1998. évi magánfizetővendéglátássá való átsorolása után napjainkra 259-re emelkedett). Az aktív hotellel rendelkező (tehát vendégeket is fogadott) települések száma 139-ről ugyancsak 259-re, az aktív kempingeseké

124-ről 185-re, az aktív üdülõházas településeké 98-ról 190-re, a turistaszállóval rendelkezőké 69-ről 148-ra emelkedett (2. ábra).

2. ábra: A vendégeket fogadó települések száma Magyarországon szállástípusonként, 1990-2010
Forrás: A szerző saját szerkesztése a KSH évenkénti adatainak egyedi feldolgozásával

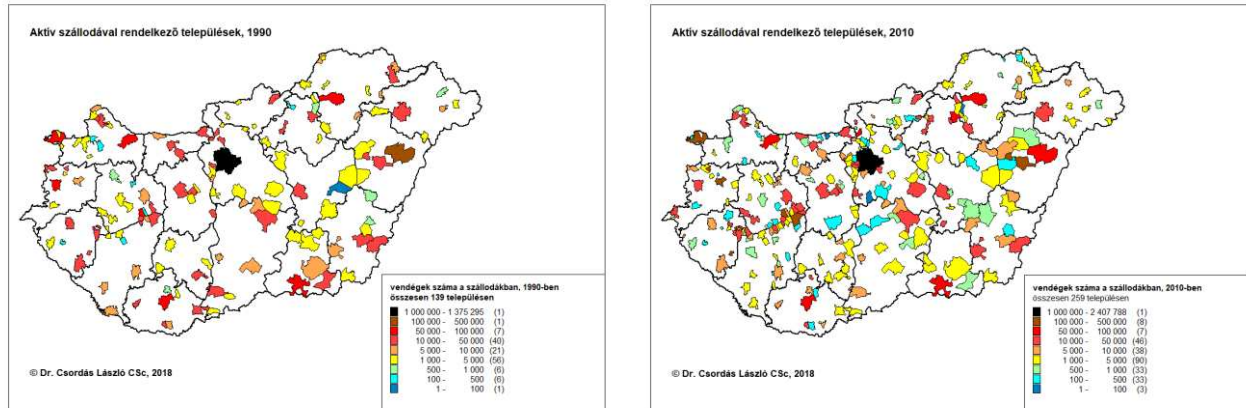
A területi korlátok miatt e tanulmány keretében az összes szálláshely-típusban nincs lehetőség e folyamatok térképes ábrázolására. Az alábbi ábrák azt mutatják, hogy mely településeken vettek igénybe a kereskedelmi szállásférõhelyek típusai közül legalább egyet. A települések száma közel kétszeresére emelkedett és megközelíti a hazai településállomány egynegyedét, többségbe kerültek a községi jogállásúak (3. ábra)

3. ábra: A kereskedelmi szálláshelyek valamelyik típusában vendégeket fogadó (aktív) települések számának változása, 1990, 2010

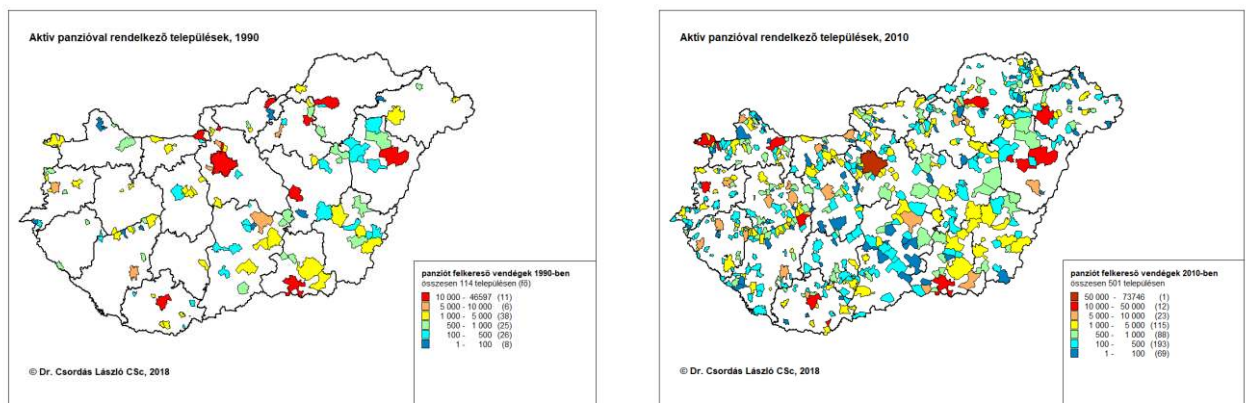
Forrás: A szerző saját szerkesztése a KSH évenkénti adatainak egyedi feldolgozásával

A településenkénti vendégszámot tekintve ebben a folyamatban meghatározó szerepet játszanak a szállodák, amelyek elterjedtsége, térbeli mintázata továbbra is leginkább a városokhoz kötődőnek mutatkozik (4. ábra). A hotelszobák kialakításának szigorúbb kritériumai vannak, megtérülésük is lassabb, így húsz év alatt csupán 120 új helységben jelentek meg szállodák. Legnagyobb forgalommal a nagyvárosok, azon belül is Budapest rendelkezik, ahol az összes kereskedelmi szálláshelyet felkereső vendég több mint 90 %-a a szállodákhoz kötődött 2010-ben (3. és 4. ábra).

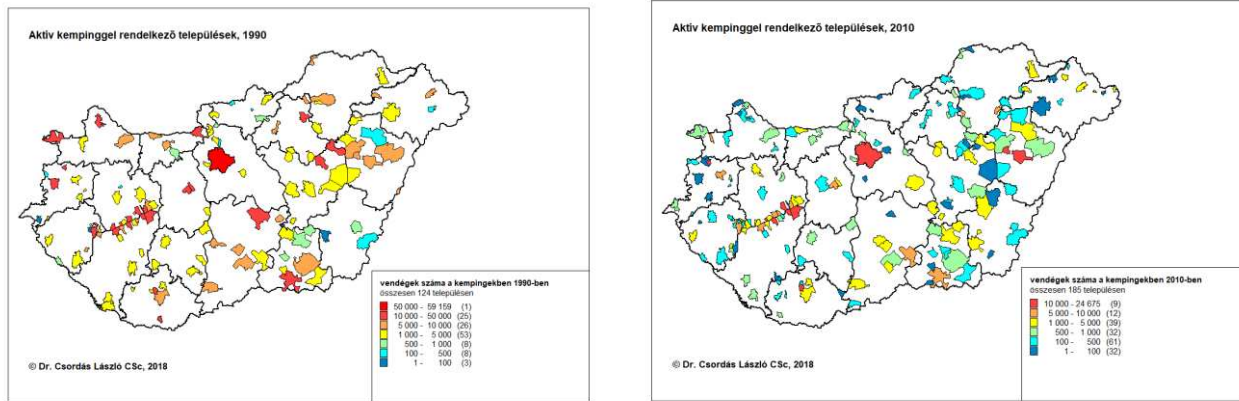
4. ábra: A szállodákban vendégeket fogadó (aktív) települések számának változása, 1990, 2010
 Forrás: A szerző saját szerkesztése a KSH évenkénti adatainak egyedi feldolgozásával

A következő ábrán azon települések térbeli eloszlása látható, amelyek panzióiban 1990-ben, illetve 2010-ben településenként legalább egy szállóvendéget fogadtak. Megfigyelhető a panziók robbanásszerű elterjedése a nagyobb városokban, a Balaton melletti városokban és falvakban, s időben előre haladva a kisebb lélekszámú, sokszor a határok közelében fekvő településeken (pl. ÉNY-Dunántúlon) is. Bár eleinte jórészt a városokhoz kötődő szállástípusként gondolkodtak a panziókról, amelyek közül sokszor csak a vonzó adottságú falvak jelentettek kivételt, de az elmúlt negyedszázad dinamikus fejlődése miatt napjainkban a falvakban is egyre többet találunk belőlük. A sikeres bővülés jele lehetett a fizetővendéglátó helyet a forgalom növekedésére számítva panzióvá fejleszteni. Ezt a Széchenyi-terv Turizmus programja, majd a Széchenyi Turizmusfejlesztési program és a Nemzeti fejlesztési tervek szálláskapacitás fejlesztési alprogramja is segítette (5. ábra). Az azonban megfigyelhető, hogy a települések 70%-án nem éri el az ezret sem a panziókban éjszakázók száma, míg ez a rendszerváltoztatás idején még csak alig haladta meg az 50%-ot. A gyors feljutás tehát sokkal inkább azt jelenti, hogy sokan bekapcsolódtak, de szerény mértékű forgalmat bonyolítanak.

5. ábra: A panziókban vendégeket fogadó (aktív) települések számának változása, 1990, 2010
 Forrás: A szerző saját szerkesztése a KSH évenkénti adatainak egyedi feldolgozásával

Sajátos helyzetük miatt a kempingekkel rendelkező települések száma nem növekedett olyan dinamikus módon mint a panzióval rendelkezőké. E településcsoport nagysága még napjainkban sem éri el a kétszázat, s eléggé kapcsolódik részben a vízparti településekhez, valamint a városokhoz is. Az elmúlt időszakban különösen az Alföldön, a Tisza mellett fekvő települések váltak a kempingépítés színtereivé. Megfigyelhető, hogy bár 124-ről 185-re nőtt a kempinggel rendelkező helységek száma, de ezek többsége még viszonylag kevés vendéget fogadott: 125 településen nem érte az ezret, míg 20 évvel korábban ebbe a csoportba csak kevesebb mint 20 helység tartozott (6. ábra).

6. ábra: A kempingekben vendégeket fogadó (aktív) települések számának változása, 1990, 2010
Forrás: A szerző saját szerkesztése a KSH évenkénti adatainak egyedi feldolgozásával

Összegzés, következtetések

Az elmúlt két évtizedben közel 2 ezer darabbal, több mint háromszorosára bővült a jelenlegi kereskedelmi szálláshely-típusok egységeinek száma. Napjainkban a férőhelyek 40 százaléka már a legnagyobb fajlagos bevételt biztosító szállodákban, további 12 %-a pedig panzióban található. Míg a hotelek férőhelyeinek részaránya az 1990. évinek a kétszeresére, a panzióbelieké a háromszorosára emelkedett, addig a kereskedelmi szállásférőhelyek száma csak 2, a vendégeké pedig 32 %-kal nőtt, viszont a vendégéjszakáké 12,7, a külföldi vendégeké 6,3, az általuk eltöltött éjszakák száma 29,4 %-kal csökkent.

A férőhelyszám kivételével a vendégforgalom (vendégek és vendégéjszakák), különösen a külföldiekhez köthető vendégforgalom számaiban Közép-Magyarország, azon belül Budapest tovább növelte országon belüli részesedését. A Balaton környéki, elsősorban Somogy és Veszprém megyei forgalom visszaesése több okra vezethető vissza. E két megye és a mögöttes régió turizmusa a vízparti adottság (Balaton) miatt az 1990-et megelőző időszakban a többi hazai régiónál nagyobb arányban számított az egyébként hosszabb átlagos tartózkodási idővel jellemezhető kempingekre és a fizetővendéglátásra (Zimmer Frei). Ezeket ráadásul a volt szocialista országokbeli vendégek, különösen a németek is kedvelték, és az ő rendszerváltoztatást követő elmaradásuk a turizmusipar ezen részét, szállástípusait érintette katasztrófálisan. Ezt követte a fizetővendéglátás magánszálláshelyekhez történt 1998. évi átsorolása, valamint az is, hogy a rendszerváltoztatás óta a korábbi saját tulajdonú üdülőépületek egy része – egyesek szerint jelentős része – külföldiek tulajdonába került. Utóbbiak már emiatt sem jelennek meg a kereskedelmi szálláshelyeken, sőt sokszor maguk üdültetnek külföldieket saját nyaralóikban. Emellett az 1990-es években a gazdaságfejlesztésnek még nem volt kitüntetett területe a turizmusfejlesztés, s azok sem erre a területre koncentráltak.

Nyugat-Dunántúl országon belüli részaránya számottevően nőtt, ami a termál- és gyógyturisztikai fejlesztéseknek, valamint a nyugati határforgalomnak köszönhető és elsősorban a panziók és szállodák számának, férőhelyeinek és vendégforgalmának emelkedésében mutatható ki. Bár a vendégek egyre több településen jelennek meg, de a vendég- és vendégéjszaka-szám, valamint ennek következtében a hozzá kapcsolódó szállásdíjak bevétele – különösen a külföldiekhez kötődő bevételek – koncentrációja tovább fokozódott. A Dunától keletre lévő régiók a

rendszerváltoztatás előtt sem játszottak meghatározó szerepet hazánk turizmusában, s ez az elmúlt évtizedekben sem változott, sőt arányuk több mutatót tekintve még tovább csökkent.

A vizsgált vendégforgalmi mutatók azt jelzik, hogy az elmúlt két évtized nagy nyertesének a belföldi turizmus nevezhető, ami az egymást követő kormányzatok aktív turizmustámogatási rendszerének, az azok nyomán kialakult fejlesztéseknek, valamint az NFT-k keretében EU-s társfinanszírozással megvalósult projekteknek is köszönhető.

A településenkénti vizsgálatok azt mutatják, hogy – szállástípustól függően – jelentősen, 1,5-5-szörösére emelkedett a turizmusba bekapcsolódott, vendégéjszakákat is felmutató „aktív” települések száma az elmúlt húsz évben. A legjelentősebb növekedés – ami 1990-hez képest az összes és a külföldi vendégforgalomban is látványos változást hozott – a panziók térhódításával függ össze, így 2010-ben a kereskedelmi szálláshelyeken belül leginkább a tényleges turizmusba is bekapcsolódó „aktív” panzióval rendelkező települések száma emelkedett meg, s haladta meg a félezret.

A különböző szálláshelyek kialakítása hozzájárult a turisták egyenletesebb térhasználatához, a frekvenciált üdülőterületi centrumok zsúfoltságának részbeni oldásához, a korábban idegenforgalmilag feltáratlan területeknek a turizmusba való bevonásához. Sajnos ez a vendégforgalmi adatokban regionális szinten karakteresen még nem jelenik meg, így a bevételek akkumulálódása továbbra is a már korábban kialakult nagy centrumokhoz kötődik, sőt Közép-Magyarország és Budapest dominanciája még fokozódott is.

Köszönetnyilvánítás

Köszönettel tartozunk a kutatás támogatásáért, amely az EFOP-3.6.1-16-2016-00006 „A kutatási potenciál fejlesztése és bővítése a Neumann János Egyetemen” pályázat keretében valósult meg. A projekt a Magyar Állam és az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával, a Széchenyi 2020 program keretében valósul meg.

Irodalomjegyzék

- [1] Csordás L. (1992): Az Alföld turizmusa. Az Alföld Program VIII. kötete. Témavezető-szerkesztő: Csordás L. MTA RKK, Kecskemét. 239 p.
- [2] Csordás L. (2008) Spatial spread and the development of tourism. Motivations of the foreign visitors in the border regions of the northeast Great Hungarian Plain. In Süli-Zakar I (Ed.): Neighbours and partners: on the two sides of the border. Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó, 2008, pp. 315-322.
- [3] Csordás L. (2009): A turizmus helyzetének változása az Alföldön és a jelenség térbeli terjedése Magyarországon. – In. Gulyás L. (szerk.): Jelenkori társadalmi és gazdasági folyamatok. Szegedi Tudományegyetem Mérnöki Kar, Ökónómia és Vidékfejlesztési Intézet, Szeged. IV. évf. (3-4.) pp. 31-35.
- [4] Csordás L. (2018): Hajdú-Bihar és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyék határmenti területeinek turizmusa egy kérdőíves felmérés tükrében. In. Péntes J. (szerk.): Falu - város - periféria: határon innen és túl. Süli-Zakar István professzor emlékére. DIDAKT Kft., Debrecen. pp. 253-260.
- [5] Illés S. – Michalkó G. (2003): A turizmus és a migráció néhány összefüggése Magyarországon. Demográfia. 46. 4. pp. 352-374.
- [6] Kovács I. – Martyn Z. (2012): A kulturális turizmus helyzete Szabolcs-Szatmár-Bereg megye városaiban. – In. Berghauer et al. (szerk.): Társadalomföldrajzi kihívások a XXI. század Kelet-Közép-Európájában, Nemzetközi földrajzi konferencia. II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Beregszász. pp. 220-228.
- [7] Martyn Z. – Boros L. (2012): A turizmus szerepe Mórahalom fejlődésében – In. Közép-Európai Közlemények. V. évf. 2. szám. pp. 145-158.
- [8] Michalkó G. (2007): Magyarország modern turizmusföldrajza. Dialóg Campus Kiadó, Budapest- Pécs. 288 p.
- [9] Pap Á (2008): A turisztikai innováció térbeli hatásainak kutatási lehetőségei. IV. Magyar Földrajzi Konferencia. Debrecen, 2008. november 14-15., pp. 550-551.
- [10] <https://docplayer.hu/12118071-54-2003-viii-29-gkm-rendelete.html> (Az 54/2003. (VIII. 29.) GKM rendelet a kereskedelmi és a fizetővendéglátó szálláshelyek osztályba sorolásáról, valamint a falusi szálláshelyek minősítéséről szóló 45/1998. (VI. 24.) IKIM rendelet módosításáról. Letöltve: 2010. 10. 01.)
- [11] <https://mtu.gov.hu/cikkek/a-turizmus-eredmenyei-magyarorszagon>. Utolsó megtekintés: 2018. 10. 25.
- [12] https://mtu.gov.hu/documents/prod/2017_egyeb_szallashely.pdf, Letöltve: 2018.10. 20.
- [13] https://mtu.gov.hu/documents/prod/Kereskedelmi_szallashelyek_adatai_2017_1.pdf Letöltve: 2018.10. 20.
- [14] <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284419876>, Letöltve: 2018. 10. 20.
- [15] <http://www2.unwto.org/press-release/2018-08-27/unwto-highlights-confirm-another-record-year-2017>, Utolsó megtekintés: 2018. 10. 20.

A MAGÁNÜDÜLŐK ÉPÍTÉSE MAGYARORSZÁGON 1981-TŐL NAPJAINKIG

THE BUILT OF LEISURE-TIME PRIVATE HOMES IN HUNGARY SINCE 1981 UP TO THE PRESENT

Csordás László ^{1*}

¹ Közgazdaságtan és Jog Tanszék, Gazdaságtudományi Kar, Neumann János Egyetem, Magyarország

Kulcsszavak:

turizmus
második otthonok
szabadidő-lakások építése
rendszerátalakítás

Keywords:

tourism
second homes
building of leisure-time homes
transformation of the system

Cikktörténet:

Beérkezett 2018. október 26.
Átdolgozva 2018. október 30.
Elfogadva 2019. október 24.

Összefoglalás

A tanulmány célja, hogy a KSH településsoros adatainak felhasználásával bemutassa az üdülőépítés alakulását Magyarországon országos, megyei és települési szinten évenkénti bontásban 1981-től napjainkig, valamint – különösen a rendszerátalakítást megelőző és azt követő időszakban – keresse annak okait. A legtöbb nyaralót 1987-ben alakították ki, ám az azt követő néhány évben a társadalmi-gazdasági változások következtében drámai mértékű csökkenés zajlott. A legtöbb üdülőt 1981 óta Pest, Somogy és Veszprém megyében építették fel. Településenként vizsgálva a legtöbb nyaralót 1981-90 között Gárdony, Siófok, Balatonkenese, 1991-től napjainkig pedig Szentendre, Budapest és Ráckeve területén alakították ki.

Abstract

The aim of this study is to present the development of building of leisure-time private homes in Hungary at national, county and settlement levels from 1981 up to the present, using the building data of Hungarian Central Statistical Office, looking for reasons in the periods especially before and after the transformation of the system. Most holiday homes were set up in 1987, but in the following few years there was a dramatic decrease due to socio-economic changes. Since 1981 most of the holiday homes have been built in Pest, Somogy and Veszprém counties. In the settlements' point of view between 1981-1990 the most of the leisure-time private homes were set up in Gárdony, Siófok, and Balatonkenese, since 1991 in Szentendre, Budapest and Ráckeve.

1. Bevezetés

Az ipari társadalom kialakulásával bilokális, azaz két helyhez kötött térhasználat alakult ki: a legfontosabb társadalmi alapfunkciók a munkahelyre és a lakásra összpontosultak. A XX. század utolsó harmadában bekövetkezett gazdasági, társadalmi, technológiai fejlődés jelentős változásokat eredményezett a modern társadalmak életében, melyek érintették az élet szinte minden területét. E struktúraváltás egyik sajátos, az urbanizációval összefüggő jegye, hogy a társadalmi alapfunkciók korábbi kettős tagolódásukat elveszítve időben és térben tovább tagolódtak. A lakó- és munkahelyek

* Kapcsolattartó szerző. Tel.: +36-76-516-311
E-mail cím: csordas.laszlo@gtk.uni-neumann.hu, csordasl@gmail.com

mellett egyre nagyobb jelentőségre tettek szert a szabadidő eltöltésének színterei, melynek legfontosabb települési jegyei az üdülő-pihenő térségek térbeli bővülése, és az egyre növekvő szabadidőben használt szabadidő-lakások (üdülők) számának ugrásszerű és tömegmértű emelkedése. A második lakás egy magántulajdonban, vagy tartós használatban lévő ingatlan, amely olyan személy (család) alkalmankénti szolgál, aki azt nem tekinti állandó lakásának. A szabadidő-lakás egy olyan második otthon, amit túlnyomóan szabadidőben és csak átmenetileg (a napi munkaidő után, a hétvégén, vagy a szabadság ideje alatt) elsősorban szabadidős célokra használnak ([12][2][10][3] [23][4][5][6][7]).

A turizmus, s ezen belül a hazai turizmus évtizedek óta dinamikusan fejlődik. Ugyanakkor nem ismerjük pontosan az üdülésben résztvevők nagyságát, mivel a „hivatalos turizmus” csak a kereskedelmi szálláshelyek forgalmát méri. A KSH a 2001. évi Népszámlálást megelőző összeírása szerint Magyarországon az üdülők összes száma meghaladta a negyedmilliót ([3] [11]), s ezek többségét üdülési célra is használják. A téma jelentőségét leginkább az mutatja, hogy a negyedmillió magyarországi szabadidő-lakásban kialakított férőhelyek (ágyak) száma többszörösét teszi ki a kereskedelmi szállásférőhelyekének, és a belföldiek, de részben a Magyarországot felkereső külföldiek pihenésében évtizedek óta fontos szerepet játszottak/játszanak, ezért a velük való foglalkozás különösen indokolt.

E tanulmány célja, hogy a KSH adatainak felhasználásával évenkénti bontásban részletesen bemutassa az üdülőépítés alakulását Magyarországon országos, megyei és települési szinten 1981-től napjainkig, valamint keresse annak okait különösen a rendszerváltoztatást megelőző és azt követő időszakban.

2. Módszer

A kutatás során a hazai és a nemzetközi szakirodalom tanulmányozásán túl a KSH üdülőkkel kapcsolatos adatait vizsgáltam. A fenti adatokat adatbázisba rendeztem, belőle táblázatokat, ábrákat, térképeket szerkesztettem. Az 1970-1980 közötti időszakra csak megyénkénti éves adatok álltak rendelkezésemre, míg 1981-től az egyes megyei statisztikai évkönyvekből már az egyes településekre vonatkozó üdülőépítés adatot is ki tudtam gyűjteni, mert az is elérhető volt. Ez jól mutatja a szabadidő-lakások (magánüdülők, nyaralók) akkori jelentőségének növekedését. Az 1990-es évektől a KSH T-STAR adatait elektronikus úton is meg lehet vásárolni, emellett eddig az időpontig (tehát 1990-ig visszamenőleg) a TEIR rendszerében is elérhetők a települési információk, így pl. a lakás- és az üdülőépítés adata is. A fentiek miatt a vizsgált időszaknak a már települési adatokkal is alátámasztható 1981-2015 közötti éveket választottam, elsősorban azért, mert az üdülőket egy-egy településen alakítják ki, előnyös és hátrányos hatásai leginkább települési szinten érezhetőek. Az országos üdülőépítési ábránál ugyanakkor a vizsgált időszakot megelőző és követő évet is figyelembe vettem.

3. Eredmények

3.1. A magánüdülők tömeges elterjedésének okai Magyarországon, és ennek változása a rendszerváltoztatást megelőző és követő időszakban

Az 1950-es évektől indult el az üdülési célokat szolgáló második otthonok tömeges elterjedésének harmadik fázisa. Ennek elsődleges oka a motorizáció, a személyi közlekedés általánossá válása, valamint a közlekedési infrastruktúra kiépülése ([12][8][9]), amelynek következtében a távolságok nagymértékben lecsökkentek. Emellett a jólét (magasabb jövedelmek, a személygépkocsik robbanásszerű elterjedése, a háztartásvezetés racionalizálása, technikai feltételeinek javulása), a munkaidő csökkenése, az ötnapos munkahét bevezetése, a többen rendelkezésre álló szabadidő növekedése, a fizetett szabadság rendszerének általánossá válása, időtartamának növekedése döntő mértékben hozzájárult e jelenség terjedéséhez. Nem elhanyagolható ugyanakkor az urbanizáció társadalmi, foglalkozási, lakókörnyezeti, pszichés hatása sem, valamint a gyakori infláció, amely igen sok országban arra készítette az embereket, hogy

megtakarított pénzüket a szabadidő eltöltését kellemessé tevő ingatlanok vásárlására fordítsák. Az ökológiai ismeretek terjedése (környezettudat), valamint az emberek azon törekvése, hogy a természetben – a szabad környezetben és ne a városban – pihenjék ki fáradalmaikat, a nosztalgia, a tőkebefektetés, esetleg a spekuláció is szerepet játszhatott a tömegszerűvé válásban ([4][6]).

Bár a nyugati kutatók szerint a második lakások politikai rendszertől függetlenül mindenhol létrejöttek, a volt szocialista országokban, így hazánkban a fenti okok mellett nem volt elhanyagolható az sem, hogy az 1960-as évektől a társadalmi struktúraváltás következtében megjelentek az új és arányában bővülő vezetőrétegek, amelyek képviselői a politikai-társadalmi-gazdasági helyzetből származó előnyeiket a sajátos presztízst is jelentő magánüdülő megszerzésére fordíthatták. A tőkés országokba való utazási korlátozás (bizonyos időszakokban és eltérő módon), a vállalati és szakszervezeti üdülőkben tapasztalható helyhiány (nem biztosították mindenki számára az évenkénti pihenést), a termőföldek döntő részének kollektivizálása, a gazdasági vállalkozások korlátozásából adódó valamibe való beruházási kényszer hatása is szerepet játszhatott abban, hogy megjelentek az üdülőkkel, zártkertekkel kapcsolatos törvények, rendeletek. Lényegében ehhez az időszakhoz, az egyéni (magán) vállalkozásoknak a korábbiaknál nagyobb teret engedő új gazdasági mechanizmus időszakához köthetők a jelentős igényeket részben kielégítő zártkerti és üdülőterületi parcellázások. Az üdülők iránti keresletet tovább növelte az 1970-80-as évek magyar társadalmának eleinte valóságos, majd később látszólagos jóléte. Az engedélyezett második gazdaságban megszerzett jövedelmeket a lakás, az autó megvásárlása után második lakásba, nyaralóba, telekbe, ékszerekbe stb. fektethették [4]. A családok jelentős része rendelkezett valamilyen rekreációt (is) szolgáló telekkel: a falusiak leginkább háztáji és gyümölcsös-szőlős kertekkel, a városiak pedig inkább városkörnyéki zártkertekkel és üdülőtelepi nyaralókkal.

Az egész folyamat lendülete kisebb-nagyobb ingadozásokkal egészen az 1980-as évek közepéig tartott. A fordulópont a vizsgált időszak első évtizedében, 1987 után következett be. Részben ekkor vált politikailag is világossá, hogy „nagy a baj”, valamint az is, hogy nyitni kell, s olyan új „reformokat” kellett indítani, amelyről addig nem volt, nem lehetett szó. A legfontosabbnak az adózási jogszabályok változása, nevezetesen a személyi jövedelemadó és az általános forgalmi adó 1988 januári bevezetése tekinthető. Az emberekben volt valami félelem az újtól, illetve attól, hogy tényleg meg fogják évek múlva vizsgálni, hogy „ki mit szerzett” az 1987. december végi állapot óta. Ennek megfelelően lehetőleg mindenki megpróbálta megoldani a lakás- és üdülőépítését, illetve vásárlását, legalizálni a vagyonelemeket, illetve az áfá-tól való félelem, valamint a felfutóban lévő igen jelentős infláció miatt csökkenteni a költségeket. Jórészt ennek köszönhető, hogy 1987-ben 5206 üdülő épült az országban, amely az azt megelőző és azt követő évekének a másfélszeresét tette ki, s messze a legmagasabb volt az elmúlt 35 évben.

Az adószabályok mellett azonban domináns szerepet játszott az 1987 utáni visszaesésben az ugyancsak 1987-ben elhatározott és 1988. januárjában bevezetett „világútlevél”, amely nagy lökést adott a hazai lakosság külföldi utazásaihoz, azaz a kiutazó turizmushoz, amely eleinte sajátos módon a bevásárló turizmusban öltött formát. A hazai dinamikus üdülőépítést tehát – a nagy 1987. évi építési csúcs után – hátráltatta a világútlevél 1988. évi bevezetése, amelynek következtében a nem kellőképpen átgondolt hazai devizás vásárlások lehetetlensége miatt megindult Ausztria irányába az ún. Gorenje turizmus. Emellett a gazdasági változásoknak, vállalkozásoknak teret engedő törvények 1988 után lehetővé tették a vállalkozások alapítását, ezen belül is az (eleinte elsősorban autóbuszos kiutazásokra specializálódó) utazási irodák számának rohamos felfutását. Ezek hozzájárultak az üdülési igények változatos, akár egy éven belül több országot is érintő, korábban nem tapasztalt kielégítéséhez is. Megjelentek a tőzsdei cégek is, így a megtakarított pénzek értékmegőrzésének és gyors értéknövelésének már nem az egyik legjelentősebb, legkedveltebb és leghatékonyabb formája volt az ingatlanba, különösen pedig az év nagy részében egyébként is üresen álló üdülőingatlan építésébe való befektetés. A megnyíló lehetőségek következtében egyre többen fogtak vállalkozásokba – a munkahelyek megszűnése miatt sokan sajnos kényszerből is –, hogy a rendszerváltoztatást követően kialakuló új élethelyzetüket megoldhassák, így sokan ennek érdekében eladták/feladták korábbi üdülőjüket is.

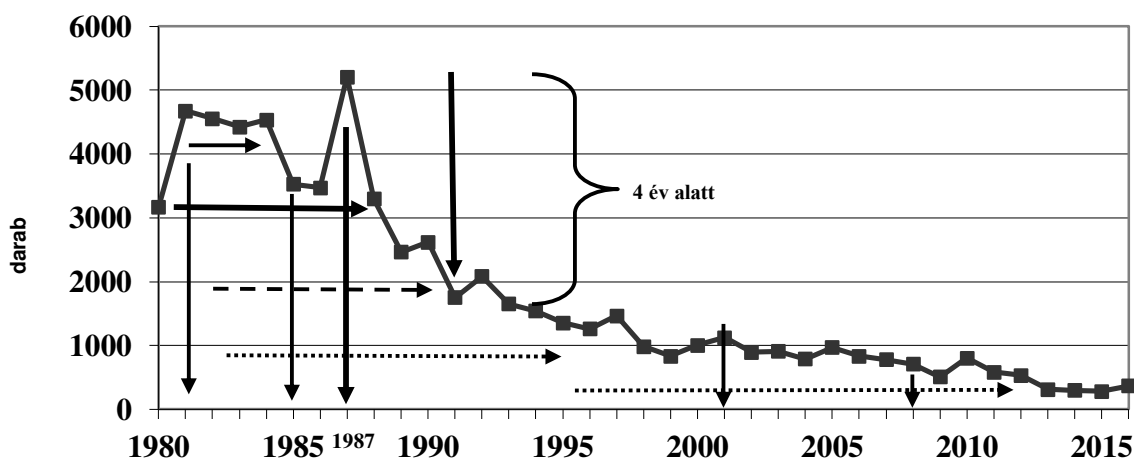
Összességében megállapítható, hogy az 1980-as évek vége és az 1990-es évek eleje – a vállalkozások beindulásának már említett folyamata mellett – a gazdaság teljesítőképességének és az életszínvonalnak a visszaesésével, a (szabadon felhasználható) jövedelmek és a szabadidő csökkenésével, a fenntartási és utazási költségek növekedésével, a

lakásokra felvett kedvezményes kölcsönök kedvezményes visszafizetésének "befagyasztásával" is jellemezhető, ami egyáltalán nem segítette az üdülők korábban tapasztalt dinamikus építését, sőt annak drasztikus csökkenését hozta. Mindez nyomon követhető a statisztikai évkönyvekben a csökkenő számú üdülőépítésben, a telekkönyvekben a tulajdonosok gyakoribb cserélődésében, az üdülők "feladásában" is. Az ezredfordulót követően e folyamat folytatódott, bár részben – a lakásépítések állami támogatásának következtében – bizonyos területeken az üdülőként (is) használt lakások számának bővüléséhez vezetett.

3.2. Magyarország üdülőépítésének alakulása országos szinten

Tekintettel arra, hogy az üdülők kialakításának 1981 előtti időszakára nem rendelkezem települési adatokkal, így a teljes időszakra vonatkozó bemutatást országos, megyei és települési szinten végeztem el, országos viszonyításként azonban a vizsgált időszakot megelőző és követő évet is ábrázoltam. A Magyarországon 1970-2015 között felépített üdülők száma a KSH adatai szerint 102,2 ezer, ennek közel 40 %-át 1970-80 között építették fel, míg 1981-2015 között alig több mint 63 ezret.

Megfigyelhető, hogy a vizsgált időszakot megelőző évben, 1980-ban még csak alig 3 ezer nyaralót létesítettek, és 1981-ben ehhez képest egy év alatt közel 50%-kal növekedett az épített üdülők száma. Az évenkénti kialakítás vizsgálata alapján két markáns szakasz különíthető el: 1980-1988 között mindegyik évben meghaladta a 3 ezret, azóta viszont elmarad ettől. Az első szakasz is több időszakra osztható: 1981-84 között felülmúlta a 4 ezret, 1987-ben – elsősorban a következő évben bevezetésre került adójogszabályok változásának köszönhetően – elérte az 5.206-ot, míg a közte lévő időszakok kisebb visszaesései a gazdaság részbeni megtorpanásaihoz, a recesszióhoz, az infláció megugrásához kapcsolódnak (1. ábra).

© Dr. Csordás László CSc., 2018 Forrás: Saját szerkesztés a KSH tárgyévi adatai alapján

1. ábra: Az üdülőépítés évenkénti alakulása Magyarországon, 1980-2016

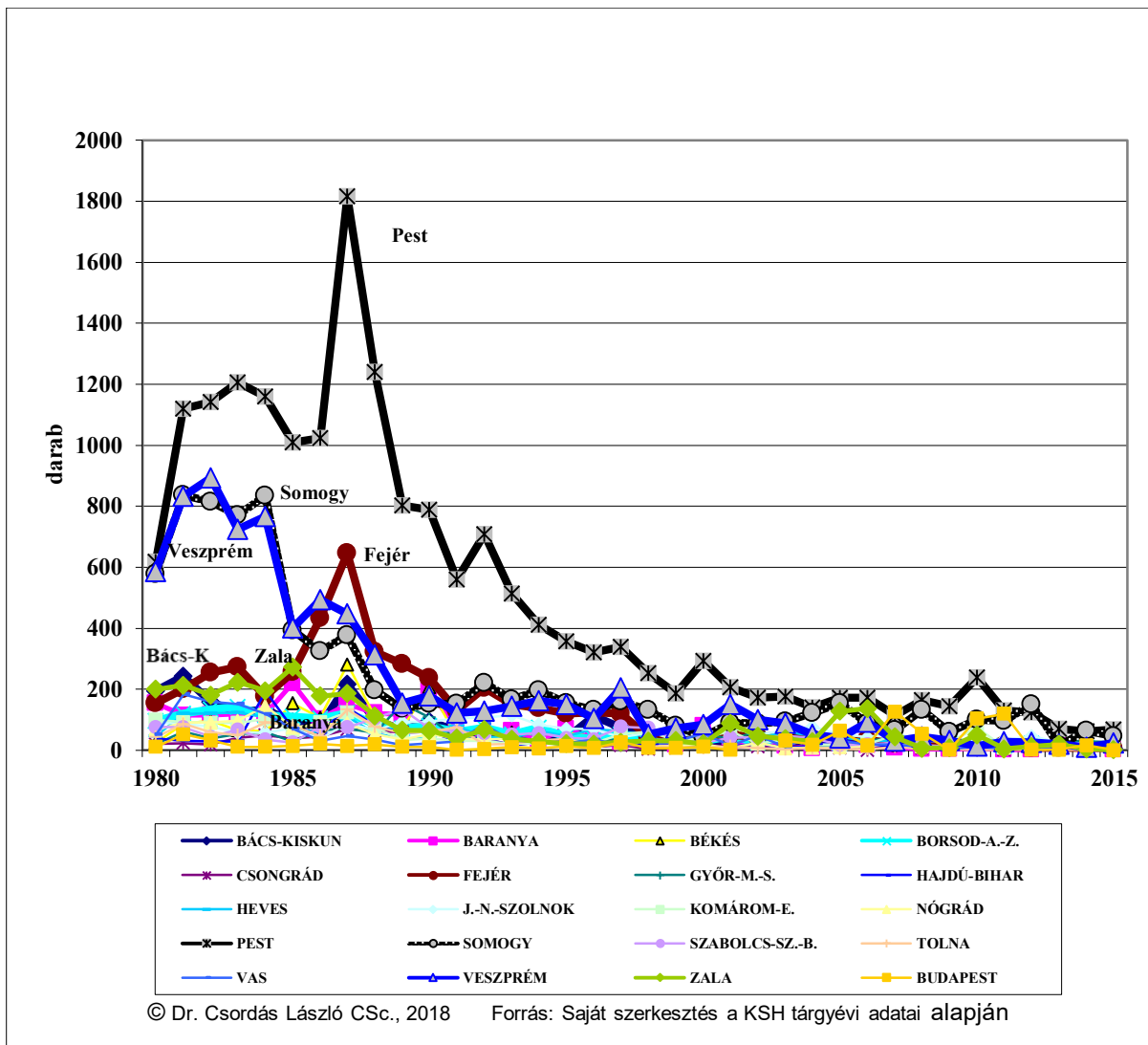
Forrás: Saját szerkesztés a KSH tárgyévi adatai alapján

Az 1988 óta tartó időszakban – a korábban leírt okok miatt – drámai mértékben csökkent az épített üdülők száma, amit jelez az is, hogy négy év (1987-1991) alatt alig több mint egyharmadára esett vissza az új üdülők kialakítása. Ezt csak tetézi, hogy 1993-tól kezdődően egyetlen évben sem haladta meg a 2 ezer darabot, s 1998 óta – 2000-2001 kivételével – már az ezret sem. Az igazi mélypontot 2012 után érte el, azóta ugyanis 300 körüli új üdülőépületet létesítettek, a legkevesebbet, 282 darabot éppen 2015-ben. A részletesen is vizsgált időszakot követően, 2016-ban egy kis

élénkülést lehetett tapasztalni, ugyanis 2015-höz képest 30 százalékkal nőtt a létrehozott új üdülők száma, s ezzel a 2013. évi értéket is meghaladja. Ez azt jelenti, hogy az 1981. évi induláshoz képest 2015-re kevesebb, mint egytizedére esett vissza az évente felépített nyaralók száma.

3.3. Az üdülőépítések megyénkénti alakulása 1981–2015 között

Megyéenként vizsgálva megállapítható, hogy Magyarországon a legtöbb üdülőt 1981-2015 között Pest megyében építették fel (17.410 db), a második-harmadik helyre Somogy és Veszprém megye került (7,6, ill. 7,2 ezer), és a 3 megye együttes részesedése meghaladja az összes kialakított nyaralóépület 51 százalékát. Őket a Velencei-tavat övező és Duna-parttal is rendelkező Fejér (4,6 ezer), majd jelentősen lemaradva Zala (2,6 ezer), valamint Bács-Kiskun, Békés, Jász-Nagykun-Szolnok (2,2-2,2 ezer) és Baranya megye követi (2 ezer üdülőépülettel), míg ezernél is kevesebbet csupán Budapesten (843 db) és Csongrád megyében (794 db) létesítettek. Az 1990 óta tartó időszakban mindegyik megyében csökkent a felépített nyaralók száma. Nagyobb időtávot is vizsgálva megfigyelhető a súlypont eltolódása: míg az 1970-es években még a Somogy és Veszprém megyében húzták fel a legtöbb üdülőt, addig 1980 után egyértelműen Pest megyében, de 1987-ben még Fejér megye is megelőzte a már említett két Balaton melletti megyét. E rövid megállapítások részletesebb, évenkénti és megyénkénti megoszlását, annak trendjeit a 2. ábra mutatja.

2. ábra: Az üdülőépítés megyénkénti alakulása Magyarországon, 1980-2015
Forrás: Saját szerkesztés a KSH tárgyévi adatai alapján

Már a jelenleg vizsgált időszakot megelőző években (1978-1980 között) a felépített üdülők száma „a három nagy”, azaz Pest, Somogy és Veszprém megyékben fokozatosan megközelítette egymást, s gyakorlatilag 600 körüli szinten stagnált az évenkénti nyaralóépítés, míg a többi megye csak messze lemaradva követte őket. /Érdekes módon a két Balaton parti megyében az új üdülők építése 1980-tól napjainkig – néhány év ellentétes mozgását kivéve – hasonlóan alakult, együtt mozgott, görbéik eleinte, 2003-ig egymásra simultak./ Ebben a visszaesésben persze – a szabadon rendelkezésre álló források szűkösségén kívül – szerepe lehetett annak is, hogy az 1960-as évek végi országos és helyi rendeletek következtében kialakított zártkerti és üdülőterületi parcellák fokozatosan beépültek. Újabb területek bevonására sok helyen nem volt lehetőség és így nem is került rá sor.

Az 1980-as évek főbb jellegzetessége, hogy erőre kapott a Balaton nyugati partja mentén Zala megye, valamint a Velencei-tó környezetében Fejér megye (kb. 200, illetve 2-300 nyaraló/év), ennek közel 3-4-szeresét éri el a másik két Balaton menti megye (Veszprém és Somogy), míg 5-szörösét Pest megye (1000-1200 db). Utóbbi – ettől az időszaktól kezdve napjainkig – átvette a vezető pozíciót az évente épített üdülők számában. A gazdasági nehézségeket követve 1985-86-ra kisebb megtorpanás következett be, hiszen országosan közel ezerrel kevesebb üdülésre használt épületet húztak fel, mint a 80-as évek elején. A legjelentősebb volumenű visszaesés immáron Somogy és Veszprém megyét érintette, amelyekben közel felére esett, azaz jó 4-400-zal csökkent az újonnan épített nyaralóépületek száma. A trenddel ellentétesen mozgott ugyanakkor Fejér megye, ahol évről-évre (azaz 1985-86-ban is emelkedve) egyre több üdülőt létesítettek. Ez részben összefügghet azzal is, hogy a székesfehérváriak közül sokan a közeli Velencei-tó partján alakították ki hétvégi házaikat, valamint a fővárosiak az állandó lakóhelyükhöz a Balatonnál közelebb, a Velencei-tó környékén, illetve a Fejér megyéhez tartozó Duna-szakaszon szerettek volna, illetve tudtak telekhez jutni, s azon építkezni.

Ezen okok is hozzájárultak ahhoz, hogy 1987-ben a legtöbb felépített nyaralót (1817 db), s egyben a legnagyobb közel 80%-os évi növekedést Pest megye mutatta fel, de Fejérben is meghaladta a 600-at az üdülés céljára kialakított épületek száma. Emellett sok más megyében is ez az év volt a „mini csúcspont-járatás éve”: a balatoni két fő megye mellett Békésben közel 300, Bács-Kiskunban, Zalában kb. 200-200 üdülőépület készült el.

A gazdasági és politikai problémák a következő évtől egyre inkább éreztették hatásaikat ezen a területen is: két év alatt több mint ezerrel, azaz az 1987. évi érték kevesebb, mint felére, további két év alatt, 1991-re már kevesebb, mint egyharmadára (560 db-ra) esett vissza az újonnan létesített magánüdülők száma Pest megyében. Hasonló mértékű csökkenés figyelhető meg Fejérben, Somogyban, míg Veszprémben is alig több mint egyharmadára esett az épített nyaralók száma két év alatt. Országosan 1991-re az 1987. évi érték alig több mint egyharmadára apadt az újonnan kialakított szabadidő-lakások száma, amelynek volumenéért elsősorban Pest megye a „felelős”, megjegyezve, hogy Veszprém és különösen Fejér megyében még ennél is nagyobb méretű volt a visszaesés. Ugyan 1992-ben – egy kisebb felpattanás következtében – még 2000 fölé emelkedett az épített üdülők száma, azóta azonban nem érte el ezt, s folyamatosan csökkent, úgy, hogy 1997-ig, valamint 2000-2001-ben még meghaladta az ezret, míg azóta még azt sem éri el. Az egyes megyék közötti különbségek fokozatosan csökkentek: Pest megye továbbra is őrizte vezető pozícióját, de a korábbiakra jellemző, az első és az öt követő megyék, megyecsoportok közötti 2-3-szoros, majd újabb megyecsoportok újabb 2-3-szoros lépcsőzetenkénti különbségei már eltűntek. A vizsgált időszak záró évtizedének kezdetén, 2006-ban Pest megyét Zala, Somogy és Veszprém megyék követték a sorban, s az utóbbi kettőben nem érte el a 100-at sem a nyaralóépítés volumene. A 2006-2015 közötti időszakban Pest megyében 10-ből 7 évben, Somogyban és a fővárosban viszont csak 3-3 évben volt magasabb 100-nál a felépített nyaralók száma és csak 2012-ben előzte meg Somogy megye Pest megyét. Az utolsó 3 évben viszont – amikor országosan is csak kb. 300 nyaralót alakítottak ki – egyik megyében sem érte el a felépített nyaralók száma a százat, de továbbra is Pest megyében létesítették a legtöbbet.

Az ezredforduló utáni időszakban megfigyelhető ugyanakkor az is, hogy a lakáspolitikai ösztönzések (kedvezmények) következtében sok lakás épült – a szuburbanizációval is jellemezhető agglomerálódó térségekben. Az építés célja és a használat jellege közötti ellentmondásra, a használati váltásra utal azonban az, hogy már a 2001. évi Népszámlálás során összeírt nyaralók között sok a lakás céljára szolgáló (lakott) üdülő, ugyanakkor bizonyos területeken megjelentek az

üdülésre használt lakások is. Nem tekinthető véletlennek, hogy ezen funkcionális diszharmónia tömeges méreteiben a nagy üdülőlétszámmal jellemezhető fővárost, Pest megyét, részben a Velencei-tó környéki településeket, járásokat érinti.

A lakott üdülők aránya a 2001. évi Népszámlálás adatai szerint hazánkban 2,56%, ám Közép-Magyarországon 4,2%-ot tesznek ki [1]. Megyék szerint vizsgálva különösen magasra emelkedik Budapesten (12%), Jász-Nagykun-Szolnok (4,8%) és Békés (4,2%) megyében, ugyanakkor Somogy és Veszprém megyékben még az 1%-ot sem éri el. Járási szinten csak részben a nagyvárosi (budapesti 12%), agglomerációs övezetbeli (gyáli 26%, dabasi 17%) és a megyeszékhelyi járásokban (kecskeméti 20%) magas a lakott üdülők aránya, emellett más járásokban is találni magas értékeket (nagykőrösi 28%, orosházi 15%, mórhalmi és szerencsi 11-11%). Településenként vizsgálva a sok üdülővel rendelkező helységek némelyikénél az országos átlagot jóval meghaladó értékek adódnak: Sukoró 5,8%, Sződ 5,7%, Mogyoród 5,6%, Kulcs 5,3%, Szigetszentmárton 5,1%, Nyékládháza 5%.

3.4. Az üdülőépítés településenkénti alakulása 1981-2015 között

A vizsgált időszakban, 1981-2015 között az ország közel 600 településén építettek üdülőket, együttes számuk 63 ezer volt. A legtöbb nyaralót Gárdonyban alakították ki (1584 db), de további 7 helyen haladta meg a nyaralók száma az ezret: Szentendrén (1509 db), Balatonkenesén (1319 db), Siófokon (1288 db), Ráckeven (1170 db), Balatonmárfürdőn (1106 db), Balatonalmádban (1102 db) és Velencén (1027 db). Ezek mellett 12 olyan település volt, ahol 600-1000 nyaralóépületet hoztak létre, ám ezek között már néhány a korábban említett frekvenciát idegenforgalmi körzetektől (Balaton, Velencei-tó, budapesti agglomeráció-Dunakanyar) távolabb is megtalálható (pl. Harkány, Veresegyház, Zalakaros). Az első 20 település közül csupán 3 olyan akadt (Budapest, Zalakaros és Sukoró), ahol 1991 után több üdült építettek, mint 1981-1990 között.

A vizsgált intervallumot két, különböző hosszúságú időszakra bontottam: az első szakasz 1981-90-ig tartott, míg a második, az utóbbi negyedszázad 1991-től 2015-ig. Az első szakaszban az ország 323 településének a területén zajlott nyaralóépítés, amelyeken összesen 38.779 épületet alakítottak ki. A települési összesítésben Gárdonyt (1171 db) Siófok (805 db) és Balatonkenese követi (802 db) – érdekes, hogy utóbbi ekkoriban még egyik évben sem került be a legtöbb üdült építő 3 település közé –, de a 750-nél több nyaralót létrehozó helységek közé tudott kerülni Szentendre, Balatonalmádi, Velence és Balatonmárfürdő is.

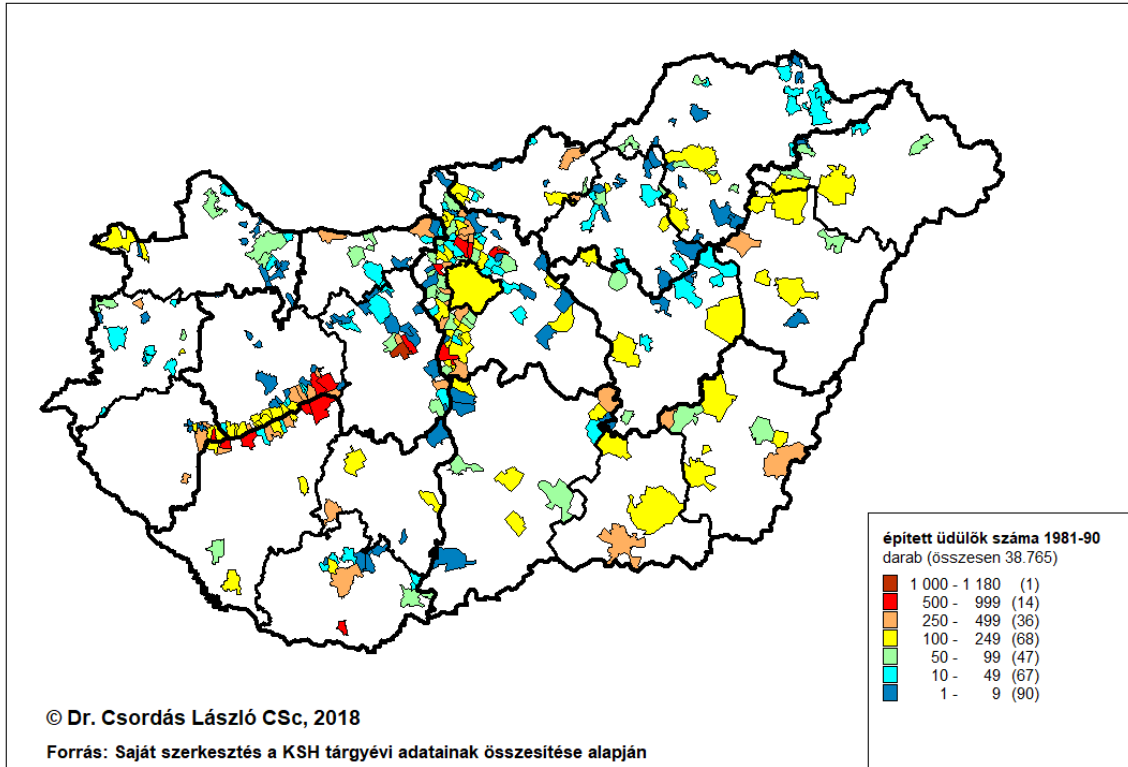
Az 1991-2015 közötti negyedszázados időszakban a Magyarország 573 településén felépített 24276 nyaralóból a legtöbbet Szentendrén (724 db), Budapesten (647 db), Ráckeven (525 db) alakították ki, és csak ezután következik Balatonkenese (517 db) és Siófok (483 db), valamint Gárdony (413 db). Az 1980-as évek első felében (az 1981-84 közötti időszakban) a legtöbb üdült építő települések képzeletbeli dobogóján (első három helyén) csak Balaton-partiak találhatók: 1981-83 között Siófok vezette a sort, 1984-ben viszont Boglárlelle volt az első (Siófok ekkor a 3. lett), míg Zamárdi, Fonyód és Balatonalmádi 2-2 alkalommal került a legjobbak közé. Az évtized közepétől jelentős változás következett be települési szinten is: egyrészt országosan visszaesett közel ezer darabban a kialakított üdülőépületek száma 1985-86-ban, másrészt teljesen új szereplők jelentek meg az első három helyen (Harkány, Gárdony és Gyula), azaz a Balatontól távoli megyék jelentősebb, sokszor gyógy- és termáلتurizmusukról híres települései.

A következő évtől (1986-89 között) Gárdony vezette a sort és új településként beléptek a Pest megyeiek (Ráckeve, Szentendre, Szigetmonostor), valamint Tiszavasvári és Sopron is. Míg 1981-ben 172 épített üdülővel kerülhetett Siófok az élre, addig 1987-ben Gárdony 251 épülettel végzett az első helyen (ami a vizsgált 35 éves időszak legmagasabb egy településre jutó egy éven belüli nyaralóépítését jelenti). Ebben az évben a dobogós településeken (Gárdony, Ráckeve, Balatonmárfürdő) felépített nyaralók száma 562 volt, ami az országos érték közel 11 %-át érte el. Az országos tendencia helyi, azaz települési szinten is éreztette hatását 1987 után, ugyanis 1988-tól Gárdonyban is drasztikus visszaesés következett (1988: 132 db, 1989: 110 db), sőt a 2. és a 3. helyezett településeken már a 100 darabot sem érte el a létesített üdülők száma. A nyaralók kialakításában országosan az egész évtizedben 200-nál több település volt érintett, csúcspontnak itt is 1987 tekinthető, amikor 240 helyen építettek üdülőépületeket (1. táblázat, 3-4. ábra).

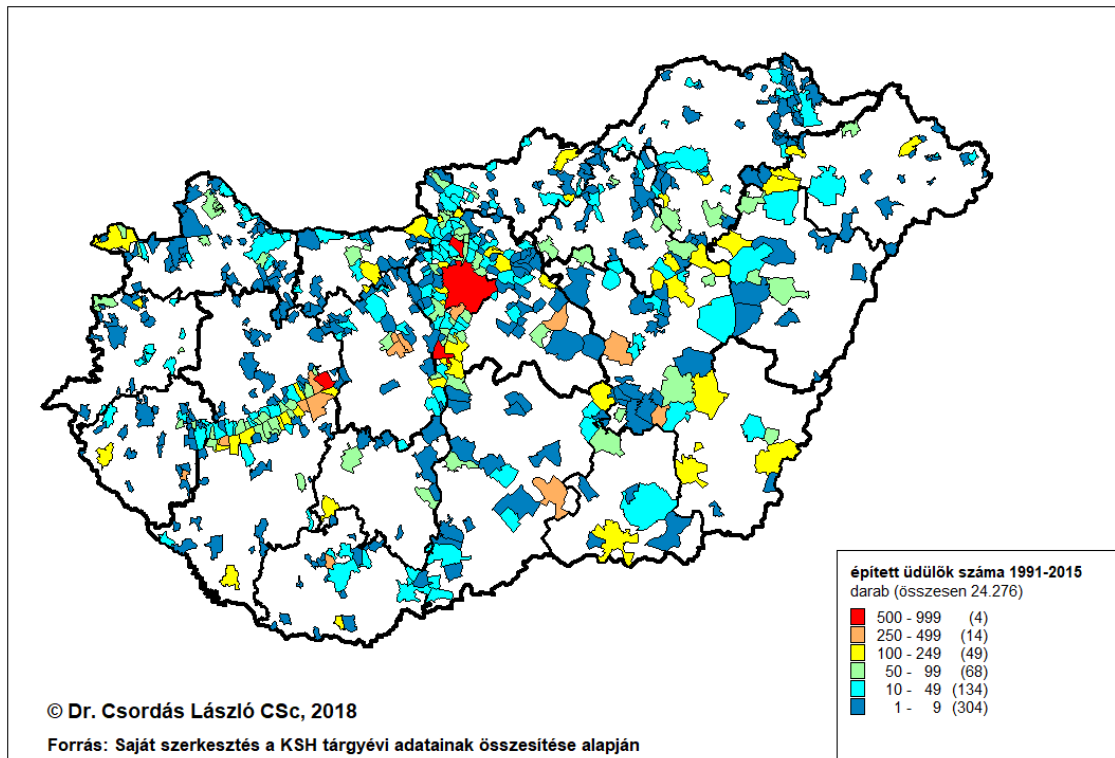
1. Táblázat. Az épített üdülők és az érintett települések magyarországi száma, valamint az első három helyen végzett település a területén az adott évben kialakított üdülők számával, 1981-2015

Évek	épített üdülők száma, db	érintett települések száma	az 1. helyezett település, a kialakított üdülők számával, db	a 2. helyezett település, a kialakított üdülők számával, db	a 3. helyezett település, a kialakított üdülők számával, db
1981	4675	214	Siófok – 172	Fonyód – 167	Zamárdi – 157
1982	4554	218	Siófok – 182	Zamárdi – 151	Balatonalmádi – 125
1983	4427	224	Siófok – 224	Balatonmáriafürdő – 136	Balatonalmádi-116
1984	4536	226	Boglárlelle – 164	Fonyód – 156	Siófok – 182
1985	3527	228	Harkány – 155	Gárdony – 111	Gyula – 104
1986	3458	223	Gárdony – 219	Balatonmáriafürdő – 105	Balatonalmádi – 98
1987	5206	240	Gárdony – 251	Ráckeve – 164	Balatonmáriafürdő – 147
1988	3295	236	Gárdony – 132	Szentendre – 89	Szigetmonostor – 84
1989	2466	221	Gárdony – 110	Tiszavasvári – 89	Sopron – 78
1990	2621	224	Harkány – 133	Gyula – 109	Gárdony – 90
1991	1753	204	Gárdony – 58	Balatonmáriafürdő – 54	Dombóvár – 49
1992	2081	233	Szentendre – 107	Zamárdi – 57	Balatonmáriafürdő – 52
1993	1654	221	Sukoró – 42	Gárdony – 39	Abádszalók – 38
1994	1541	215	Szigetszentmiklós – 42	Gárdony – 39	Balatonmáriafürdő – 38
1995	1354	216	Orfű – 54	Sukoró – 35	Békésszentandrás – 33
1996	1260	204	Kiskunmajsa – 56	Sukoró – 34	Szolnok – 31
1997	1466	227	Balatonkenese – 127	Vásárosnamény – 44	Zamárdi – 40
1998	985	185	Várgesztes – 46	Tiszavasvári – 46	Ráckeve – 44
1999	833	199	Kiskunmajsa – 27	Gárdony – 26	Ráckeve – 21
2000	1006	197	Ráckeve – 70	Harkány – 60	Balatonkenese – 34
2001	1128	196	Hévíz – 71	Balatonkenese – 52	Sarud – 48
2002	894	202	Balatonkenese – 28	Velem – 28	Siófok – 25
2003	911	195	Ráckeve – 40	Balatonkenese – 33	Budapest – 31
2004	789	180	Bük – 34	Szolnok – 33	Szentendre – 24
2005	971	183	Zalakaros – 112	Budapest – 64	Siófok – 50
2006	836	170	Zalakaros – 125	Csopak – 66	Szentendre – 36
2007	782	159	Budapest – 127	Bakonybánk – 23	Szentendre – 20
2008	708	176	Balatonőszöd – 74	Budapest – 55	Szentendre – 28
2009	508	151	Szentendre – 43	Fertőrákos – 27	Szolnok – 14
2010	806	169	Budapest – 104	Szentendre – 70	Tata – 61
2011	583	138	Budapest – 120	Szentendre – 43	Balatonboglár – 18
2012	534	140	Siófok – 116	Szentendre – 30	Hajdúszoboszló – 19
2013	314	137	Szentendre – 15	Békésszentandrás – 12	Orfű – 12
2014	297	112	Szántód – 33	Szentendre – 27	Budapest – 16
2015	282	126	Szentendre – 17	Balatonfüred – 14	Balatonmáriafürdő – 8

Forrás: Saját szerkesztés a KSH tárgyevi adatainak összesítése alapján

3. ábra: Az üdülőépítés településenkénti alakulása Magyarországon, 1981-1990

4. ábra: Az üdülőépítés településenkénti alakulása Magyarországon, 1991-2015

Az 1990-es években (1991-1998 között) minden egyes évben más-más település vezette a sorrendet (Gárdony, Szentendre, Sukoró, Szigetszentmiklós, Orfű, Kiskunmajsa, Balatonkenese, Várgesztes). A fenti időszakot követően Kiskunmajsa (1999) és Balatonkenese (2000) újra első lett, azaz 5 éven belül kétszer is az élre kerültek. Az 1990-es évek közepén (1993-96 között) a Velencei-tó menti Sukoró is felzárkózott Gárdonyhoz, majd eleinte (1998-99-ben) 3. helyezetteként, később 2000-ben és 2003-ban a dobogó tetejére került Ráckeve is.

A 2000-es évek első felében a két legismertebb nyugat-magyarországi gyógyüdülős hely, Hévíz (2001) és Bük (2004), majd 2005-2006-ban Zalakaros vezette a legtöbb nyaralót építő települések listáját. Egy-egy évben a 2.-3. helyen feltűntek távoli, új települések is a Tisza és a Tiszató mellől (Vásárosnamény 1997, Tiszavasvári 1998, Sarud 2001), vagy a nyugati határszélről is (Velem 2002). A 2003 utáni időszakban egyre többször bukkant fel eleinte 3., majd 2., 2007-től első helyen is Budapest (2007, 2010, 2011) és Szentendre (2009, 2013, 2015). Nem volt olyan év 2003 után, hogy közülük az egyik, de 2007-2008-ban, 2010-2011-ben, 2014-ben mindkettő benne ne lett volna az első három legtöbb nyaralót kialakító településcsoportban, ezen belül Szentendre 2006-2015 között mindig az első három település között volt. Mindez jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy az 1991-2015 közötti negyedszázadban a Magyarországon felépített 24276 nyaralóból a legtöbbet Szentendrén (724 db) és Budapesten (647 db) alakították ki

Az 1991-2004 közötti időszakban az első helyezésekhez – két év, 1992 (Szentendre 107 db) és 1997 (Balatonkenese 127 db) kivételével – már kevesebb, mint 100 felépített üdül is elég volt. Az utolsó tíz évben ugyanakkor a csökkenő országos kialakítás ellenére 2005-2006-ban Zalakaroson, 2007-ben Budapesten, majd 2010-11-ben ugyancsak Budapesten, 2012-ben pedig Siófokon 100 fölé került a felhúzott nyaralók száma. Ezekben az években az első három helyezett településen a Magyarországon felépített nyaralók egyharmadát-egynegyedét hozták létre.

Azon települések száma, amelyekben legalább 1 nyaralót kialakítottak 1991-1998 között még 200 felett volt, ám utána – 2002 kivételével – mindig elmaradt ettől, mélypontját 2014-ben 112 településsel érte el. A vizsgált időszak végén, 2015-ben az országban kialakított üdülőépületek száma 282-re csökkent, amit 126 településen építettek fel: Szentendre 17 épülettel végzett az első helyen, ám a 3. helyen álló Balatonmárfürdőn már csak 8 nyaralóépületet létesítettek. Korábban soha nem volt példa arra, hogy ilyen alacsony értékkel felkerülhetett volna a képzeletbeli dobogóra egy település.

Az első három helyezett (Szántód, Szentendre, Budapest) településen 2014-ben még 76 nyaralóépületet húztak fel, ám egy évvel később (Szentendrén, Balatonfüreden és Balatonmárfürdőn) együttesen ennek csak alig több mint a felét, 39 darabot. Amennyiben ezt az 1981. évihez hasonlítjuk, akkor ott a három Somogy megyei településen (Siófokon, Fonyódon és Zamárdiban) 496 üdülőépületet emeltek, azaz közel 13-szor annyit, mint a teljes vizsgált időszak utolsó évében (2015-ben) az első három helyen végzett településen összesen. Az arányok ugyanakkor hasonlóak voltak, hiszen az első három település 1981-ben az országban felépített nyaralók 10,6 %-át adta, 2015-ben pedig a 13,8 %-át tette ki.

A 3. és a 4. ábra alapján az is megállapítható, hogy jelentős területi diffúzió mutatható ki a szabadidő-lakások terjedésében az 1981-1990 közötti időszakhoz képest, és az azt követő 25 évben fokozatosan új települések jelentek meg egyre távolabbi helyeken is. Nagyon sok helységben, a teljes állomány felében csak kevesebb mint 10 nyaralót alakítottak ki 1991-2015 között. A legfelső, 1000-nél több nyaralót felépített kategóriába már nem került egyetlen település sem, de jelentősen az első évtizedhez képest 14-ről 4-re csökkent az 500-999 közötti, és 36-ról 14-re a 250-499 közötti felépített üdülőkkel rendelkező települések száma az utóbbi negyedszázadban. Ez azt jelenti, hogy míg korábban, 1981-1990 között a szabadidő-lakás építéssel jellemezhető települések közül 250-nél több nyaralót minden 6-7. helységben alakítottak ki, addig az azt követő negyedszázadban ez már csak minden 33. településre volt jellemző.

4. Összegzés, következtetések

A magánüdülők száma 2001-ben meghaladta a negyedmilliót, a legtöbb épület a Balaton, a Velencei-tó, valamint Pest megyében, a főváros és agglomerációjában található, mivel az elmúlt 35 évben itt építettek fel nagyon sok szabadidő-lakást. A nagyvárosokban és környékükön a

zártkertekben kialakított hétvégi házak szerepe a meghatározó. Hazánkban a vizsgált időszakban, azaz 1981 óta létrehozott üdülők száma a KSH adatai szerint meghaladja a 63 ezret: az 1980-as évek eleji négyezres szintről indult, s a külső hatásokat követő jelentősebb ingadozásokkal egészen 1988-ig e fölött maradt. A legtöbb nyaralót 1987-ben alakították ki, ám az azt követő néhány évben a társadalmi-gazdasági-szabályozói változások következtében jelentős csökkenés zajlott, majd számuk a '90-es években tovább feleződött, egy évtizede már az ezret sem éri el, 2013-2015 között pedig az induló szint kevesebb mint egytizedére, kb. 300-ra esett vissza. A legtöbb üdülőt – két évet kivéve – mindig Pest megyében építették, amit jelentősen lemaradva Somogy és Veszprém, illetve 1986-90 között Fejér megye követett. Településenként vizsgálva a legtöbb nyaralót 1981-90 között Gárdony, Siófok, Balatonkenese, 1991-től napjainkig pedig Szentendre, Budapest és Ráckeve területén alakították ki.

A népszámláláskori összeírások arra utalnak, hogy a legjelentősebb üdülőtelepeken és a nagyvárosi agglomerációkban megkezdődött a funkcionális váltás: sok üdülőből lakott üdülő, azaz funkcionálisan állandó lakás, míg máshol az állandó lakásból csak a szabadidőben használt épület, azaz funkcióját, használati módját tekintve üdülő alakult ki.

A második lakás „jelenség” egyik következménye a népesség egyre erősödő hétvégi menekülése a városból, majd egyes rétegek esetében elvándorlás a városkörnyéki településekre. A második lakások területi elterjedése tehát része a városfejlődési folyamatnak is: a szezonális, vagy egyesek által rekreációs szuburbanizációnak nevezett jelenség egyedi esetekben "valódi" szuburbanizációhoz vezethet [14], azaz a második lakások állandó lakássá alakulnak. A nagyvárosokból és elsősorban a társadalom jómódú rétegeiből kiinduló – és ezért területi és társadalmi diffúziós jelenséggként jellemzett – folyamat lényegesen megváltoztatta az érintett települések térbeli rendszerét, azok morfológiáját, funkcionális tagolódását, infrastruktúráját, földhasznosítását, az ott lakó népesség társadalmi és demográfiai stb. viszonyait is. Jelentős változást hozott emellett a küldő- és fogadóterületek társadalmában és életmódjában is.

Köszönetnyilvánítás

Köszönettel tartozunk a kutatás támogatásáért, amely az EFOP-3.6.1-16-2016-00006 „A kutatási potenciál fejlesztése és bővítése a Neumann János Egyetemen” pályázat keretében valósult meg. A projekt a Magyar Állam és az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával, a Széchenyi 2020 program keretében valósul meg.

Irodalomjegyzék

- [1] Baár L-né –Gratzl F. (2004): 2001. évi népszámlálás: 15. Az üdülők adatai. – KSH, Budapest. 147 p.
- [2] Coppock, J. T. (ed.) 1977: *Second Homes: Curse or Blessing*. – Pergamon, Oxford. Geogr. Series 194 p.
- [3] Csatári B. – Csordás L. (1991): Tanya és rekreáció az Alföldön. – In: Rakonczai J. (szerk.): *Az Alföld jelene és jövője*. (Tisza-klub füzetek I.) pp. 31-34.
- [4] Csordás L. (1995): Szabadidő-lakások az Alföldön. – Kandidátusi értekezés. p. 154. + p. 260 melléklet + 275 térkép
- [5] Csordás L. (1999): *Second homes in Hungary*. – In: Duró A. (ed.) *Spatial Research in Support of the European Integration*. MTA RKK, Pécs. (Discussion Papers, Special) pp. 145-160.
- [6] Csordás L. (2007a): A második otthonok definíciója és a jelenség térbeli hatásai. – In: Kovács Cs. – Pál V. (szerk.): *A társadalmi földrajz világa*. SZTE Gazdaság- és Társadalomföldrajzi Tanszék, Szeged. pp. 117-131.
- [7] Csordás L. (2007b): A magánüdülők építése és állománya Magyarországon. In: Szónokyné Ancsin G., Pál V., Karancsi Z (szerk.) *A határok kutatója: tanulmánykötet Pál Ágnes tiszteletére*. 286 p. Szeged; Szabadka: Magyarságkutató Tudományos Társaság, 2007. pp. 81-89.
- [8] Enyedi Gy. (1988): *A városnövekedés szakaszai*. – Akadémiai Kiadó, Budapest. p. 115
- [9] Kowalczyk, A. (1994): *Geograficzno-spoeczne problemy zjawiska "drugich domów"*. – Warszawa. 178 p.
- [10] Martonné Erdős K. (1990): *Az egyéni rekreáció lehetőségei és megvalósulásai Miskolc környékén*. – Kandidátusi értekezés. Kézirat. KLTE Debrecen. 158 p.
- [11] Michalkó G. (2007): *Magyarország modern turizmusföldrajza*. – Dialóg Campus Kiadó, Pécs-Budapest. 287 p.
- [12] Ruppert, K. (1973): *Der Zweitwohnsitz im Freizeitraum*. – *Berichte zur Raumforschung und Raumplanung*, 17. 4. pp. 3-8.
- [13] Ruppert, K. (1994): *Zweitwohnsitze - Wohnstandortsspaltung als Bestandteil der Raumorganisation*. – Manuskript. p. 5
- [14] Timár J. (1994): *Az alföldi szuburbanizáció néhány sajátossága*. – *Alföldi Tanulmányok*. 15. pp. 217-232.

THE CONSEQUENCES OF EMPLOYEE SATISFACTION IN THE FURNITURE INDUSTRY

Imre Kíra

PhD student, Department of Marketing, Simonyi Karoly Faculty of Engineering, Wood Sciences and Applied Arts, József Cziráki Doctoral School of Wood Science and Technologies, University of Sopron, Hungary

Keywords:

satisfaction
performance
organization

Article history:

Received 27 October 2018
Revised 5 november 2018
Accepted 15 October 2019

Abstract

Nowadays, business leaders have recognized that the performance of an organization should be determined not only by market share or profit size, but also by the human dimension, so it is worth taking care of employee satisfaction as well. Besides the moral factors, this is also dictated by the employer's self-interest. Employees' behaviour determines decisively the quality and quantity of work and thus on the company's ability to win, retain and develop candidates with the right skills. In addition, employee satisfaction concerns may endanger the workings and long-term goals of the workforce, which can cause significant problems such as employee performance, loyalty, commitment, and deterioration in the company's performance, absenteeism and fluctuation.

1. Introduction

Before presenting some of the consequences of employee satisfaction, we find it important to briefly illustrate the ways in which employees most often express their dissatisfaction. Rusbult et al. (1988) responded to employee dissatisfaction in four groups. Exit is an active and destructive response, which refers to leaving the organization, resigning, including thinking in resigning and resigning itself. Protest is an active, but constructive response that makes working efforts to improve your current situation, discussing issues with your supervisor and colleagues, trade union leaders, or even seeking external help. Loyalty is a passive and constructive employee response that is based on anticipating the improvement of circumstances. Denial is a passive and destructive response in which the worker's interest and effort diminish. According to the results of Rusbult and his colleagues, senior employee satisfaction has consistently made constructive responses.

Thomas and Au (2002) researched how cultural differences affect the responses of dissatisfied workers. According to the results, passive responses, collectivist cultures, and denial are common. Individualist national cultures that are in keeping with individual interests are giving active response, namely the protest. The inverse relationship between employee satisfaction and exit in individualist cultures is stronger. High satisfaction and favourable employment opportunities in the collectivist states have strengthened employee loyalty, while in individualist countries it has been reduced.

It is also important for the individual, the organization, and even the society that the employees perform their work professionally and with the expected performance. One of the most important and most controversial implications of employee satisfaction is personal performance, over which time several perspectives have emerged over time. Before describing different views, we would point out that examining the relationship between satisfaction and individual performance is a very complex task, since not all attitudes lead to the desired behaviour. Employees' performance is influenced by their own motivation and satisfaction, as well as their individual and organizational factors, such as the ability of employees, their abilities, their knowledge or the resources provided by the organization, the quality of management, and so on.

*Corresponding author.

E-mail address: imrekira8@gmail.com

According to a traditional approach, satisfied workers are efficient and deliver outstanding performance, so satisfaction is the cause of performance. Over the past decades, the relationship between performance and employee satisfaction has been studied by several comprehensive analyses, however, which have not fully demonstrated this view.

The low correlation between employee satisfaction and performance is due to the fact that many jobs do not have the potential to change performance, as it depends not only on workers' intent but on many objective factors: the pace of the production process, the quality of the available tools and materials, etc. According to Levy (2003), the relationship between satisfaction and individual performance is closer going up to the echelon of furniture manufacturing companies.

On the other viewpoint that is based on Vroom's objective theory, employee satisfaction is not a reason but an effect of performance. According to Lawler and Porter (1978), the rewards of employee satisfaction play a key role in the development of employee satisfaction: individuals are so content with their work as much as they can get the things that attract them. This model differentiates between two types of rewards. External bonuses include bonuses from the organization such as pay, promotion, or job status that can meet the lower needs of workers. Performance and rewards often do not have a significant relationship, as they are not easy to connect to. Internal rewards are given to the individual as there is a sense of value or other internal rewards associated with self-realization that are less exposed to deflection forces and are more directly linked to good performance. The model mentioned above also illustrates well that internal and external rewards are not directly related to employee satisfaction. The presumed justice and legitimacy of rewards determine the relationship between them.

2. Method

In the review of the literature, we looked at different groups of methods of employee satisfaction measurement. Héthy and Makó (1981) listed these procedures in two groups: subjective and direct, and objective and indirect measurement techniques. The subjective and the direct techniques, such as the questionnaire, measure how workers evaluate different aspects of their work. In this case, the researcher is not interested in objective reality, but interested in the worker's insights. Objective, indirect tools serve to explore the actual situation. This is mainly the workplace observation and the furniture manufacturing company data and documents overview. We have examined the satisfaction of the employees by means of a questionnaire and evaluation scales, so it is relatively quick and inexpensive to be acquainted with several different opinions and behaviours of different professional profiles in different organizations. The use of the questionnaire method has several advantages, as it is cheap, fast, and provides anonymity for respondents. The results can be quantified, normalized and compared with the existing satisfaction data, and we can collect data from the past, present and future.

For our present research, I asked about 100 employees working in the furniture industry at work satisfaction. The questionnaires were completely anonymous. In the questionnaire I worked with the likert scale. We had to give a response on a scale from 1 to 5, depending on the degree to which each statement is typical.

Questions about employee satisfaction:

- I've been considering leaving the company
- I think I have a good commitment to the company
- In my opinion, I behave properly in my workplace
- In my opinion, customers are satisfied with our furniture
- I can keep up with my expected performance

The questionnaire contains only closed questions, which makes it easier to process data, but the disadvantage is that it does not provide an opportunity to express the individual's insights. During our next survey, we will also use questions that give employees in furniture manufacturing companies more opportunities to express their opinions. The questions could be formulated as follows:

- Say three things you're most satisfied with at work.

- Name the three things you are most dissatisfied with at work.

3. Results

The main consequences of employee satisfaction can be attributed to individual and organizational implications. Individuals' performance and physical and mental well-being belong to a group of individual consequences, and the organizational consequences include delays, absenteeism, fluctuation and individual or collective protests of employees, as well as organizational engagement, organizational behaviour, consumer behaviour satisfaction and organizational performance. If, based on the data obtained, the employees have a high level of satisfaction and motivation for high-quality work, but benchmarking data does not show that, HRM professionals can still draw important conclusions. In such a case, low individual performance is likely to be due to inadequate employee skills, knowledge, or inappropriate organizational resources, working conditions. However, these problems can be remedied relatively easily, and after proper HRM and work organization steps, high-level individual performance and indirectly higher satisfaction levels are expected, improving organizational performance.

It is also necessary to form the subject of reflection on issues related to the physical and mental well-being of workers. Based on the results obtained, human resource management professionals can work out the steps to sustain the well-being of workers, prevent health complaints and address workers' problems of this nature.

The outcomes associated with the exit level at the organizational level include employee delays, absences and fluctuations. Even if a number of objective factors influences the appearance of these behaviours, workers' exit aspiration plays at least as important an important role. However, to develop fluctuating actions, it would be useful to know how workers think about delays and absenteeism.

Individual or collective protests are extreme expressions of dissatisfaction. For adequate handling of thieving and verbal aggression, understanding the improvement between dissatisfaction and these behaviours is a useful information. To do this, it is also necessary to activate such issues, especially in organizations where the destructive behaviour of workers is worrying. There is a clear positive relationship between organizational commitment and employee satisfaction. It can be assumed that satisfied workers feel a commitment to their employer and identify with their goals.

The issue of consumer satisfaction is related to satisfaction surveys that the employee's satisfaction with direct contact with consumers also affects consumer satisfaction and loyalty. However, data relevant to the satisfaction of consumers can only be obtained through their direct inquiry, and in the employee satisfaction surveys we can only ask the workers for this perception. In our view, questions related to consumer satisfaction and behaviour are only desirable for employees who have direct contact with consumers. In the future, it is worth paying attention to the fact that these issues are filled in by the customer care staff, and after receiving consumer satisfaction surveys, we will also have to receive feedback on the results.

- **Human factor:**

59% of the participants said that their employer provided him with the opportunity for professional development. 37% of respondents indicated that their organization could retain talented employees with its personnel policy. In one third of the interviewed organizations, the superiors play an active role in their career planning.

- **Work and management processes:**

Most of the respondents are satisfied with their working conditions, but only half of the respondents think that their employer has enough staff to do the job. 60% of employees agree on the assumption that they can maintain a healthy balance between their work and their personal life. Only one third of respondents indicated that the organization employing them supports the possibility of flexible work. According to 79% of respondents, there is good cooperation between the working groups. 84% of the questionnaire represents that the organization's pursuit of quality is paramount.

- **Organizational management**

59% of employees think that the whole organization is well managed, although there is a positive opinion about driving their class as well. The interviewees less appreciate the jobseekers' relations between superiors and subordinates. The clear majority of respondents said that remuneration was not in line with performance, and only 50% of employees were rated in official performance appraisal during the previous year.

- **Information and knowledge:**

According to 69% of respondents, their immediate superior puts enough effort to get to know the opinions and thinking of their employees. However, corporate strategy is not well-known to employees, only 43% receive adequate information. Although nearly half of the respondents' state that they can express their views openly within the organization, only 40% of the respondents feel that their position is considered before taking a decision.

- **Decision-making:**

Seven out of ten employees believe that seven will believe in the company's future success. Three quarters of respondents clearly state that they are treated fairly by their workplace. Most of the workers (78%) feel that they are making interesting, challenging jobs, 82% of them are able to apply their skills well during their work.

- **Compensation:**

One third of respondents are dissatisfied with the internal justice of the compensation system. 39% of the respondents feel that they are getting the right salary for their performance. More than half of the employees are satisfied with the benefits they receive, but only 40% said they would fully satisfy their needs. Less than half of the companies participating in the survey give their employees a pension fund contribution. 69% of employees claim to be proud of working at the organization. 70% of respondents are satisfied with the company, while 79% are satisfied with their work. Seven of ten employees are committed to their employer. Most of the employees are confident that they can plan their work in the long run, but only 33% of them believe that they can implement their long-term career ideas at the employer.

4. Conclusions

Based on studying the development of employee satisfaction, we conclude that the attitudes of employees regarding work are based on individual, work-related, organizational and external environmental factors. Its degree influences individual, organizational, and social well-being through individual and organizational implications. Measuring employee satisfaction is a complex task since satisfaction is a latent construct from a science-methodological point of view, which is only indirectly defined by studying other phenomena. The measurement of employees' global and partial satisfaction is mostly done using a questionnaire-based approach, using attitudinal scales.

The overwhelming majority of employees are satisfied with their working environment and working conditions, do not feel any conflict between their work and their family, and the surroundings of their work and the safety of their work are acceptable. More than half of the employees are satisfied with their direct superior's leadership style and relationship with their colleagues, as well as with the ability and recognition of group work.

However, the overwhelming majority of the employees are dissatisfied with the flexibility of work provided by the organization, the amount of pay, the fairness of the remuneration system and the supply of overtime and the organizational communication practice. The employer satisfies less than half of the employees with the performance appraisal system with career development opportunities, as well as general management practices in the organization.

Because of the employees' satisfaction data, we conclude that the satisfaction of the workers in the furniture manufacturing companies is also due to the duality of the humanized and the livelihood expectations associated with the employer. For example, for a management style, it is equally

important for employees to manage the whole organization so that their workplace and compensation can be assured, and that managers are properly treated with their employees and ensure their professional development. The precondition for employee satisfaction is the optimal rate and proportion of the humanized and existential expectations. The responsibility of HRM professionals is to develop system-level HRM solutions that take into account the needs of employees and prepare line leaders to develop a leadership style that takes into account the needs of their employees. To ensure satisfaction and efficiency at the same time, human resource managers must become a strategic partner of leadership. This is the only way to develop a management strategy and goal system that takes into account the organization's workforce potential, and to develop a HRM strategy that enhances the organization's performance and employee satisfaction while providing operational management.

5. Suggestions

To adapt to the problematic HRM areas for the satisfaction of employees in the furniture manufacturing companies in Hungary and to find a favourable situation in terms of employee satisfaction, the following human resource management steps are needed:

- Human resource development is a key area for employee satisfaction. Staff training and career management are equally important HRM tasks. To be able to keep your most talented staff, you must improve your skills and knowledge in all aspects and enable your long-term career goals to be realized. Leadership training is a particularly important task for HRM professionals. Senior executives should be helped to develop general management practices so that employees are convinced while the whole organization is well managed and that leaders understand the concerns of their employees and ensure their well-being. With lower level managers, they need to familiarize themselves with work-centred management techniques and leadership style, which also ensures the proper performance of their organizational unit. The task of HRM professionals is to draw the leaders' attention to the importance of fair treatment of employees, to provide regular formal and informal feedback, to assign assignments to enable staff development and to support their participation in further training. Inadequate behaviour of a direct employee of a worker can destroy the beneficial effect of an organization-level, positive general driving practice.
- Greater emphasis should be placed on the selection of appropriate candidates in the provision of human resources. It is very important for workers that their work is in line with their abilities and interest. The selection of drivers can be crucial to the level of satisfaction of the subordinates, as direct leadership's behaviour and driving style have a significant impact on it. Consequently, in selecting managers, in addition to multi-stage interviews and tests, an evaluation centre (assessment centre) is also recommended to assess as far as possible the candidate's ability to perform that leadership stake, and its management principles are consistent with organizational values.
- When designing a human resource, it is important to plan for enough people to work with the workflows, with overloading to significantly reduce individual and organizational performance as well as employee satisfaction.
- During job planning, the identification of jobs, efforts should be made to make interesting and challenging work as individually as possible. In addition, efforts should be made to introduce alternative working time systems, to introduce home-based work and flexible working hours to ensure settlement of work and family life obligations. Ensuring teamwork is an important but not enough condition for employee satisfaction. Employees who are effectively involved in group work should be known and rewarded.
- In human resources, more emphasis should be placed on choosing the right candidates. It is very important for workers that their work is in line with their abilities and interest. The selection of drivers can be crucial to the level of satisfaction of the subordinates, as direct leadership's behaviour and driving style have a significant impact on it. Therefore, in selecting managers, in addition to multi-stage interviews and tests, an evaluation centre (assessment

centre) is also recommended to assess as far as possible the candidate's ability to perform that leadership position, and its management principles are consistent with organizational values.

- For benchmarking, while providing an objective assessment of the working outcomes, feedback is key. It is important to provide benchmarking results and feedback to help workers achieve better results in the future.
- Within the compensation system, the satisfaction of employees is most often influenced by the fairness of compensation. It is therefore desirable to develop a system that is based on benchmarking and enables performance-based pay. It is also important for employees to know how to get their salary, to get a pleasing answer to their salary issues. The introduction of the incentive payroll system is expected not only to increase staff performance, but also to increase satisfaction. It is important to encourage employees to reach performance goals at individual, group, and organizational level. Among the over-compensation benefits, the flexible benefits (cafeteria model) and the introduction of benefits for workers for retirement years are recommended.
- The establishment of appropriate organizational communication within the system of labour relations is the most important. Employee satisfaction is largely related to their belief that leaders are openly communicating with them, adequately informing them about important issues and trying to get their opinions heard. Participation is closely related to important areas of workforce, such as communication, leadership style and self-employment. It is important, therefore, where workflows allow, leaders endeavour for participatory leadership, to involve their employees as much as possible in making important decisions. The above mentioned HRM steps are expected not only employee satisfaction, but through their individual performance, commitment, organizational citizen behaviour and their exit behaviour as well as their individual and collective protest behaviour patterns, and thus indirectly improves the overall performance of the organization as well.

6. Bibliography

1. A dolgozói elégedettségmérés lehetőségei: http://fn.hir24.hu/karrier/2007/09/28/dolgozoi_elegedettseg_meres_lehetosegei
2. Bakacsi, Bokor, Császár, Gelei, Kovács, Takács: Stratégiai Emberi Erőforrás Menedzsment, Jogi és Üzleti Kiadó Kft. Budapest, 2000.
3. Dr. Roóz József: Az emberierőforrás-menedzsment alapjai, 22, Perfekt Gazdasági Tanácsadó, Oktató és Kiadó Zártkörűen Működő Részvénytársaság, 2006.
4. Göndör András, Gáspár Bálint – Dolgozói elégedettségmérés másképp – A szervezetfejlesztés új dimenziója: http://elib.kkf.hu/okt_publ/tek_2008_08.pdf
5. Gyökér Irén: Humán erőforrás-menedzsment, Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 1999
6. Husztiné Hajdú Erika, Nyírcsák János – Dolgozói attitűdök – elégedettségi vizsgálatok tükrében
7. Karoliny Mártonné dr. Csetneki Zsuzsanna: Az emberi erőforrások menedzselése, Janus Pannonius Tudományegyetem Pécs, 1977.
8. Lawrence M. Miller – A munkahelyi viselkedés befolyásolása, Mezőgazdasági Könyvkiadó Vállalat (1982)
9. Szlávicz Ágnes – A „Dolgozó magyarok 2006” dolgozói elégedettségmérés módszertani elemzése
10. POÓR J. (2005): Rugalmas ösztönzés – rugalmas juttatások. Budapest: KJK Kiadó. 367 p.
11. POÓR J. (2006): HR mozgásban – nemzetköziesedés az emberi erőforrás menedzsmentben. Budapest
12. GYÖKÉR I., KRAJCSÁK Z. (2009): Az alkalmazotti elégedettséget és elkötelezettséget befolyásoló tényezők vizsgálata. Vezetéstudomány, 15 56- 61. p.
13. BENCSIK A. (2004): Szervezeti versenyképesség és dolgozói elégedettség. Marketing & Menedzsment, (5) 4-12. p.

14. BENCSIK A. (2005): Dolgozói elégedettség – a szervezeti versenyképességet befolyásoló tényező Vezetéstudomány, 36 (6) 41-47. p.
15. BAKOS R. (2006): Munkavállalói elégedettség a Globe kutatás tükrében – avagy Kísérlet a kultúra és az elégedettség közötti kapcsolat feltérképezésére. Budapest: Budapesti Corvinus Egyetem –Gazdálkodástudományi Kar – Vezetéstudományi Intézet. 81 p.
16. BABBIE E.(2008): A társadalomtudományi kutatás gyakorlata. Budapest: Balassi Kiadó. 564 p.
17. AKAR L. et al. (1999): A vevői és dolgozói elégedettség mérésének módszerei. Budapest: GKI Gazdaságkutató Rt. 90 p.

SZENIOR VÁSÁRLÁSI SZOKÁSOK A BÚTORPIACON

SENIOR PURCHASING HABITS OF THE FURNITURE MARKET

Rétfalvi Péter^{1*}, dr Bednárk Éva², Némethné dr Tömő Zsuzsanna³

¹Doktorandusz, Soproni Egyetem. Simonyi Károly Műszaki, Faanyagtudományi és Művészeti Kar.
Magyarország

² Docens, Soproni Egyetem. Simonyi Károly Műszaki, Faanyagtudományi és Művészeti Kar.
Magyarország

³ Docens, Soproni Egyetem. Lámfalussy Sándor Közgazdaságtudományi Kar.
Magyarország

Kulcsszavak:

szenior,
marketing,
bútoripar,
vásárlási szokások,
demográfia.

Keywords:

senior,
marketing,
furniture industry,
purchasing habits,
demography

Összefoglalás

A marketing világát a fejlődés, a kutatási eredmények és új marketing módszerek alkalmazása jellemzi. Mivel a fogyasztói környezet folyamatosan változik, a marketinggel foglalkozó szakemberek számára folyamatos kihívást jelent a kijelölt célcsoport meghatározása és minél pontosabb, részletesebb megismerése. A különböző magatartási formák, elkülöníthető vásárlói csoportok, szegmensek megértése első számú feladat a piacon tevékenykedő cégek számára.

További nehézséget okoznak a folyamatos demográfiai változások is, mely változásokat az üzleti élet meglehetősen alacsony intenzitással követ. A fejlett nyugati országokban az idősödő emberek száma évtizedek óta egyre nő, melyhez növekvő társadalmi szerepvállalásuk párosul. Kutatási eredmények bizonyítják a szenior korcsoport fogyasztási szokásainak vizsgálata alapján, hogy létszámuk növekedésével egyre nagyobb potenciált és vásárlóerőt képeznek a piacon. Amellett, hogy potenciális vásárlóerővé válnak, nem elhanyagolható az a tény se, hogy a magyar lakosság egészét tekintve ez a célcsoport rendelkezik a legnagyobb megtakarítással.

Marketing szempontból, tehát igen értékes célcsoportnak tekinthető a szenior fogyasztói csoport, mivel korábban már említettem, hogy az idősök száma a demográfiai adatok alapján folyamatos növekedést mutat. Továbbá jellemző, hogy családi szinten tapasztalataik alapján vásárlási döntésük meghatározó lehet, valamint fogyasztói mintázatuk potenciálisan illeszkedik a fenntartható fejlődés kívánalmaihoz, ebből fakadóan, a hazai minőségi fa – és bútoripari termékeket vásárolja, nem pedig a multinacionális cégek tömegtermelésre gyártott, több esetben nem fából készült termékeit.

Abstract

The world of marketing is characterized using development, research results and new marketing techniques. As the consumer environment is constantly changing, marketing professionals will continue to challenge to define the target

* Kapcsolattartó szerző, e-mail cím: retfalvipeter@gmail.com

Cikktörténet:

Beérkezett 2018. október 27.

Átdolgozva 2018. november 30.

Elfogadva 2019. október 24.

group as well as the more accurate and detailed understanding of the target group. Understanding different forms of behaviour, distinctive customer groups and segments is a prime task for companies operating on the market.

Further difficulties can be caused by continued demographic change, which changes the business life into a very low intensity. In developed Western countries, the number of ageing people has been growing for decades, coupled with increasing social engagement. Research results demonstrate, based on the examination of the consumption patterns of the senior age group, the increasing of their number causes the increase of the potential and purchasing power of the market. In addition to becoming a potential purchasing power, the fact that this target group has the greatest savings in the Hungarian population is not negligible.

From a Marketing standpoint, the senior consumer group can be considered as a very valuable target, as we mentioned earlier that the number of elderly people shows a steady increase based on demographic data. Furthermore, it is typical that their decision to purchase may be decisive based on their experience on a family level, and their consumer pattern potentially fits in with the requirements of sustainable development, and consequently purchases domestic quality wood and furniture products rather than non-wood mass products produced by multinational companies.

1. Bevezetés

A hazai korfa felső szegmensébe tartozó népesség számának növekedése marketing szemszögből egy napjainkban még kiaknázatlan potenciált kínál: egy szegmenst, melynek megszólítása és a számukra kialakított kínálat még gyerekcipőben jár hazánkban. A szegmens megszólítása és hatékony elérése több szempontból is kihívások elé állítja a kínálati oldal szereplőit: az idős korosztály értékészlete, a vásárlási motivációk és attitűdök, az ezekből fakadó elvárások, valamint a kereskedelmi célcsoporttól eltérő hatékonysággal működő kommunikációs eszközök olyan stratégia életre hívását követelik meg, amely a eltérő karakterisztikákkal rendelkezik a kereskedelmi célcsoport (18-50 év) esetén használtakhoz képest. Kutatásomban az idősek fogyasztói magatartását, azon belül pedig a bútorvásárlási szokásokat elemzem. A tanulmányban rövid áttekintést adok a téma legfőbb hazai és külföldi szakirodalmáról, valamint korábbi kutatások eredményeiről.

A cégeknek hozzá kellene igazítaniuk működésük szinte minden részletét a gyorsan változó populációs realitásokhoz, és a siker vagy akár a „túlélés” reményében újra kellene fogalmazniuk termékfejlesztésüket, kommunikációs és marketing eszköztárukat úgy, hogy a szenior generáció, mint célcsoport központi szerepet kapjon benne.

A kutatásom célkitűzése tehát, a szenior vásárlási szokások vizsgálatát követő innovatív marketing stratégia kidolgozásához segítségnyújtás, mely képes iránymutatást adni, a fa- és bútortipari cégek gazdaságélénkítő tevékenységeinek fellendítéséhez, elősegítve a termékinnovációs fejlesztéseket.

1.1. Szeniorok marketing szempontú megközelítése

A szakirodalomban nincs egységes megnevezés erre a csoportra, olvasható „ezüst róka”, „szürke párdúc”, „arany korban”, de egyszerűen „nyugdíjas”, „öreg” elnevezés is. Többfajta megközelítés

olvasható, hogyan lehet ezt a csoportot kategorizálni, egységesíteni egy-egy kiemelt jellemző szerint. (Törőcsik M., 2011)

Eletkor	50	60	70	80
Jellemzők				
gyerekek elhagyják a házat				
nyugdíjazás				
egészségügyi panaszok				
a szenior fázissal való identifikáció				
	1. fázis Elő-szeniorok nagyszülőszerep, magas újraorientáció, előkészületek a nyugdíjas időkre	2. fázis Fiatal-szeniorok szabadidő, szűkítő szociális háló, lassú identifikálódás, első egészségügyi problémák	3. fázis Idős szeniorok testi-szellemi változások, identifikálódás növekvő, partner és barátok halála	

1. Ábra Szeniorfázisok [Kölzer, 1995]

A „ki az idős” kérdéskör tanulmányozása közben sikerült egy pragmatikus választ is találnom. Miszerint az 50+ indoklása praktikus okokra vezethető vissza, azért használatos ez, mint marketing kategória, mert egyrészt rendkívül kellemesen hangzik, másrészt így több olyan fogyasztó kerül be a célcsoportba, aki a termékek széles spektruma esetén jelenik meg kereslettel [Moschis-Lee-Mathur, 1997]

A „szenior” fogalmának meghatározása szubjektív és nem épül semmilyen hivatalos nomenklatúrára. A kifejezést különböző területeken használják, és a korhatárok tekintetében nagy különbségek vannak az egyes területek között. A legtöbb sportágban a szeniorokat a junioroktól és a veteránoktól megkülönböztetve határozzák meg, és a fogalom általában a 20-45 év közöttieket jelöli. A munka világában a humánerőforrás igazgatóságok az országtól függően 45-50 éves korra teszik a szeniorok meghatározásának kritikus küszöbét. A közpolitikában a 60 éves kort hallhatjuk a leggyakrabban, amikor a beszédekben a szeniorokról tesznek említést. Az orvosi világban általában a 70 éves kort jelölik meg akként, amiktől egyre több egészségügyi probléma merül fel. A szociológusok pedig arra mutattak rá, hogy a kérdést az egyének életciklusának figyelembevételével kell vizsgálni. A gyermekkor és a tanulóévek után következik az egyéni, szakmai és/ vagy társas berendezkedés ideje (ezek a szakaszok többé-kevésbé elcsúszhatnak egymástól), majd ezt követi az aktív érett kor időszaka (házasélet/párkapcsolat, kisgyermek, hivatás, stb.). 50 éves kor körül a felcseperedett gyermekek kezdenek kirepülni a családi fészekből. A munka világában ez az életszakasz felel meg a szenioritásnak. Megszaporodnak az egészségügyi problémák. Az elvárások és az életmód igazodik az új szükségletekhez. Ezután jön el a nyugdíjbavonulás ideje, amelynek korhatára országoként és ágazatonként változó. Az élet egyensúlyának helyreállítása új tevékenységek, vagy egyeseknél az idős szülők, másoknál az unokák által támasztott új igények köré épülve történik meg, és olykor más régióba költözéssel is jár. Ez a még mindig igen aktív időszak fokozatosan csendesedik le.

2. táblázat: Az idős (65+) korosztály néhány kiemelt mutatószáma. Forrás: Eurostat, 2018

	EU-28	Magyarország
Idős korosztály (65+) aránya a népességben belül	19.2 %	18.3 %
Várható további élettartam 65 év után (évek)	nők: 21,2 férfiak: 17,9	nők: 18,2 férfiak: 14,5
Egyedülálló idősök aránya	32,1 %	38,8 %
Gazdaságilag aktív népesség aránya a 65-74 éves korosztályban	9,5 %	4,2 %
Internethasználók aránya (65+)	45 %	35

Az életritmus 75 éves kor körül lelassul, mivel egyre inkább jelentkeznek az életkor hatásai, melyek 80-85 éves kor körül gyakran még erőteljesebbé válnak. Ekkor kezdődik az utolsó időszak a legidősebb családtagok életében, akiknek meg kell birkózniuk önállóságuk fokozatos elvesztésével. Bár nem létezik egyetlen, az összes európai polgárra érvényes menetrend, az emberi élet többé-kevésbé ezekre a szakaszokra tagolható. Ugyan nem tömörülnek homogén csoportba, ezek a korosztályok – az 50-59 évesek és a 60-75 évesek – egy egyre népesebb, hol jelentős vásárlóerővel, hol pedig sok idővel rendelkező fogyasztói csoportot alkotnak.

1.2. Generációs marketing - Yankelovich-riport

Az 1950-es évektől növekvő piaci verseny a cégeket arra kényszeríti, hogy egyre markánsabban fogalmazzák meg a célként meghatározható, elérendő fogyasztói csoportokat, a szegmenseket. Minél jobban megértik ugyanis a fogyasztói csoportok igényeit, viselkedését, annál közelebb kerülnek a fogyasztói elégedettség, majd hűség eléréséhez. Az ezzel kapcsolatos hazai és nemzetközi kutatásokat számos szakkönyv tartalmazza (pl: Kotler 1997, Bauer, Berács, Kenesei 2007, Józsa, Piskóti, Rekettye, Veres 2005). Az életkornak generációként való kezelése viszonylag új megközelítésnek mondható, a generációk magatartásának megfigyelésével 1971 óta foglalkozik a Yankelovich riport címen készülő kutatás-sorozat, melynek alapja annak megértése, hogy a vizsgált fogyasztói csoport motivációi miként korrelálnak saját generációjuk alapvető értékrendszerével. A kutatás alapját azok a közös, ún. kohorsz-élmények határozták meg, amelyek között az adott generációk felnőttek (Smith, Clurman 2003).

2.ábra: A generációs hatás mechanizmusa [Smith, W. – Clurman, A., 1997. 5.p.]

1.3. Generációs marketing - hazai vonatkozások, Törőcsik Mária

A Yankelovich Monitor generációs kohorszai alapján történő generációképzésekre láthatunk példát két jeles magyar professzor közelítésével, Dr. Hoffmann Istvánné és Törőcsik Mária munkáiban.

Az amerikai generációk magyar megfelelői:

- Éretteknek megfelelő: a gazdasági válság, a világháborúk idején váltak aktív keresőkkel,
- Boomer: akik 1968 után vállaltak először munkát (szoft-szocializmus),
- X-generáció: a rendszerváltás után vállaltak először munkát.[Törőcsik, 2003]

Az alábbiakban egy generációs asszociációs vizsgálat összefoglaló eredményei láthatók, melynek kapcsán egy-egy generáció képviselői legjellemzőbb gondolatai kerültek feldolgozásra. [Törőcsik,2003]

3. táblázat: Generációs jellemzők Magyarországon [Törőcsik,2003]

	Érett generáció	Középgeneráció	Fiatal generáció
Technika	kerülő magatartás, kimaradás, félelem, tv, rádió, kevés eszköz használata	követő magatartás, nehéz lépést tartani a sok újdonsággal, házimozi, autó, háztartási gépek.	alapvető és természetes viszony, mobiltelefon, hifi, PC, DVD, Internet
Munka	kiegészítő kereset, egy életre szóló munkahely, állami, szövetkezeti alkalmazás	pozíciótartás, változó elvárások, munkanélküliség vagy túl hosszú munkanap, vállalkozás	önmegvalósítás, munkahelyváltás, nemzetközi munkavállalás, multik alkalmazottai
Család	egy partner, teljes család, fontos a kapcsolat, igényelt, de nehezen létrejövő találkozások	válások, új és töredékes családok, nagy különbség a szülő- gyerek gondolkodásmódban	eltolódó családalapítás, együttélés, szingli kultúra, nincs nagy távolság a szülő-gyerek viszonyban
Társas kapcsolat	saját korosztályban, szűk család, életre szóló barátságok, újra felvett rokonai kapcsolatok,	ritka, gyengülő, nehezen szerezhető baráti és munkahelyi kapcsolatok, érdekkapcsolatok,	változatos, állandó szükséglet, virtuális és rövid barátságok, partnerválasztás nehézségei,
Szórakozás	beszélgetés, tv, rádió, szomszédok, unokák, Parkok	baráti összejövetelek, névnap, születésnap, színház, rekreáció, egyre kevesebb idő és energia	„vad bulik”, modern technika, diszkó, új élmények, eufória,
Egészség	betegség, gyógyszerek, orvos, ápolás, hagyományos életvezetés	kezdődő problémák, stressz, hagyományos életmód, kisebb változtatásokkal	természetes állapot, nem kell törődni vele, testmozgás, aktivitások,
Vásárlás	csak a legszükségesebbek vásárlása, funkcionális kisboltok	funkcionális és emocionális, „big-shopping” élménye,	divatcikkek, mindent egy helyen, „shoppingolás” és nem vásárlás együtt
Fogyasztás	konzervatív, nincs pazarlás, spórolás	ésszerű mértékű, többféle korosztály igényeihez igazodó,	trendek által meghatározott, „mindig újat”, fast food, készétel
Megjelenés	kényelem a legfontosabb, sokáig őrzött ruhadarabok	a divat csak a nőket jellemzi, inkább konzervatív, növekvő jelentőség	divatos, gyors változások követése, globalizált, ugyanakkor egyéni keresése

A szeniorok szegmensére a heterogenitás jellemző, bár bizonyos tényezők összetartó erőt is jelenhetnek – ezeket Törőcsik Mária a következőkben látja:

- „az egészség, mint problémakör egyre inkább foglalkoztatja a tagokat;
- a társadalmi megítélés sztereotípiái egyaránt negatívan érintik a tagokat;

- a nemek szerinti szerepmegosztások, elkülönülések az életkor növekedésével csökkennek;
- jövedelmi különbségek inkább megmaradnak a csoporttagok között, mint a státuskülönbségek.”

1.4 Generációs marketing - hazai vonatkozások, Hoffmann-féle generációs lehatárolás

Az egyes generációk elnevezése és a választott korhatárok önkényesek. [Dr. Hoffmann Istvánné, 2003] A lehatárolás négy generáció elkülönítését eredményezi, a jelen kutatás szempontjából releváns 1. és 2. generáció részletesebb bemutatásával:

1. A nagy változások generációja (1920-1938 között születettek)
2. A vesztesek és győztesek generációja (1939-1960 között születettek)
3. A rendszerváltó generációja (1961-1980 között születettek)
4. Az ezredforduló generációja (1981-2000 között születettek)

A nagy változások generációja (1920-1938)

A generáció vagy fiatal, háborút járt felnőttként, vagy kisgyermek korban lépett be, született bele a központi irányítású, kollektív ideológiára épülő társadalomba. A kapott értékek: a létbiztonság, a munkához való jog, a tanulási lehetőségek, az egyenlőség ígérete a generáció életét szinte homogén magatartásformába szervezte. A generáció közösségi szocializációja alig eltérő értékrendszert közvetített minden csoportnak, látszólag nem téve különbséget a társadalmi munkamegosztásban elfoglalt hely szerint. Ez a generáció megalapozott egzisztenciával élte meg a rendszerváltást, saját érvényesülése helyett fontosabbnak tartja gyermekei és unokái boldogulását, státusemelkedését, megtakarításaival utódai vágyait támogatja. A középosztály újjá alakulásának résztvevője és tagjai között található a 70-es évek lázadó fiataljainak szülei is. A háború utáni első nagyszülői generációt egészséges törekvések és aktivitás jellemzi. Szüleinél iskolázottabb, a világból többet ismerő és megismerésre törekvő, urbanizáltabb körülmények között élő és élni akaró generáció. Megtakarításait utódaira szívesen elköltő vagy rájuk hagyó, saját jövőjéért kissé aggódó generáció.

A vesztesek és győztesek generációja (1939-1960)

A generáció szülei a háborús veszteségek (kb., egy millió lakos) természetes szaporodással való pótlásában vállaltak meghatározó szerepet. Persze nem feledkezhetünk el arról sem, hogy volt egy olyan szakasza újkori történelmünknek, amikor a terhesség megszakítást szigorú törvény tiltotta. A törvény célja a születések számának emelése volt. Ezt a célt részben sikerült teljesítenie, hiszen az egészségügyi okokból nem engedélyezett abortuszt a gyakorlatban valóban börtönnel büntették, tehát a nem kívánatos gyermekek is világra jöttek. A szigorítást a többi között az alacsony élve-születések számával magyarázták. Ezzel szemben az alacsony természetes szaporodás akadálya a lakosság alacsony jövedelme, a szegénység, a súlyos lakásgondok, a kitelepítések, vagyis a jövőtlenség volt. A kényszer születek tovább nehezítették a családok életét, mert a gyermekellátás gondjaiból az állam csekély részt vállalt át. Így született a háborús emberveszteség pótlására hivatott kívánt és nem kívánt születésekből származó, vesztes és győztes generáció. Ideológiai alapon, egyre nagyobb arányban vonták be a nőket a társadalmi munkamegosztásba, főként alacsonyán kvalifikált munkakörökbe például, betanított munkára. Ebben a korszakban indult el a kétkeresős családmodell hódító útjára, amely a nők felszabadítása hamis ideológiájára támaszkodva ugyan, de segítette a női egyenjogúság felgyorsulását, a nők tömeges megjelenését a közép- és felsőfokú képzésben. Ez a generáció tehát azokból a győztesekből áll, akik a korábbi rendszerekkel szemben akár alacsony társadalmi státusból indulva hódíthattak meg szellemi, tudományos irányítói pozíciókat. Fiatal felnőttként esélyt kaphattak akár külföldi egyetemi továbbtanulásra is, de azt is megtapasztalhatták, hogy a lázadó ifjúság itthon nem fejezheti ki érzéseit, követeléseit szabadon. Ez a generáció persze tagjai között tudhatja a központi irányítású társadalom preferenciáinak szenvedő alanyait is, a veszteseket. Azokat, akik törekvéseiket, vágyaikat nem valósíthatták meg, mert származásuk megítélése alapján nem voltak kívánatosak vezetői pozíciókban. A háború utáni generációk közül itt található a legtöbb hátrányt elszenvedett állampolgár, de a rendszerváltás idején a fiatalokat képviselők már a győztesekhez sorolhatók.

Az elmúlt másfél évtizedben ez a generáció élt át a lehetőségeknél gyorsabb igényemelkedést, társadalmi fragmentációt, vagyon és hatalom szerinti elkülönülést. Ez a generáció már folyamatos tanulásra kényszerült, mert beleszületett egy egalitáriánus szemléletű társadalomba, majd egy versenyalapúhoz kellett alkalmazkodnia. Ez a generáció mondható ma a társadalom legtekintélyesebb és legbefolyásosabb csoportjának. Korábban nem látott tanulási lehetőségeket kapott és a demokrácia hozta versenyelőnyök kihasználásában is jeleskedik. Ennek a generációnak jó a közérzete és a jót természetesnek tartja és fogadja el. Közös jellemzőjük a hit a fejlődésben és a hatalom megszerzési lehetőségében.

2. Módszer

A vizsgálat elvégzéséhez kvantitatív kutatást végeztem, a nyomtatott kérdőíves lekérdezés (PAPI, paper-and-pencil interviewing) módszerével. A módszerválasztást a célcsoport jellemzői indokolták: egyfelől az eredményeknek számszerűsíthetőnek, statisztikai módszerekkel elemezhetőnek kell lenniük, másfelől más kérdőívfelvételi módszerek (online, telefonos) a célcsoport tagjainak jelentős részét *ab ovo* kizárta volna a kutatásból, amely a vizsgálati eredmények torzulásához vezetett volna.

Az offline megkérdezés miatt különösen fontos volt, hogy a kérdőív előzetes tesztelésen essen át, hiszen a kérdéseknek – a téma keretein belül – könnyen értelmezhetőnek és könnyen megválaszolhatóknak kellett lenniük, úgy, hogy az egyszerűsítés ne befolyásolja a téma alapos és sokszempontú elemezhetőségét. A kérdőív összeállítása a szakmai megalapozottságon túl megköveteli, hogy a kérdések egyértelműek, egyszerűen eldönthetőek, megválaszolhatók legyenek. Megfelelő szakmai megalapozottság hiányában a vizsgálni szándékozott jelenségek szempontjából irreleváns, értékelhetetlen válaszokat kaphatunk. Tekintettel a válaszadók körére, fontosnak tartottam, hogy mindenki számára érthető kérdéssort állítsak össze, valamint, hogy a válaszadás ne igényeljen bonyolultabb számításokat.

A kérdőívek ellenőrzése a kódolás előtt megtörtént. A módszertanilag hibásan vagy hiányosan kitöltött kérdőívek nem kerültek a mintába. Összesen 121 kérdőív érkezett vissza, az ellenőrzés után 103 került elemzésre, a továbbiakban ezt tekintem a teljes mintának.

A kérdőívek szerkesztésénél figyelembe vettem a kérdőívszerkesztésre vonatkozó általános szabályokat. A kiértékelés az IBM SPSS Statistics matematikai-statisztikai program segítségével készült.

3. Eredmények

A fogyasztói magatartást jórészt a közvetlen társadalmi környezetet befolyásolja, ezen belül is ki kell emelni a család és az ismerősök hatását. Különösen idős vásárlók esetében igaz, hogy a személyes információs források a legfontosabbak; ennek oka lehet, hogy kényelmesebbnek tűnik „kész vélemények és értékelések” alapján döntést hozni, azonkívül az ilyen irányú információcsere a társas kapcsolatok ápolásának egyik formája is egyben. Ezen túl a személyes információkat az idősek gyakran hitelesebbnek tekintik, mint a médiákból származó információt [Hupp, 1999].

Meglehetősen jól meg lehet határozni, hogy az idősek milyen értékpreferenciák mentén bonyolítják vásárlásaikat. [Pirkl 1994] a jórészt életkortól független, transzgenerációs elvárásokat listázta, melyek közé tartozik például:

- az egyszerűsítésre való törekvés,
- a kényelem-igény
- az egészségközpontúság
- a felesleges dolgok elutasítása,
- az új puritanizmus,
- az autentikusság megbecsülése,
- a bizalom fontossága,

- a döntések egyszerűsítése, például a véleményvezérek álláspontjának elfogadásával [Törőcsik, 2006]

Az idősek tapasztaltabbak, több önbizalommal bírnak. Tudják, mit akarnak, döntéseikben megfontoltabbak, a gyártókkal, a kereskedőkkel és a szolgáltatókkal szemben támasztott igényeik ezért magasabbak és árnyaltabbak, mint a fiatalabb vásárlók. [Meyer-HentschelMeyer-Hentschel, 2009.]

Az adatgyűjtés standardizált és előtesztelt kérdőíveken történt, az alábbiak szerint csoportosított kérdéskörök mentén:

- A célcsoport általános értékei
- A célcsoport bútorokkal szemben támasztott elvárásai
- A célcsoport bútor beszerzéssel kapcsolatos szokásai
- Tájékozódási szokások, információkeresés

Az életkor alapján történő szegmensképzéstől jelen tanulmány keretében eltekintettem, illetve a beépített demográfiai és életstílus kérdések mentén az aktivitást, a tevékenységet határoztam meg szegmensképző ismérvként. Ennek nyomán a szeniorok között három további csoport különíthető el (nem számítva a jövedelmi viszonyokból és a társas viszonyokból származó további alcsoportokat):

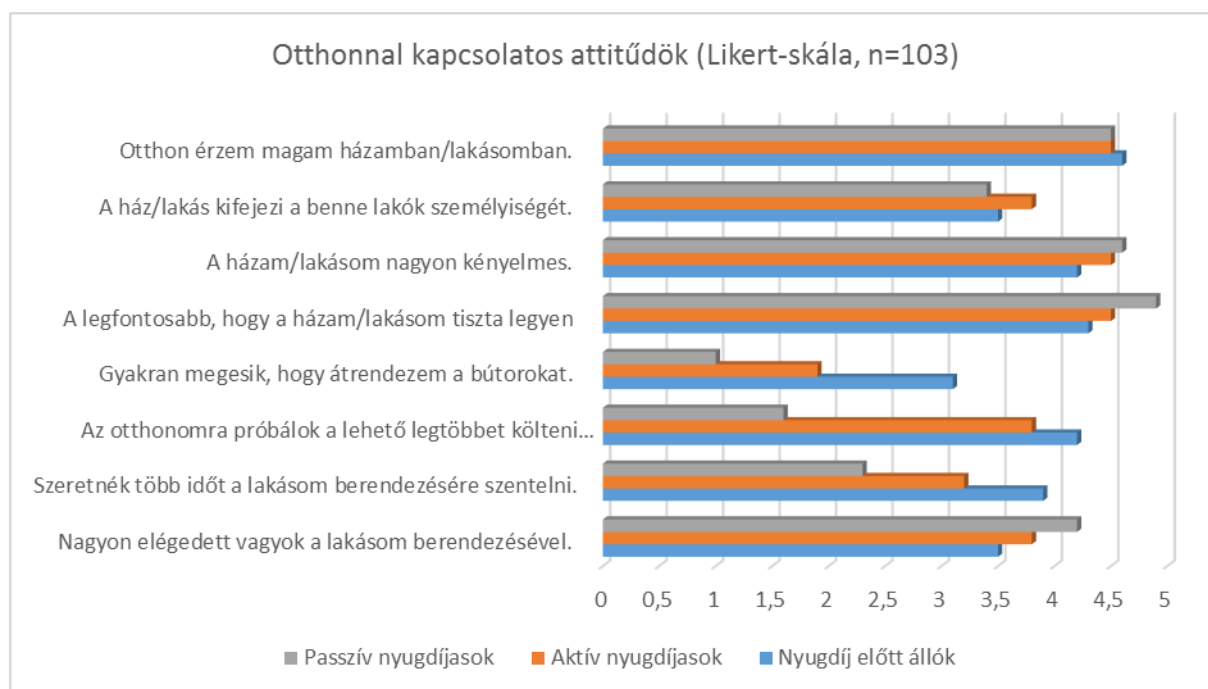
Nyugdíj előtt állók: gazdaságilag aktívak, ám a következő 0-5 éven belül nyugdíjba vonulnak. Aktív keresettel rendelkeznek, megtakarításokat eszközölnék (lehetőségeik függvényében a nyugdíjas évekre). Mindennapjaik jelentős részét a munka teszi ki.

Aktív nyugdíjasok: a pihenőkor első szakaszában járnak, egészségi állapotuk lehetővé teszi az aktív kikapcsolódást. A ház karbantartása, a manuális munkák (kertészkedés, barkácsolás, varrás) és a környék rendben tartása fontos számukra, a hétköznapokban igyekeznek összekötni a kellemest a haszonnal. Az otthoni szabadidős tevékenységek szintén népszerűek körükben, de pénzügyi lehetőségeikhez mérten outdoor tevékenységeket is végeznek.

Passzív nyugdíjasok: akár egészségügyi, akár pénzügyi lehetőségeik miatt nem élnek aktív életet, jellemzően otthonukban, és családjuk/barátaik szűk körében tartózkodnak. Költségeik jellemzően az egészség és napi életminőség fenntartására irányulnak, megtakarításaikat praktikus okokból növelik vagy tartják szinten (például örökül hagyás, utódok biztonságának garantálása)

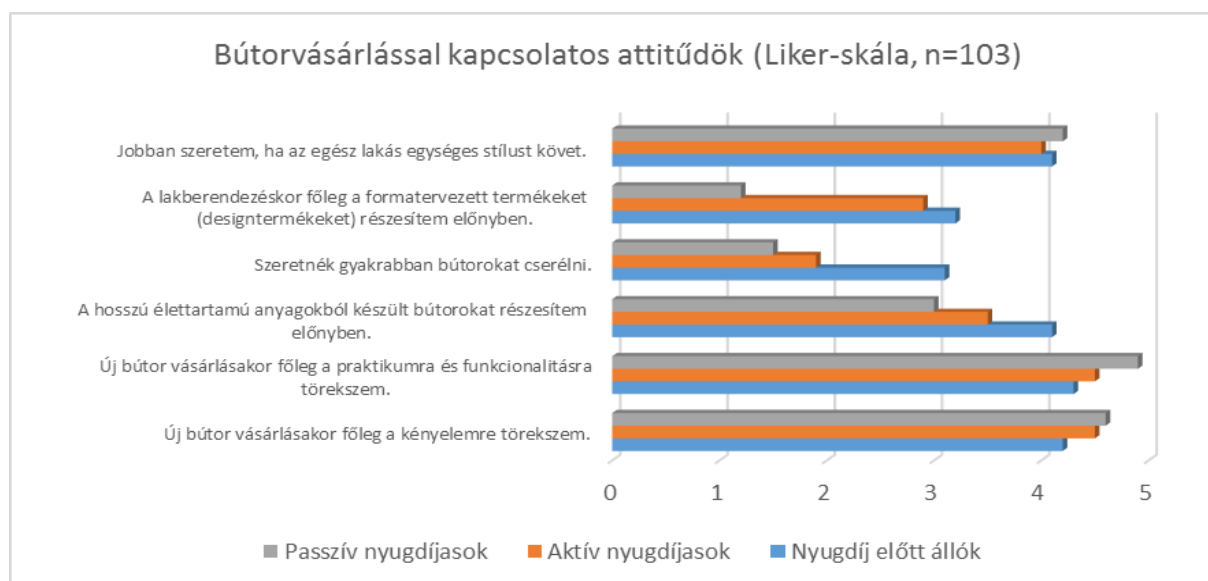
A szeniorok otthonukra, mint életük egyik legfontosabb biztos pontjára tekintenek. (3. ábra) Annak berendezése, felépítése, ha nem is ízlésük kiteljesedését, de mint életüket végigkísérő folyamatok lenyomatát dicséri, ennek megfelelően a változtatási hajlandóság az életkor előrehaladtával folyamatosan csökken. Igaz ez azoknál a megkérdezetteknel is, akik anyagi helyzete lehetővé tenné a válást, hiszen akárcsak lakásuk/házuk esetében, úgy annak berendezésénél is az immobilitási hajlandóság magas a társult emocionális tényezők miatt. A változtatást elsősorban a racionális érvek indokolják. A felhalmozás, felújítás, dizájnváltság egyre kevésbé játszanak szerepet otthonuk belső képének kialakításánál.

Az otthon egységes képe minden korcsoportnál rendkívül fontos, ennek megfelelően a már kialakult belső képhez igazítják az új bútor stílusát is. A bútor tartóssága, értékállósága kiemelkedő szempontként jelenik már, bár az életkor előrehaladtával ennek jelentősége csökken

3. ábra Az otthonnal kapcsolatos attitűdök [Forrás: Saját kutatás]

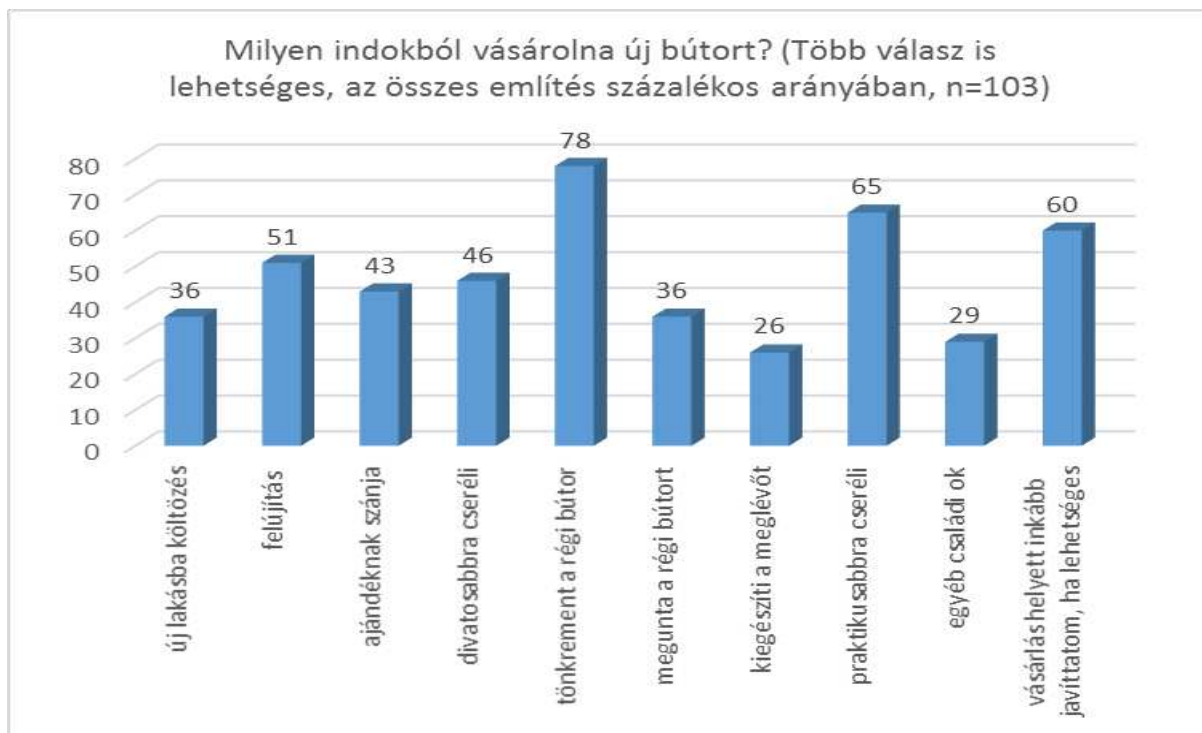
. Ugyanakkor mind a praktikum, mind a kényelem fontossága növekszik a szeniorok között az életkor előrehaladtával, a formatervezés pedig egyre inkább háttérbe szorul, köszönhetően az egészségi állapot folyamatos változásának. (4. ábra)

4. ábra A bútorvásárlással kapcsolatos attitűdök [Forrás: Saját kutatás]

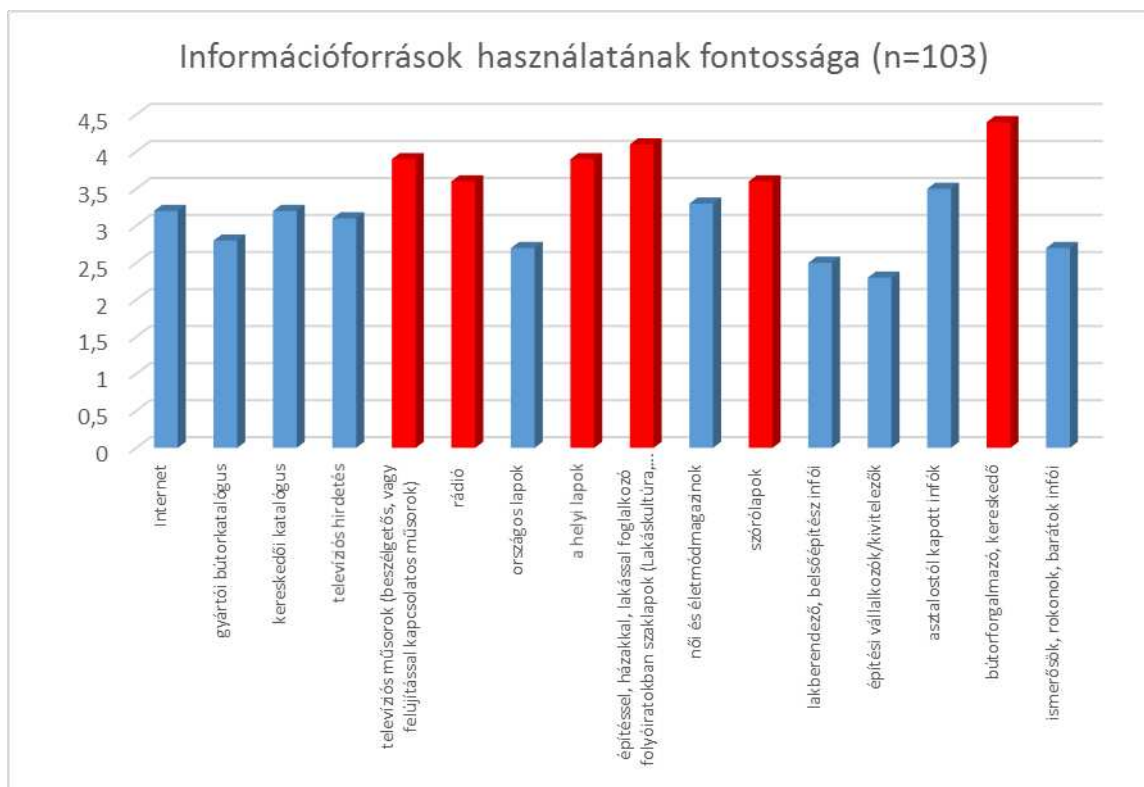
Új bútor vásárlására egyébiránt főként praktikus okokból kerül sor.

Az idősebbek, különösen az egyedülálló nyugdíjasok ritkábban, átlagosan 10-11 évente vásárolnak új bútort, leginkább akkor, ha a korábbi tönkrement, elhasználódott. Bár a bútorvásárlási kérdések között szerepelt, valójában a vásárláshelyettesítő alternatívaként kell számontartani a javítást, mint lehetséges megoldást, amely nagyon gyakori az idős korosztály körében. A válaszadók 65 %-a jelölte meg a bútorcsere motivációjaként a praktikusabbra való cserélést, amelynek jelentősége főként az idősebb korosztály esetében jelentős, ekkor is az egészségügyi szempontok miatt. (5. ábra)

5. ábra A bútort vásárlások okai [Forrás: Saját kutatás]

Az új lakásba/házba költözés nem jelenik meg valós alternatívaként a korosztálynál, sem a korábbi elemek kiegészítését szolgáló vásárlás, tekintettel arra, hogy korábbi életszakaszaikban a teljes berendezés kialakítása már megtörtént. Követve az előző kérdés eredményeit, a divat és dizájn kérdése szintén alacsony említést kapott a legidősebb korosztály esetében, ugyanakkor főként a nyugdíj előtt állóknál a lakás csinosítása még valós alternatívaként jelenik meg.

6. ábra Az információforrások használatának okai [Forrás: Saját kutatás]

Az idősök tapasztaltabbak, több önbizalommal bírnak, mint a fiatalabb korosztály tagjai. Tudják, mit akarnak, döntéseikben megfontoltabbak, a gyártókkal, a kereskedőkkel és a szolgáltatókkal szemben támasztott igényeik ezért magasabbak és árnyaltabbak, mint a fiatalabb vásárlók esetében.

Esetükben a fogyasztói elvárások kapcsán megjelenik az autentikusság keresése, ahol a „marketing” helyett a hitelesség kerül előtérbe, a megbízható gyártó, kereskedése megtalálása nagy tudatosságot és elkötelezettséget igényel a vásárlótól. A hitelesség iránti igényből fakadóan előtérbe kerül a lokalitás is, a helyben elérhető termékek keresettebbek, mert földrajzilag minél közelebb van a kereskedő, a szenior számára annál hitelesebb.

A személyes információforrások szerepe az ő esetükben is felértékelődik, a szeniorok jobban hisznek a hozzáértő(nek tűnő) szakembereknek, mint a cégeknek. A referenciacsoport vagy – személy lehet bárki, aki az adott területen hiteles információkat szolgáltat, illetve erről a vásárló már korábban meggyőződhetett – sok esetben ráadásul a kereskedő cég egybeolvad a kereskedő személyével. (6. ábra)

A hiteles információforrások csoportjába tartoznak a televíziós beszélgetős műsorok, házalakítással foglalkozó műsorok szereplői, illetve a műsor tartalma (itt nem érhető tetten az értékesítési kényszerből fakadó félreinformálás), a rádióban, illetve helyi lapokban megjelenő hirdetések (amelyek jellemzően a lokális, már régóta működő bútorkereskedők hirdetéseit tartalmazzák), illetve ugyanezen okból az egyes helyi kereskedők szórólapjai, valamint a kereskedelmi egységben a kereskedő személye, mint tanácsadó. Érdekes megállapítás, hogy ismerősök, családtagok véleménye kevésbé relevánsan jelenik meg az információforrások között, csak úgy, mint az asztalosok, lakberendezők véleménye (utóbbiaknál vélhetőleg a „minden szentnek maga felé hajlik a keze”-elv alapján).

4. Következtetések

Kutatásomban megvizsgáltam választott célcsoportom, az 50+ generáció bútorválasztási szokásait és az azokat vezérlő komponenseket. Szakirodalomra támaszkodva megállapítottam választott témám relevanciáját, aminek fő elemét a gyorsan és tendenciaszerűen öregedő hazai társadalom jelenti. Témám időszerűségét tehát hangsúlyosnak látom, hiszen egy növekvő piaci szegmens bútorvásárlási attitűdjeit és motivációit vizsgáltam egy emelkedő szerepet játszó fogyasztói attitűd fényében. A magyar szeniorok bútorvásárlási magatartásában a szokásaikhoz való ragaszkodás dominál és ettől csak csekély eltérésre hajlamosak, ez a fogyasztási hozzáállás pedig mélyen az értékrendben gyökerezik. Az értékkel bíró elemek köre szűken meghatározott, egyfelől az életük alkotta személyes kötődés, másfelől a további életvitel megkönnyítését szolgáló praktikum a leginkább meghatározóak. Az aktív életút végén állók körében ugyanakkor erőteljesen megfigyelhetők az újtásra, megújításra való hajlandóság jegyei is. A célcsoport fogyasztói viselkedését korlátozó tényezők közül legfontosabbnak a (fizikai és személyi) erőforrások alacsony szintje azonosítható.

Az 50+ generáció technológia befogadási képessége alapvetően befolyásolni fogja az időspiacok fejlődési dinamikáját és irányát, valamint saját életminőségét mind a fiatalabb, mind pedig az idősebb idős életszakaszában

További kutatások szükségesek ahhoz, hogy az értékdimenzióban megfogalmazott tényezők és az erőforrások összefüggése vizsgálható legyen.

Irodalomjegyzék

- [1] Bauer A., Berács J., Kenesei Zs. (2007): Marketing alapismeretek. Aula, Budapest
- [2] Egy igényes és ígéretes vásárlói szegmens: az 50+ generáció. (2005) Nemzetközi Marketing, Vol. 10., pp. 19-29. IN: Szabó Ildikó – Szántó Szilvia: Öregedő lakosság, fiatalos igények. http://www.omikk.bme.hu/collections/mgi_fulltext/Trend/2006/11/1101.pdf Letöltve: 2018. február 20-án.
- [3] Hetesi E. – Andics J. – Veres Z. (2007): Az életstílus kutatási eredmények fogyasztásszociológiai interpretációs dilemmái. In: Szociológiai szemle 2007/3–4, 115–134. p.
- [4] Hoffmann I.-né (1977): A magyar háztartások modellje. KJK, Budapest
- [5] Hupp O. (1999): Seniorenmarketing, Informations- und Entscheidungsverhalten älterer Konsumenten. Verlag Dr. Kovač, Hamburg
- [6] Józsa L. (2000): Marketing. Veszprémi Egyetemi Kiadó, Veszprém
- [7] Józsa L., Piskóti I., Rekettye G., Veres Z. (2005): Döntésorientált marketing. KJK Kerszöv, Budapest
- [8] Kotler, P (1997): Marketingmenedzsment. Műszaki Könyvkiadó, Budapest
- [9] Meyer-Hentschel H., Meyer-Hentschel G. (2009): Seniorenmarketing, Generationengerechte Entwicklung und Vermarktung von Produkten und Dienstleistungen. Business Village GmbH, Göttingen
- [10] Pakainé Kováts J. – Bednárk É. – Takáts Sz. – Péchy L. (2007): Országos lakossági felmérés a magyar bútortpiacon. Magyar Fa-és Bútoripari Szövetség, Budapest
- [11] Pakainé Kováts J. (1997): Vásárlói magatartás a bútortipari szakágazatban. Kandidátusi értekezés, Sopron (in Hungarian)
- [12] Smith, J.W.-Clurman, A. (2003): Generációk, márkák, célcsoportok. Geopress Zrt., Budapest
- [13] Törőcsik M (2003): Fogyasztói magatartás trendek. KJK-KERSZÖV, Budapest
- [14] Törőcsik M. (2006): Fogyasztói magatartástrendek. Akadémiai Kiadó, Budapest
- [15] Törőcsik M. (2007): Vásárlói magatartás. Akadémiai Kiadó, Budapest